

An aerial photograph of a river valley. A river flows from the top left towards the bottom right. On the left bank, there is a dam structure. The surrounding hills are covered in dense green forest. The sky is not visible, as the hills fill the upper portion of the frame.

ხოლანდე თოფჩიშვილი

მთიულეთის, გუდამაყრის,
ხანდოსა და ჭართლის
ეთნოგრაფიული მასალები

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის
ინსტიტუტი
გელათის მეცნიერებათა აკადემია

რელანდ თოფჩიშვილი

მთიულეთის, გუდამაყრის,
ხანდოსა და ჭართლის
ეთნოგრაფიული მასალები

1981-1983 წლები

გამომცემლობა „მნივნობარი“
თბილისი, 2020

წინამდებარე წიგნში წარმოადგენილია მთიულეთის არაგვის ხეობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეების (მთიულეთი, გუდამაყარი, ხანდო, ჭართალი) ეთნოგრაფიული მასალები. მასალები ჩაწერილია 1981, 1982 და 1983 წლებში. მთხრობელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი XIX–XX საუკუნეების მიჯნაზე იყო დაბადებული. ამდენად, ის ასახავს XIX საუკუნის და XX საუკუნის დასაწყისის ქართველ მთიელთა ყოფას, რასაც მკვლევართათვის პირველწეროს მნიშვნელობა აქვს.

რედაქტორი
ნათია ჯაღალბაძე

© როლანდ თოფჩიშვილი

ISBN 978-9941-490-17-0

რედაქტორისაგან

ქართულმა სამეცნიერო საზოგადოებამ როლანდ თოფჩიშვილის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი წიგნი მიიღო – ეს არის 1981-1983 წლებში ავტორის მიერ მთიულეთში, გუდამაყარში, ხანდოსა და ჭართალში ჩაწერილი ეთნოგრაფიული მასალები, რომელიც ეთნოლოგთათვის, და არამარტო, ძალზე ფასეულ ინფორმაციას შეიცავს. მეცნიერის მრავალრიცხოვან ნაშრომთა შორის, ამ ხასიათის, ერთგვარად განსხვავებული სტილის წიგნი პირველად გამოდის და არანაკლებ ღირებულია. იგი მნიშვნელოვანია თავისი თემატიკით და მასში წარმოდგენილი ეთნოგრაფიული ყოფის რეალიებით, რისი ველზე მოძიებაც დღეს უდავოდ რთული იქნებოდა.

როლანდ თოფჩიშვილი, როგორც იმ პერიოდში გვარსახელების შესწავლით დაინტერესებული მკვლევარი, პირველ რიგში, გვართა სადაურობა-წარმომავლობის, მოსახლეობის მიგრაციის და მასთან დაკავშირებული საკითხების ფიქსაციას ახდენდა; და მართლაც, წიგნში ზედმიწევნით არის წარმოდგენილი მასალები ზემოხსნებულ რეგიონებში მოსახლე გვარების ისტორიის (დაარსება, შეყრა, გადაშენება...), მიგრაციული პროცესებისა თუ ხატ-სალოცავებისადმი გვარების დამოკიდებულების შესახებ. მკითხველისთვის ნათელი ხდება ამა თუ იმ გვარსახელის გავრცელების დიაპაზონი, რაც, ამავედროულად, კარგად წარმოაჩენს აღმოსავლეთ საქართველოში მიმდინარე მიგრაციული ტალღების მიმართულებას: მთიდან მთისწინეთსა და ბარში, და პირიქით.

აღნიშნული თემატიკის გარდა, როლანდ თოფჩიშვილის მიერ შეკრებილ საველე მასალებში მრავალი ისეთი მონაცემია წარმოდგენილი, რომელსაც შეუძლია პასუხი გასცეს ქართულ და არაქართულ სამეცნიერო და პოლიტიკურ წრეებში სადავო თუ საჭირობოროტო საკითხებს; მაგალითად, ოსური/რუსული მხარის პრეტენზიებს ქართულ ისტორიულ მიწებზე (ამ შემთხვევაში, ღუდის ხეობაზე). ამისთვის, თუნდაც ავტორის მიერ სხვადასხვა მთხრობელთაგან ჩაწერილი ისტორია იკმარებს ოსების დასახლების შესახებ არაგვისა და ღუდის ხეობაში, სადაც „წინეთ ოსები სულ არ

ყოფილან“. მსგავსი შინაარსის გადმოცემა, სადაც ხაზგასმულია ოსების ამ მხარეში მოსულობის ფაქტი, წიგნში რამდენჯერმე გვხვდება; გადმოცემა მოგვითხრობს ღუდაში თავდაპირველად ამანათად მოსულ რუბაევის გვარის კაცზე, რომელიც ყარაულად დაუყენებიათ, რათა დანარჩენ ოსებს მათთვის ზიანი არ მიეყენებინათ. მერე ამ ოსს თავისი ნათესავები – სამაევი, გადიევი, ყორიევი და სხვები მოუყვანია. ოსები თანდათან მომრავლებულან, რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ არაგვის (ღუდა) ხეობაში წინ წამოუწევიათ და სოფლები ქვემო განისი, ზემო განისი და მიქეთი დაუარსებიათ. ეს სოფლები ბუთხუზებისა და გაგაძეების კუთვნილ სათიბ, სახნავ და საძოვარზე დასახლებულა, ხოლო ოსები რომ მომრავლებულან და მომაგრებულან, ეს ადგილები დაუჩქმებიათ და ბუთხუზებისა და გაგაძეთათვის დამორჩილებაზე უარი უთქვამთ. გაგაძეთ და ბუთხუზებს რომ საშვილი-შვილოდ არ დაეკარგათ თავისი მამა-პაპის მამული, ის ხთი-შობლისთვის შეუწირავთ და კულუხი და ბეგარა დაუდვიათ. მასალებიდანვე ვიკებთ, თუ როგორ ხდებიან მერე ოსები ღუდაში დეკანოზები და ბუთხუზებს ანაცვლებენ.

დღეს ოსების ისტორიულ ტერიტორიად ღუდის გამოცხადების იდეის სიყალბეს წიგნში მოცემული ის მასალებიც ადასტურებს, რაც მთიულეთის ხატ-სალოცავებისა და გვარების ურთიერთმიმართებაზე მოგვითხრობს. მთხრობლები ცალსახად აფიქსირებენ მთიულეთში ბავშვის ჯერ ღუდის ღვთისმშობლის ხატში და შემდეგ ლომისაში გაყვანის ტრადიციას – გზას, რომელიც მთიულეთში ყველა გვარს უნდა გაეგლო, ვისაც შვილი ჰყავდა: „მთელ მთიულეთს ღუდაში მიუდის, იმ ხატში ბავშვები გასარევადა“. მთელი მთიულეთი კი უცხო ტომელთა სალოცავში შვილს არ გარევედა.

არ შეიძლება არ ითქვას მასალებში მთხრობელთა მიერ დვალების და ოსების ერთმანეთის იდენტურად მოხსენიების ტენდენციის შესახებ. დვალებზე მოყოლილ ისტორიებში „დვალებს“ უნებლიედ „ოსი“ ენაცვლება; საინტერესოა, რატომ ხდება მთხრობელთა გონებაში ამგვარი აღრევები? ეს ძალიან საყურადღებო ეთნო-ფსიქოლოგიური მოვლენა ისტორიულად დვალური ეთნიკური ერთეულის ოსურით ჩანაცვლების გამოძახილი უნდა იყოს.

ძალზე საყურადღებოა გუდამაყარში ჩაწერილი გადმოცემები დევების შესახებ, რასაც ავტორი წიგნის შესავალში განსაკუთრებით უსვამს ხაზს. ჩანს, რომ დევებზე ისტორიებს ძირითადად გუდამაყარში ხევესურეთიდან გადმოსახლებულ გვართა წარმომადგენლები მოგვითხრობენ და გუდამაყარულ ვარიანტებშიც დევები კერპებად, ხატ-სალოცავებთან მებრძოლ ბოროტ არსებებად გვევლინებიან; აქაურ სიუჟეტებშიც, მსგავსად ხევესურეთში შემონახული გადმოცემებისა, ორი ერთმანეთის საპირისპირო რწმენის ურთიერთჭიდილის იდეა იკვეთება. ძალაუნებურად გიჩნდება კითხვა, ეს გადმოცემები ლოკალურია, თუ ხევესურეთიდან მიგრირებული მოსახლეობის მესხიერებაში შემორჩენილი და ახალ სამკვიდრო ტერიტორიაზე მორგებული?

მკითხველი სწორედ ამ ხასიათის და კიდევ ბევრ სხვა საინტერესო ინფორმაციას მოიძიებს. როლანდ თოფნიშვილის წინამდებარე ნაშრომში. ავტორის მიერ ველზე შეკრებილ ეთნოგრაფიულ მასალებს პირველწყაროს მნიშვნელობა აქვს და მათი სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანა, ახალი კვლევების და ძველი კონცეფციების ახლებურად გააზრების სტიმულს მისცემს სპეციალისტებს. ასევე, შესაძლებელი იქნება, ეს მასალები იგივე თემატიკასთან დაკავშირებულ უფრო ადრე ფიქსირებულ მასალებს შევადაროთ და თვალთვალადვე კულტურის ამა თუ იმ ელემენტთა დინამიკას.

როლანდ თოფნიშვილის წიგნი – „მთიულეთის, გუდამაყარის, ხანდოსა და ჭართლის ეთნოგრაფიული მასალები 1981-1983 წლები“ მნიშვნელოვანი შენაძენია როგორც სპეციალისტთათვის, ასევე საკითხით დაინტერესებული მკითხველისთვის.

ნათია ჯალაბაძე

შესავალი

წინამდებარე წიგნში წარმოადგენილია მთიულეთის არაგვის ხეობის ისტორიულ ეთნოგრაფიულ მხარეებში (მთიულეთი, გუდამაყარი, ხანდო, ჭართალი) შეკრებილი ეთნოგრაფიული მასალები. მასალები ჩაწერილია 1981 წელს ინდივიდუალური მივლინებისას და 1982 და 1983 წლებში ეთნოგრაფიულ ექსპედიციაში.

მთიულეთი და გუდამაყარი აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მხარეებია, ხანდო და ჭართალი, რომელიც თეთრი და შავი არაგვის ხეობების შესაყარის სამხრეთით მდებარეობს, შიდა ქართლის მთისწინეთია. ერთ წიგნში ამ ოთხი მხარის ეთნოგრაფიული მასალების თავმოყრა განაპირობა არა მხოლოდ გეოგრაფიულმა ფაქტორმა, არამედ იმ გარემოებამაც, რომ საუკუნეების განმავლობაში ისინი მჭიდროდ იყვნენ ერთმანეთთან დაკავშირებული. ხანდოსა და ჭართალში ძირძველი მოსახლეობა ფაქტობრივად აღარ შემოგვრჩა და ეს მხარეებიც დროთა განმავლობაში მთიულთა ინტენსიური მიგრაციის არეალს წარმოადგენდა. განსაკუთრებით გააქტიურდა მთიულთა და გუდამაყრელთა აქ გადასახლებანი XIX საუკუნეში, რის შედეგადაც მოხდა დარჩენილი ნასოფლარების აღორძინებაც.

ავტორმა არაგვის ხეობაში შეკრებილი ეთნოგრაფიული მასალები საფუძვლად დაუდო რამდენიმე ნაშრომს („მთიულურ-გუდამაყრული გვარები“, „ხანდოელ-ჭართლელთა გვარები“, „საქართველოს ისტორიული დემოგრაფიისათვის“). ის მხოლოდ მთაში ეთნოგრაფიული მასალების შეკრებით არ შემოფარგლულა. მომდევნო წლებში შეიკრიბა მასალები არაგვის ხეობის დაბლობში (მთისწინეთსა და ბარში), რომლის სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანა მხოლოდ ახლახან მოხერხდა – „არაგვის ხეობის დაბლობი და მისი მკვიდრნი. ეთნოისტორიული საკითხები, თბ., 2020“. ასე რომ, ეს ხეობა ქართული სამეცნიერო საზოგადოებისათვის საინტერესოა ყოველმხრივ.

ბუნებრივია, ველზე მასალები პირველ რიგში იკრიბებოდა იმ პრობლემეზე, რომელიც მაშინ ჩვენი ინტერესების

სფეროში შედიოდა; ეს იყო: მოსახლეობის მიგრაცია, გვართა სადაურობა-წარმომავლობა, რწმენა-წარმოდგენები და ხატ-სალოცავები და ამ სალოცავებისადმი ამა თუ იმ გვარის დამოკიდებულება. შეიძლებისდაგვარად ხდებოდა ეთნოგრაფიული მასალების შეკრება სხვადასხვა პრობლემაზეც, მაგალითად, სამეურნეო ყოფა და მატერიალური კულტურა. წარმოდგენილია ფოლკლორის რამდენიმე ნიმუშიც. ასე რომ, დაინტერესებული მკითხველი წიგნში იპოვის ისეთ ეთნოგრაფიულ მასალებს, რომელიც აქამდე დაფიქსირებული არ იყო და უცნობი იყო ეთნოლოგთათვის. საამისოდ შეიძლება გავიხსენოთ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში ჩაწერილი გადმოცემები დევების შესახებ, რომლის მეცნიერული შესწავლა თინათინ ოჩიაურს ეკუთვნის. წიგნში წარმოდგენილია გუდამაყარში ჩაწერილი გადმოცემები დევების შესახებ, რომელიც ქალბატონ თინა ოჩიაურს პრობლემის შესასწავლად დამატებით არგუმენტაციას მისცემდა.

მკვლევართათვის საინტერესო უნდა იყოს ეთნოგრაფიული მასალა, რომელიც გვამცნობს, რომ დევებს ჰყავდათ ხელქვეითები – იასაულები; ასეთი იასაულები, წიგნში წარმოდგენილი მასალებით, ხატებსაც ჰყოლია: „იმ დევის იასაულებისათვის ციკნებსა ვხოცავთ. დევი იასაულებს უსევს, ვინც მისი წინააღმდეგია. ღოცვა კი არ იციან. ამბობენ ხოლოდ: „დაუტკბე შენი თვალი, შენი გული, აგრე – სამჯერ იტყვიან. იასაულები ხალხს ემტერებიან. ვისაც ციკანი არ მოყავს – იასაულის მიზეზი აქვთ. ცხრა კვერს გამოაცხოებენ და ცხრა სანთელს და დამწვალობნებს დეკანოზი. ეგ დღეობა მარიანობას მოდის. ციკანს თავს დასტური მოსჭრის. შარშან აქ მარიანობას 140 საკლავი დაიკლა. ხატსაც ყავს იასაული. მაგათზე დობილს იტყოდნენ: „წმ. გიორგის იასაულო, წმინდა გიორგის დობილო“.

საინტერესო იქნება ეთნოგრაფიული მონაცემები, რომლებიც გვიდასტურებს, რომ მეზობელ მხარეებს საერთო, გამაერთიანებელი სალოცავები ჰქონდათ. საამისოდ შეიძლება ფშარაოს/შარაოს წმიდა გიორგი მოვიყვანოთ, რომელიც ფშავის გომეწრის ხეობისა და გუდამაყრის სოფელ ღუთხუბის საერთო სალოცავი იყო. იგივე შეიძლება ითქვას

ხმალას ხატის შესახებაც, რომელსაც ხორხის ხეობისა და ჭართლის სოფელ დოლასქედის მოსახლეობა ლოცულობდა.

დღევანდელ დღეს განასაკუთრებული ღირებულება ენიჭება თეთრი არაგვის ხეობის სათავეში – ღუდას თემში შეკრებილ მასალებს, რადგან ყალბისმქნელ კალმოსნებს ამ ტერიტორიულ ერთეულზე პრეტენზიები გააჩნიათ და რომ მას აღმოსავლეთ ოსეთის ძირძველ ტერიტორიად აცხადებენ. ეთნოგრაფიული მონაცემები კი საპირისპიროს მიუთითებენ: დგინდება აქ მცხოვრები გვარები და, რაც მთავარია, ღუდას ღვთიშობელი, ლომისას შემდეგ, იყო ყველა მთიულის სალოცავი, სადაც ახალშობილი ვაჟის გაყვანას/გარეკას ვერავინ ვერ ასცდებოდა. აქ, ამ სალოცავის დეკანოზობა კი ბუთხუზების გვარს მოუდიოდა.

ფრიად დიდი მნიშვნელობა აქვს ლომისას დეკანოზის დალოცვას – „ღმერთო, უშველე ქვეყნიერებასაო, ქვეყნიერებაში საქართველოსაო, საქართველოში მთიულეთსაო, მთიულეთში – მღეთესაო“, რომლის ანალოგიურად საქართველოს მთის ყველა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეში ილოცებოდნენ სვანეთიდან მოკიდებული, ვიდრე თუშეთამდე. მოყვანილი დალოცვა პირდაპირ მიუთითებს ქართველი მთიელების ერთიან ქართულ ეთნიკურ ორგანიზმში ღრმა ინტეგრაციაზე. ამ მხრივ ნიშანდობლივია ის მასალა, რომ მთიულეთისა და გუდამაყრის სალოცავებს ბარში ვენახები ჰქონდათ, საიდანაც შესაწირავი კულუხი ყოველწლიურად მოსდიოდათ.

გუდამაყარი ერთადერთი მხარეა საქართველოს მთიანეთში, სადაც ყველაზე ძლიერ და მთავარ სალოცავს – „პირიმზე ფუძის ანგელოზს“ – გარდა საკუთარი ყმებისა „უცხო ყმებიც“ რომ ჰყავდა.

ჩვენ მთხრობელებს არც საბჭოთა პერიოდის დასაწყისის ფაქტები (მაგალითად, გაკულაკება) დარჩენიათ უყურადღებოდ, რამაც მათი ტრადიციული ცხოვრება ძირფესვიანად მოშალა.

საყურადღებოა ქართველ მთიელთა ეპიდემიასთან ბრძოლის ერთ-ერთი მეთოდი, ამ მხრივაც ისინი სალოცავში შენახულ ჯვარს იყენებდნენ. გუდამაყრის ძველი სათემო

ჯვარი ინახებოდა ჩოხის წმიდა გიორგში. ერთხელაც „ხორველა გაჩენილა გუდამაყარში და ეს ჯვარი ააბძანეს, გუდამაყარს გააცილეს და შემდეგ მოატრიალეს უკან. ჯვარი რომ გაიტანეს გარეთ, ხორველა გუდამაყარს გასცდაო“. რა თქმა უნდა, ჯვარის აბრძანება და გუდამაყარიდან გატანა სათანადო რიტუალისა და ლოცვის თანხლებით ხდებოდა.

მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ის ეთნოგრაფიული მასალები, რომელიც ცეცხლიჯვარს ეხება, რომლის ეპითეტებად მისი მლოცველი გამოიყენებდა ისეთ სიტყვებს, როგორიცაა „მებოლოვე და ფათერაკიანი ხატი“, „მფრინავი ხატი“. როგორც ცეცხლიჯვარს, ისე მთიულეთისა და გუდამაყარის სხვა ბევრ ხატ-სალოცავს ადგილზე საკმარისი რაოდენობით გააჩნდა მამულები (სახნავი მიწა), სიდანაც ადებულ მოსავალს იყენებდნენ რელიგიურ დღესასწაულების დროს ძირითადად ლუდისა და არყის დასამზადებლად. ამ შემთხვევაში შეიძლება გავიხსენოთ, შუა საუკუნეების ქართული ფეოდალიზმის ერთი თავისებურება – ინდივიდუალურ ფეოდალურ საგვარეულოებთან ერთად საქართველოში არსებობდა კოლექტიური ფეოდალიც – ქართული ეკლესია, რომელიც მიწის დიდი ნაკვეთებს ფლობდა და რომელსაც, ჩვეულებრივ, ისევე ჰყავდა ყმა-გლეხი, როგორც ამა თუ იმ თავადაზნაურულ გვარს. როგორც ჩანს, სოციალურ დიფერენციაციამდე მიწა ბარში არსებულ ხატ-სალოცავებსაც ჰქონდა. ფეოდალიზმის წარმოქმნის შემდეგ ხატ-სალოცავების მიწები ეკლესიის მიწებად გარდაიქმნა.

წიგნში წარმოდგენილი ფოლკლორული მასალები გვიდასტურებს საისტორიო ძეგლებში არსებულ მონაცემებს, რომ ხევ-ხადასთან ერთად, თრუსოს მფლობელები არაგვის ერისთავები იყვნენ.

გუდამაყარი აღმოსავლეთ საქართველოს მთის ეთნოგრაფიული მხარეებიდან გარკვეული ორიგინალობით გამოირჩეოდა. ამ მხრივ აღსანიშნავია ის, რომ გუდამაყარის ყველაზე ძლიერ სალოცავს „პირიმზე ფუძის ანგელოზს“, ყმების გარდა, „უყმო ყმანიც“ ჰყავდა. ცნობილია, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში ამანათობის ინსტიტუტი არსებობდა, რომელიც კარგადაა შესწავლილი ქართულ

ეთნოლოგიურ მეცნიერებაში (მარინა კანდელაკი). მთიულური და გუდამაყრული მასალები ამანათის ახლებურ გაგებასაც გვთავაზობს. მაგალითად, გერად წაყვანილი ვაჟიც კი აქ მამინაცვლისათვის ამანათად ითვლებოდა.

თეთრი და შავი არაგვის ხეობებში სალოცავებთან და მოკიდებულების არაერთმა ნიუანსმა შეიძლება მიიქციოს ყურადღება; მაგალითად, ხატ-სალოცავში აქ არ შეიძლება იმ ქალის მისვლა, რომელიც ახალი მეკდრის პატრონი იყო, რადგან ის შავ სამოსს ატარებდა; არ მიჰყავდათ სალოცავში აგრეთვე ფეხმძიმე პატარძალი და ა.შ.

ცალკეულ გამონაკლისებს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში, ეთნოგრაფიული მასალების დაბეჭდვის ტრადიცია საქართველოში არ არსებობდა. სამწუხაროდ, ყველა მეცნიერი შეკრებილ ეთნოგრაფიულ მასალას სახლში ინახავდა. ითვლებოდა, რომ ის მისი საკუთრება იყო და მისი გამოყენების უფლებაც მხოლოდ შემკრებს ჰქონდა. ამ „მაგნე ტრადიციამ“ ქართულ ეთნოგრაფიულ მეცნიერებას არა ერთი და ორი მნიშვნელოვანი მასალა დაუკარგა, რადგან ბევრი მათგანი ეთნოლოგის ამ ქვეყნიდან გადასვლის შემდეგაც კი ვერ მოხვდა არქივში. ერთადერთი გამონაკლისი ამ მხრივ ქალბატონი ჯულიეტა რუხაძე იყო, რომლის მიერ შეკრებილი და გადათეთრებული მასალები საგულდაგულოდ ინახებოდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის საქართველოს ეთნოლოგიის განყოფილებაში. ქალბატონ ჯულიეტა რუხაძის გარდაცვალების შემდეგ დაიწყო მისი მასალების ავტოგრაფული სახით გამოცემა. ამ მასალების დაბეჭდვამ მოგვცა გარკვეული სტიმული, რომ გამოგვექვეყნებინა ჩვენი ეთნოგრაფიული მასალების ერთი ნაწილი, რომელიც 1981-1982-1983 წლებში მთიულეთსა და გუდამაყარში, ხანდოსა და ჭართალში იკრიბებოდა. წინამდებარე ეთნოგრაფიული მასალები კი იმის იმედით ქვეყნდება, რომ მომავალ თაობას ის ყურადღების მიღმა არ დარჩება.

მთიულეთი

გიგო შიოს ძე ქავთარაძე, 73 წლის, ფასანაური, 17. 07. 1981

ფასანაურში ქავთარაძეები სოფელ ქავთარათიდან გადმოვედით. ქავთარაძეები ცხოვრობენ კიდევ ვაშლობში, წიფორში...

ქავთარაძეების სალოცავი არის წიფორის წმიდა გიორგი. კიდევ არის ჩვენი სალოცავი გზოვანის წმიდა გიორგი. ორივე ჩვენი გვარის მთავარი სალოცავია. ბავშვებს და პატარძალს (დედაკაცს) წიფორში გავრევთ პირველად. გზოვანობა ერთი კვირის წინ წავიდა და წიფორობა ნოემბრის 10-ში მოდის.

ჩვენი გვარიდან გამოსულები ვეძათხევეხე ცხოვრობენ, ერთი სოფელია ველთაურები. უიუიაშვილები არიან კიდევ ჩვენი გვარიდან გამოსული – ხორხში არიან ბევრი და შირაქში. ჩვენ სალოცავში მოდიან ახალგორიდან, გორიდან, შირაქიდან, კახეთიდან, მცხეთიდან. ვინც აქედან მოდიან ჩვენ სალოცავში, ყველანი ქავთარაძეები არიან. ერთმა კურატი მოიყვანა შარშან, ლარგვისიდან იყო.

ვასო ივანეს ძე ამირიძე, 65 წლის, სოფელი ამირნი, 17. 07. 1981

ჩვენი გვარისები მთიულეთში მხოლოდ ამირნში ვცხოვრობთ. ჩვენ ძირითადად დასავლეთ საქართველოდან ვართ მოსული [არ იცის კონკრეტულად საიდან].

ჩვენი სალოცავია მთავარანგელოზი სოფელ ამირნში. კიდევ არის კვირაცხოველი, წმიდა გიორგი, წვერის ანგელოზი. ყველა ჩვენი გვარის ძირითადი სალოცავია. საერთო სალოცავია კიდევ ღომისა და კიდევ – ღუდის ყველაწმინდა. ბავშვი უნდა გაირიოს ჯერ ჩვენს მთავარანგელოზში, შემდეგ – ღუდას ყველაწმინდაში.

ჩვენი გვარისები გადასახლებული არიან არხილოსკალოში.

ვანო სოსიკას ძე ნადიბაიძე, 65 წლის, ფასანაური, 17. 07. 1981

გამოსული ვარ სოფელ ნადიბანთიდან. აქედან 12 კომია. ჩვენი გვარი მთიულეთში მხოლოდ ნადიბანთშია. ჩვენი გვარი ფშავში ვცხოვრობდით, არ ვიცი, რომელ სოფელში.

დიდი ხნის გადმოსახლებული ვართ. ისე ჩვენი გვარი იყო გაბიდაური. მკვლელობა მოახდინეს თურმე. ერთს ერქვივნა ნადიბა, მეორეს – უშარა, მესამეს – ბედუა. ნადიბას შვილები ნადიბაიძედ ვიწერებით, უშარას შთამომავლები – უშარიძედ (ესენი ლაკათხევის ხეობაში, სოფელ უშარნში ცხოვრობენ), ბედოს შთამომავლები – ბედოიძედ. ბედოიძეები ბედოთას (ქვეშეთს გაღმა) ცხოვრობენ. ერთი მეორეში არ შეიძლება ქალი გავათხოვოთ ამ სამმა გვარმა. ჩვენი გვარის სალოცავია ლაშარის ჯვარი. სოფელ ნადიბანთში გვაქვს ეს ლაშარის ჯვრის ნიში. ფშავშიც დავდივართ, იშვიათად. როცა გამოიქცნენ, ხატი მოიპარეს და წამოიღეს: „მოკეცეს ლაშარის ჯვარი, // ქეშელ-გუდაში ჩადვესო“. უშარიძეები და ბედოიძეებიც ლაშარის ჯვარს ღოცულობენ. თავთავიანთ სოფელში მაგათ არა აქვთ სალოცავი ლაშარი; ნადიბანთში გადმოდიან.

ჩვენს სოფელში არის კიდევ ცეცხლიჯვარი. ამ ხატთან (ეკლესიასთან) იყო სოფელი ზამთრეული. აქ უცხოვრიათ ზამთრეულებს. სად წავიდნენ, არ ვიცი. ცეცხლიჯვარს მთელი თემი დღესასწაულობდა – ქვეშეთის საბჭოში რა სოფლებიც შედის. ცეცხლიჯვრიდან ჩანს ხადა. ცეცხლს რომ დაანთებდნენ, ჩანდა ერთიდან მეორეზე. ჩვენი გვარის ხალხი ცხოვრობს გორის რაიონის სოფელ ხიდისთავში, დიდი ხნის წასულებია, ხატში მოდიან სალოცავად, მცხეთის რაიონის სოფელ ახალუბანშიც დიდი ხნის წასულებია. ესენიც მოდიან ჩვენს ხატში სალოცავად.

ანანურში 3 კომი შაქაროვი (შაქარაშვილი) ველისციხიდან არიან მკვლელობაზე წამოსული. ადრე ზაუტაშვილები ყოფილან.

ჯანიაშვილების ნაწილი ჩიკრიკიშვილები იყვნენ. ვეშაგურები ქისტებიც არიან. ქისტები ვეშაგურები აქ სალოცავად გადმოდიან. ამათ სალოცავი მთავარანგელოზია. ნარიმანიძეების სოფელია სონჩო და ჟოჟონი.

ნაზლაიძეები და ამირიძეები ერთმანეთში ქალს არ ათხოვებენ.

თავს ხადა, ბოლოს ცხავატი,
შეგროვდა დიდი ერია.
ძმათ ერთმანეთსა შასნიველეს,
არ მომივიდა ქერია.
ავდგეთ და იქვე წავიდეთ,
სადაც მოგვივა ქერია;
ცოლი და შვილი წავასხათ,
ჩვენაც თან წავევით ტყვენია.
მენესოს ვჭამოთ სადილი,
წორბლის მინდორი გრძელია.
საკანაფიოს ხეზედა
მზე დაგორდგება ცხელია.
იქ დაგვხვდნენ ფშაველ-ხევსურნი,
ეგ უსამართლოს მქნელია.
-ცოლი და შვილი მოგვეცით,
თქვენ შინავ წადით მთელნია.
-არც მოგცემთ ცოლსა და შვილსა,
არცა შინ წავალთ მთელნიო.
დასძახა ნარაიძემა,
მოკვდეს მაგისი მქნელიო!
უმოწმა როკაიძემა,
ხმაღს გაიკარით ხელიო,
გრეხილათამდე მივსდიოთ,
გლეწოთ ფარი და ხმალიო
იმდენი სისხლი გაუშოთ,
ალაზანს უფრო სქელიო,
თავი ვკაფოთ და მივყაროთ,
მოდს ვერ არღვევდეს ცხენიო,
სისხლი გაუშოთ ღვარადა
რიყედ მივყაროთ კვდარიო
ერეგის მამასახლისმა
ჩქარე გაგვიღო კარიო.
ჩქარე დაგვიკლა საკლავი,
ჩქარე გვიღულა ფლავიო.
დაჯდა და კითხვა დაგვიწყო,
რა სტუმრობისა ხანია?
რა მოგახსენოთ, ბატონო?
ამბავი მოდის ძნელია.

პაპების გადმოცემით, კახეთში სადღაც ომი ყოფილა, მთიულეთიდან კი მისაშველებლად წასულან. ომში კახელების 300 კაცი ერთ დღეს მომკვდარა. მთიულეებს ხატის პერანგი სპილენძის კოლოფში ჩაუბრძანებიათ და შეუმჩნეველად ისევ უკან სათემო სახლში წამოუღიათ. სათემო სახლი ცეცხლისჯორშია. იმდენი მლოცავი მოდენილა ღამის გასათევად ცეცხლისჯორში, რომ სათემო სახლში ვერ ეტეოდნენ და სოფელ ზამთრეულში სახლის კალოებში (მეორე სართულზე) დგებოდნენ მოსაწირავენი თავისი ჯალაბობით. ცეცხლისჯორი მებოლოვე და ფათერაკიანი ხატია, კიდევ ენა-ყბის მიმყოლი. აზარალებდა საქონელს ნადირის საშუალებით. მებოლოვე იმას ნიშნავს, რომ კაცს აცლის დანაშაულს და ბოლოს გადაუხდის.

ცეცხლისჯორში მართავდნენ გიორგობას, კვირაცხოვლობას. ნათლილებას ყველაფერი ნადიბანთ რჩებოდა, რაც შემოსავალი იყო ცეცხლისჯორში. გიორგობას ხალხის ნაწილი რამე სათემო სახლში რჩებოდა. ადრე კი ღამე უმეტესობა სახლებში არ მიდიოდა, რადგან ეს კარგი არ ყოფილა და ყველას აქ უთენებია ღამე. მეორე დღეს კი თურმე ბურთაობდნენ. ქადაგის პირით ცეცხლისჯორი ხშირად ბრძანებდა თურმე, რომ ძელის ველნი ჩემი საბურთაო მინდორიაო. ცეცხლისჯორი ეკლესიაა. ამის გვერდზეა ხთიშობელი – ეს ბავშვების სალოცავი ხატია. ცეცხლისჯორი ბევრს უნახავს, მეც მინახავს ცეცხლის სახით. ღამე სოფელს რომ მიუახლოვდი, ღაშარის გაღავანში დავინახე ეკლესიის გაღავნიდან ამოსული და მალე კი გაქრა. ერთხელ კი სანთელივით ანთებული იყო და ცეცხლისჯვრის ეკლესიასთან გაქრა.

ივანე მოსეს ძე ნახლაიძე, 74 წლის, სოფელი ზემო მღეთა, 23. 07. 1981

ჩვენი გვარის ხალხი ცხოვრობს ზემო მღეთაში, სონჩოში და ამირიძეებში. ჩვენი ბუდე-სოფელია სონჩო (ყოყონის ხეობა). ჩვენი ძირითადი გვარი იყო ნარიმანიძე. სონჩოში ცხოვრობდნენ ნარიმანიძეები და ეხლაც ცხოვრობენ. ჩვენი წინაპარი რომელიც იყო, ჰყოლია სამი ვაჟი. ამ სამი ვაჟის

სახელები არ ვიცი. სულ უფროსი ძმა დარჩა სონჩო სოფელში. ორი ძმა უფროსები წამოვიდნენ და დასახლდნენ მღეთაში და ამირიძეებში. რომელიც მღეთაში დასახლდა, აქ სხვა ხალხს უმოსახლია და ადგილობრივ მოსახლეობასთან ჩვენს პაპას მოსვლია ჩხუბი. ამ ჩხუბში ჩემს წინაპარს შემოკვდომია მოწინააღმდეგე. ეს რომ შემოაკვდა, მიცვალებულის პატრონებმა აზღვევინეს საქონლით და შეიცვალა გვარი ნაზლაიძედ.

ამირიძეებში რომელიც დასახლდა, ეს ყოფილა ვაჟკაცი და ლამაზი. ეს თურმე ამირბარობდა (შემრიგებელი იყო???) და აქედან დაერქვა და შეიცვალა გვარი ამირიძედ. ჩვენ სამ გვარში – ამირიძე, ნაზლაიძე, ნარიმანიძე – დღესაც გვაქვს შემონახული, ერთმანეთში ქალი არ გაგვითხოვებია. ივდევთ ერთმანეთს ნამდვილ ბიძაშვილურად, როგორც ერთი დედისა და მამის შთამომავლები.

სალოცავი ნაზლაიძეებსა და ამირიძეებს გვაქვს მღეთაში – ღვთისმშობელი და კვირაცხოველი. დიდ ღომისას ხომ მთელი საქართველო ღოცულობს. ჩვენ მღეთიდან სონჩოშიც მივდივართ სალოცავად. ჩვენი წინაპრების ნასახლარები სონჩოში კიდევ დგას.

მობარებული საქონელი ან სხვა რაიმე არის ამანათი. ის საკუთარზე კარგად უნდა შეინახო. ჩვენ მთიულეთში როგორც დაგაწერინეთ, ამანათი ასეა. ნათქვამია: „ამანათი მგელმა იცისო“.

ჩვენი მოგვარეები გადასახლებული არიან სოფელ ჭილურტში (დუშეთის რაიონი). ეგენი არიან ჩვენი ალალი ბიძაშვილები, ნაზლაიძეები არიან. მაგათ საკუთარი ნიშიც კი აქვთ დიდ ღომისასი. როცა ვერ ახერხებენ მოსვლას, იქ ღოცულობენ. მე არ მახსოვს, არც მამანემს არ ახსოვდა მაგათი გადასახლება. ბავშვი ვიყავ რომ მოდოდნენ, აქ სალოცავადო. კიდევ არიან ალაიანში. ესენიც მაგდროინდელი წასულები არიან. მოდიან სალოცავად აუცილებლად. კიდევ არიან სოფელ ბულაჩაურში. ჭირში და ლხინში მივდივართ მოვლივართ, ვურთიერთობთ. არიან ნაზლაიძეები რუისპირში (თელავის რაიონი) – ეგენი მოზდოკის მხარეს იყვნენ, პრახლადნაიაში და სამამულო ომის შემდეგ გადმოსახლდნენ და

დაასახლა მთავრობამ რუსისპირში. შირაქში იყო ერთი ნაზღაიძე, ჩვენი ბიბლაშილი და აღარ არის. მეტი ნაზღაიძე მანდ არაღაგინაა.

ჩვენთან ცოლ-ქმრის გაყრა არ შეიძლებოდა. თუ მოხდებოდა ასეთი რამე, მას სუფრაზე არ მიიღებდნენ. ეს კაცი გვირგვინის გამტეხიაო. ასეთ კაცზე იტყოდნენ, ჩასაქოლია, გვირგვინი გატეხაო.

**განო თევდორეს ძე ბიბილაშილი, 80 წლის, ფასანაური,
23. 07. 1981**

სოფელია ბიბილაანი ქვემოთ, ერთ კილომეტრზე, მანდ არიან ბიბილაშილები. კიტოხიდან ყოფილან ბიბილაშილები გამოსული პაპის პაპა – იქ რაღაც დააშვა და შეიცვალა გვარი. ბექაური იყო და ბიბილაშილად დაეწერა. კიტოხში ბექაური იყო და, რო გადმოვიდა აქა, გვარი შეიცვალა, ბიბილაშილად დაეწერა. ახოები გაუტეხიათ. 9 კომი ვართ აქ სულ. ბულაჩაურშიც არიან ბიბილაშილები, აქედან წასულები. ორჯონიკიძეშიც ბევრი არიან.

ჩვენი სალოცავი ბიბილაშილების არის წიფორის წმიდა გიორგი. ბავშვი რომ იბადება, წიფორის წმიდა გიორგიში უნდა გავერიოთ. წიფორის წმინდა გიორგის ნიშია ბიბილანში გადმოტანილი. წიფორიდან ხატს წავაბრძანებდით კიტოხში ... ეგ ხატი ჯერ კიტოხიდან არის წიფორში გადმოტანილი და წიფორიდან – ბიბილანში. ერთი ჯვარი წამოუღიათ და მერე საყდარივით აუგიათ.

ბიბილაშილები მთიულები ვართ, გუდამაყარში აღარ ვითვლებით. დგნალს აქეთ არის მთიულეთი. დეკანოზიც იტყოდა და ისე ლაპარაკშიც იტყოდნენ, „მთიულეთის თემიო“. სადაური ხარ? – მთიულიო, ჭართლელო, გუდამაყრელიო, ხანდოელიო. ჭართლელო, ხანდოელი, გუდამაყრელი არ იტყვის, რომ მთიული ვარო. ხანდოს ზევით სულ მთიულად ითვლება.

**გ. მ. არგანაშილი, 77 წლის, სოფელი ნაღვარევი,
24. 07. 1981**

არგანაშილები ვცხოვრობთ ნაღვარევიში. ჩვენი გვარის 16 კომი ვართ. სალოცავია ჩვენი წმიდა გიორგი და ლომისა.

ჩვენ სოფელში ცხოვრობენ აგრეთვე ბექიშვილები. ნათლიობა გვაქვს ერთმანეთში და იმიტომ ქალს არ ვათხოვებთ ერთმანეთში ბექიშვილები და არგანაშვილები. ჩვენი გვარი მეფის მსახურები ყოფილან, მღვდლები და დიაკვნები. დარძულები ცხოვრობენ ჩვენს ახლოს, ნადიბანთას. ჩხოვრობდნენ კიდევ ანგურიძეები. ანგურიძეები დარძულებმა გაწყვიტეს. მთაში საქონელს სჭედდნენ და ჩხუბი მოუვიდათ. ერთი კაცი დარჩა, იმან შური იძია. ამ ერთი კაცის შთამომავლები ბექიშვილები არიან და ის ანგურიძეები კახეთში გადასახლდნენ.

**ყარამან სიმონის ძე გაგაძე, 60 წლის, სოფელი მღეთა,
24. 07. 1981**

გაგაძეები ვართ ზემო მღეთაში 6 კომი. ბავშვებს გაერეკავთ ღუდა ყველაწმინდაშიო. ერთ დროს დვალები დადიორდნენ თურმე და მათი უფროსისათვის ქალ-რძალი უნდა დაეწვინათ. მაგრამ ერთხელ ბურდულებმა ლასტებით დახოცეს. მერე მთელი თემი, მერე შექმინდათ, რომ ოსები აგვიკლებენ. ერთი გაგაძე ყოფილა. სუფთა ოსური სცოდნია. გაუგზავნიათ, რომ თქვენები დახოცეს ქართველებმაო. წამოვიდა და მერე გაგაძემ ოსების ჯარი მოაქუნა, მოუწყო მათ, დაუძღვა. და მარგილებზე ეგებიან. გაგაძე ჩამოუძღვა გუგაურთან, კლდეებია, ჩადათკარი, თითო-თითოს ხმალს წამოუსვამს და ყველა დახოცა.

ჩვენი გვარისები გადასახლებული არიან ყანჩავეთში, დიდი ხნის გადასახლებულები არიან. ჩვენს სოფელში გვაქვს კვირაცხოველი, ღუთიშობელი, წმიდა გიორგი. ცხავატი ეგ არის ფასანაურს ზემოთ მღეთამდე. გუდამაყარი კიდევ სხვა თემია. ხადაც მთიულეთში შედიოდა. შირაქში არიან გაგაძეები, 6 კომი, ლომისაში მოდიან სალოცავად. ზემო მღეთაში სამი გვარია: გაგაძე, ბუთხუზი, ნაზდაიძე.

მიყორაშვილები სეფეში მოსახლეობენ. სალოცავია კვირაცხოველი. ბავშვის გარევა იციან კვირაცხოველში, ღოცულობენ ლომისაში. სეფეში იყვნენ და არიან ნარიმანიძეები, ებრიალიძეები, ტატიშვილები, კვირტიძეები, არგანაშვილები.

ღუდაში ხთიშობელს ათი დღის მამულები ჰქონდა. ეს მამულები ბუთხუზებისა და გაგაძეთ შეწირულია. ოსები სულ არ ყოფილან არაგვისა და ღუდის ხეობაში წინეთ. ის ადგილი სულ ბუთხუზებისა და გაგაძეთი ყოფილა. ვიდაცას რუბაევების წინაპარს ოსის მადრან-დოლეთში ოსი მოუკლავ, გამოქცეულა და სოფელი ღუდა რომ არის, იმ დროს იქ გაუვალ ტყეში დასახლებულა. სოფელ გაგაძეთელს ნადირობისას მყოფს უნახავს ის ოსი; წამოსულა და ხალხისთვის შეუტყობინებია, რომ მათ ადგილში ვიდაც დასახლებულა. სოფელ გაგაძეთას, სოფელ ბუთხუზთას და სოფელ ქვემო მღეთეს მცხოვრებნი ერთ ხმად წასულან მის განსადევნად. მისულებს იმ ოსისათვის ყველაფერი გამოუკითხაეთ. იმასაც უთქვამს მადრან-დოლეთში კაცი შემომაკვდაო, ამანათად მიმიღეთო. ჩვენებს უმსჯელიათ, და უთქვამთ, დარჩეს, იცხოვროს, ერთი მეკომური რას დაგოკლებს, ყარეულიც იქნება, რო სხვა ოსებმა არაფერი ზიანი მოგვაყენონო. ამ ოსს, რუბაევსაც პირობა მიუცია, ერთგული მცველი, ყარაული ვიქნებო. ბოლოს კი იმ ოსს რუბაევს თავის ნათესავეები – სამაევი, გადიევი, ყორიევი და სხვები მოუყვანია. ოსები თანდათან მომრავლდნენ, რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ არაგვის (ღუდას) ხეობაში წინ წამოუწევიათ და სოფლები ქვემო განისი, ზემო განისი და მიქეთი დაარსებულან. ეს სოფლები იმ სათიბ, სახნავ და საძოვარზე დასახლებულან, რომელიც ბუთხუზებს და გაგაძეთ ეკუთვნოდა. ოსები რომ მომრავლდნენ და მომაგრდნენ და ეს ადგილები დაიჩემეს, რომელზედაც დასახლდნენ, ბუთხუზებისა და გაგაძეთათვის უარი უთქვამთ დამორჩილებაზე. გაგაძეთ და ბუთხუზებს რომ საშვილიშვილოდ არ დაეკარგათ თავისი მამა-პაპის მამული, ის ხთიშობელს შეწირეს და კულუხი და ბეგარა დაადეს.

**მათე აღექსის ძე ბუნუკური, 59 წლის, სოფელი გვიდაქე,
24. 07. 1981**

ბუნუკურების სოფელი მთიულეთში არის გვიდაქე. ქიმაბარაიანთას არიან კიდევ გასული ბუნუკურები (ერთი 40 კომლი). ბუნუკურები ხევსურეთის სოფელ ბუნუკურთსოფ-

ლიდან – ჩირდილიდან გადმოსახლებულან. 9 ძმანი ყოფილან იქ. ჩვენი წინაპარი ბუნუკურები ძალიან ჯიუტები ყოფილან. შემოსევები რომ ყოფილა, ამ ცხრა ძმას ციხესიმაგრისათვის შეუფარებია თავი. ეწინააღმდეგებოდნენ ხევისბერს (? – რ. თ.). დასცემია ბუნუკურებს თავისი ლაშქრით, ვისაც ეწინააღმდეგებოდნენ ბუნუკურები. შეუსყიდია იმ ხევისბერს იმათი ბებია, რომ ციხეს კარები გააღებინოს. იმ ბებერმა მოხუცებულმა ლაშქრის ცხენებს ნალები უკუღმა დააკრევეინა. მივიდა და ამ ბებერმა დაუძახა, წავიდა ლაშქარი, აღარ არიანო. ნახეს, გამოვიდნენ, რომ ცხენის ნაფეხურის მიხედვით მართლა წასულები ჩანან. დეეცა ეს ლაშქარი და დახოცეს 6 ძმა და დარჩა 3 ძმა. აიძულა ხევისბერმა და გაასახლა. ერთი მთიულეთში წამოვიდა – გვიდაქეში, მეორე – ხევში, სოფელ გორისციხეში. მესამე დარჩა ადგილზე. ერთ-ერთ ძმაზე მოვიდივართ მთიული ბინუკურები, ერთ ძმაზე ხევის ბუნუკურები, მესამეზე კიდევ ხევსური ბუნუკურები. ამ ხევისბერს უთქვია, რომ ნუ გავათავებთ, ნუ გავწყვეტთ, მაგარი ხალხიაო და ეს სამი ძმა მაგაზე დატოვა. გავიდა დრო და დროთა განმავლობაში თქვა, წავიდე, ვნახო, სად დასახლდნენო. მოვიდა და ნახა. ჩვენი გვიდაქეს მთა და ხევის გორისციხის მთა, ახლოსაა, გადასასვლელია, თითები მიატყუპა და გვაჩვენა, აი, ასე არიან ჩვენი და იმათი მთაო. ამ ხევისბერმა თქვა, ამ მამაძაღლებსაო, ზურგი ზურგისთვის მიუყუდებიათ ისევაო.

გვიდაქეში ისევ არის ის სახლი, სადაც იმ ბუნუკურმა გააკეთა სახლი – „გლახაის სახლს“ ეძახიან. ბუნუკურები იყოფიან შემდეგ კომებად: ბერანი, ოქვრიანი, ნადირიანი, ობოლანი და დათვიანი.

ჩვენი გვარისას, ერთს – დიდი ხნის ამბავია – კაცი შემოკედომია და ქაისხევში გადასახლდნენ და დაეწერნენ ღარიბაშვილად. ორნი ძმანი წავიდნენ; ერთი დაეწერა ღარიბაშვილად, მეორე ჯაბანაშვილად. ეს ღარიბაშვილები და ჯაბანაშვილები სალოცავად მოდიან ჩვენს ხატში – ქაშუეთის წმიდა გიორგი. დიდი ეკლესიაა გვიდაქეში. კურატებით მოდიან, საკლავით, ვის როგორ დამიზეზავს, ისე მოდიან. გვიდაქეში კიდევ გვაქვს ადგილის დედა, მთავარანგელოზი და კვირაცხოველი. ბავშვს გავრევთ ბუნუკურები

ქაშუეთში. ბუნუკურები არიან ადრე წასულები ჩინთში, ქერიანთკარში (ლაფანანთკარის საბჭო). მე კარგად მახსოვს, ქერიანთკარიდან ივანე მოდიოდა ბუნუკური და დეკანოზი იყო მაგ ხატის. კიდევ არიან ბუნუკურები დუშეთის მაღლა, რადაც სოფელია. ერთი ორი კომი გორშიც არის, არხილოზეც არიან აქედან, გვიდაქედან წასულები, ბუნუკურები. სენი მოდიან ჩვენ ხატში. ჩვენი ხატობა მოდის გაზაფხულზე, აღდგომის შემდეგ მეორე შაბათი ქაშუეთის დღეობაა.

ნარიმანიძე, ამირიძე და ბუნუკური ძმად იყვნენ გაფიცული. ქალი არ გვერგებოდა ერთმანეთში და ამათ ააშენეს ეს ეკლესია ქაშუეთისა უფასოდ და დღესაც ამწყალობებენ. ფასი არ აიღეს გაფიცულებმა და ულოცვენი იმათ ოჯახებს და მათ ჩამომავლობას. ნარიმანიძეები სონჩოში არიან, ჩვენი სოფლიდან 6 კილომეტრი იქნება. ამირიძეების სოფელი 8 კილომეტრია ჩვენგან.

ქვემოთ მხარეს ცხავატს ეძახიან, ზემოთი მხარე ხადაა. ქვემოთი მხარე ცხავატი არის ხევშიდან ჩირიკის ეკლესიაა, იქამდე. ხადა არის გუდაურის აქეთ. ქვეშეთიდან არის ხადა, ხადის ხეობა.

მთიულეთში სახატო მიწებს ხატის მამულებს და ხატის ყანას უწოდებდნენ

მაგალითად დააშავა რამე კაცმა, ან მკვლელობა მოუხდა, ან მამული მიითვისა, იმ შემთხვევაში ჩასვამენ ხატში სამანს. უნდა მოეკიდათ ხელი და ჩასვამდნენ ხატის მოედანზე. შემრე თუ გამოსყიდოდა ის დანაშაულს, ისევ თემს უნდა ამოეღო. დანაშაულის გამოსყიდვა ნიშნავს, მაგალითად იმას, რომ მამული, თუ მითვისებული ჰქონდა, იმ მამულის კულუხს დაიდებდა, ე. ი. ამ მამულს ხატს შესწირავდა. ეს მამული უნდა დაემუშავებინა და მერე იქიდან, კულუხს ეძახდნენ, ყოველწლიურად ამდენი არაყი, ღვინო უნდა მოეტანა ხატში.

მამული გვეჭირა ჩვენ ხატის და ყოველწლიურად მიგვექონდა სასმელი. მიწა არა გვექონდა და იმიტომ დაიჭირეს ჩვენებმა ხატის მამული. მამული რომ უპატრონოდ დარჩენილი იყო, გადაეცემოდა ხატს და დაადებდა კულუხს. მერე გლეხის მოწადინება იყო, რომელსაც მამული არ ჰქონდა, აიღებდა ამ მამულს და მიიტანდა ხატში კულუხს. კულუხი

ბარიდან უნდა მოეტანათ, სადაც ღვინის ადგილები იყო. არაყს ადგილზე ხდიდნენ. არაყს იქ დათესილი ხორბლიდან ხდიდნენ.

ამანათი არის, რომ ცხვარი ჩააბარე მეორე კაცს, ტორ-გითა, მეორე კაცს. რამდენსაც ცხვარს ჩააბარებ, იმდენი ცხვარი უნდა ჩაგაბაროს, ოღონდ ნაშენი, ნამატი იმისია. ოცი წელი რომ გავიდეს და ოცდაათი ცხვარი გყავდეს ჩაბარებულნი, ისევ ოცდაათი უნდა ჩაგაბაროს. ამას ვეძახით ტორგს, ამანათიც ქვიან ამას. ერთი და იგივეა ესენი.

ნახლაიძე იყო მამასახლისი ჩემს მოსწრებაში ჩირიკის ზემოთ მღვთამღვე. იმის წინ იყო მამასახლისად მოსე ბუჩუკური.

ჩვენ ხატში არის სამანი ჩაგდებული.

ბავში ჩვენს ხატშიც უნდა გაიროს, ღუდას ყველაწმინდაში და ღომისაში. ღუდაში ასე ღოცულობენ: გაუმარჯოს ღუდას ყველაწმინდას, ქვის წულად მქცეველს. ერთი უშივილო ქალი ყოფილა. ქვა კალთაში გაუხვევია და ხატში – ღუდაში მისულა და ეს ქვა ბავშვად ქცეულა.. იმიტომ ამბობენ, ქვაწულად მქცეველიო. იმის გულისათვის რევენ მაგ ხატში ბავშვებსა. მღვთის იქით არის ფეხით სასიარულო ღუდაში, სამი კილომეტრია.

ხბოს რო მაიგებდა პირველად, იმ ხბოს გაზრდა არ შეიძლებოდა, უნდა დაეკლა ღმერთისათვის. კურატად დააყენებდი და ხატში დაკლავდი. მე ჩემ ხატში უნდა დამეკლა, ბურდულს – ღომისაში უნდა დაეკლა. სახარე თუ არ იქნებოდა, ყველაწმინდას დაუძახებდი ძროხას და როცა დაბერდებოდა, დაკლავდი და დაურიგებდი ნაჭერ-ნაჭრებად მეზობლებს. ხატი როგორც გამობრძანდებოდა, დეკანოზი რო გამოაბრძანებდა, მერე დაიწყებდნენ ხარის დაკვლას. დეკანოზი ჩვენს ხატში ბუჩუკური უნდა ყოფილიყო, სხვა გვარის არ შეიძლებოდა.

დიმიტრი გიგოს ძე ბურდული. 85 წლის. სოფ. ქემო მღვთა, 15. 08. 81

ბურდულები ძირად ქემო მღვთიდან ვართ. მეც დეკანოზი ვარ, მამაჩემიც დეკანოზი იყო. ბურდულების სალოცავია ღომისა. ღომისაზე ბევრი ხალხი მოდის გორიდან,

თიანეთიდან, პატარძეულიდან, თბილისიდან. სხვა ბევრი სოფლებიდანაც მოდიან. საკლავი ხო ბევრი მოუღის. საკლავი ღომისაში ბურღულმა უნდა დაკლას, სხვა გვარმა რომ დაკლას, არ შეიძლება. გინდ ბაღლი იყოს ბურღული, თუ შესძლებს, უნდა დაკლას.

ღომისამ სათათრეთიდან 7.000 ტყვე დაიხსნა. სათათრეთიდან წამაასხა ხალხი და სადაც დაისვენებდნენ, იქ ღომისას ნიშს აკეთებდნენ. 365 ნიშია ღომისასი, სადაც დაისვენეს. ბურღულებს ჩაუხოციათ ურჯულო ხალხი და იმიტომ მიუციათ ღომისა ჩვენებისათვის. იქიდან რომ წამოსულან, უვლია ხალხსა და ხატსა და აქ დაწვა, არ დგება და აქ უნდა აშენდეს სალოცავი. აქ იმიტომ უშენებია ღომისა, რომ ქსან-არაგვის დამყურე უნდა იყოსო. ქსნის ხეობიდან ღომისაზე სალოცავად, ისევე დადის ხალხი, როგორც აქედან. ის ეკლესია ქსნელების ხელში უნდა ყოფილიყო და, ჩვენებმა რო ამდენი ხალხი ჩახოცეს, ჩვენებს დააკუთვნეს. ფასანაურს ზემოთ არის გზის პირს ღომისას ნიში. ბურღულები ბევრგან არიან: პატარძეულში, თიანეთში, ხევსურეთშიც. დაბლა ეკლესიაა ღომისასი სოფელში აშენებული. ასნახევარი წლის აშენებული იქნება. ეძახიან ღომისას წმინდა გიორგის.

აღდგომა თუ ადრე მოვიდა, ღომისობაც ადრე მოვა, თუ გვიან მოვიდა, ღომისობაც გვიან მოვა. ბურღული კი იყოს და შეიძლება იყოს კაცი დეკანოზი. მამა დეკანოზი იყო, პაპაც. პაპას იოსები ერქვა. ღომისას მთელი მთიულეთი ღოცულობს. ყველა გვარს თავთავიანთი სალოცავი აქვს. ასეთი ღოცვა არსად არ არის, როგორც ღომისაში.

საკლავს რომ დაკვლავ, მე დეკანოზს მეკუთვნის მარჯვენა მხარი და ტყავი. დეკანოზს არ შეუძლია ცხვარში წავიდეს, სახლში უნდა იყოს – ხალხს სჭირდება. დეკანოზი სახლში ხვნას ეწევა, როგორც ხვნას ეწევა, როგორც სხვა, ისე ისიც მუშაობს. ხატი განა დაუშლის მუშაობასო.

იცოდნენ ხატისათვის მამულების შეწირვა. ხატისათვის მამულის შეწირვა იცოდნენ უშიშროებმა თავისი სულის მოსაგონად, რაიმე გაჭირვების თავიდან აცილების მიზნით. ხატის მამულს ამუშავებდა სოფელი რიგით ან გვარი,

ამა თუ იმ მამიშვილობის ხალხი რიგით. ზოგან შემწირველი ოჯახები თვითონვე ამუშაებდნენ შეწირულ მამულს და ხდიულობდნენ კულუხს ან ბეგარას. ზემო მღუთელებს ცალ-ცალკე ჰქონდათ კვირაცხოველის, ხთიშობლის და ღომისას მამულები.

**მიხა ნიკოს ძე წამალაიძე, 61 წლის, სოფ. ქოროლო
(ხადას ხეობა), 16. 08. 81**

წამალაიძეები ქოროლოდან ვართ. წინათ 12 კომი იყო. ზოგი გოროდში წავიდა, ზოგი გამარჯვებაში, ყაზბეგის რაიონის სიონშიც არიან. წამალაიძეები ხადას ხეობის სოფელ მულურეში არიან. გაღმა-გამოდმა ვცხოვრობთ. აქ ხუთი კომია, რაღაც. წამალაიძეების სალოცავია დედაღვთიშობელი. ეკლესიაა კარგი. წამალაშვილები რომ არიან იგივე ჩვენებია. მანგლისშიც არიან ეგენი. თიბათვის ცხრაში მოდის ეს ხატობა. ღომისაშიც ჩამოვდივართ. ძირითადი სალოცავი დედაღვთიშობელია. კურატი ღომისაში ჩვენ არ გვყოლია. ჩვენ ხატში კი დაგვიკვლია. ღომისაში ჭედილით, ბატკნით ან ყოჩით მოვდივართ ღამისთევით. მულურეში თავისთვის აქვთ ეკლესია დედაღვთიშობელი. ეს ეკლესია არაა. პატარა ნიშია რაღაც. ისინი ჩვენთან არ გამოდიან, ჩვენ იმათთან, თავთავად გვაქვს. ქორწილში, კვდარზე-ცოცხალზე არ ვაკლდებით ერთმანეთს.

შარმიანებია ჩვენთან ახლოს – შარმაიძეები ცხოვრობენ. შარმაიძეები არ გამოდიან ჩვენ ხატში სალოცავად. საკლავი, რამე არ მოუდის ჩვენთან. შარმაიძეების სალოცავია ცეცხლიჯორი. მარტო შარმაიძეები ღოცულობენ. ახლა იყო წასულ კვირას ცეცხლიჯვრობა. აქედან ასე წავალთ ქოროლოში, სეთურებიდან (გზის პირზე) ჩანს ცეცხლიჯორი. ცეცხლიჯორი ციხეა. ცეცხლიჯორიდან ჩვენი ხატი ჩანს.

გამარჯვებაში, რომ არიან წამალაიძეები მანდ ასპინძიდან გადმოვიდნენ. რა ვიცი საიდან მოხვდნენ, ხალხი ქანაობს, ხან იქით, ხან აქეთ, ცდილობს რომ...

ასპინძაში 1945 წელს ძალით გადაასახლეს წამალაიძეები. მეც გადამასახლეს და 1948 წელს ისევ უკან მოვედით. აცივებდა ხალხს. ავად გახდა ხალხი სულ გაუბედურდა ასპინძაში. წამოვედით და გათავისუფლდა ხალხი.

ყველა მამულს თავთავის სახელი ჰქვია. ჩემს მამულს სამარწვევე ყანას ვეძახდით. სხვაგან ნაქერალათ. ხარებით ღეწავდნენ. ოთხ ხარს შევაბამდით და ისე კალოს შუაში ბოძი ჰქონდა და ოთხ ხარს მივაბამდით და გარშემო ვატრიალებდით. გაღეწვის შემდეგ რჩებოდა ჩაღა და ბზე. ბზეს კალოში შავყრიდით. საქონელს პირველ რიგში იმას ვაჭმევდით. ბალახის ნათიბს ღორეულებს ვეძახით. ერთი ნათიბი, ერთი ღორეულაა.

ჩვენ ღორს არ ვყოლობდით და არც ეხლა გვყავს.

მთიულეთში არის კიდევ ღუდას ყველაწმინდა. ჩვენი ხალხი ღოცულობს. ბაღლებს პატარას იქ მიიყვანენ, იქ უნდა ილოცონ, გინდა გოგო იყოს, გინდ ბიჭი. სუყველას იქ მოუდის ბაღლები. ხელი მოუმართე, გაზარდეო. დამისთე-ვითაც მიდიან.

მთიულეთში არიან კიდევ ხადის თორმეწამე.

ღუდაში ოსები არიან დეკანოზები, ქართულიც კარგად იციან. ღუდაში სულ ადრე დეკანოზები ბუთხუზები იყვნენ.

ხაღაში ბენიაიძეები არიან დეკანოზები. აქ ზაქაიძეც იყო დეკანოზი. ხნიან კაცს აყენებენ.

შარმიანებში ციხიშვილებიც არიან. ცეცხლიჯვარში დეკანოზად ან შარმაიძე ან ციხიშვილი იქნება.

გომურთაში არის ქუცურთ საღვთო. აქ გვემურები ცხოვრობენ. ამ გვარის ხალხი ბევრნი არ არიან.

ქვეშეთ ქვემოთ არის ნაღორევე წმინდა გიორგი.

გუდამაყრელები წელიწადში ერთი-ორი კომი თუ მოვა. თუ დამიხეხებულნი იქნებიან, ან ბაღლი იქნება ავად, ან მგელი შეუვარდება, ცხვარს დაღუპავს. მკითხავთან მივლენ და ეტყვის დამიხეხებულნი ხართ საკლავით, ქადით უნდა მიხვიდეთო. აქედანაც, მთიულეთიდან გაუგზავნია მკითხავს ხალხი სალოცავად გუდამაყარში. მე ავად ვიყავ. მკითხავმა მითხრა პირიმხე-ფუძის ანგელოზში უნდა წახვიდეთ ბატონითო და წავედით. თავ მტკივნებოდა და მას უკან გადამივარდა თავის ტკივილი.

თორღას ეძახიან, ფასანაურში ცხოვრობს. აქებენ როგორც მკითხავს.

მთხრობელის მეუღლე. ჩვენს სოფელ ქოროლოში სა-
კულუხე და საბეგრე მამულები იყო. ხთიშობლის, კვირაც-
ხოვლის და წმიდა გიორგისა ერთად, რადგანაც თვითონ
ხატებიც ერთად იყვნენ დაბრძანებული ქოროლოს ეკლესი-
აში. გარდა ამათი, აქვე, ჩვენს სოფელში ჰქონდა მამულები
ბეგოთ სამხთოს და ნაღორევის წმიდა გიორგის და ყველა
ხატის მამულს ხატის ყანებს ვეძახდით. ხთიშობლისათვის
ჩემი მამამთლისაგან შეწირული ის მამული, რომელიც ჩვენ
გვაქვს, ერთი შაბათისაა. ჩემი მამამთილი რო ბარში, კენჭა-
თკლდესთან წასულიყო საცხოვრებლად, მაშინ ის შეაწირნა
ხელის მოსამართავად, რადგანაც ჩვენ შიოლიანთ კომობას
ხთიშობელი არ გვიხდენს საცხოვრებლად სსოვან წასვლას.

**გასილ სოსიკას ძე ბურდული, 69 წლის, სოფ. არახვეთი,
17. 08. 81**

ბურდულები ვართ მღვთაში და არახვეთში. მთიულე-
თში სხვაგან არ არიან. მანგლისში არიან აქედან წასულები.
ხევსურეთშიც არიან. აქედან წასულები არიან. თიანეთშიც
არიან, ორჯონიკიძეშიც. წასვლას რაიმე აიძულებდა.. ჩვენი
სახლიდან განაყრები 8 კომია მარტო ორჯონიკიძეში. იქ
იოლი საცხოვრისი იყო. პაპა წავიდა ჩვენი.

ბურდულების სალოცავია ღომისა. არახვეთში გვაქვს
წმინდა სანება (ეკლესია). ტყისძირში არის კვირიაცხოველი.
ძირითადი სალოცავი მაინც ღომისაა. ამ სალოცავებზე ჩვე-
ნი ხალხი, აქედან წასულები, ან ქალიშვილები მოდიოდნენ.
მიზეზს მისცემსო და წამოვიდოდნენ სალოცავად. წმინდა
სანებაში და კვარიაცხოველში, ვისაც კურატი შეთქმული
ჰქონდა, იმას მოყავდა, ისე კი ცხვარი (ჭედილა, ბატკანი).
არახვეთის ამ სალოცავებში სხვა ხალხი არ მოდიოდა სა-
ლოცავად.

ოსეთს იყრება ღაშქარიო,
ხალხი მიუძღვის წინაო.
გადვიდეთო მთიულეთშიაო
ნაღორევს დავდვათ ბინაო.
ვარჩიოთ ქალი და რძალი,
საღბის მივართოთ წინაო.
ეგ ბურდულებმა გაიგეს

წელზე შეიბეს რკინაო,
შვიდი გაგზავნეთ სახლშიო
(ჩვენებმა უთხრეს, ბურდულებმა).

ამათა, ბურდულებს, როცა საღბისა და 9 მისი კაცები-სათვის უნდა დაეწვინათ ქალი და რძალი არჩეული. ბურდულებს ერგოთ ეს საბოლოოდ. დაწინეს ლასტი, სადაც 9 კაცი უნდა დააწვინონ და დახვრიტეს ქვით, სადაც ისინი უნდა დააწვინონ. ეხლა ისინი ჩვენი ბურდულები შამსხდრები არიან მალა. ლასტები წნელებითაა ჩამოკიდებული და დატვირთულია ქვითა. ისინი რომ დააწვინეს და ელიან, რო ქალებს მიუყვანენ და დაუწვენენ, ჩაატრეს წნელები და დასცეს ქვით დატვირთული ლასტები და ჩახოცეს ეს დვალები (9 კაცი). წამოვიდა მთელი თემი და ბურდულებს დაეცნენ, რატომ დახოცეთ, ეს რა საქმე გვიყავითო და ეხლა წამოვა მთელი ოსეთი და აგვაწიოკებნო.

გაიგეს დვალებმა, რომ ცხრა კაცი არ მოუვიდათ და 7000 კაცი წამოვიდა საომრად. წამოვიდა ეს ხალხი და მალა დიდველს ვეძახით და თავიანთ ოსს უთხრეს, საიდან მოდიანო – ამან გაყიდა თავისი ოსები და უთხრა აქედან მოდიანო. ესენი, ვინც გაყიდა, სულ ერთზე მოდიან არა მრავლდებიან – გურგენიანთას ეძახიან (სოფ. ქუმლისციხეში) – ეს თხრილი რომ დასჭრეს, საიდანაც ისინი მოდიოდნენ, მუხის მარგილი დაამწვიტეს, თხრილში დაუცეს ეს მარგილი (შაღობეს). წამოვიდნენ ეს 7000 დვალი ღამით. ეგება და ეგება მუხის მარგილზე. მარუშიანმა დაიძახაო, რომ ხმაღსაც წაყავით ხელი, რომ უკვე ვეღარ იმაგრებდა იმ ხალხს. მარუშიანი ყოფილა ჩვენების უფროსი. იქ ყოფილა კიდევ მძღავრი კაცი გაგაძე და მიდელაური. ესენი ბურდულებს დაეხმარნენ. ეს ხალხი მოიშორეს და 7 კაცი გააგზავნეს სახლში ამბის მისატანად, რაც მოუხდათ. ღომისა რო ააშენეს, მერე ამ ბურდულებს მისცეს უფლება, რომ ღომისა თქვენი იყოსო და თქვენ უხელმძღვანელეთო. ხოდა, დამტკიცდა, რომ ბურდულის მეტი სხვა არავინ უნდა იყოს დეკანოზი.

ეხლა ხატს ისევ ზევით წააბრძანებენ – პეტრე-პავლობას, ხვალ. ხვალ საღამოს რომ წააბრძანებენ, მეორე დღეს საღამოს ან ნაშუადღევს, ისევ უკდან ჩამოაბრძანებენ.

ლომისა სათათრეთში ყოფილა. 7000 კაცი ტყვედ ყავდათ თათრებს ლომისას თამადობითა. დაწვეს მათ ლომისა – შატრუსულ ჰქონდა ცალი მხარი. სათათრეთში რომ იყვნენ 7 წელიწადს იყვნენ ტყვედ. ამ შვიდ წელიწადში არც დედაკაცმა შობა, არც მოსავალი მოუვიდათ თათრებს. ოლამ თავის ხალხს უთხრა, ვიდრე მაგ ხალხს და ლომისას არ გაათავისუფლებთ, იქამდე არაფერი იქნებაო. ამ მოლამ რო უთხრა იმის შემდეგ მაილაპარაკეს. ეხლა ამ ხარის თავზეა ლომისა დაბრძანებული. ხარი ტრიალებდა და არ მოდიოდა, რადგან 7000 ეკლდა ერთი კაცი და გზა არ იღებოდა. ვიდაცას მოჯამაგირედ ყოლიყო ერთი ქალი. ეს ქალი რომ მოიყვანეს, გზა გაიხსნა. გზაში, სადაც ისვენებდა ეს ხარი, ყველგან ნიშებს აკეთებდნენ. ბოლოს მღვთის თავს დაწვა და იქ დაარსდა ეს ხატი და ააშენეს ლომისა. არახვეთში, სოფლის უკან არის ლომისას ნიში. ღვინგორის მისადგომებია, იქაც არის ამის ეს ნიში. ხორხშიც არის ლომისას ნიში. ეს შვიდი ათასი კაციც აქ მოვიდა. ტყვედ იყვნენ ისინი აქედან წაყვანილი სხვადასხვა გვარისანი. ლეკიც ჩვენ გვესეოდა, თათარიც. ამიტომ მიდოდნენ.

ლომისას ჯაჭვი ჰკილია,
არვინ არ იცის ვისია.
ადგა და ქალმა შესტირა:
ეგ ჯაჭვი ჩემი ძმისია,
შავედით გამოტანილი
შეგვრემანაის ყმისია
დეეხსენ, ჯანგმა შაჭამოს
ეს ჯაჭვი მაგის ღირსია.

სამი ფუთაა და ქალს კისრით შემოუტარებია იმ ეკლესიისათვის. ეს ჯაჭვი ისევ იქ არის. ლომისაზე მოდიან ასპინძიდან, გურჯაანიდან, კახეთიდან.

ზაქათში არის წმინდა სანება.

შარმიანთ სალოცავია – თევდორე პატიოსანი ხატის თორმეწამე.

ბეგოთის – ბეგოთ საღთო

სონჩოში ნარიმანიძეების სალოცავია ვილიათ წმინდა გიორგი.

ლაკათხევი – ლაკათხევი საღვთო წყარუაშვილების სალოცავი.

სეფეში აშენებული თამარ ნეფისაგან „მაცხოვარ პატრიოსანი“ – ებრაიძეები და ნარიშვილები.

ნაღორვე წმინდა გიორგი – ლომისის წმინდა გიორგი. ბურდულები აქაც ლოცულობდნენ და სხვა ხალხი – ბექიშვილები ცხოვრობენ მანდ და ლოცულობდნენ ამ ეკლესიაში.

ქაშუეთის წმინდა გიორგი – ბუჩუკურების სალოცავი.

სეფეში არის კიდევ მარინე წმინდა გიორგისა.

ნადიბაიძეების სალოცავი არის ლაშარის წმინდა გიორგი. გზის პირზე ნაღორვეს რომ დასცდები. ეკლესიებია ესენი სულ.

ამირიძეების სალოცავია მთავარანგელოზი.

ყველას თავთავის დეკანოზი ყავს.

ამ სოფლებში ბურდულებმარომ გავიაროთ, მოგვიყვანენ და დაგვაკვლევინებენ საკლავს.

ძლიერი ხატია ქავთარაძეების სალოცავი – წიფორ წმინდა გიორგი. დეკანოზი არის თავიანთი გვარიდან.

დუდას ყველაწმინდა ქვის წულად მქცეველი. ბავშვები იქ მიგვყავს გასარევად. ძველად ბუთხუზების ყოფილა ეს სალოცავი. და მერე დაშორებით რომაა, ერთი კომისათვის უთქვამს, თქვენ იქნებით.

ჭიკათ სალოცავია კვირაცხოველი (სოფ. ჭიკანი).

კობაიძეების სალოცავია მთაწმინდა წმინდა გიორგი (სოფ. კობაიძეები).

გუდამაყარში არის პირიმზე, ჩოხის წმინდა გიორგი, დუმაცხოს სახთო, ფუძის ანგელოზი ხევსურეთში დაბრძანებული. მაღალ წვეთსანი ცხვედუთს დაბრძანებული – პეტრე-პავლობას რომ ვეძახით, ესლა აქაცა.

ბუჩუკურები ძველად ხევსურეთიდან მოსულან ქიმბარიანში და გვიდაქეში. წყალგადმა-გამოდმაა ეს სოფლები. გვიდაქეში არის სალოცავი ქაშუეთ წმინდა გიორგი. ეს არის ბუჩუკურების სალოცავი.

გუდამაყარში პირიმზეში 7 დეკანოზი უნდა ყოფილიყო. გუდამაყარში დღეობა რომ მოდის ახოობას ეძახიან.

**ბუნუკური-ჯაღმაიძე სოფიო, 65 წლის, სოფ. ქვეშეთი,
17. 05. 82**

ქალი და კაცი და-ძმად ერთმანეთს ეფიცებოდნენ. არ-
ციან ან ღვინიან ყანწში ვერცხლს ჩაფხიკავდნენ, ჩასთლი-
დნენ და დაღვედნენ. პირველად ბიჭი დაღვედა. ნეკა თითი-
დან ერთიც და მეორეც სისხლს გამოუშვებდა და გაიფი-
ცებოდნენ და-ძმად. სისხლს სასმელიან ყანწში ან ჭიქაში
ჩაურევდნენ და ისე სვამდნენ.

სოფელ სეთურთას, ჯაღმათ მიჯნაზე არის საქოლაგი.
ერთმანეთი ბიძაშვილებს შეუცოდავთ. ისინი ცოცხლად ჩა-
უქოლიათ, დაუმარხიათ. დღესაც რომ ვინმემ გაიაროს მი-
აფურთხებენ და სამ ქვას მიაგდებენ.

როცა ხალხმა პირველად პირ-ჯვარის დაწერა არ იცო-
და, დადიოდნენ ერთად იესო ქრისტე და სოლომონ ბრძენი
და არწმუნებდნენ ხალხს. ქრისტე ადამიანად მოგეჩვენება
და სადაც უნდა გაქრება. სოლომონ ბრძენი იყო ადამიანი
და, ამასთან, კარგი ადამიანი. არწმუნებდნენ ხალხს, პირჯ-
ვარს იწერდნენ. ჩამოიარეს და ისეთ ალაგას მივიდნენ, რომ
ემშაკებით სავსეა. იესო ქრისტემ უთხრა: მე ჩემით გავალ
და შენ შენით გადი აქედანო; ემშაკებიდან შენა შენი ხერ-
ხით გადიო. გაქრა იესო ქრისტე ადგილზე. ემშაკებმა სო-
ლომონ ბრძენს დაუჭირეს უღვაში და გასწიეს და გამოს-
წიეს. ზოგმა კიდევ ჩოხა დაუჭირა – გასწივ-გამოსწივა. ერთ-
მა ქუდი მოხადა და გარეთ გადაუგდო. აფურთხებდნენ სო-
ლომონ ბრძენს ემშაკები. ამან ვერა მოახერხა რა. მათრახი
ხომ აქვთ იესო ქრისტეს და სოლომონ ბრძენსაც. და სო-
ლომონ ბრძენმა ზმნა დაიწყო მათრახით, ე. ი. გაზომვა, რომ
უნდა გავიდეს გარეთ. ერთი ემშაკი ეუბნება, რას აკეთებთ,
და იმას ვაკეთებ, რომ აქ ეკლესია არის და წირვა-ლოცვა
უნდა გავაკეთო და აქ სამრეკლოო. ამოკრეს წიხლი და
გამოაგდეს. გავიდა გარეთ და ჩამოხედა კარებს. იესო ქრი-
სტე რომ წავიდა, ამ კარებს 1000 დააწერა. სოლომონ ბრძე-
ნმა მეორე ათასი მიუწერა. თუკი იმან დაწერა მენც უნდა
დავწერო. ჰოდა, ბევრი იარეს, თუ ცოტა იარეს, ისევ შეხ-
ვდნენ ერთურთს. იესომ კითხა, როგორ იყო? როგორ და
კინაღამ მამკლესო. დავიწყე ზმნა და გადმომიგდეს ქუდი,
რომე გარეთ რომ ქუდი გადმომიგდეს შავხედე და კარებზე

დავინახე შენი მიწერილი 1000-ით. მეორე ათასიც მე მივუწერეო. შენ რომ მიუწერე, ძალიან ცუდად წავა, ის წლებიო, – უთხრა იესო ქრისტემ. ჩემი დაწერილი კარგი იქნება, წამებაო; შენი დაწერილი კი ქურდობა, კაცის მკვლელობა, ტყუილი და უწამებლობაო. 2000 წელი რომ შესრულდება, მერე ან ცეცხლით უნდა იზარალოს ხალხმა, ან წყლით. მართლა ისე არაა. სულ ტყუილი, კაცის მკვლელობა და მაგისტანებია. იესო ქრისტემ რაც დაწერა კაი წლები წავიდა. ნახავ კიდევ თქვენა 2000 წელი რომ შესრულდება...

– შეშა შემოვიტანო, თორც ცერად არის საქმე.

ოჯახში ვაჟის დაბადება უფრო უხაროდათ, შენს მტერს გაუწყდეს ძე. ძე საძირკველია.

მამანემს ვაჟი არ ყავდა. სამი ქალი ვყავდით. ბიძაშვილმა დაისაკუთრა მამანემის ბევრი მამული. მინამ დედა მყავდა ვხმარობდით მიწას და ეხლა ჩვენ მამულში სამი სახლი ჩადგეს. მამულები გაყოფილი გვქონდა. ეგ (ბიძაშვილი) მაშინ გაჩენილი არ იყო. შენ ქალი ხარ და მამული ჩემიაო, – მეუბნება. იმ მიწით არც სარგებლობს, ხალხი ჭამს, კოლექტივის საქონელი. არ მიშობს შავლობო, არც თითონ ღობავს.

ლომისაზე ყველა მთიულები დადიან სალოცავად. ძვირფასი დღეობაა. მოხვევებიც საკლავით გადმოდიან, ქსნის ხეობიდანაც. ისე ამოდიან ესენი, ლომისა მადლსა. ლომისას ეხვეწებიან, რომ ხელი მომიმართეო, სადაც წავალ, მავალ, კარგად მამგზავრეო; ცუდ საქმეს ნუ დამმართავო. ავადმყოფობის მორჩენას შესთხოვენ კიდევ. საქონლის გამრავლებას კი ხახმატს შესთხოვენ. ეგ სალოცავი სიჯანათს არის, ხევსურებისაკენ სადღაც არის.

უშიგლო რომაა ქალი, მაშინ შესთხოვენ ღუდას ყველაწმინდას. ძალიან ძლიერი ხატია. აქ მთიულეთის ყველა სოფლიდან დადიან. დადიან კიდევ ბარელები. ეხლა რომ ცუდი გზაა, ცოტანი დადიან. და უფრო ლომისაში დადიოდნენ. ერთი ქალი ყოფილა სულ უშიგლო და ღუდაში სხვებს გაყვა და უწინ ისე იცოდნენ: სადამოს ვახშმის დროს მნათე-კაცი წიღს (ხორცი, ქადა) დაურიგებდა. ამ ქალმა შაახვივა ქვა – შალი მაახვია. მე ბავშვი მყავს და წილი მიეცითო – იხუმრა ქალმა. წილიც მისცეს და ის ქვა ბავშვად იქცა. ღუდას ყველაწმინდა, ისეთი ძლიერია, რომ

ქვის წულად მქცველია. თმას აჭრიდნენ ღუდაში და იქ უნდა შეენახათ ხატი. მარტო ვაჟები უნდა გაერიათ. კოლა მყავ გარეული იქა. ქალებსაც რეკედნენ, მაგრამ უფრო ვაჟებს. ახლა ლომისაში რევენ, იქ აღარა რევენ ღუდაში. იმიტომ, რომ შორია – ხალხიც არავინ არის.

ნაღორევე წმინდა გიორგი ძლიერი ხარტია.

ბავშვი ჯერ ღუდაში უნდა გაგვერია და შემდეგ ლომისაში. ორშაბათს მოდის ღუდას ყველაწმინდის დღეობა და სამშაბათს ლომისაში გადმოდიან. ამის შემდეგ ბავშვი შეგვეძლო ჩვენს გვარის ხატი გაგვერია.

უშიველო ქალები ღუდას შესთხოვენ და თეთრი მიტკლიანი ტანისამოსი აცვიათ. თავზეც თეთრი მიტკალი ახურიათ. ამ თეთრებს სულ გაიხდიდა და ხატს შესწირავდა, ღუდას ყველაწმინდას. ღუდა ყველაწმინდა ინებებდა და შეუქენდა შვილს.

ღუდაში გუდამაყრელები ისე მოდიოდნენ, ვისაც დაამიზეხებდა. ისევე ლომისაშიც. თუ მკითხავი ეტყოდა, მაგალითად, ლომისას მიზეზი გაქვსო, იმ შემთხვევაში მოვიდოდა გუდამაყრელი აქ სალოცავად. თუ მიზეზი ჰქონდათ, მთიულებიც ამ შემთხვევაში დადიოდნენ გუდამაყარში სალოცავად.

მე ხევსურეთშიც დავდიოდი სალოცავად მთავარანგელოზში, ხევსურეთის სოფელ ბუნუკურებში. ბუნუკურები დავდიოდით, საერთოდ, მთავარანგელოზობას ხევსურეთში. იმიტომ მივდიოდით, რომ ის ხატი ჩვენი, ბუნუკურების სალოცავია. ბევრჯელ ვყოფილვარ და სამი წლის კურატიც გადამიყვანია. შეთქმული მქონდა. მე სულ თმას მაგლეჯავდა ის ხატი. ტანისამოსს ვიხევი. მკითხავმა მითხრა, რომ ეს ხატი მამიზეხებდა და მერე ჩავრქთამე ხატი. მთელ ხევსურეთს დაუძახე, მოდიო, მამიდა გენაცვალოთ, ჭამეთ, მიირთვიო, დაილოცონ. ეხლაც შამაშინებს ხოლმე ის ხატი ბევრჯელ. ბებერი კაცის სახით დამესიზმრა; სუფთა კაცი იყო. მითხრა: მე გინახავ, ვერა გმეტულობ ავი საქმისთვისო და ვერც შვილს გიკლავთ და ვერც თავსაო. გაიმეტე და გასწყვიტე უსურმაგი, ღორიო – ნუ გყავსო. გავსწყვიტე მერე. შვილები ჭამენ და მე არა. შევფიცე ხატსა და იმას არ გადაუვად.

ხევსურეთში ადრე სალოცავად მამანქემი დადიოდა. ქალიშვილობის დროს მე იქ არ ვყოფილვარ. მერე კი სამჯერ ვიყავი.

ბუნუკურების ხატი მთიულეთში არის ქაშვეთ წმინდა გიორგი, გვიდაქეში. გვიდაქეში კვირაცხოველიც არის. ყველა სოფლებში კვირაცხოველი და წმინდა გიორგია. კვირია სხვა არის, კვირაცხოველი კიდევ სხვა. როგორც გამოსცდები ნაღვარევის ხევს, გზის ძირში პატარა ნიშია, ფენის სიმადლე. კაცმა ააგო მკითხავის პირით – ცოლი ყავდა ავად. ავად გახლდა. ვიცოდით, რომ კვირიაის ადგილი იყო, დაფლობილი, მიწაშეყრილი იყო, პატრა ქვები ეყარა. მკითხავმა უთხრა, ამა და ამ მიზეზით ხარო და ის იყო ჩვენი ბუნუკური.

ზამთრეულთას რომ არის ის არის ლაშარის ჯორი.

ხადაში, შარმიანთას არის ცეცხლისჯორი. ხადაში არის ხადისა თორმეწამე, მთელი სოფლის მოწამე. ხადის-ჯვრობას ეძახიან ჩქარ მოვა. ხადაში აქედან ჯვრობას დადიან ხალხი, ვისაც დამიზეზავს.

სხვაგან და სხვაგან შეიძლება ქალის ხატში მისვლა, ბევრთ საღვთოში კი არა. მთვრალი რომ იყოს კაცი, უკუღმა ისე ჩამოვა იქიდან, რომ არ გადმოვარდება. ძლიერი ხატია ძალიან. ამბობენ, რო იქ, ბევრთ საღვთოში არის ორი ყოჩი. თავის დღეობას გამოდიან გარეთ და ძოვენ ბალახს. ხალხი რომ ადის დღეობის დროს, თუ წაქცეული იყო რომელიმე ყოჩი, იმ სოფელში კარგი ახალგაზრდა მოკვდება. ბევრთ საღვთოში საერთოდ ქალები არ მიდიან სალოცავად, მხოლოდ მამაკაცები. არ შეიძლება ამ ხატმა ქალი თავის კარზე დაინახოს. ბევრთ საღვთოდან, ზევდიან ქობი გადმოვარდნილიყო წვენით და ხორციით სავსე დაბლა ისე ჩამოვარდებულიყო, არც წვენი დაღვრილიყო და არც ხორცი გადმოვარდნილიყო.

ხადის საერთო სალოცავია ხადისათორმეწამე – ის სათემო სალოცავია. მას ხადის სხვადასხვა სოფელში ჰქონია ბევრი მამული, სათიბი მთები და ტყე. სოფელ წკერეს კვირაცხოველს 15 დღის სახნავი და ოცი ძირი თივის მთა ჰქონია. სოფელ იუხოში წმიდა ნინოს დღენახევრის მამული ირიაულებსაგან ჰქონია შეწირული. ირიაულების ერთ-ერთ

ოჯახს ეს მიწა იმიტომ შეუწირავს, რომ შვილი შერჩენოდა და არ მოჰკლომიყო.

**ფილიპე მათეს ძე ქარჩაიძე, 71 წლის, სოფ. ქვეშეთი,
17. 05. 82**

ქარჩაიძეები სართიჭალასაც არიან, ძეგნაკორასაც არიან. ლაფანანები ხო გაგიგია, ძეგნაკორა გვერდშია. მგონია დაბლა, ბულაჩაურში ჩამოსახლდა ეს ხალხი. კიბამ მჭადი-ჯვარში არის 4/5კომლი ქარჩაიძე. ასპინძაში კი ჩემობას, გვიან გადასახლდნენ ქარჩაიძეები. შირაქშიც არიან.

ლაკათხევში ჩემი ძმა არის, კაცილა ჰქვია. სულ თავდაპირველად ლაკათხევში ქარჩაიძეები ყოფილან და მერე საქიძეები დამატებიან. ჩვენი გვარის ხალხს ამბობენ დასავლეთ საქართველოში – ქარჩაევებს.

ქარჩაიძეებს ლაკათხევში გვყავს სახთო, წმინდა გიორგი, ადგილის დედა და ყველაწმინდა. ყველაწმინდა ეკლესიაა და დანარჩენი ნიშებია. ძალიან მაღლა წყარუაშვილებს უცხოვრიათ ადრე ლაკათხევში. მაგათ ადრე სხვა გვარი ჰქონიათ და ჯანუარიძეები ყოფილან. გადაწერილან წყარუაშვილზე. მაგათ უშენებიათ, ერთ ალაგას ყელა, ციხე. ჟორთოს ყელი ჰქვია და იქ ციხე უშენებიათ. დაბლა ხომ ჰქონიათ ციხე და ზევითაც უშენებიათ. მერე ერთი ძმა სადღაც ყოფილა და უკითხავს, ვერ ააშენეთო? და უპასუხიათ: ერთი შემოულადა გვაკლიათ და საღვთოს დაუსწორდებითო. საღვთო წვერზეა, ძალიან მაღლა. მემრე იმ ღამეს დაუკრავ მესი და ეს ხალხი სულ შიგ ჩაულუპავს, რადგან თქვეს, საღვთოს გაუსწორდებითო. მერე ერთი რძალი, ამ გვარის ხალხისა, ყოფილა მამის სახლში კობათას. მომდინარა და, იქ ფიჭვია ერთ ადგილას, იმ წყაროზე გასწენია ვაჟი და მას უკან დაერქო წყარუაშვილი. გადაკეთდა გვარი იმგვარად. ის ბავშვი გაზრდილა მერე კობათას. იქ წასულა ის დედაკაცი და იქ გაუზრდია შვილი და მერე, როცა გაიზარდა, მოვიდა ლაკათხევში და დაიწყო ცხოვრება. ალაკეთდა წყარუაშვილად. ისევ არის ის ციხე – მარტო თავი აქვს მოშლილი. კარგი ციხეა. ისინი ისეთი ხალხი ყოფილან, მთაში ცხორი უწველიათ და მიღებით რძე იმ ციხეში მიმდინარა.

ლაკათხევში ცხოვრობდნენ კიდევ სუნტიძეები. ისინი ნელად მოსულები არიან კაიშაურებიდან. ამრიგად, ლაკათხევში შემდეგი გვარები ცხოვრობდნენ: ქარჩაიძე, წყარუაშვილი, საქიძე და სუნტიძე. საქიძეები ბევრნი იყვნენ და წავიდნენ, ეხლა ერთი კომლიდაა. ამ ოთხ გვარს ერთი ხატი გვყავდა. ბავშვს საღვთოში ვრევედით. ჯერ ღუდაში უნდა გაგვევრია. დეკანოზი ჩვენი გვარისა უნდა ყოფილიყო, მაგრამ როცა წავიდ-წამოვიდა ხალხი, მერე სხვაც იყო დეკანოზი.

თუ ბურღული ქაღს ითხოვდა, უარს ვერ ეტყოდნენ. გუდამაყარში ასეთი ჩოხელები არიან. ჩოხელები თუ ქაღს შაადგებოდნენ, თუ არ მისცემდნენ, ის ქალი არ გაიხარებდა.

დათვიანთ ჩვენს გვარში კომობას ეძახიან. ამ დათვიანთ სულ მაღლა (ქვეშეთს მაღლა) უცხოვრიათ, არც ჩანს აქედან.

დეკანოზს ხალხი უფრო პატივს სცემდა, ვიდრე ღვდელს; დეკანოზი, რასაც იტყოდა, ყველასთვის კანონი იყო, სიტყვას ვერავინ შეუბრუნებდა. დეკანოზი ხატს გარეთ გამოაბრძანებდა.

კვირაცხოველობას ვეძახით, კვირიას ხატი. ასე იღოცებიან: „კვირაცხოველს გაუმარჯოს, ღვთის იასაულსა, ღვთის კარზე მდგენელსაო“. მთელი ხატების უფროსი ეგ არის. რასაც ეგ უბრძანებს, ვერც ერთი ხატი ვერ იტყვის უარს. ღვთის იასაულია, თავისებურად შეუძლია დასაჯოს ხატები, თუ არ გაუგონეს. ეგენი ანგელოზებია. ლომისა ღუკეებში გაიტაცეს, წაიდეს და 5 წელიწადი იმ ქვეყანაში არც ბაღახი მოვიდა, არც ადამიანმა და არც საქონელმა შობა. თქვეს, რომ ეს გურჯის ხატისაგანააო. მოდი დავსწოთო. მოზიდეს ბევრი ფიჩხი და ჩადევს შიგ ეს ხატი. როცა ცეცხლი გახურდა და მივიდა ამ ხატამდე, ერთი მხარე შაატრუსა კიდევ. ამოფრინდა იქიდან და დააჯდა ერთ დიდ ხარს თავზე. წივის ეს ხარი და ანგრევს იქაურობას, ანგრევს მთელს არემარეს. ლეკებს უნდათ მოიშორონ ეს ხატი (ხარი). შამააქუნა, რაც იქ ტყვედა ყვანდა 7.000 კაცი. მარტო აქაური ხალხი კი არა, იქ იყო ქსანიც. აბა, 7.000 მარტო აქედან კი არ იქნებოდა. ხოდა, რო გითხრა სიმართლე, არ

მოდის ის ხარი. ერთი კოჭლი ქალი ყოლიათ დამალული და როცა თქვეს ერთი ქალი არის, მოდი გამოვიყვანოთ. როცა ეს ქალიც გამოიყვანეს, მერე გამოიღო იმ ხარმა თავი, წამოვიდა, წამოასხა ეს ხალხი 7.000 კაცი. საცა დაისვენებს, ყველგან ნიშს აკეთებენ. მოიდა და აქ არახვეთის, მღეთის ქვემოთ. მივიდა და ის ხარი გასკდა და გაფრინდა ხატი თავის საბრძანისში. ეს ხარი დაასაფლავეს, გააკეთეს კოხტა ნიში და ზედ დააწერეს „კურატის საფლავი“. ეს 7.000 კაცი გაება ჭალიდან და ისე ააგეს და წვერზე გააკეთეს ეკლესია. იბრძოლეს და კარები უკუღმა აქვს, ქსნისკენ. ქსანმა დასძლია – კარები თავისკენ მიაქცია. კარგით, უთხრეს და გასადებები საბურდულოს ხელში დარჩა. ბურდულები არიან მისი დეკანოზები, ყველაფერი მაგათ ხელშია. ამის შემდეგ ლომისა გახდა საერთოდ მთელი ხალხის სალოცავად. საიდან აღარ მოდიან სალოცავად. ყველა მთიული ექმობა ლომისას, ხოლოთ საბურდულოთ უფრო მეტი აქვის: მაგათ ღუდი უნდა გამოხადონ. წესია ეგეთი. სანამ აქ მოვიდოდა, ლომისა ხატი ყოფილა, მაგრამ გატაცებული ყოფილა და ცალი მხარეც შეტრუსული აქვს. მთიულები ლომისასაც ვეყმობით და ღუდასაც. გაუმარჯოს ღუდას ყველაწმინდას ქვის წულად მქცეველსაო. წინ-წინ ღუდაში უნდა გაერიოთ ბავშვი და იქიდან მერე ლომისობაში გამოვიდოდნენ.

გუდამაყრელები, თუ დაამიზეზა, მაშინ მოვლენ, ისე არა. იმათაც მაგარი სალოცავები ყავთ. ფუძის ანგელოზი, პირიმზე. მაგათში ეგ არის მაგარი სალოცავი. მანდედან ხეგსურეთში გადადიან. მე მკითხავის პირით გავიგე, რომ დამამიზეზა პირიმზე ფუძის ანგელოზმა. ღურჯ ცხენზე იჯდა კაცი, ის იყო ფუძის ანგელოზი და ჭედილაზე დამიდირა ხელი, ეს ჩემი არისო, ავდექ და გაუხიე ყური. კარგი ნათესავი მყვავდა, მიხა ჩოხელი, იმან მითხრა, ეგ რომ გინახია, ფუძის ანგელოზიაო. თეთრი ეცვა, თეთრ წვერი კაცი იყო. მერე ჩემი სახლობა გაგზავნე. მე კოჭლი ვარ, ვერ წავიდოდი. ჩემი მეუღლე გზაში ვეღარ ხედავდა თავის საკლავს და რომ მივიდა ქალი, ნახა რომ ის ყოჩი ხატის კედელთან იდგა. ჩვენი ხატი კიდევ გუდამაყარში – ზეგარდის

წმინდა გიორგი, ქარჩაიძის აშენებული. დუმაცხოს საღვთოსი და ზეგარდის წმ. გიორგის დღეობა ერთად მოდის. ერთ ხატს აბრძანებენ და ორი სახელი ჰქვია. ნიშები ცალ-ცალკეა. ზაგერდის წმ. გიორგი ეკლესიაა, ჩვენი ქარჩაიძის აშენებული. ორივე სალოცავს დეკანოზი ერთად ილოცება. ახალი რომ დამდგარა დეკანოზად, ათნოხელი აფციური, ისე ილოცავდა, სულ აშტერებდა ხალხს. ზეგარდის წმინდა გიორგის ჯვარს რომ ეძახდნენ, არ გამოიგია.

ნინო გივის ასული ბუჩუკური-კობაიძე, 72 წლის, სოფ. ქვეშეთი, 18. 05. 82

კობაიძეების სალოცავია წმინდა გიორგი – მთაწმინდობას ვაძახით. ეს სალოცავია კობათას. თავიდანვე მაგ სოფელში ცხოვრობდნენ კობაიძეები. ღომისასაც ვეყმობით. ბავშვი პირველად ღუდას და მერე ღომისაში უნდა გაგვევრია. ღუდაში ვილოცებდით, საკლავს დაგვკლავდით, თმას შევაჭრიდით.

ცხავატი არის ფასანაურის ზემოდან ქვეშეთამდე. ქვეშეთი ცხავატში შედის: ქვეშეთის ზევით მღვთა, სეთურნი – არის ხადა.

ხადელებს აქვის ხადისა თორმეწამე. მაგას აქვის ხადიჯვრობა. ყველა ხადელები ღოცულობენ. სხვა მლოცველიც მოდის – ქალ-ქალიშვილი კიდევ; დამიზეზებული ვინმე თუ იქნებოდა. შეუთქვამდნენ საკლავს და მივლენ.

ცეცხლიჯვარი ჩემი დედამთილის სალოცავია. ის ნადიბაანთ ქალია. თუ დაგმიზეზავს, მაშინ წახვალ ცეცხლიჯვარში.

ბუჩუკურები სამნი ძმანი ყოფილან წამოსულები ხევსურეთიდან. ერთი გვიდაქეს დასახლებულა, ერთი ხევსურეთში დარჩენილა. ბუჩუკურების მთავარი სალოცავია ქაშვეთი სოფ გვიდაქეს. აქ ერთი ქალია მასწავლებელი, გვარად ღარიბაშვილი დუშეთიდან. ადრე ბუჩუკური ყოფილა.

კობიანები და წყარუაშვილები ერთმანეთში ქალს არ გავათხოვებთ. კაბათ ქალი ყოფილა წყარუანთას გათხოვლი. ცხრა ძმანი ყოფილან. იმათ სახლი აუგიათ და მემრე ხატისთვის უთქომ: საღვთო ვერც ეხლა დაგისწორდითო?

მემრე ღამე დაწოლილან, დაუძინიათ და ცეცხლი მოკიდებია ამ ხალხს და სულ დასწვიათ ხიზანი. ჩვენი ქალი, კობათ ქალი, მამის სახლში ყოფილა წასული. ამ ქალმა, როცა გაიგო რომ ქმრეულნი ამოუწყდა, წამოვიდა იქიდან, ორსულად იყო და წყაროზე ბაღლი გაუჩნდა, მემრე წაიყვანეს წყარუანთას. დაუძახეს წყარუანი. თქვეს, მერე ფიცი გააკეთეს, ჩვენ ქალი არ უნდა მივცეთ კობათას და არც მაგით ქალი მოვიყვანოთო. ბიძაშვილს მეტყვიან მე ლაკათხეველები.

თადიშვილმა ციხე დადგა,
გარს მათვლო გაღაგანიო.
ეგ მაგას ვერ დადგამდა
სიძე ყავდა ფაღაგანიო

თადიშვილები ბუჩუკურების კომი იყო. ეგ სახლი არის ზეით მთაზე – ქვეშეთის მთაზე.

დათვიანთკარი ნასახლარია, ქვეშეთის თავზე. მანდა სალოცავია კვირია. მოდის აღდგომის სწორზე. კვირიძლობას ვეძახით (დავაზუსტებინე და თქვა „კვირიძლობა“).

ქვეშეთელებს ხადელები ცხავატელებს ეძახიან.

კვირიაზე ვკლავთ ხარს, ბატკანს. შეგვეწიოსო პირიმზე ფუძის ანგელოზიო, ღუდის ყველაწმინდაო, ღომისა დიდებულიო, კვირაცხოველი გადიღებულ-გამრავლებულიო. გაგვამრავლოს, გაგვაფართოოს ჩვენ ბუჩუკურებით.

იასაულნი ხატისაა. მაგალითად, შენა ხარ ხელმწიფე, ხო გყავ თანამშრომლები, ეგეთიც იასაულებია. ხატის ხელქვეითებია, უმცროსებია, სადაც დაუსახელებს, ზოგს შეეწევა და ზოგს კიდევ არეგ-დარეგს. თმას აგლეჯინებს, გააგიჟებს. კარგი იასაულებიც არის და ცუდიც.

ჩემ ბაღლობას დეკანოზს უფრო დაფასება ჰქონდა, ვიდრე მღვდელს. დეკანოზი ხატს გამოაბრძანებდა, იმის გარდა საკლავს არავინ დაკლავდა მკვდარზედაც და ქორწილშიც. ხალხსაც დეკანოზის სიტყვისა სჯეროდა.

მიყორაშვილების სოფელია სეფე. ამ გვარის წარმოშობის ისტორია: ვიდაც ქალი ყოფილა, თრუსოელი ოსი – აბავეი. ის მოახლეთ მდგარა ბატონთან და მისგან დაფეხმძიმებულა და შვილი (ვაჟი) გაუჩენია და ამის შთამომავლე-

ბი არიან მიყორაშვილები. გვარი როგორ მიიღეს მთხრობელმა არ იცის. ამ ბატონს სეფეში მიუცია ადგილი, და დაუსახლება.

სოფიო ვანოს ასული სეთურიძე-ნაზდაიძე, 65 წლის სოფ. ზემო მღეთა, 19. 05. 82

სეთურიძეების სოფელია სეთურები. სეთურიძეების ხატია წმ. გიორგი. ორჯერ მოდის მაგის ხატობა. კვირაცხოველობაც ვიცოდით. ჩვენ ვიტყოდით კვირაცხოველი გამობრძანეს, გამობრძანდაო. შასთხოვდნენ, რომ კარგა მიმყოფე შვილებიო. ნაშვილებს ახვეწებდნენ. კვირაცხოველის მადლო, მაღალი ღმერთის მადლით-ეხვეწებოდნენ.

ხორხი ქვევით არის, ბიძაშვილები გვეყვანდნენ იქა, სეთურიძეები და იქიდან მოდიოდნენ. ბატარა ეკლესიაა, აქ რომ არის მღეთეში ისეთი.

წმ. გიორგის დროს მარტო სეთურიძეები ღოცულობდნენ. სამწყალობნოებს//ქადისკვერებს გამოაცხობდნენ. დეკანოზი სეთურიძე ამწყალობნებდის.

ბავშვის გარევა ღუდაში ვიცოდით. პირველად რომ წაიყვანდნენ ხატში, იმ ხატს ჰქვია ღუდას ყოლაწმინდა. ყოფილა ხატობა და „ღმერთო, გვიშველეო, ღუდას ყოლაწმინდაო, ქვაწულად მქცველო“. ყოფილა მანდ დღეობა. ეხლა ოსებისაა ეს სოფელი. იქ წილების მიცემა იციან. შინ რომ ვინმე ყავთ, ან ბავშვის წილს მისცემენ. ერთ ქალიშვილს, ქალს ქვა აუღია, გაუხვევია შალში და კალთაში ჩაუსვია. მისცეს ამასაც წილი და ეს ქვა მართლა ბავშვად ქცეულა; სულიერი გახდა. ღუდამ ქვა წულად აქცია. მე ღუდაში გამრიეს, სამი თვისა წამიყვანეს თურმე. ვაჟებსაც რევედნენ და ქალებსაც. მთელ მთიულეთს ღუდაში მიუღის, იმ ხატში ბავშვები გასარევად. ღუდადან გამოვლენ და ახლა ღომისას ილოცავდნენ. სანამ ღუდაში გარევედნენ, თავიანთ ხატში გარევედნენ (მიიყვანდნენ), მხოლოდ მოსანათლებს არ მიიყვანდნენ.

ქვემო მღეთაში ეკლესიის ახლოს ცხოვრობდა მღვდელი. სეთურებში ორი ხატი იყო, მაგრამ ერთი დეკანოზი ყავდათ. მღვდელს უფრო დაუჯერებდნენ, ვიდრე დეკანოზს.

მთელი მთიულეთი მოდის ლომისაზე. ბურღულებისაც არის, მაგრამ 8-9 იუნისს მთელი მთიულეთი მანდ იქნება.

ლომისა ისე წარმოიქმნა, რომ უწინ რომ ომები იყო, მაშინ ყოფილა ის ხალხი ომში. მისულა ერთი ხარი და სულ გამოურეკია, სანამ ერთი კოჭლიც არ გამოიყვანა, არ წამოვიდა და მოვიდა და აქ დაწვა და ააშენეს ეკლესია. ხარმა პირი ქსნისაკენ ქნა და კარები იქითკენ გაუკეთეს. იმ ხარს ლომი, ლომისა ერქვა. სეთურები ხადიჯვარში ისე მივლიოდით სალოცავად, საქეიფოდ, საკლავით – არა. ცეცხლიჯვარში კი არ დადიოდნენ აქედან საკლავით, მაგრამ ნაღორევიში კი დადიოდნენ (საკლავით არა). ლომისობის მეორე დღეს მოდის ხუთშაბათს. ნაზღაიძეების სალოცავია კვირაცხოველი. აქ დეკანოზი ნაზღაიძე უნდა იყოს, წმინდა გიორგიში – ბუთხუზი. ქვეშის ქვეით ცხავატს ეძახოდნენ უწინ, ეხლა კი აღარა. ქვეშის ქვეით ფასანაურამდე.

სონჩო არ იცი? მითომ იქ, სონჩოში ნარიმანიძეს მოუკლავს კაცი, მერე გამოქცეულა. გვარი შაუცველია, აქ რომ გამოქცეულა. ბიძაშვილობენ ნაზღაიძეები და ნარიმანიძეები. ეს ორი გვარი ქალს არ გაათხოვებს ერთმანეთში. ნარიმანიძეების სალოცავში ნაზღაიძეებს არ გვივლია. იმით ხატის სახელსაც ვერ გეტყვით. კიდევ ამირიძე არ შეგვიძლია შევირთოთ. ესენიც ბიძაშვილებია.

ლომისაში მოდიან ბარიდან და ქსნიდან, სხვა ბატარბატარა სალოცავებში – არა. წმ. გიორგი ცხენზე ზის, წვერიანიო, ბებერიო. კვირაცხოველს კვირიას არ ვეძახით – არც გამიგონია ვერე ვინმეს მოესხენიებინოს. აღდგომის სწორზე მოდის. ჩვენ ხატებს მამულები ჰქონდა. ლომისაში მამულები არ ვიცი, მაგრამ სეთურებში კი იყო ოთხი დღის სახნავი, ქერი და სვილი მოყავდათ. ვისაც ნაკლებად ჰქონდა მამული, ის ეტყოდა სოფელს. ის იმ დღეობის დროს, ვინც მოხნავდა კულუსს (არაყს) მოამზადებდა. ერთი 3-4 ფუთისაგან მოამზადებდა. დანარჩენი თვითონ რჩებოდა. სულ მთლიანისაგან რომ დაემზადებინა, რაისთვისდა მოხნავდა. არ გამიგია, რომ ჩვენ ხატებს ბარში ვენახები ჰქონიყო. ამანათივით მახარიაო, რომ მაიყვანო ბავშვი, ან ძროხა და ჩამაბარო, კარგად მოუვლი ეგ ნიშნავს ამანათს.

სამანი იმას ნიშნავს, რომ რამეს დააშავებდა, მოგიკეთავს სოფელი, დაარისხებენ, დასწყევლიან და ჩაუსმენ სამანს. სიკვდილს, ამოწყვეტას, განადგურებას უსურვებენ. დეკანოზი წყევლის და ხალხი „ამინს“ ამბობს.

სამანის ამოღება აღარ მოხდება. შეიძლება რომ თავიანთი გვარისას სამანი ჩაუსვან. ბურდულების ერთ ოჯახს თვითონ ბურდულებმა სამანი ჩაუსვეს ჩემი ახალგაზრდობის დროს. შენ დროთა ბიჭმა ისევ შენ დროთა ბიჭი მოკლა, მეზობელი. ყველაფერი აუსრულდა, განადგურდა – შეიღებოდა და თითონაც მოკვდა. გააძევეს აქედან, ქვეითკენ სადღაც წავიდა.

ნიში სხვა არის. სალოცავის სახელზე რო ააგებენ მას ჰქვია ნიში. ნიში მარტო ბატარაა, სასანთლეა. ამ ნიშზე არის ქვის ჯვრის გამოსახულება – ბატარაა, არ არის ძალიან დიდი. სახატე თახჩა არ გამიგია. სადაც სანთელს აანთებენ, იმას (სასანთლეს) თავთავად სახელი არაფერი ჰქვია.

ხატის ენა არ გამიგია. ქადაგს ისევ ქართულ ენაზე ალაპარაკებს, როგორც იცის ლაპარაკი, ისე ლაპარაკობს.

ვალიკო გაგაძე, 55 წლის ზემო მღვთა, 20. 05. 82

ზემო მღვთაში გაგაძენი კოლექტივობის დროს გადმოვედით. აბა რა გვექნა, ხარები რომ ჩამოგვართვეს, რით უნდა გვეხნა და გვეზიდა. სალოცავები: კვირაცხოველი და ღვთისმობელი იქ ზევით სოფელში გვეყავ. აქედან წასული ხალხი გაგაძეები ცხოვრობენ შირაქში. იქიდან მოდიან სალოცავად. აქ მოდიოდნენ, აგრეთვე, ქართლის სოფელ ყანჩავეთიდან. იქ ერთი უბანი ყოფილა გაგაძეების. მაგათ ერთი ქვა წაუღიათ აქედან და ყანჩავეთში სალოცავი გაუკეთებიათ.

მიხა ნიკოს ძე არგანაშვილი, 48 წლის, სოფელი ნაღორევი, 21. 05. 82

მამაჩემის გადმოცემისა არის ეს ამბავი. სოფელს ეძახიან ლაკათხევს. იქ ვყოფილვართ მაშინ მაცხოვრებელი ხალხი არგანაშვილები. გაგეყარა ლაკათხევის ხალხმა სეთურთაში არღნით და ეს გორი მოდის იმაზე, რახან არღნით

გაგვრეკეს – არგანაშვილები ვართ. მობრუნდა ეს ხალხი სეთურებიდან და ჩამოვდნენ ნაღვარევეში. ის არ ვიცით, იქამდე რა გვარი ვიყავით. ყველაზე ადრე ნაღვარევეში დასახლდნენ არგანაშვილები და ბექიშვილები. ბექიშვილები, ყველათ ეძახიან, იქიდან არიან გამოსულები.

ორჯონიკიძეში არიან ჩვენი გვარისები. ერთი კომი მისაქციელშია, მუხრანში, ზეგნაკორაშიც არის. ლაფანანთკარს ეძახიან ზეგნაკორაში მცხოვრებლები, მანდ ლაფანანთკარში ჩამოსახლდნენ. ეს გადასახლებულები ჩვენ ხატში მოდიან სალოცავად.

ჩვენი ხატი არის ნაღორევე წმინდა გიორგი. აქ დეკანოზი ყველა ხატებს ახსენებს: გაუმარჯოსო დიდ ლომისასაო, გაუმარჯოსო ყველაწმინდასა (ღუდის), გაუმარჯოსო ბეგოთ საღვთოსო, გაუმარჯოსო ლაკათხევის საღვთოსაო, გაუმარჯოსო ნაღორევე წმინდა გიორგისაო. პირველად ნაღორევეს არ ახსენებს, პირველი დიდი ლომისაა. როგორც გითხარი, თავიდან ეგრე დაყვებიან. მეგრე გაუმარჯოსო ქვაშვეთსაო, გაუმარჯოსო ცეცხლიჯორსაო (ნადიბანთის თავზეა), გაუმარჯოსო წიფორის წმინდა გიორგისაო, ხმელ გორზე დაბრძანებულსო. მერე ანანურსა და მცხეთას ახსენებს. მთიულ-გუდამაყრის ყველა, სალოცავებსაო.

მიზეზი თუ აქვთ, გახდება ავად. ხატი მიზეზი გახდება – კურატს დაუკლავენ.

[საუბარში ჩაერთა სხვა ქსნის ხეობელი სოფელ იკოთიდან, გვარად გიგაური, რომელმაც თქვა, რომ იკოთში გიგაურები ხევესურეთიდან მოვსულვართო].

ნაღორევეში ადრე დეკანოზი იყო კვირტიძე. ეხლა ადარავინ იყო და, სწორე გითხრა, ეს ჩემი ძმა დაასახელეს. სოფელმა უთხრა, ეკლესია ცარიელიაო, ხალხი მოდისო და უნდა უპატრონო.

გიგოლა მიხას ძე ბექიშვილი, 77 წლის, სოფელი ნაღორევი, 22. 05. 82

აქ ადრე ანგურაანთ (ანგურიძეებს) უცხოვრიათ. მათი სახლი ქაშვეთის ქედზე ყოფილა. წყალი სათავიდან მილით ჰქონიათ მოყვანილი. ეკუთვნოდა სოფელ გოგნაურს. საქონელი ყველათ მთაში ჰყოლიათ და იქიდან მილით

მოსდიოდათ რძე. წყალი რო ჰქონია მილით მოყვანილი, იმ მილში გველი შემძვრალა, გველს წყალი მოუწამლავ და ანგურაანი დახოცილან. ვინც დამრჩალან, ისინი ბარში წასულან საცხოვრებლად.

ნადიბაანის ტერიტორიაზე დარძულთ უცხოვრიათ. ისინი სხვებზე მძლავრობდნენ. ანგურიძეს ჯავრი მოხდენია დარძულიძეებზე და გადაუწვევებია დარძულიძეების ამოწყვეტა. თან თემისაგანაც პირი აუღია. დარძულიძეებს ძალიან დიდ ოჯახად უცხოვრიათ. ანგურიძეს დარძულიძეების მეჩრაქვე მოუსყიდნია და დაუვალებია: გაიგე, როდის იქნებიან ყველანი სახლშიო. მეჩრაქვე მოჯამაგირეს კი უთქომს: ადუბის ღამეს იციან ყველამ სახლში მოსვლა და ქეიფობაო. ის შეპირებია, როცა ძალიან დათვრებიან და ზოგთ კიდევაც დაეძინება, გარეთ გამოვალ და ძალიან დიდად ანთებულ ჩრაქვის კონას გამოვიტან, შენ რო დაინახავ, შენსას ეცადეო. რაკი ხალხი გაჯავრებული იყო, სხვებიც იყვნენ ანგურაიძის მშველელი. მოუკიდეს დარძულიძეების სახლს ცეცხლი. მთელი ოჯახი გადამწვარა. მხოლოდ ერთი ორსული ბატარძალი ერდოში გადამძვრალა და მამის სახლში ქსნის ხეობაზე გადასულა. ამ ორსულ ქალს ვაჟი შესძენია. ის ბაღლი რო გაზრდილა, ძალიან მღონიარი ყოფილა. სისხლის ასაღებად წამოსულა მთიულეთს. სოფელ ბექიანში (ნაღორევში) მოსულა თავის დედიდასთან. მას უსწავლებია ანგურაანთ სახლი. იმ ბიჭს ანგურაიძისათვის ისარი შიგ გულში დაუკრავ და მოუკლავ. გაუტაცნია მისი შვილდი და ისარი და ბერის წმინდა გიორგის ციხეში შესულა. ამოსდგომიან ანგურაიძის ნათესავები. იმ ბიჭს – საბრალუას (სახელია – რ. თ.) ციხიდან დაუწვია ბრძოლა. მაშინ შახვეწნია ნაღორევის წმიდა გიორგიო, რამდენსაც მომაკვლევინებ, იმდენ მამულს შამოგწირაო. შვიდი მაუკლავ ანგორაიძეები. ბოლოს გამოიტყუეს საბრალუა: „გამოდი ციხიდან და შაგირიგდებით, არაფერს გიზამთო“. გამოსულა, მაგრამ ანგურიძეებმა ვერაფერი ვერ უყვეს – ბერის წმიდა გიორგის ქვა ერთი თავზე დაიდვა, თითო კი აქეთ-იქით უბეში ჩაილაგა. დაზავდნენ. ამის შემდეგ ანგურიძეები აყრილან და სადღასაც ბარში გადასახლებულან.

სოფლები არგანანი და ბექიანი შეერთებული არიან და ორივეთ ნაღორვეი ეწოდება.

ბედოთ, ნადიბათ, დარძულთ და ბენიათ არ შეიძლებოდა ერთმანეთში ქალები გაეთხოვებინათ; ისინი ერთნი იყვნენ, როგორც ბიძაშვილები.

იოსებ ნინიას ძე ნადიბაიძე, 81 წლი, სოფელი ნადიბანი, 23. 05. 82

ჩვენს სოფელში ადრეც ნადიბაიძეები იყვნენ და ეხლაც. მერე შამაერივნენ სხვადასხვა გვარი. წინათ არ უშვებდნენ სხვადასხვა გვარს. რას გაიგებ, ეხლა ხალხი ზოგი აქეთ გადადის, ზოგი იქით.

მე ასე მაქვს გაგონილი. ფშავი გაგიგონია? იქიდან გადმოსულან ნადიბაიძეების წინაპრები. მიზეზი რა იქნებოდა გადმოსახლებისა, ვერ ვარ გამორკვეული. სუ ფშავიდან კი არა ვართ აქა. სამი კვამია აქა, ისინი დარძულიძეები არიან, ვერ გეტყვი მაგას, იქ რა გვარი იქნებოდნენ.

ცხენი ვისი სჯობს ცხენებშიო?

ნადიბაიძის, საღარისაო.

ჩვენი სალოცავი არის მაღალის ქედია წმინდა გიორგი. ეს ერთი რათა? ნიშია აქა დაბლა-ლაშარის ნიში, ფშავიდან რომ გადმოსულან, ეგ ნაწილი გადმოუტანიათ. ლაშარი ფშავშია და აქა კვირაცხოველობაც იცოდნენ.

ცეცხლიჯვარია აქ, თაეზეა, ნასახლარებია. გიორგობას მანდ სუყველა მოდიოდა. ნადიბანთ ქალი იყო, მაგალითად, გათხოვილი სადღაც. ამას ჩვენი სალოცავი მიზეზ აძლევდა და მოდიოდნენ. ცეცხლისჯვარს ადგილი ჰქონდა, მთა, მამული. მამულსა და მთას, ვინც ხმარობდა კულუხს ეძახდნენ – არაყი და ღვინო მოჰქონდათ მაგისტვის. მაგალითად, ცეცხლისჯვარში დიდი სახლი იყო, მერე – კალოს ეძახდნენ და იმ სახლში ჩააყენიან ისა. ისა ხმარობდა და კულუხსაც ხდიულობდა. ღვინოს ყიდულობდნენ. ჩემი განაყარი იყო, ბიძა იყო ჩემი – ერთი ხარი მისცა მაგან კულუხისათვის. ღვინო აქ დუქნიდან გამოიტანა. ლაშარში დეკანოზები ისევ ნადიბაიძეები იყვნენ. ცეცხლისჯვარში კეკიშვილები იდგნენ; ერთი კეკიშვილი იყო თითონ დააყენა ხატმა. ცეცხლიჯვართ დიდი სახლი ჰქონდა, თემისა იყო. ხალხი

რომ მოდიოდა მლოცავი იქ ათევდა ღამეს. ის კაცი, კეკი-
შვილი იმიტომ იყო იქ დაყენებული, მამულს უვლიდა და
კულუსს ხდიულობდა.

დარძულიძეებს ხატი არ ყოლიათ, მაგრამ რაკი ნადი-
ბანში არიან, აქ ამოდიან ჩვენ სალოცავში. პირველად აქ
დასახლებულან ნადიბაიძეები და დარძულიძეები ბოლოს
მოსულან და ჩამდგარან.

ნადიბანი არიან ღუშეთს იქითა, სოფელია, 3-4 კომლი
იყო. ძველად წასულები გორშიც არიან. ერთხელ ვიყავ ლო-
მისობას. საკლავი მოვიყვანე და ეხლა დეკანოზი მიცნო-
ბდის მე, მეჩქარებოდა და მითხრა: მაიცა, აქ ნადიბაიძეაო.
გაიგონა და გადმომეხვია. როგორ ვეძებ ნადიბაიძეებსო და
გადმამეხვია. შიგ გორიდან იყო. მერე მითხრა: შენი ჭირიმე,
თუ ვინმეა ნადიბაიძე, მომიყვანე კიდევ. წამოვედით და მი-
ვედით, ვნახეთ. წამოვიდა მერე ის კაცი და ყოველთვის მო-
დიან იმის შვილები. ღაშარშიაც იყო.

ბავშვებს გავრეკავდით უფრო წმ. გიორგში. პირველად
ჩვენ ხატში უნდა გაგვევრია და მერე ღუდაში იცოდნენ გა-
რევა.

ბელოძეები და ნადიბაიძეები ბიძაშვილები არიან. არ
შეიძლება მაგათი ქალი ვითხოვოთ. ეგენი ნადიბანიო, უკან
მოსდევენ ბელონიო – სიმღერაში იტყოდნენ. ბელოძეების
ქალი არ შეგვიძლია ცოლად შევიერთოთ. არც უშართ ქალი
ყოფილა აქა.

არ გაუგია, რომ აქ ადგილმდებარეობას ცხვატს ეძახ-
დნენ.

სამანის ჩასმა იცოდნენ ხატში. რო მოუდისკე ჩხუბი,
რადაც სამანი ჩაუსვიანკე ამ ღაშარის ჯვარსა. ღაშარის
ნიში ზეით არის მთაზე ტყეში. პარასკევს დეკანოზი მიდი-
ოდა, შაბათს – ხალხი, იქიდან ხატს ჩამააბრძანებდნენ. იქ
ზევით ხატები ვეღარ ნახეს და იმაზე სამანი ჩასვეს. მოკ-
ვეთა იცოდნენ, როცა ჩხუბი იცოდნენ; მაილაპარაკებდნენ
და იმ კომს მოიკვეთდნენ.

დარძულიძეები რადაცა მდიდარი ხალხი ყოფილა. ერ-
თი ყველანისაკენ ნასახლარებია, იქ თავდულანი ყოფილან,
დარძულები თამამობდნენ თურმე. დადიან საცა კარგი ყანის
მამულებია, იმას ხნავენ, თურმე ასეა საქმე. იმაზე დიდი

ჩხუბი და ამბავი ჰქონიყოთ თავდულაანთ და დარძულიძეებს. მერე მაგ დარძულთა, იმ თავდულაანთ წყალი ყავთ გაყვანილი კარებზე. დარძულებმა კატა დაუკლეს და წყალში სისხლი გავიდა. იძევეს, იძევეს იმათ და გაიგეს, ვინც დაუკლა კატა წყალში და ადგნენ და ჩაწვეს ეს დარძულები. ერთი დედაკაცი დარჩომილიყო მარტო. ქსნელი ყოფილიყო და იქ გაქცეულიყო. იქა ყოლიყო ერთი ბიჭი. ადგნენ, იარეს, იარეს და ის ერთი ბიჭი და ისევე გადმოვიდნენ აქა და იმ ერთ ბიჭზე მოდიან დარძულიძეები.

რამდენი კომლი ვიქნებით, რა ვიცით? ცარიელი სახლებიდა არის.

ჩვენ განაყრებს გუგულიანებს გვეძახიან. მერე კიდევ ადრე განაყრებს ხავსელიანებს გვეძახიან. ადრე პაპა ყოფილა ჩემი – გუგული და იმაზე გვეძახიან გუგულიანებს. გუგულიანები კაცის სახელზე არიან. გიორგიანთ ეძახიან კიდევ. მახარა ყოფილა კიდევ – მახარიანთ ეძახიან.

ერთი დიდი ოჯახი იყო და როცა გაიყარნენ, 2 კომი კავკავში წავიდა. მამაჩემის დროს, ისინი იქ გადასახლდნენ.

მამაჩემი, იმისი ძმა, ბიძაშვილები ერთად ცხოვრობდნენ და მერე გაიყარნენ. მამაჩემი ცხვარში დადიოდა. გლახა იყო სახლის უფროსი, მოსიას ეძახდნენ კიდევ ერთსა.

კავკავში რომ არიან, აქ სალოცავად მოდიან ხოლმე. წინათ უფრო მოდიოდნენ, ვიდრე ესლა.

ლაშარის ნიში ნადიბანთში: ეს არის ქვითკირისაგან ოთხკუთხეთი გათლილი ქვებით ნაშენი ნიში, რომლის სიმაღლე იქნება 1,70-1,80 მ. აქვს ორი თახჩა, ზევით და ქვევით. ქვევითა თახჩა შედარებით პატარაა. მისი ზომა იქნება 35X35 სმ. ზევითი თახჩა დიდია – მისი ზომა = 50X50 სმ. ორივე თახჩა სანთელის ანთებისაგან გაშავებულია. ლაშარის ნიშს თავზე ადევს ფიქალი ბრტყელი ქვა, რომელზედაც ქვის ჯვარია, ქრისტეს გამოსახულებით. ჯვარი [ასევე] ქვისაგან გამოთლილ კვარცხლბეკზე დგას. ჯვარის წინ აწყვია 6 (ექვსი) პატარა ზარი. ხატს ირგვლივ შემოწყობილ-შემოდობილი აქვს ქვის ღობე (მშრალად ნაგები), რომლის სიმაღლეც = 70-80 სმ. დგას სამი ცოცხალი ხე, იფნი უნდა იყოს.

მთიულეთის სოფელ ჩოხელნში აქვთ ადგილის დედა და კვირია. გორის ანგელოზს ვეძახით, აგრეთვე, მანდ ამაღლებას ვლოცულობთ. სოფელში მთავარი სალოცავია გორის ანგელოზი. პირველად ბავშვის გარეგა ვიცოდით ჩოხის წმინდა გიორგიში. ადგილის დედა ნიშია. კვირია სოფლის ზემოთ არის, თავში. ნიშია ეგეც. ჩვენს სოფელში ეკლესია არ არის. გორის ანგელოზიც ნიშია.

ლუარსაბ სიმონის ძე ყველაიძე, 72 წლის, სანდრო ისაკის ძე ყველაიძე, 54 წლის, ლადო აღექისის ძე ყველაიძე, 50 წლის, სოფ. ყველანი, 24. 05. 82

ყველაიძეები ვითომ მარტყოფიდან ვართო გადმოსულები. მეორე მთხრობელი ამბობს, რომ მარტყოფიდან გადმოსვლა არ გამიგია. ქსანში არიან ჩვენი გვარები. პირველი ამბობს, რომ ტყავზე იყო დაწერილი, რომ ვითომ მარტყოფიდან ვიყავით წამოსული. კაცს რომ კაცს შამააკვდებოდა, გაიქცეოდა. ამ კუთხეში ადრე ნაკლებად ყოფილა ხალხი. მეორე მთხრობელი: მენ ისე ვიცი, რომ ქსანზე რომ არიან ჩვენი ქალი იმათ არ ერგებათ ქსნელებს და იმითი ჩვენ.

შაბლიანები ადრე ყველაიძეები არ იყვნენ. გაბიდაურები ყოფილან დიდი ხნის წინ. პეტრიაშვილებიც ყოფილან. ფშავიდან მოსულან. აქ ეხლა ოთხი (4) კომლია შაბლიან-ყველაიძეები. აქედან უწინ თელავში წასულან. თელავისაკენ რომ წასულან განა ყველაიძეებია, პეტრიაშვილებია. შაბლიანები, როცა გააკულაკებდნენ, მაშინ შემოეხიზნენ ჩვენ გვარს. ადრე ყველაიძეები არ იყვნენ. ორივე გვარს დეობენ – გაბიდაურსა და პეტრიაშვილს. თითონ სოფელს თხოვეს, რომ თქვენ გვარზე გადმოვალთო. ეგენი გააკულაკეს და იმ მომენტში გადაიკეთეს გვარი, რომ არ გადაგვასახლონ მაინცო.

ერთი საერთო სალოცავი გვაქვს ჩვენ ყველანში ყველაიძეებს. ჩვენს სალოცავს ვიტყვით წმინდა გიორგი – ეკლესიასავით არის, ნაშენებია. ნაშალია ეხლა, ადგილის დედა აშენებული, პატარა ნიშია, სასანთლეა. კვირიაც გვყავს, ნიშია, ეკლესია იყო დაინგრა. ქვის ჯვარი წმ. გიორგიშია. თასგანძი დამალულია; ჯარში დაიკარგა, ვინც დამალა. მთავარი სალოცავი ჩვენი სოფლისა წმინდა გიორგია. ახალ

წელს მოდის, ძველზე, წმინდა გიორგის დღეობა. წასული ხალხი მოდის შირაქიდან სალოცავად. ეს წმინდა გიორგი ბექიშვილებს ეკუთვნოდათ. ბექიანი, სოფელი, აქვე იყო, სადაც ბექიშვილები ცხოვრობდნენ, ესლა მაგათ მანდ სასაფლაო გაიხინეს. ბექიშვილები ნაღორევეში ცხოვრობენ და მამა-პაპა სადაც უწინ ცხოვრობდა, სასაფლაოც იქ გაიკეთეს.

წმინდა გიორგში ადრე დეკანოზი შაბლიანების უნდა ყოფილიყო, ესლა რომ ჩვენ გვარზე – ყველაიძეზე ეწერებოდა. ამჟამად დეკანოზობს ჩვენი მე-3 მთხრობელი. მამა იყო დეკანოზი. სახლში ავადყოფობა იყო და მკითხავის თქმით ეს იყო მიზეზი.

ცეცხლიჯვარში დადიოდა ჩვენი გვარი. უწინ და ესლაც ჩვენ პატრა ბაღლს მანდ ვრევთ. ლომისაში ისე ვერ წავიყვანდით ბაღლს, თუ უწინ მანდ არ გაერევედით. გოგოს გარეგანად ვიცოლით და ბიჭისაც. ცეცხლიჯვარში დეკანოზობა კეკიშვილებს მოუდიოდათ. ნასახლარებია ესლა ცეცხლიჯვართან კეკიშვილების. ცეცხლიჯვარში დასტურიც კეკიშვილი უნდა ყოფილიყო.

ჩვენი გვარისა და სოფლის გარდა, ცეცხლიჯვარში ლოცულობდნენ წიკლაურები (სოფ. მანასეული), ბექიშვილები, ნადიბაიძეები, დარძულიძეები. სუარიძე იდგა ცეცხლიჯვარში და კულუხს იხდიდა. სათემო სახლში სუარიძე სამი წელი მდგარიყო. სუარიძეების სოფელი გოგნაურია. ცეცხლიჯვარში ოგბაიძეებიც დადიოდნენ სალოცავად. მაგითიც დგებოდა დეკანოზად (ოგბაიძე). ოგბაიძე, სახელად გოგოლაური ყოფილიყო, მანდ ყოფილიყო დეკანოზად. ნადიბანში რომ ღაშარია, ადრე დეკანოზად ყოფილიყო მიტრა შაბლიანი (ყველაიძე), იმიტომ, რომ მაშინ ეგენი ყველაიძეები კი არ იყვნენ, არამედ გაბიდაურები იყვნენ. ნაღვარევიც მოდიოდა ცეცხლიჯვარში. ჩოხელ-ხარხელები არ დადიოდნენ.

ესლა ნასოფლარია, ვალაგის ველს ეძახიან – მანდ უცხოვრიათ განგურძიძეებს/სანგურძიძეებს. მაგათ თიხის მილით იყო მიყვანილი, ესლაც ამოგვიღია. 2 კმ. მანძილიდან რძე მოსდენიყოთ მთიდან. 60 სმ. სიგრძის მილები იყო ერთი

მეორეში ჩაწყობილი. დარძულიძე და (გ)ანგურიძე გადაკიდებულებიყვნენ ერთმანეთს. დარძულიძემ იმ მიღებში კატას მოსჭრა თავი და რძეში ჩაურივა და გადაკიდდნენ ერთმანეთს. დარძულიძემ ბევრი დახოცნა ეგქნი. დარძულიძეებს ერთი ქალიდა დარჩენოდათ ორსულად. როცა ეს ბიჭი გაიზარდა, რა გვარი ვარ, საიდან ვარო. 20 წლისა რომ გაზრდილიყო, დაეტანა დედისათვის ძალია და დედას უთქვამს, საიდანაც იყო. მერე მოსულიყო ეს ბიჭი, სადაც ბერის წმინდა გიორგია, ბექიანთ სასაფლაოზე. მანდ იყო დაფარებული და მანდ იმალებოდა დარძულიძეების ბიჭი. ანგურიძეები ხნავდნენ იმ დროს და დარძულიძემ [ამ ბიჭმა] დახოცა ნელ-ნელა. დარძულიძემ თქვა, ღმერთო, რამდენსაც მამაკვლევიანებ იმდენი დღის მამულს შეგწირავო. მაგათ ბევრი მამული ჰქონდათ. ეხოცნა. ბოლოს, როცა ეს ამბავი წავიდა, ვინცლა დარჩნენ თქვეს: აღარ შეიძლება ჩვენი აქ ცხოვრება და გავსახლდეთო და გასახლდნენ. იტყვიან ხოლმე, რომ აქედან ეს ანგურიძეები კახეთში წასულან. ნელად მოკვდა ერთი კაცი, აქედან სამუშაოზე ყოფილიყო კახეთში წასული და ანგურიძეების სოფელში ყოფილა და იმათ უთქვამთ: იმ ძაღლების არივ კიდევ ვინმეო? და დაუმალია ამ დარძულიძეს გვარი.

ცეცხლიჯვარს მამულები ჰქონდა. რასაც გავცქერით, სულ ხატის მამულებია. ყველას კიდევ სოფელში ჰქონდა ხატის მამული ორი დღის. კულუხს ვხდითულობდით. კულუხში შედიოდა არაყი. ცეცხლიჯვარში ქვევრები დგას, შიგასხამდნენ. ღვინის ქვევრები ცალკედ დგას, არყისა – ცალკე. ღვინო ქვევიდან მოჰქონდათ, ვისაც მამულების კულუხი ედვა, ვისაც ცეცხლიჯვარის მამულები ჰქონდა. იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც ბარში ცხოვრობდნენ. სალოცავად რომ მიდიოდნენ, მოჰქონდათ იმათ ღვინო-კულუხი. ცეცხლიჯვარში, სადაც ნასახლარებია, ზამთრეულთას ეძახიან: სოფელი ზამთრეულნი. თავიდანვე კეკიშვილები ცხოვრობდნენ მანდა. ზამთრეულის გვარის, აქ მოსახლე, არავინ გაუვიათ.

დეკანოზი მთიულეთის მთელ სალოცავებს ლოცავს, საქართველოს მთელ ერს და მერე თავის კუთხეს.

ცეცხლიჯვარში სათემო სახლი იყო. ხატი სადაც არის, მანდ დედაკაცები ვერ მიდიოდნენ. დედაკაცები მარტო სათემო სახლში მიდიოდნენ. კეკიშვილები ისე იყვნენ, რომ ვალდებულები იყვნენ, ჩვენ რომ მივსულიყავით სალოცავად, თითონ სახლიდან უნდა გამოსულიყვნენ და ჩვენთვის დაეთმობთ. კეკიშვილების მთელი ხიზანი ხატობის დროს ფეხზე იდგნენ. დეკანოზი ცეცხლიჯვრის შესახებ იტყოდა: „ცეცხლით მოარულო“.

ნარიმანიძე ვანო იყო, ერთი სეფელი კაცი. ომში წავიდა და იქიდან იყო გამოპარული. ნადიბანთაში და ყავდა გათხოვილი. ვანო იმალებოდა ნადიბანთის მაღლა ცეცხლიჯვარში და დაი ნადიბანთიდან უზიდავდა პურს. ერთი დიდი ღოღი იყო, იქ მიჰქონდა პური. მთელი წელი მანდ იმალებოდა ხატში. ღამე უცბად ცეცხლივით მოსულა და, რო დაჯდებოდა, კაცი იყო და, როგორც კაცი, ისე მელაპარაკებოდაო. და ყოველ ღამე მოდიოდა (მოფრინავდაო) ეს ცეცხლის გუნდა და კაცად იქცეოდა და მელაპარაკებოდაო: წადი აქედანაო. ბოლოს მითხრაო, სადაც გინდა წადი და მე გადაგარჩენო. ეს ამბავი ჩემს დას რომ ვუთხარი ტირილი დაიწყო: ამდენ ხანს იმალებოდი და სადღა უნდა წახვიდეო. რო გაფრინდებოდა, იქვე აენტის და ცეცხლივით მიფრინავდაო. მერე ეს ვანია, ორჯონიკიძისაკენ წასულა, მოჯამაგირედ დასდგომია ვიღაცას, მარტო პურს აჭმევდნენ. ომი რომ დამთავრდა გამოჩნდა და სეფში ცხოვრობდა. ისე ალალი, ჭკვიანი კაცი იყო.

ხადის ხალხი ჩვენ გვეძახიან ცხოვატელებს, ქვეშეთის ქვეშეთ ფასანაურამდე.

ცეცხლიჯვრის წმინდა გიორგიო – ვერე იტყვიან, კი. დეკანოზიც ასე ამბობდა. და ხალხიც რომ დაილოცებოდა – ვერე იტყოდნენ.

ცეცხლიჯვარს ზევიდან დასცქერის მთა კურკუტო. ამჟამად თოვლიანია. ბილიკებით კურკუტოზე გადასასვლელია ქსნის ხეობაში, სოფელ უკანამხარში ჩავალთ, უკანამხარში პოვლიაშვილები, ბაშარულები, ჩიტოშვილები და შიუკაშვილები არიან.

ცეცხლიჯვარში ჩვენ დროს ქსნელი სალოცავად გადმოსული არ გაგვიგია.

ოგბაიძეები, დარძულიძეები, კეკიშვილები, ნადიბაიძეები, ყველაიძეები, ბექიშვილები, რომ ლოცულობდნენ, ეგ იყო თემი (მე-3 მთხრობლის პასუხი შეკითხვაზე, რომ ამბობთ ცეცხლიჯვარზე სათემო სალოცავს და იქვე სათემო სახლს ახსენებთ, რა იყო ეგ თემი, რა სახელი ერქვა?).

ცეცხლიჯვარში რომ მღვდელი მოსულიყო, სალოცავში დეკანოზს უფრო პატივი ჰქონდა, ვიდრე მღვდელს. დეკანოზი ხატებს ახსენებდა, დაილოცებოდა, საკლავს დაკლავდა. სარწმუნოების მხარე, საერთოდ, მღვდელისი იყო.

ალექსიმ მითხრა კეკიშვილმა, საიდანაც ვართ მოსულებიო. ეგენიც მოსულები იყვნენ, როგორც ჩვენ, მაგრამ დამავეწყდა, საიდან, არ ვიცი.

ცეცხლიჯვარში როგორ ციხე ისეთი ეკლესიაა, დიდია.

ცეცხლიჯვარში მამულები აქაც და სხვა სოფლებშიც შაწირული იყო და კულუხს იხდიდნენ. მანასეულში არიან წიკლაურები და იტყოდნენ: ცეცხლიჯვარის მამულში ვცხოვრობთო. სხვა მამული ჩვენ არა გვაქვსო. აღარ უხდიდნენ კულუხს და აგე, ვანიას რა დღე დაადგა – 4 ბიჭი მოუკვდა, მათ შორის, ერთი დასანიშნი. კულუხის მოტანა ადრევე შაუწყვიტა. მერე მკითხავს ეთქვა, რომ ცეცხლიჯვარი ძალიან გამუქრებათ თქვენაო, თუ არ მიხედეთ და ძველებურად არ ემსახურეთ, სულ გაგანადგურებთო.

დარძულიძეებში ნიშია სალოცავი. ადგილის დედა ჰქვია. ამდღეა იციან მანდ. დარძულიძეების სალოცავი ეგ არის. ნიშს ზევიდან ადგას ქვის ჯვარი.

ყველაიძეების სალოცავში თავიდანვე ასეთი წესი იყო. აქა ვართ ეხლა ცხრა მეკომური. წელს ჩემი ახალი წელია. ძველ ახალ წელზე მოდის ეგ დღეობა. ჩემ ახალ წელს საკლავიც მე უნდა დავკლა და ყველაფერი ჩემი უნდა ყოფილიყო. ზოგი შეხვეწებულები რომ მოდიოდა, იმათაც მოყავდათ; 4-5 ყოჩი იკვლება წელიწადში. ზოგჯერ ერთი ყოჩი იკვლის. საერთოდ, ერთი ყოჩი იკვლის. ყოჩის გარდა, სასმელი – არაყი უნდა ყოფილიყო, იმისი, ვისი ახალი წელიც არის. სუყველა ოჯახმა ახალწელს ვიცოდით ქადაპური, სალოცავში მიგვქონდა და ქადაპურს მსმელზე თითო ლიტრა არაყს მიაყოლებენ.

უწინ ქვა ყოფილიყო ყველაიძეების ხატში. ქვა დაკიდებული იყო უღელზე. ქვა ყოჩის წონას უნდა დაეწონა. თუ არა და, უნდა დაემატებინა ხორცი, გონად ქათამი ყოფილიყო. ყოჩთან ერთად ქადისა და ხშიადის გამოტანა იცოდნენ.

ნაღვარეობას ქვის გადაგდება იცოდნენ, საფლავნი ქვას ეძახდნენ. ვინც შორს გადააგდებდა ამ ქვას, არაფრით ჯილდოვდებოდა.

ყველაიძეებს ბავშვი უნდა გაგვეყვანა ჯერ ცეცხლიჯვარში, შემდეგ ღუდაში და მერე ლომისაში გამოვიდოდით. ერთი კვირა უნდებოდით. ცეცხლიჯვრობა მოდის გიორგობის თვის 10-ში ძველი სტილით.

თიანეთში არიან დარძულიძეები და აქ მოდიან სალოცავად ამაღლებას, შირაქშიც არიან დარძულები. დარძულიძეები მთიულეთის ძლიერი ხალხი ყოფილიყო, როგორც აი, ბატონი – დარძულიძეებს ცხრა მღვდელი და დიაკვანი ყოლოდათ [საკუთარი].

ფასანაურის მხარეზე, ყველიანიდან ერთი კილომეტრიც იქნება – ნასოფლარია, ბოთიანი ჰქვია. აქვე კიდევ ნასოფლარია გორთამიანი. ამ სოფლის ხალხი წასულა ქვევით, კახეთისაკენ. ცხვარიჭამიაშიც სადმე არიან აქედან წასული გორთამიანი-გორთამიშვილები.

ჯოხზე, რომლის სიმაღლე 2 მეტრი იქნება, კიღია 45 პატარა ზარი და რაღაც ნაჭრის ნაფლეთი, ახლა თეთრ-მოშავო ფერისა.

ბორცვზე ყრია ქვა (ლოდები) – დარძულიძეების ხატი.

ლომისაში დეკანოზი ასე ილოცება: ღმერთო უშველე ქვეყნიერებასაო, ქვეყნიერებაში საქართველოსაო, საქართველოში მთიულეთსაო, მთიულეთში – მღვთესაო. მემრე, ვთქვათ, განსაკუთრებით დალოცავდა ჩემს შვილებს. ემსახურებიან, ყმა გაუმრავლეო, კარგად გემსახურებიან, ყმა გაუმრავლეო, უშველე, დაეხმარე, გამარჯვებულო.

ლომისას ხატს ჭილურტში ვენახები ჰქონია.

**ტასო გიორგის ასული ბედოიძე-დარძულიძე, 82 წლის,
ნინო ალექსის ასული ოგბაიძე-დარძულიძე, 54 წლის, ვანო
გიორგის ძე დარძულიძე 50 წლის, სოფელი
დარძულიძეები, 24. 05. 82**

მამამთილის მამა – პეტრე დარძულიძე ფშავიდან არის გუდით გადმოყვანილი, ლახატოდან (1 მთხრობელი).

[III მთხრობელი]: ლახატოში რომ დარძულიძეები/დარზულიძეები არიან, აქედან არიან წასულები. მამულები იყო იქ კარგი და იმიტომ წასულან. ლახატოელი დარძულიძეები სალოცავად აქ დაიარებიან, ლომისაში. ჩვენ სოფელში ეხლა ხუთშაბათს ამადლება იქნება. მოვლენ, ალბათ, თიანეთიდან, შირაქიდან.

ჩვენს ხატს ჰქვია ადგილის დედის წმინდა გიორგი. ამის სალოცავი მარტო ამადლებაა. ნადიბანში ლაშარის ნიში რომაა, ჩვენია; იმიტომ, რომ ფშავიდან გადმოყვანილია ეგ. ეხლა ლაშარში დეკანოზია შიო დარძულიძე. ცეცხლიჯვარსაც ვეყობით. ცეცხლიჯვარში კეკიშვილები დეკანოზობენ. ბავშვი პირველად ღუდასა და ლომისაში უნდა გაგვერია, შემდეგ ცეცხლიჯვარში.

დარძულიძეები ცხრა კომი არისო კიდევ კახეთში, სადღაც ახმეტისაკენ.

დარძულიძეები ძირად ჭინჭარაულები ვყოფილვართ, ხევსურები. რატომ გადმოსახლდნენ ხევსურეთიდან მათი წინაპრები, არ იციან.

ჩვენი მამა-პაპანი ყოფილან ცხრა (9) მღვდელ-დიაკონი. ისინი ალების ღამეს ანგურიძეებს დაუწვიათ. აქ ანგურიძეები ეხლა აღარავინაა, გადასახლდნენ. დარძულიძეები მოჯამაგირემ გაყიდა, შეატყობინა ანგურიძეს, რომ ალების ღამეს ერთად იქნებიანო. დარძულიძის ერთი ქალი, ფეხმძიმე, ერდოდან გადამძვრალიყო, ეს მთა გადაეარა; ქსნელი იყო უკანამხრიდან. იქ შობა საბრალუა. იმაზე მოვდივართ. საბრალუა როცა გაიზარდა, მივიდა და ნახა, რომ ჩვენს მამულში ანგურიძეები ხნავენ, ის საბრალუა თურმე ანგურიძეებს მოჯამაგირეობით შეეპარა. ანგურიძეების უფროსს ეთქვა: მივიღოთ ეს ბიჭი მოჯამაგირედ, ძაღლებს მაინც აჭმევსო. მემრე ანგურიძეები მშვილდისარს აყენებენ თურმე და ვერ აყენებდნენ. საბრალუას უთქვია, მამაწოდეთო და

წამყვანებინა მშვილდისარი. ანგურიძეები ხნავდნენ დარბუ-
ლიძეების მამულს. მშვილდი რომ დააყენა საბრალულამ, მია-
წოდეს და პირველში ის მოკლა, ვინც უფროსი იყო, გაიქცა
და შევარდა ციხეში, ბერის წმინდა გიორგში. შესთხოვა
საბრალულამ ბერის წმინდა გიორგის, რომ რამდენსაც მომა-
კვლევინებ, იმდენი დღის მამულს შემოგწირავო. მოკლა შვი-
დი (7) ანგურიძე და შვიდი (7) დღის მამული შესწირა დარ-
ბულიძე საბრალულამ ბერის წმინდა გიორგის. ვინც იმ მა-
მულს იხმარებს, ხატს უნდა უხადოს კურატი. სეფელი ებრი-
ალიძეები უვლიდნენ ამ შეწირულ მამულს და კულუხი მოჰ-
ქონდათ. მიყორათ ძირს იყო ეგ მამული. ჩვენი გვარის კაცს
იქ, იმ მამულში, მერე ფეხი არ უნდა დაედგა.

ჰოდა, იმ საბრალულაზე დარჩნენ, იმ ერთ ბაღღზე, თუ
ვინმე სადმე დარბულიძეა.

ცეცხლიჯვარს ეყობოდნენ: კეკიშვილები, ნადიბაიძე-
ბი, დარბულიძეები, ყველაიძეები და სალაჯურის ხალხი. ჩე-
ცხლიჯვარის დეკანოზები ყველაზე ადრე ყველაიძეები ყო-
ფილან. მერე კეკიშვილები დამდგარან. ცეცხლიჯვარი სა-
თემო სალოცავია. სათემო სახლია მანდ აშენებული.

ყველანი, ნადიბანი, დარბულნი, სალაჯური, გოგნაური,
მანასეული, ნაღორევი, ხარხეთნი – ეს სოფლები ერთი თემი
იყო, ცეცხლიჯვარის ყმები. ეს სოფლები ცეცხლიჯვარის ყმე-
ბი იყვნენ. ცეცხლიჯვარს მამულები ჰქონდა მანასეულებში.
ერთი კაცი იყო, წიკლაური ვანო. იმან გადააგდო იმისი კუ-
ლუხი. ცეცხლიჯვარის მამულში იდგა ის. 5 ბიჭი მოუკვდა,
სულ ახალგაზრდები, 20-25 წლამდე. წავიდა მერე მოენეს-
თან. მოენემ ულაპარაკა: შენ ცეცხლიჯვარის მამულები გქო-
ნია და კულუხი აღარ გიხდიაო. 5 ბიჭისა დარჩა ორი შვი-
ლიშვილი. ეს ზარალი იმის ბრალიაო. ამის შემდეგ ამ კა-
ცის, ვანო წიკლაურის შვილიშვილები, ახალგაზრდა ბიჭე-
ბი, ემსახურებიან ცეცხლიჯვარს.

ცეცხლიჯვარი, თუ იმის მწამებელია, მლოცავთა ცეც-
ხლს აძლევს და ცეცხლსაც გააქრობს და გადაარჩენს ცე-
ცხლიდან. ჩემი ტარიელი 3-4-ჯერ გადარჩა ცეცხლისაგან,
სვარკაზე მუშაობს. შარშან შემეხვეწა, შეუთქვით რამეო,
ცეცხლი მეტანება ძალიანაო.

ცეცხლიჯვარი ვნახე სიზმარში. ეგრე დადის, როგორც სიზმარში.

ნადიბანში მთავარი ლაშარი არის ზევით, გორზე, ტყეში. სოფელში რომაა, ეგ ნიშია. საბრძანისი აქვს იქა. ერთ საკლავს დაკლავენ, ღამეს გაუთევენ, მეორე დღეს გამოაბრძანებენ და ორშაბათ საღამოზე აქ იქნება ბევრი ხალხი. შაბათს ზევით მიდიან და კვირეს აქ არის ლაშრობა. ადრე, ზევით ლაშარში, ხუთშაბათს საღამოს მივდიოდით. დეკანოზები არაგვში დაიბანებოდნენ. ხუთშაბათს წავიდოდნენ და კვირამდე იქ იყვნენ. ცეცხლიჯვარი ცეცხლით დადის, შენმა სიცოცხლემ, დაფრინავს. სიზმარში კიდევ ლურჯ ცხენზე ხის, ისე ეჩვენება.

**შიო ვანოს ძე ქავთარაძე, 50 წლის, სოფ. წიფორი,
25. 05. 82**

ქავთარაძეების კომობა: ბერიანი, ქავთარიანი, თანდელიანი, თამაზიანი. წიფორში ქავთარაძეების გარდა მოსახლეობენ: პატაშურები და ბენიანიძეები. აქაური პატაშურები შირაქში გადასახლდნენ, 10 წელი იქნება. პატაშურების სოფელი საერთოდ არის ხევშია. ბენიანიძეების მოსვლა წიფორში ხადიდან პაპაჩემსაც არ ახსოვს.

ჩვენი სალოცავია წიფორის წმინდა გიორგი. გზოვანის წმინდა გიორგის ვეძახით კიდევ, მაღლა მთაზეა. აქ წიფორის გარდა მიდიოდნენ სალოცავად ქავთარანი და პაპიანი. გუდამაყრიდან ამოდის კიდევ ბახანის მოსახლეობა. ბახანში პატაშურები და ქავთარაძეები არიან. გზოვანის წმინდა გიორგი პატარა უბრალო ნიშია. ეკლესია არ არის. ეგ უფრო ღომისას ნიშია. მანდ ადრე ღომისა ყოფილიყო, – ასე ამბობენ. გზოვანის წმინდა გიორგის ქვის ჯვარი არა აქვს ზევიდან, მარტო სასანთლე აქვს. გზოვანში დეკანოზი ქავთარაძე უნდა ყოფილიყო. წიფორშიც ქავთარაძე იყო დეკანოზი. მაგ სალოცავებს ცალ-ცალკე თავისი სალოცავი ყავდა.

ბარიდან რას არ მოდიოდა წიფორში, ჩვენს სალოცავში, ხალხი. წიფორის წმინდა გიორგში დიდი ქვევრებია ჩაყრილი. 10 ცალი იქნება. ზოგი დაიმტვრა, მიწამ დაფარა.

კახეთიდან კულუხი მოჰქონდათ. ჩემს ხსოვნაში აღარ მოუტანიათ. ადრე მოჰქონდათ თურმე. კახეთში ჩვენს ხატს მამული ჰქონია.

წიფორში ჯვარია, წიფორის წმინდა გიორგის ქვის ჯვარი, ეგ ნიშია, წმინდა გიორგისა, ხევშელეების შაწირულია.

რაც სახნაურები იყო, ამის პური ხალხს არ ყოფნიდა. წავიდოდნენ და ორჯონიკიძიდან მოქონდათ. პურს ზოგი ყიდულობდა, ზოგი არა. მამული რომ განაწილდებოდა, ძმებზე იყოფოდა, როცა ოჯახი გაიყრებოდა და სხვა დროს ოჯახებზე იყოფოდა. როცა ოჯახი იყრებოდა, მიწა ძმებზე თანაბრად ნაწილდებოდა. მშობლებს სამარხოს (ძროხას, ცხვარს-ცოტას) აძლევდნენ. რომელ შვილთანაც იქნებოდა, იმასთან ექნებოდა ეს სამარხო.

გზოვანის წმინდა გიორგის წვერის ანგელოზსაც უძახიან. წიფორის ხატში დეკანოზობა კედელაშვილებსაც მოუდიოდათ.

ბენიაიძე ხადიდან იმიტომ მოსულა, რომ მოჯამაგირედ ყოფილა ჩვენთან და აქვე ჩასიძებულა იმ ოჯახში.

ამანათი არის, რომ ჩააბარებ რამეს.

წიფორში, ჩვენთან, იცის შემოდგომის გიორგობა და აღდგომა.

მნათე ყველა გვარიდან დგებოდა. ერთი ზეით სოფლიდან, ერთიც ქვეით სოფლიდან. მნათე აღდგომას იცვლებოდა.

ხატს მამულები ჰქონდა. ვეძახდით „ბაურს“ და „ხოდაბუნს“. არა, ხატის სახნავ მიწაზე ხოდაბუნს არ ვიტყოდით. ხატის მიწიდან კულუხი მიგვქონდა. ესლა, რაკი აღარ ვხნავთ, აღარც კულუხი მიგვაქვს. ხატს დიდი მამული არა ჰქონდა, ერთი-ორი დღის სახნავი. აქ ბევრი მამულები არ იყო. ყამირი მიწები ხატს არ ჰქონდა. ყამირად ვინ დააგდებდა. ხალხს არყოფნიდა მამულები.

დეკანოზი სიკვდილამდე უნდა ყოფილიყო დეკანოზად. ზოგმა თქვის, ხატი მღებს ხელსაო და დგებოდა დეკანოზად. თეთრწვერა კაცი ცხენზე მჯდომარედ ესიზმრებოდა და ხელს დებდა.

ველთაურები დუშეთიდან სალოცავად მოდიან წიფორის წმინდა გიორგში.

**სიმონ ბერისძე ქავთარაძე, 65 წლის, სოფ. წიფორი,
25. 05. 82**

ქვემო წიფორს შიჟიანს ეძახიან, ზეითს – წიფორი. შიჟიანში ქავთარაძეები ცხოვრობენ. ზემოთ არიან: ბენიაიძე, პატაშური და კედელაშვილი. აქა და ზეით სოფელში 24 კომლი ქავთარაძე ვიყავით (ომის დროს). ჩემ ბაღლობას უფრო მეტი ქავთარაძე ვიყავით. 24 კომლიდან 13 კომლი ქავთარაძე იყო, კედელაშვილები იყვნენ – 5 კომლი, პატაშურები – 2 კომლი და ბენიაიძე – 4 კომლი.

ქავთარაძეების მოსულობის შესახებ არავითარი გადმოცემა არ არის. ხორხში არიან აქედან წასულები, შიჟიანში ვიღებოდ იწერებიან. კედელაშვილები გოგნაურიდან არიან გამოსულები, პატაშურები კი ხევშიდან.

წიფორის წმინდა გიორგში დეკანოზობდა კედელაშვილი გოგნაურტიდან და გადმოვიდა აქ საცხოვრებლად.

წიფორის წმინდა გიორგი თათრებიდან არის მოტანილი. წიფორში სალოცავად მოდიან შირაქიდან, ხორხიდან, წეროვნიდან, საგურამოდან, მუხათგვერდიდან. გადასახლებული ხალხი, ვინც ნარეკვავის ზემოთ ცხოვრობს, მნათეობენ ჩვენს სალოცავში.

წიფორში სალოცავად უყმონი არ მოდიან, მხოლოდ ყმები მოდიან. მთიულეთში, სადაც ქავთარაძეები მოსახლეობენ, ის სოფლები მოდიან სალოცავად. გოგნაურიდან აქ მოდიან კედელაშვილები. გოგნაურშიც აქვთ კედელაშვილებს კვირაცხოველი. კედელაშვილებიც ყმანი არიან წიფორის წმინდა გიორგისა. კედელაშვილები მნათეობად არ დგებიან. ომის შემდეგ გადასახლებული ქავთარაძეები მნათეობენ წმინდა გიორგში. ადრე გადასახლებულები არ მნათეობენ. ვინც ომის შემდეგ გადასახლდა, ისინი მნათეობენ.

ბიბლიანებიც წიფორის ყმები არიან.

კულუხი მოჰქონდათ – ერთი ხბო, ქადა, ხმიადი. არაყი მოჰქონდათ 6 თუნგი (თუნგში 4 ლიტრა ჩადის). ეს აღდგომის მეორე დღეს მოჰქონდათ. ხევშიდან არიან გადასახლებული ეგ ბიბილაშვილები, მაგათ იქაური მამულები ეჭირათ. ხევშიდან ვართ ქავთარაძეები გამოსული. იმ ადგილებს ხევშიაში წიფორელთა ადგილს ეძახიან. აქვე ახლოს არის,

მკერვლიანს ეძახიან – მკერვალიძეები მოსახლეობენ. აქედან რომ წავიდნენ ბიბილაშვილები, მერეც ხმარობდნენ მაგადგილებს და იმიტომ იხდიდნენ კულუსს. მკერვალიძეების სოფელთან ახლოსაა ბარათაშვილები. ჩვენ მთაში მათ კოდალაურის სათიბი და მთა „გლუა“ ჰქონდათ და ამიტომ ბარათაშვილებსაც მოჰქონდათ კულუსი. მე არ მოვსწრებივარ. ჩემობას არ მოგვიტანია. ადრე მოჰქონდათ.

**აღექსი საბას ძე მამულაიძე, 76 წლის. სოფ. ჟოჟონი
(სონჩოს ხეობა), 26. 05. 82**

ესაა სონჩოს ხეობა. სონჩო (სოფელი) გადაღმა იყო, დაინახავდით. სულ გადასახლდნენ ნარიმანიძეები სონჩოდან ზოგი დუშეთში, ზოგი ფასანაურში. ასპინძაშიც ხომ გადაგვასახლეს ომის შემდეგ. ომიდან არ ვიყავი ჩამოსული, რომ ცოლ-შვილი წაესხათ ასპინძაში. მერე ვერ გაძლეს იქ, დავაადმყოფდნენ. უკან გადმოვსახლდით. არ გვიშვებდნენ კია. ასპინძიდან ორჯერ მოგვიხდნენ მილიცია და რაიკომის მდივანი.

ჩვენ ჟოჟონი ვართ.

სონჩოში მარტო ნარიმანიძეები იყვნენ. ხატი ჰქონდათ კვირაცხოველი. ჟოჟონში მარტო მამულაიძეები ვართ. ქვევით არიან ნარიმანიძეები, მაგრამ გამოსული არიან მამაპაპით სონჩოდან.

მამულაიძეების სალოცავი ხატია კვირაცხოველი. კვირაცხოველში დეკანოზი თეთრაძე უნდა ყოფილიყო. ჩემ ბაღლობას ჟოჟონში სამი კომი თეთრაძე იყო. თეთრაძეები აქედან წავიდნენ. ზოგი ასპინძაში, ზოგი – შირაქში. ეგენი ყოფილან ხევსურები. შარი მოხდენიათ იქ, კაცი მოუკლავთ. აქ არ მოუშვიათ და ველისაურში (ადგილის სახელია) დასახლებულან. მერე უნიველიათ მთავრობაში, ბატონობის დროს. და ბატონს ისინი – თეთრაძეები აქ გადმოუსახლებია და ჟოჟონში დაუსახლებია. თეთრაძეები სამი კომი იყო, მეტი არა.

კვირაცხოველში ჩვენიც ყოფილიყო დეკანოზი. ერთი ბერიკაცი იყვის, შალის ახალციხი და შარვალი ეცვა თეთრი, მკითხავიდან გადაუტანია დეკანოზობა თეთრაძეზე.

ადრე დეკანოზი მამულაიძე ყოფლა. თავად ბიძანემი ყოფილა დეკანოზი, მაგრამ რომ მოხუცდა, ორჯონიკიძეში გადასახლდა, 15 წლის ვიყავი მაშინ.

ქვევით ხეობაზე უშარნი, უშარიძეები ცხოვრობდნენ. 5 კომი იყო ჩემ ბაღლობას უშარიძე. გაღმა ყავდათ უშარიძეებს ხატი.

სოფელ სონჩოში არის ვილიას ანუ წმიდა გიორგის, კვირაცხოვლის და მთავარანგელოზის მამულები. სონჩოელ ნარიმანიძეს ჟოჟონელი მოუკლავს; ეს მკვლეელი მღვთეში გადასახლებულა, ნაზღაიძედ დაწერილა და მოკლული ჟოჟონელის სისხლი მიწით გადაუხდია – ხუთი დღის სახნავი მამული ხატისათვის შეუწირავს. აქ სონჩოელები და ჟოჟონელები ილიას ვლოცულობთ. ვიცით ვილიაობის დღესასწაული. ვილიაობის დღით სანამ ხალხი სალოცავად ავიდოდა, მწვემსები არეკავდნენ პირუტყვს და ეკლესიის გაღვინის გარშემო სამჯერ შემოტარებდნენ, იმიტომ, რომ სალოცავი ვილია ფურების მშველელი, მწყალობელი და ბევრი რძის მომცემი ყოფილიყო. გაღვინის ირგვლივ 20-30 მეტრის დაშორებით სამნები ეტყობა. მიწაში ეს სამნები იმიტომ იყო ჩასმული, რომ თუ პირუტყვი ეკლესიის გაღვინის ირგვლივ შემოტარების დროს იმ სამნის გარეთ გავიდოდა, იმ ზაფხულს ის აუცილებლად კლდეზე გადაიჩეხებოდა. გაღვინის ირგვლივ სამჯერ შემოტარების დროს ყველა ძროხას კუდის პატარ-პატარა წვერს მოაჭრიდნენ და ამ ბეწვს გაღვინის კედელში ინახავდნენ. ამის შემდეგ ყველა ოჯახის ბავშვი ერთი-ორ სანთელს აანთის და შეეხვეწის ვილიას, ორ-სამ სამწყალობნოს, პატარა ქადისკვერებს გასერის და დაჩოქილი სანთელს მიაწების კედელს.

**ლადო გიგოლის ძე მამულაიძე, 64 წლის, სოფ. ჟოჟონი,
25. 05. 82**

თეთრაძეები ყოფილან ხევსურეთში, ართხმო ჰქვია მაგათ სოფელს. მაგ თეთრანთას წინაპარს თავისი მეზობელი მოუკლავს და გამოქცეულან და მერე ნარიმანიძეს მოუყვანია და ხატის წინ დაუსახლებია.

მამულაიძეები მოსულები ვართ საიდანღაც, რომელიღაც რაიონიდან, იმერეთიდან. ჩვენს ვიღაცას რაღაც მოხდომია და გამოქცეულა და ნარიმანიძეებს დაუსახლებია ჩვენები აქა. უოჟონში მკვიდრი გვარი ნარიმანიძე ყოფილა და მამულაიძეები მერე მოსულან.

ოჯახის მეზობელი, ახალგაზრდა ქალი ქეთო მამულაიძე ამბობს, რომ ჩვენი ძველი გვარი, მამულაიძეების, ყოფილა გოგოლაური, ფშავიდან, და აქ რომ ბევრი მამულეები ჰქონიათ გადმოსახლების შემდეგ, მემრე დაწერილან მამულაიძეებად, პაპისაგან მაქვს გაგონილი.

ჩვენს ხატს კვირაცხოველს ჰქონდა ხატის მამულეები. ეს მამულეები ვიღაცას მიცემული ჰქონდა და ის კაცი ამუშავებს, ვანო ამუშავებდა, იმას (ადგილს) სრელი ერქვა და ხატობაში კულუსს ვეძახდით, ის მოჰქონდა (ქობი არაყი).

რაც მთავარი მამულეებია, აქ სულ ნარიმანიძეების იყო. მამულაიძეებს მამულეებად ნაპირები გვქონდა, ცოტა ადგილები.

აქედან მამულაიძეები ადრე წასულან მანგლისში, ისინი მამულაიძეებად იწერებიან. მამულაიძეები ნელად წასულები არიან ასპინძაში.

ჭალაში არის ეკლესია ყველაწმინდა და მანდ უნდა გაგვერია ბავშვი. ბიჭიც უნდა გაგვერია და გოგოც. ბიჭი თუ გეყობოდა, მისვიდოდი, ერთ ბატკანს წაიყვანდი და გარევი. ორი ბიჭი რომ გეყობოდა, ორ ბატკანს წაიყვანდი, ბავშვებს გარევი. გოგოს გარევაზე ყველაწმინდაში ბატკანს წაიყვანდით. გოგოების გარევაც ვიცოდით, მაგრამ ბატკანს არ დაგვკლავდით. ყველაწმინდაში რომ წავლენ და გარევენ, მერე ლომისაში უნდა გარიონ. თუ სულდგმული (ყონი) გეყობოდა, ამას წაიყვანდი და ლომისაში დაკლავდი. ყველაწმინდაში დეკანოზი იყო ქარჩაიძე. ყველაწმინდა ქარჩაიძეებს, ლაკათხევს ეკუთვნის და ჩვენც მაგათ ვეკუთვნი. ყველაწმინდა უშარიძეებს უშენებიათ.

მოსულან ლეკები. მანდ ნასახლარია, თათარანთ ნასახლარებია (თათარნი ნარიმანიძეები იყვნენ). იქ მისულან ლეკები. ჰოდა, მანდ ყოფილან სამუშაოდ წასულები თათარანთ ბიჭები. მთაში, თუ სადმე იქნებოდნენ. სამუშაოდან

რომ მოსულან ოჯახის კაცები, სახლში ყოფილან დედაკაცი და ბავშვი და ესენი ლეკებს წაუყვანიათ. ვიდაცას შეუტყობინებია, რომ თქვენი ოჯახობა წაიყვანეს ლეკებმა. მემრე, წამოსულან ეს ბიჭები და დასწევთან ლეკებს ყველაწმინდას ეკლესიასთან. ღმერთო, სადაც დაგვწევ ჩვენ მტერსაო, შენ საბრძანისს იქ ავაშენებთო. დასწევთან იქ და აუშენებიათ ყველაწმინდის ეკლესია. უშარიძეების აშენებულიაო და ვეღარ გამიგია, თათარნი სონჩოდან იყვნენ ნარიმანიძეები. უშარიძეები იქ იმარხებიან, ყველაწმინდას. ყველაწმინდაში ბავშვს რევენ სონჩო, ჟოჟონი, ლაკათხევი, სეფე და გვიდაქლები. ასე გამიგონია, თითქოს ბედონიც, არც კარგად გამიგონია. ლაკათხეველებს ყველაწმინდაში არაყი და საკლავი რიგით მოჰქონდათ. კვირაცხოველში ჩვენ ასე ვიცით, ამ წელს მე დაგვკლავ საკლავს. თითო კომლზე მივდევთ, მეორე წელს – მეორე კომლი და ა.შ. მოვამთავრებთ და მერე ახლიდან დავიწყებთ. სონჩოვლებს თავისთვის ჰქონდათ. ზევით, თავში ვინც ცხოვრობდა, იქიდან დავიწყებდით. ჯერ ის დაკლავდა, მერე ბოლოში ჩავიდოდით და ახლა ახლიდან დავიწყებდით.

კვირაცხოველობა ადრე ვიცოდით აღდგომის სწორზე. აქედან მერე ორი კილო ერბოსაგან ქადა უნდა გაბეგეკეთებინა და აიკიდონ ქალებმა. დიდი ქადა გამოდიოდა. კეცებში ვაცხოვბდით და ერთ დიდ ქადას და ხმიადს ხურჯინში ჩააწყობდნენ და ისე აიტანდნენ, რომ არ დამტერეულიყო და დეკანოზი დასერავდა, დაამწყალობნებდა ყველას და...

ქადა და ხმიადი ხატში ყველა ოჯახს უნდა მიეტანა.

პარასკევს და ორშაბათს უნდა ეუქმათ, რომ სეტყვა არ მოსულიყო.

ჩვენ „ღერანიანი“ ვართ. არიან კიდევ „გოგიანი“, „ბიანი“. სამი კომის სახელი გვაქვს მამულაძეებს.

უშარნი პირველად აქ ყოფილან ჟოჟონში და მერე გადასულან ქვევით.

სოფელში ერთმანეთში ნათლიაობა გექონდა და ქალს არ ვათხოვებდით. უშარიძეებთან არ შეიძლებოდა ქალის ვათხოვება. სონჩოს ვათხოვებდით და ვთხოვლობდით ქალს, მაგრამ აქ რომ ნარიმანიძეები იყვნენ, ჩვენს სოფელში, იმათთან არ შეიძლებოდა.

ვანო მამულაიძე:

ჩვენზედ უთქვიათ ისე, რომ მე ბიძა მყავდა და მას ჰქონდა გადმოცემა, რომ ჩვენ, მამულაიძეები ვართ კახეთიდანო. ლეკიანობის დროს მოსულან. აქ პირველ რიგში დასახლებული ყოფილა ნარიმანიძე. ჩვენი წინაპრები, ლეკები რომ ესხმოდნენ, მთას ეტანებოდნენ.

ვინც აქ მოსულა, იმას მამულა ჰქვიენებია და იმის სახელზე მოვიდივართო.

თეთრადის წინაპარი ხევსურეთიდან ყოფილა გამოქცეული, კაც-მკვლელობაზე. გაღმა მდგარა ის კაცი და „თეთრანთ ნასახლარებს“ ვეძახით. შემდეგ დასახლებულან ჩვენს სოფელში.

ციმბირის წყლულს აქ ჭუჭუნას ეძახიან, ერთ დღე-ღამეში ათაეებს ადამიანს.

ხატში სამანი გვაქვს ჩასმული; ჩაუსვეს სოფლის მამბებლარ კაცს, გაბუდაყებულს. სოფლის პირგამტეხი იყო. შეწყველილივითაა. საკლავს ვკლავთ რიგით და იმ სამანზე უნდა მოვაჭრათ თავი. სოფელში დღეობა ორჯერ ვიცოდით – კვირაცხოვლობა და პეტრე-პავლობა.

უშარიძეები გვედავებოდნენ ქოჭონის ადგილს, მთათხილოვანს, ჩვენიაო ეგ მთაო. აქაურმა ვიდაცამ უმოწმა და მაინც არ ჩაუდგეს ის წილი და იმ კაცს ჩაუსვეს სამანი და, როგორც სოფლის პირის გამტეხს. სამანის ამოღება ერთეულისაგან არ შეიძლება. ისევ ხალხს შეუძლია ამოღება. თუ მოითხოვს ამოღებას, მაშინ დიდი საკლავით უნდა მოვიდეს. მას თოკს გამოაბამენ, ხარით გაწევენ და ისევ სოფელი ამოიღებს.

ლაკათხევი, სონჩო, ქოჭონი, სეფე – ერთი ხატის ყმანი ვიყავით. ყველაწმინდას იქ უნდა გარეულიყო ბიჭი, ბატკანი უნდა დაეკლათ. ხალარჯობას უნდა იქნას ეს დღეობა, ყველაწმინდაში, ლომისას წინ მოდის.

[ლალო მამულაიძე იმიტომ ამბობს იმერლობას, რომ ძალისში ვინმე ფხაკაძეს უთქვამს: თქვენი გვარის ხალხი იმერეთშიაო].

ვანოს მამას ერქვა ბიჭია, ბიჭიას მამას – შიო, შიოს მამას – ადამი, ადამის მამას – გოგია, გოგიას მამას – მამულა.

ფასანაურელი არჩილ აბულაძის თქმით, აბულაძეების ადრინდელი გვარია არაბული. ხევსურეთიდან მათი წინაპარი მესისხლეობის გამო გადმოსახლებულა მისივე გადმოცემით გუდამაყრის სოფელ ათნოხში მოსახლე წიკლაურები ადრე თამნიაურები ყოფილან. ჩემი დედა იყო თამნიაური. დედისძმიშვილი გვარის გადაკეთებას აპირებსო, უფრო სწორედ თავის ადრინდელ გვარს – თამნიაურს უნდა დაუბრუნდესო.

**ლიზა მოსეს ასული ბუჩუკური, 67 წლის, სოფ. ქვეშეთი,
27. 05. 82**

ჩვენს სოფელს, სადაც ვცხოვრობთ, ადრე ქიმბარიანი ერქვა. ესლა ქვეშეთი დაარქვეს. ბუჩუკურების გვარი ძირითადად ხევსურეთიდან არის წამოსული. პირველად გვიდაქეში დასახლებულან ჩვენი წინაპრები. ხევსურეთში დადიოდნენ სალოცავად. გოგოჭურები რომ არიან, ეს გოგოჭურები უშუალოდ ჩვენ ვართ. ბუჩუკურები გოგოჭურებიდან მოდიან. აქედან წასულა ბუჩუკური სოფ. ლაგაზიანიდან (იგივე ქიმბარიანიდან) დუშეთის მხარეზე და სამი ვაჟი ყოლია და სამივეს სახელი გვარად გადაუკეთებია. ლაგაზას შვილები ლაგაზაშვილად დაწერილან, ღარიბას შვილები – ღარიბაშვილად, ნინიას შვილები – ინაშვილებად. სამივე ეს გვარი ძირითადად ბუჩუკურებია.

ტონჩელი შალიკაშვილები ბუჩუკურები არიან ძირად. ტონჩელი მათიაშვილებიც ძირად ბუჩუკურები არიან. ხანდისხან მამის სახელზე გადაჯიშდებიან ხოლმე. გრემისხევში რომ არიან ბუჩუნტლიანი, ეგენიც ბუჩუკურები არიან ძირად.

გვიდაქეში ქვეით სოფლებიდანაც მოდიან, ბარიდანაც. აი, გვარები რომ გითხარით, ისინი მოდიოდნენ.

ქაშვეთის სალოცავთან, გვიდაქეში ქვევრებიც არის. ქალებს არ უშეგებენ აქ ახლოს (სალოცავთან).

ჩვენს სოფელში ხატის მიწაა. გლეხები, რომ ხმარობდნენ ხატის მიწას, სამაგიეროდ კულუხი არაყი უნდა მიეტანა.

სოფიო სიმონის ასული ბუჩუკური:

„კარგ ყმას ნუ შურობ სოფელო,
კარგი ყმა კაი ფარია,
იქიდან მოგეფარება,
საიდან დიდი ქარია“.

ხადას სოფელ მულურეში 7 კომი ვართ წამალაიძეები: „მახარობლიანი“, „შეთიანი“, „გლახანი“, „ბიანი“, „ავწიანი“... „ყატყვიანი“ – ზაქაიძეები არიან. პირველად მულურეში წამალაიძეები ყოფილან. მერე გადმოსულან ზაქაიძეები. ზაქაიძეები წკერესაც არიან.

მულურეში გვაქვს წმინდა გიორგი, კვირაცხოველი, ყველაწმინდა, ადგილის დედა. ყველა სოფელს თავთავისი სალოცავი ყავდა. ადგილის დედას პირადად არ ყავდა დეკანოზი. ბავშვი და რძალი ყველაწმინდაში უნდა გაგვერია.

ერთი ხნიერი დედაკაცის თქმით, მურღულები ფშავიდან ვყოფილვართ მოსულიო. მეორე ახალგაზრდა ქალის განცხადებით კი, მამამთლისაგან გამიგონიაო, რომ მურღულები სამეგრელოდან ვყოფილვართ მოსულიო.

**გიორგი ალექსის ძე ზაქაიძე, 55 წლის, ვალერიან
გიორგის ძე ზაქაიძე, 54 წლის, სოფ. ზაქათი
(დიდგელი, ანუ გამოღმა ხადა), 30. 05. 82**

ციხეში (კოშკში) სოფ. ზაქათში არის სალოცავი კვირაცხოველი – ვერცხლის დიდი ჯვარი. შიგ სოფელში, იქ, სადაცაა სოფლის სასაფლაო არის წმინდა გიორგის ეკლესია. ეკლესიასთან ახლოს ქვის მშრალი წყობის შემადღებაა, რაზედაც ქვის ჯვარია დადებული.

ხადაში მიდელაური აღარავინაა.

კვირაცხოველისა და წმინდა გიორგი დეკანოზი იყო ზაქაიძე. სამებაც ზაქათისაა. ამ სამიდან მთავარი სალოცავია წმ. გიორგი. ბავშვის და რძლის გარევა ვიცოდით წმინდა გიორგში. ხადიჯვარშიც დავდიოდით სალოცავად. ხადიჯვარშიც დეკანოზი ზაქაიძე იყო. წკერეშიც სულ ზაქაიძეებია.

წკერეში ჯერმიზაშვილები და ძაგანაშვილები არიან. მაგათ გვარი აქვთ ზაქაიძეზე გადაკეთებული. არის ასეთი

გადმოცემა, ვითომ ჩვენს წინაპარს გველეთში (ყაზბეგისაკენ) უცხოვრია; ზაგაშვილი მოკლეს და მას ორი ტყუპი ბავშვი დარჩა. ეს ვაჟები, რომ გაიზარდნენ, გააგებინეს, თქვენ მამის სისხლი არ აგიღიათო და დედას ძალა დაატანეს, ეთქვა, ვინ მოკლა მათი მამა. ათქმევინეს – ქისტების მოკლული იყო. ქისტებს იმ დროს ქორწილი ჰქონიათ. ორივე ძმამ მოილაპარაკა. უმცროსი შევიდა ქორწილში, ვითომ სტუმარი იყო და გაგაგებინებ, როდის უნდა შემოხვიდეო, მაგრამ ერთი მოხუცებული ქიტი არ იძინებდა. ამ უმცროსმა ძმამ თქვა, მე რომ გარეთ გავიდე, ძმას გაგაგებინო, ეს ბერიკაცი გამიგებს და ყველას გააღვიძებსო. ადგა და ჯერ ბერიკაცი მოკლა, მერე დანარჩენი ყველა. უმცროსმა ძმამ მარტომ დახოცა ყველა. უფროსმა ძმამ ეს რომ გაიგო, გაუწყრა და უთხრა რატომ არ გამაგებინეო? შენ დახოცე და კაცად მე არ ჩამაგდეო. უფროსი ძმა გამოეკიდა... და მერე რომელმაც დახოცა, ის წამოვიდა და დასახლდა აქა დიდველში და მერე იქიდან აქ ამოსახლდნენ. წყალი არ ყოფილა იქა.

ამანათი იქნებოდა სხვაგნაგნადან მოსული, აბა, რა იქნებოდა. მაგრამ დამხვდური თუ არ იქნებოდა, ამანათი როგორ იქნებოდა? ის კაცი, ჩვენი წინაპარი, ჯაჭვის პერანგით მოსულა ხევიდან და აქ გაუხდიათ ხელოსნებს, რომლებიც ციხეებს აშენებდნენ. ხელოსნებს უთქვამთ მისთვის, ქვა მოგვაწოდეო და, როცა ესმარებოდა ჩოხის კალთები აიწია და დაუნახეს ჯაჭვის პერანგი და უთხრეს, სანამ არ შესწირავ, არ აშენდებო (ციხე) და შესწირა კიდევ.

ხევში რომ ზაგაშვილები არიან, ჩვენი ბიძაშვილები არიან. ერთიმეორეს მიყვებოდნენ ზაქაძეები და ზაგაშვილები, ძალიან პატივს სცემდნენ. ესლა ზაგაშვილები ხევის სოფელ ცლოში ცხოვრობენ, მაშინ გველეთში მდგარან.

ხადაში შარმიანებია სოფელი. ეგენი სინამდვილეში ზაქაძეები არიან. შარმიანებიდან წითელწყაროში გადასახლებულები, ზაქაძედ იწერებიან. მაგათ აქვთ საკუთარი სალოცავი ცეცხლისჯვარი. დიდი კოშკი რომ ჩანს მალდა, ისაა ცეცხლისჯვარი.

ბავშვები ღუდაშიც გაგვყავდა გასარევად – ეგ საერთოდ მთელი მთიულეთის იყო. ჩემს ხსომაში ჩვენთან ორი

მამიშვილობიდან იყო დეკანოზად, მაგრამ ასე ყველა მამიშვილობიდან ყოფილა. ზაქაიძეების მამიშვილობებია: როსებიანი, ბუჭრანი, ციხისთავიანი, გურგენიანი, მახარობლიანი, გივიანი. სხვა გვარს ჩვენს სოფელში არც როდის არ უცხოვრია.

სახნაური მიწები საკმარისი ჰქონდათ. ყოფნიდათ.

წმინდა გიორგის შეწირული მამულები აქვს: „ნაწინდარი“, „გორის უკან“. წმ. გიორგის ჩემ მოსწრებაში 7-8 დღიური სახნაუი ჰქონდა.

ხატის მამული პიროვნებაზე იყო გაპიროვნებული. დღეობაში უნდა დაეკლა მამალი და მოეხმარებინა ხატის დღეობისათვის. კვირაცხოველსაც ჰქონია გაღმა მამულები. კვირაცხოველი სადაცა, იმ ადგილას ნამოუთკარს ეტყვიან. ციხეში კვირაცხოველის ხატი შეუბრძანებია ჩვენ წინაპარს.

წკერეში რომ ზაქაიძეები არიან, ისინი ჩვენს სალოცავში არ დადიან. წკერეში ძირად ზაქაიძეებიც არიან. წკერეში ძირად ზაქაიძეები სჭარბობენ ჯერმიზიანებსა და ძავანიშვილებს.

მე ვიცნობდი კაცს, აქ მოდიოდა სალოცავად. აქედან ყოფილან გადასახლებული კახეთში, სოფელ კურდღელაურში. რომ ვუთხარი, რა გვარი ხარ-მეთქი? – ზანქაიძეო. აქედან გადასახლებული ძალიან ბევრია მისაქციელში, დუშეთში, ხარტიშოში, შირაქში. მამა-პაპა ამ გადასახლებული ზაქაიძეების მოდიოდა აქ სალოცავად წმ. გიორგში.

ზაქაიძეები ძლიერი გვარი რომ უნდა ყოფილიყო, ფაქტია; ციხისთავი ზაქაიძე უნდა ყოფილიყო და ხადიჯვრის დეკანოზიც. შეიძლება წვერელებმა ზაქაიძედ იმიტომ გადაიკეთეს გვარი, ძლიერი გვარი რომ იყო.

ჩვენს სოფელში იყო ადგილის დედა, ეხლაც არის. მანდ ქვევრებიც ყოფილა ჩაყრილი. ადგილის დედაში აწყვია დიდი ქვევრები მშრალად. აქვს სასანთლე, ქვის ჯვარი არ ადგას ზევიდან. სოფელში ადგილის დედა ორია, მეორეც ნიშივითაა. ადგილის დედაზე სალოცავად შემოდგომის გიორგობას დადიოდნენ.

იყვნენ მკითხავები, რომელი მკითხავებიც ეტყოდნენ: საქონელი უნდა ალოცო ამა და ამ სალოცავშიო. აქ საქონლის სპეციალური ხატი არ ყავთ. წმინდა თევდორე იუხოს

დაბლა და იქ სამწყალობნოდ გაეუფზავნივარ. ეს იყო საქონლის მფარველი ხატი გამატანეს სანთელი და ერბოს ქადა.

სოფელმა ახალ წელს სადმე იცოდა ერთ რომელიმე სახლში შეყრა. ვიცოდით წყალკურთხევა – მკვდართდღეს ეძახიან. გავიდოდით სუფთა წყაროზე („ვაკელი“) და თუ ახალი მიცვალებული ყავდათ, აუცილებლად საკლავი უნდა დაეკლათ. ახლკვდარს ვამბობდით წლამდის. ვაკელის წყაროდან წყლის წამოდება იცოდნენ სახლში. ქალებს მოჰქონდათ. წყალზე იცოდნენ დალოცვა.

წყალკურთხევის შემდეგ იცოდნენ ყველიერი. ყველიერის შემდეგ აღდგომა მოდიოდა. აღდგომის კვირის შემდეგ, ორშაბათს არის ტაბლობა. აღდგომის ხატებში ხალხი მოდიოდა, დეკანოზიც მონაწილეობდა. ვინც მარხულობდა, ამოვიდოდნენ ეკლესიაში, მოიტანდნენ სანთელს, საჭმელს და იტყოდნენ: „შეირთვაო“. აღდგომა დღე იყო წმ. გიორგიში.

კვირაცხოველობა უნდა იყოს თიბისა და მკის ხანებში. მარიანობა 28 აგვისტოს უწევდა. კვირაცხოველობა მარიანობის წინ იყო. მარიანობაც წმინდა გიორგიში იცოდნენ. წმინდა გიორგის ეკლესიაში იყო ჯვარი, რასაც ხატს (წმინდა გიორგის ხატს) უწოდებდნენ. მარიანობის შემდეგ, შემოდგომით, ვიცოდით გიორგობა. წმინდა გიორგის თავისი დროშა ჰქონდა, კვირაცხოველს – თავისი. რაც მე მახსოვს, დეკანოზი დროშებს მაღავედა. ადგილის დედასაც თავისი დროშა ჰქონდა.

ზაქათკარში ციხე აშენებულა ზაქაიძეების სამ ძმათა მიერ. რომ დაუმთავრებიათ მშენებლობა, უთქვამთ: აბა, ახლა რა ძალა შეგვრჩაო და პირველმა ძმამ ჯინი გაავსო კირით. ზევით მხრიდან, უკანა მხრიდან დადგა, შემოსტყორცნა და წინ გადმოსროლა, თავზე გადმოატარა ციხეს. მეორე კიდევ უკიბოდ ასულა და ჩამოსულა გარედან კედელზე. მესამე – აღარ ვიცი. მაგ ციხეს კვირაცხოველს ვეძახით.

სვიანაიძეები აღარავინაა, ნელად ვაშლაჯვარში წავიდნენ. აღარც მიდელაურებია აქ ვინმე.

იუხოში იყვნენ და დღესაც არიან სისაურები, ქუცურები იყვნენ და სისაურებად გადაიკეთეს გვარი. გომურები ეხლაც არიან, ერთი კომია, მეტი არა. სოფელს გომურები ჰქვია. ქუცურები და სისაურები, გადმოცემით ვიცი, ძირად ქისტებია, გამოქცეულები.

წკერეში ჯერმიზაშვილები და ძაგანაშვილები იწერებიან ზაქაიძედ, ძირად ზაქაიძეები არ არიან.

ხიდისათორმეწამე-ხადიჯვრობას იხდიდნენ. ესაა ხადის საერთო სალოცავი. ზაქაიძეა მაგის დეკანოზი. ზაზიანთას ვეძახით, ბეგონში ცხოვრობენ, მაგათ მოუდიოდათ დეკანოზობა ხადისათორმეწამეში.

განძია (ხატის): ქვაბები, თასები. განძი უსულოა, სულიერზე, შეწირულ საქონელზე განძი არ ითქმის.

ბეგოთ საღვთო რომაა – კლდეა გამოღრუებული.

წკერეს თავს არის ციხე (კვირაცხოველი). ნავახშმევი იყო და აქედან აფრინდა დიდი რამ ბურთულა, დიდი ქვაბისხელა და ზევით წავიდა და გაქრა; ჩემი თვალით დავინახე. მთელი ხადა სულ გააშუქა და უკან ალს ისროდა წყვეტილ-წყვეტილ. ეს იყო 1943 წელს და შევიდა ბეგოთ საღვთოს კედელში.

ლომისას ეკლესიიდან დამე გამოფრინდა, როგორც თავზე ისეთი ცეცხლი და შარმიანთ ცეცხლიჯვარში შეფრინდა. ძალიან სწრაფი სვლა აქვს. ჩვენს ადგილის დედაშიც დიდხანს ჩამოსულა ასეთი ბურთულები მხოლოდ დამე. როცა მიფრინავს, სულ შივილი აქვს.

ქვეშეთის გაღმიდან, სეფეს ეძახიან, მანდედან ხევშამდე (ხევშა ფასანაურამდეა) ცხავატს ვეძახდით. ქვეშეთს ზევით ხადაა.

ცხვარმა იცის, თუ მეორე დღეს ამინდი უნდა გაფუჭდეს, გაუმაძღრად ძოვს, იმარაგებს.

კაცს თუ მოგრძო თვალი აქვს, სიგრძეზე თუ წაუვიდა თვალი, მეორე დღეს ამინდი გაფუჭდებაო. თუ მრგვალი თვალი აქვს, კარგი ამინდია მოსალოდნელი. ცუდი ამინდის მოსალოდნელობის შემთხვევაში, ბელურები ჯგუფ-ჯგუფად დაფრინავენ.

დიდველი არის გამოღმა ხადა, იქით გაღმა ხადაა.

სოფელ ზაქათაში ციხისთავიანთ კომობას ნაფიცრობის სამანი აქვთ ჩასმული შარუმიანთ ცეცხლისჯორში. ციხისთავიანი ძაღმომრეები ყოფილან, ვისიც საქონელი, ქალღრძალი ან სხვა რაიმე მოეწონებოდათ, სახლში წაიდიან. ვიღაცისათვის ცოლი წაურთმევია. ხალხს ძაღმომრევი გაუმტყუვნებია – გადაუწყვეტიათ იმათი თავიდან მოშორება... ციხისთავიანთ პატიება უთხოვიათ. ხალხს შეუსმენია იმათი თხოვნა, აღარ გადაუსახლებია, ჯერ ხატში დაუფიცვებით, შემდეგ კი მდღლით სახარებაზე, რომ აღარ გაიმეორებდნენ იმ ძაღადობას, რასაც სჩადიოდნენ.

**ნატო გიორგის ასული ჯადმაიძე-ქარჩაიძე, 66 წლის,
ჯადმიანები, 30. 05. 82**

ჯადმიანებში ხატის საბერო გეგონდა კოშკში, მე-4 სართულზე, სადაც სამი ხატი იყო: კვირაცხოველი, წმინდა გიორგი და ადგილის დედა. ამ სამ სალოცავ ხატს საბეროში თავ-თავისი ადგილი ჰქონდა.

ბავშვს გაგრეკლით ღუდას ყველაწმინდაში და შემდეგ იქიდან ლომისაში.

თუ დედა არ შესწირავდა ყმად, არაფრის ყმად არ ითვლებოდა. ასში ერთი მოხდებოდა, რომ ღუდას შესთხოვდა, ყმად შემოწირეო შვილიო, მაშინ როცა არ რჩებოდა. ხატში გარევა სხვაა და ყმად შეწირვა სხვაა. ყმად შეწირვა ხდებოდა მაშინ, როდესაც დედას შვილი არ რჩებოდა ანდა მაშინ როცა ბავშვი საღად გასაოცრებული იყო (ვერ იძინებდა და სხვა). ყმა ხატში წელგამოშვებით უნდა მივიდეს და ილოცოს. თუ საკლავით ვერ შესძლებს, მისულზე ხმელი სანთელით მაინც უნდა მივიდეს.

სხვა შემთხვევაში ადამიანი, თავისი ხატის, თავისი გვარის ხატის ყმაა.

10-15 წლისაც შეიძლებოდა ყმად შეწირვა და უფრო პატარისაც. რომელი ხატის მიზეზიც ექნებოდა, იქ უნდა შეეწირა ყმად. სუყველა ღუდას სწირავდნენ ბავშვებს. ყმად შეწირვა უფრო ამაღლება დღეს იცოდნენ. ხატში ბავშვი რომ გაერიათ, აუცილებლად მონათლული უნდა ყოფილიყო. თუ მოუნათლავი დარჩება, არ მიიყვანდნენ ხატში. არც ღუ-

დაში შეიძლებოდა მოუნათლავი ბავშვის გარევა. ქალის გარევა აუცილებელია და ვაჟისაც. გარევის დროს საჭირო იყო ბატკანი და ყოჩი, თუ აღთქმულია – კურატი.

**ლადო მისას ძე შარმაიძე, 57 წლის, სოფ. ციხიანი (ხადა),
31. 05. 82**

ციხიშვილები აქედან გადასახლდნენ შირაქში, თელავში, ორჯონიკიძეში. ციხიშვილი დღეს აქ ერთი კომლიდაა. შარმაიძეები კი ორივე სოფელში ერთად (ციხიანში და შარმიანში) ოთხი (4) კომია. 12-13 კომი ვიყავით და ოთხიდა ვართ. კახეთში, რუისპირშიც არიან შარმაიძეები. სულ ზევით რომ არის, მაგას ეძახიან ცეცხლიჯვრის ციხეს. აქედან შაბათ-კვირას ავდიოდით, საკლავს კვირეს იქ დავეკლავდით, სალოცავი/ეკლესია ცეცხლიჯვარი კი სოფელ შარმიანთას თავზეა. ცეცხლიჯვარი ორივე სოფლის სალოცავია – ციხიანთის და შარმიანთის. დეკანოზი ორი იყო, ერთი შარმიანთიდან, მეორე – ციხიანთიდან.

შარმაიძეები უფრო ვყოფილვართ ზაქაიძეები. შარმაიძეებს და ზაქაიძეებს ერთმანეთის ქალი არ ეკუთვნით.

დიდველიც ხადაა. ადრე ერთი ყოფილა.

ხადაში ძლიერი ყოფილან მიდელაურები, რადგან მათ მეტი მიწები ჰქონიათ. ქოროლოს და მიდელაურთას ერთი სალოცავი ჰქონდათ.

ციხიანებში ნანგრევებია და აქ არის ადგილის დედა.

ცეცხლიჯვარში ვიცოდით კვირაცხოველობა. ცეცხლიჯვრობა თიბათვეს არ უნდა მოსცილებოდა. ქოროლოში იცოდნენ ღვთისმშობლობა. მიდელაურნიც აქ მოდიოდნენ.

ხადისა თორმეწამეშიც, ხადიჯვრობას გავდიოდით. სათემო იყო ეგ ხატი. ბეგონი იყვნენ მანდ დეკანოზები.

ბავშვის გარევა იცოდნენ ჯერ ღუდაში, შემდეგ იქიდან ლომისაში გამოატარებდნენ და მერე აქ, ჩვენ ხატში.

შარმიანების ზევით სოფელი ცხოვრობდა. შარმიანებიდან არ ჩანს – ძეკიანი იყო ეგ სოფელი. ნასოფლარია, ნაცისვარია ეხლა. შარმიანებსა და ძეკიანებს ერთი სასაფლაო ჰქონიათ. ამით სალოცავიც ცეცხლიჯვარი იყო.

**ნინო ნიკოლოზის ასული ბექაური-ირიული, 40 წლის.
სოფ. იუხო (ხადა). 31. 05. 82**

იუხოში ძირითადი მაცხოვრებელი ყოფილა ირიაული. ირიაულებს მიღურიდან გადმოუსახლებია ძელური. ოღონდ მეზობლად მისულიყვნენ და ირიაულებმა მამული, ტყე, მთა მისცეს ძელურებს. სისაურები რომ არიან, ეგენი ქუცურები ყოფილიყვნენ ადრე. ირიაულ-ძელურებს ხატი ერთი გვაქვს და სისაურ-გომურებსაც ცალკე, ერთი ხატი ჰყავთ.

ირიაულებს და ძელურებს ერთი ციხე გვაქვს და შიგაა სამი ხატი. ეძახიან: ადგილის დედას, კვირიას და წმინდა ნინოს. მთავარი დღეობაა, კვირიძლობას ვეძახით, სამი კვირის შემდეგ მოდის საკლავს რომ ავიყვანთ, სამივეში იკვლის.

სისაურ-გომურების სალოცავს ჰქვია საღვთო. გომურები თვითონ იძახიან, რომ სისაურების ბიძაშვილები ვართო და დედამთილი კიდევ ამბობს, რომ ეგენი მოჯამაგირეები ყოფილანო. მაგათ ხატს საღვთობას ეძახიან. მოდის ლომისობის შემდეგ.

**პავლე დავითის ძე გომური, დაბად. 1908 წელს. სოფ.
გომურნი (ხადა), 31. 05. 82**

გომურები, სისაურები და ქუცურები ძველი მკვიდრები ვართ. გაღმა ყოფილან, ნასახლარებია. მემრე გომური აქ გამოსახლებულა და სისაური და ქუცური ციხისძირში (იუხოში). სადაც ადრე (გაღმა) ჩვენი ძველები მოსახლეობდნენ, მაგ ადგილს ერქვა ქოსეთ ქედი, ანუ ქალაქეთის ციხე. ესენი სამი ძმანი იყვნენ: გომური, სისაური და ქუცური. იტყვიან კია, რომ ხევსურეთიდან, სოფელ ლიქოკიდან ყოფილან გადმოსულიო. ქუცურების ნაწილი ორჯონიკიძეში წავიდა. ნაწილი ახლა სისაურებზე გადავიდნენ. შირაქშიაც არიან ჩვენი მოგვარეები. ჩემი ძმა შირაქში ცხოვრობს, გომურია და სისაურობაზე იწერება. მამაჩვენი გომურობაზე იწერებოდა. ობლები დავრჩით, ძმა ბარისახოს ინტერნატში იყო და იმათ მიაღებინეს თავიანთი გვარი. სოფელ იუხოში არიან თითო კომლი: მძელური, ირიაული და სისაური. მძელურები სულ ადრე ბეგოთურებში ცხოვრობდნენ. ირიაულები მათი ნათესავეები ყოფილან. მიუციათ ადგილი და აქ დაუსახლებიათ.

ჩვენი სლოცავია ქუცურთ საღვთო. აქ დეკანოზი სისაურცი იყო და გომურიც. ეკლესიაა პატარა. ხატი აბრძანია შიგ. ხადისა თორმეწამეში მარტო აქედან კი არ დადიოდა ყველა გვარი, სხვაგანიდანაც მოდიოდნენ.

ირიაულები და მძელურები ლოცულობენ წმინდა ნინოს, ციხეშია ეგ სალოცავი. ამ ორ გვართან ნათლიაობა გეკონდა – ერთმანეთის ქალს არ ვირთავდით.

მისაქციელში ცხოვრობენ გომურიშვილად იწერებიან, გომურებია ეგენი, აქედან წასულები. პაპი-პაპა ყოფილა. მოდიან აქ სალოცავად ქუცურთ საღვთოში. საერთო გვარი ამ სამ გვარს სისაურს გეკონდა.

გიორგი ზაქაიძე, 78 წლის სოფ. წკერე (ხადა)

31. 05. 82

წკერეში ცხოვრობენ: ზაქაიძე, ჯერმიზაშვილი, ნარაიძე. აქ იყვნენ ძაგანიშვილები, მაგრამ მათ გვარი გადაიკეთეს ზაქაიძედ. ოთხი ძმა ყოფილა: ზაქაი, ყარაი, ყატყაი და ჯერმიზაი. ზაქანში ზაქაი დასახლებულა, ჯერმიზა – წკერეში, ყატყაი – მულურეში, ყარაი – ბეგოთკარში. ყატყაის შვილები ისევ ზაქაიძეზე იწერებიან და მაგათ ყატყვიანთ ეტყვიან. ყარაის მოდგმას ეძახიან ახლა ზაზიანთ და ვაჩაღდიანთ. ეგენიც ზაქაიძეობაზე იწერებიან და ბეგოთკარში ცხოვრობენ.

წკერელი ზაქაიძეების მამიშვილობებია: გივიანი, ჯემრიზიანი, გივიანი, კურდღელიანი. ესლა ჯერმიზიანი ჯერმიზაშვილის გვარს ატარებენ.

მულურეში არიან: ყატყვანი, ბანიანები (აღარ არიან). ნარაიძეები, ჩვენი ძველი გადმოცემით, დვალები არიან, ნარადან მოსულები. სოფელში ნარაიძეები ერთი დანაყოფია – ნარანი. ჯერმიზაშვილები და ზაქაიძეები ერთები ვართ, ქალის თხოვნა არ შეიძლება. ნარაიძეებსა და წკერელ ზაქაიძეებს შორის ქალის გათხოვება არ შეიძლება. სხვა სოფლის ზაქაიძეებსა და ნარაიძეებს შორის ქორწინება შეიძლება.

წკერეში ციხე ჰქონიათ, როგორც ზაქათ, ისე ნარათ და ძაგანათ. გვაქვს სალოცავი კვირაცხოველი. აბრძანია ის

ნარათ ციხეში. წინათ ყოფილიყო ჯერმიზაშვილების ციხეში საბრძანისი და მერე ნარაიძეების ციხეში ჩამოიტანეს. ადგილობრივ არის კიდევ ადგილის დედა, წმინდა გიორგი და მთავარანგელოზი – ერთ ხატს სამი სახელი ჰქვია. ამ ხატს უფრო მთავარანგელოზის სახელითაც იხსენიებენ.

კვირაცხოვლობას ვეძახით, ღომისობიდან კვირანახევრის უნდა იქნას. დეკანოზი ნარაიძეც იყო, ზაქაიძეც იყო, ჯერმიზაშვილიც იყო. უფრო ჯერმიზაშვილებზე მოდიოდა. კომლზე ვიცით საკლავი; კვირაცხოვლობაზე ერთი კვირე გვაქვს ქეიფი. სასმელი ვიცით, ერთი თუნგი არაყი უნდა წავიღოთ. არაყი მაგარი უნდა იყოს. თითზე უნდა აინთოს. ღუფი აქ ხატობაზე არ ვიცოდით. ღუფი ღომისობაზე იცინან.

დიდველიც ხადაა, მაგრამ ისინი ჩვენ ხადელებს გვეძახიან. ხადაა ქვეშეთიდან ზევით.

ჯიმშერ არაგვის პატრონო
შაუბრალებო ყმისაო
ხევში ციხების მტვრეველო
არაგვზე-საყდრებისაო.
ჯიმშერ ხადას ემზადებო,
ქალბატონი უშლის ხელსაო.
ჯიმშერ, ხადას ნუ მიდიხარ,
წუხელ ვიყავ ავ სიზმრებსა.
ამ შენს ციხე-გალავანსა
სამი ზარბაზანი ჰკრესა.
როგორ მკადრებ, ქალბატონო,
მაგისტანა პასუხებსა?!
მე რო მთიულეთს მივიდე,
ჩემი შიში ქვას გახეთქსა.
ჩამოვირევთ ხარ-ფურებსა,
ტურფებსა და მშვენვირებსა,
ყალან-ბეგარას მოგიკრეფ
ხევ-ხადას და თრუსოს ბევრსა.
შამოვისევე ხარ-ფურებსა
ტურფებსა და მშვენვირებსა.
შუა ღამისა დროშია
ჯიმშერს სამი თოფი ჰკრესა.

ჯიმშერს ცხენით მოელოდნენ,
ჯიმშერ მკვლარი მოართვეს.

ის აქ მოკლეს სადმე ჩვენმა ხადელებმა. ზაქაიძემ მოკლა. სხვა ბატონი ჩვენთან არ ყოფილა და არც გამიგია. იმის შემდეგ ვილა მოვიდოდა, ერთი იყო და მოკლეს.

ხადაში მიდელაური უფრო ძლიერი გვარი ყოფილა – მე კი ვერ მოვესწარი. საკოხის მთას ვეძახით, იქიდან რძე მიღებით მიდელაურებში მოსდენიათ. დიდი სახელი ჰქონდათ მაგ მიდელაურებს. მიდელაურების ცოლი და და გაიტაცეს ლეკებმა. დაედევნენ და დახოცეს ლეკები. გიორგი მიდელაური და იმისი ცოლის ძმა დაწვეიან ლეკებს.

ამანათი ნიშნავს იმას, რომ მე ჩაგაბარე რაღაც და წავედი სხვაგან. თუ სხვა ვინმე შემოგვეხიზნა, იმაზეც იტყვიან: ამანათივით გვაბარიაო. ძესიძედ მოსულ კაცზე ვიტყოდით – შემოხიზნულიაო.

წიფორში, ქავთარაძეების სოფელში, ბენიაიძეებიც არიან. აქ, ბენიანთკარში ქავთარაძეები არიან. ბენიაიძეებსა და ქავთარაძეებს ერთმანეთისათვის გაუცვლიათ სოფლისა და საცხოვრებელი ადგილი.

წკერეში ნამდვილი ზაქაიძეები მეტნი ვართ, ძირად ძაგნიძე ზაქაიძეებზე.

არც ერთ სოფელში მეზობლები ერთმანეთზე არ ქორწინდებიან.

ხადის მთავარი სალოცავი არის ხადისა თორმეწამე (ეკლესია). ჩემს ბაღლობაში დეკანოზობდა ბენიაიძე ზაქარა. ზაქარაზე ადრე კი აბა ბენიაიძე იყო. ხადისათორმეწამეში დეკანოზობა მოუდიოდათ ბენიანთ. ბოლოს მანდ დეკანოზი იყო ბეგოიძე. ერთი დეკანოზი ყავდა. მნათეებიც იმ სოფლიდან დგებოდნენ.

დეკანოზს ხატი ირჩევდა. შეიძლება ხალხს უნდოდეს ესა თუ ის კაცი, მაგრამ ხატმა არ მიიღოს, ხატი დეკანოზად ხელს სდებდა უფრო ერთი მამის მოდენილობას. ყოფილა ისეთი შემთხვევა, დეკანოზად ყოფილა და ხატს არ მიუღია და გამოსულა უკან. დეკანოზი უნდა იყოს სუფთა, წმინდა, შრომისა და ხალხის მოყვარული, წესრიგის მოყვარული. ხატსაც ასეთი უნდა და ხალხსაც.

წკერეს კვირაცხოველს ბარში ჰქონდა ვენახები. ქვევრებიც არის ჩვენს ხატში. ვენახი შასყიდული ჰქონდათ ხატის ფულით. მოჰქონდათ ღვინო. შარშანდელი მოტანილ ღვინოს წელს ამოიღებდნენ, დაღევდნენ, წლევანდელ მოტანილ ღვინოს კვლავ (ე.ი. გაისად) დაღევდნენ. მე ამ ღვინოს მოტანა არ მახსოვს, გადმოცემით ვიცი.

მამულებიც ჰქონდა ჩვენ ხატს, აქვის კიდეც. მამულებს კომლი ამუშავებდა, კომლზე იყო განაწილებული. ხატის ყანებს ეძახდნენ. ეს ხატის ყანები შეჭრილი იყო მეკომურების მამულებში. ხატის მამულები მთელ სოფელზე იყო განაწილებული. 20-25 დღიური მამული იქნებოდა. სოფელი ამას ინაწილებდა. თუ სოფელი მოიმატებდა (კომლი მოიმატებდა), ოჯახი გაიყრებოდა, მერე ახლიდან ანაწილებდნენ ამ მამულებს. ყველა მეკომეს ერთნაირად ჰქონდა გაყოფილი. ვინც შესწირა, მარტო იმის მოხსენება იცოდნენ. ხატის კულუხი არ ვიცოდით.

საკუთარი მამულებიც ჰქონდათ.

ღვინო როცა მოჰქონდათ ბარიდან, მაშინ არაყი აღარ იყო. საკლავი კი იყო. ყველა კომი თავის საკლავს მოიყვანდა.

წმინდა გიორგის და ადგილის დედას მიწა არ ჰქონია. ხატის ცხვარი არ გამიგონია.

თუ რომელიმე ხატი ოჯახს მიზეხს მისცემდა, მაშინ, იმ შემთხვევაში დაასახელებდნენ კურატს და ემსახურებოდნენ ხატს.

შარშანაც და წინა წლებში იყვნენ წკერეში სალოცავად საგურამოდან მოსული ძაგანიშვილები.

ლომისას ხატს ვენახები ჭილურტში ჰქონია.

არჩილ ალექსის ძე როსტიაშვილი, 28 წლის, ჭართალი, 8. 06. 82

ანანურში ვართ ძირითადად როსტიაშვილები. ხადიდან ყოფილან გადმოსახლებული. პაპის პაპა წამოსულა. 4 თუ 5 ძმა ყოფილა. კაცი მოუკლიათ და ყველა თავისი სახელის მიხედვით გვარზე დაწერილა: როსტიაშვილი, გულბათაშვილი, ამირიძე, ნაზლაიძე და მე-5 – ნარიმანიძე.

**ქოთილა შალვას ძე კობაიძე, 50 წლის, 11. V. 1983,
სოფელი დოლასქედი (ჭართალი).**

კობაიძეების წინაპარი მთიულეთის სოფელ ჩირიკიდან გადმოსულა დოლასქედში. პაპის პაპა შალვია გადმოსულა. ძმადნაფიცი ყოლია აქ ვიღაც და იმას გადმოუბირებია. სამი ბიჭი ჰყოლია, ერთ-ერთი იყო პაპაჩემი და ზევით დოლასქედში ასახლებულან შუა დოლასქედიდან. მამულები იქ ჰქონიათ და იმიტომ ასახლებულან. ზემო დოლასქედს მთაშიურს ვეძახით. მთაშიურს ვეძახით, ვინც იქ ცხოვრობს. მერე პაპაჩემს იქ ყოლია ღორები. პაპას კოფა ერქვა. და მერე მოულაპარაკებიათ და პაპაჩემი გადმოუსახლებიათ ქვევით დოლასქედში. მარტოკა ყოფილა. ღორებიც აქ ყოლიათ და მთაც. მერე ყველა აქ ჩამოსახლდა.

გაღმა ნასახლარებია, ნაყორა ჰქვია. მანდ უცხოვრიათ ხალხს. მერე გაწყვეტილან. ნაყორებში შვიდი ძმანი ყოფილან. სათიბზე წასულა ეს შვიდი ძმა. დედისთვის უთქვიათ, რაღაცა რომ მოხდეს, ლეკის შემოსევა, ჩალის თივებს ცეცხლი მოუკიდეთ და წამოვალთო. ღამაში და ყოლიათ. გაუგია ქსნის ერისთავს, რომ აქა და აქა ესეთი ღამაში ქალია და ოქრო აქეთო. გამოუგზავნია ქსნის ერისთავს 700 კაცი, როცა ძმები სათიბზე იყვნენ. ის ქალი და ოქრო აქ უნდა მომიყვანოთო. ეს ქალი შეიპყრეს 700 კაცმა და დედას სცემენ, ოქრო მოგვიტანეო. უთქვია, ნუ მომკლავთ და წაიღეთ ოქროო. წაიღეს და ქალიც წაიყვანეს. ამ დედამ მოუკიდა ცეცხლი თივას და დაინახეს ძმებმა ბოლი. ამოვიდნენ და უთხრეს დედას, რაშია საქმე. დედამ უთხრა მუგუდაზე წავიდა 700 კაციო. აისხეს იარაღი და წავიდნენ შვიდი ძმანი. ეს ექვსი ძმანი პირდაპირ წავიდნენ მუგუდაზე და მეშვიდე ძმა ჭალისოფელზე წავიდა, ვაკეზე – ყვერები ჰქონდა დასიებული და ვერ მიდიოდა. ეს ექვსი ძმა დაეწია სისხლის ტბაზე. ასე ეძახიან მუგუდას მთაში ტბას (მას შემდეგ დაერქვა ეს სახელი). ამათ დაუწყეს ექვსმა ძმამ ომი 700 კაცს, თან იყო შაბათი დღე. მეშვიდე ძმამ გულღვიძლი დაიჭირა პირში თხისა. ვიღაცას ჭალისოფელში დაეკლა ეს თხა. და რომ დაინახეს მოსული მეშვიდე ძმა სისხლიანი წვერით, აქ კაციმჭამელიც მოვიდაო და შეეშინდათ. თანაც დაშაფათდაო – მზე რომ გადავა იარაღის ხმარება აღარ შეიძლებაო.

700 კაციდან 7 დატოვეს, ისიც იმიტომ, რომ შაბათმა მოუსწრო. ლექსად არის ნათქვამი:

შვიდნი ჩვენ, შვიდას ისინი
სისხლის ტბას შევიყარენით.
მოგვისწრო შაბათის ძაღმა,
ბარი-ბარ გავიყარენით.

შვიდი კაცი გაუშვეს. გადაუტანეთ თქვენს ერისთავს ამბავიო. ოქროც უკან წაართვეს და ქალიც. მერე ეს ხალხი დაიხოცა, რძეში გველი ჩასულა და იმისაგან ერთი და გადარჩენილა. ნათქვამია: ნაყორელი ქალი ვარო და წინახოველი რძალიო (ჯუღისის ერთ ნაწილს წინახოს ვეძახით).

დოლასქედში ცხოვრობენ: აფციაურები, ქავთარაძეები, კობაიძეები, ჩოხელები, წიკლაურები, გიგაურები. არ შეიძლება ჩვენი სოფელი ქალი ჩვენ სოფელში გათხოვდეს. წიკლაურები სიჯანათიდან არიან გადმოსულები, აფციაურები – დუმაცხოდან. ქავთარაძე აქ ახალი გადმოსახლებულია საქერედან და ვაშლობიდან. დოლასქედში გვაქვს ლომისას ნიში. როცა ლომისამ გაანთავისუფლა თათრებისაგან ხალხი, აქ დაუსვენია და მაშინდელი ნიშია.

მთიულებს გვეძახიან ქვევით ხალხი. ისე აქ არაა მთიულეთი. დოლასქედიდან გზა გადადის ხორხში, საქერედან – გომეწარში. ხმალა სამი სოფლისაა: დოლასქედის, ხორხისა და პავლეურისა. დიდი ხმალა სამი სოფლის თავდამყურებიო. სამივე სოფელი ვლოცულობთ, ცალ-ცალკე ბინები გვაქვს. ხორხი და დოლასქედი ერთმანეთს შორის ქალს ვათხოვებთ. სამივე სოფელს ცალ-ცალკე დეკანოზი გვყავდა ხმალაში. დოლასქედში მთავარი სალოცავია ადგილის დედა. ეკლესიაც არის მანდვე, ეს ააშენა უშვილო ქალმა 1898 წელს. აქაური იყო, აფციაური. ადგილის დედაში სამი ხატობა, დღეობა ვიცით: კვირაცხოველობა, მარიამობა და გიორგობა. ორი კომლი იყო, მნათეები ერქვათ, შეაერთებდნენ ხორბალს, ფქვილს. ახლა ვიცით ფული, 10 მანეთი. მერე ჩვენც ვიცით საჭმლის წადება. ხატის მიწები არ ჰქონია ამ ხატს. ერთ ყოჩს იყიდნენ. მერე ვინც შეხვეწილია, იმას ცალკე მიყავდა. 9-10 საკლავი იკვლის ხოლმე დღეობაში. მთავარი სამ დღეობაში უფრო მარიამობაა. დოლა ქედი ჰქვია

მდებარეობის გამო. ზემოთ რომ ახვალთ, კარგი სანახაურია, დავაკებაა და იმიტომ დაარქვეს დოლა ქელი.

თამარ ნარიმანიძე-ბუჩუკური, 72 წლის, სოფო ჯაღმაიძე- ბუჩუკური, 77 წლის სოფელი გვიდაქე

ნარიმანიძეების განაყრები არიან როსტიაშვილები ხადაში. ჩვენები სონჩოდან ყოფილან გადასახლებულები, ნარიმანიძეები არიან და როსტიაშვილებად ეწერებიან. შონჩოში სალოცავი გვაქვს კვირაცხოველი და წმიდა გიორგი. ორჯერ მოვესწარ იმათ გადმოსვლას ხადადან კვირიძლობას, ერთმანეთში ქალს არ გავათხოვებდით. საკლავით რომ გამოვიდოდნენ, ერთ ღამეს დარჩებოდნენ და მერე წავიდოდნენ. მათიანი ჯაღმაიძეების მამიშვილობაა. ეგენი ადრე საღირაშვილები ყოფილან და ეხლა ჯაღმაიძეებად იწერებიან. გადააკეთეს გვარი, იმიტომ, რომ ჯაღმაიძეები ბევრები იყვნენ, და ისინი ორი კომლი იყვნენ, ადგნენ და შეუერთდნენ. მახარობლიანი არიან კიდევ ჯაღმაიძეები და ეგენი ძირად მოხევეები არიან. მესამე მამიშვილობა შიოლიანი არიან – ესენია ძირითადი ჯაღმაიძეები. ჯაღმაიძეების მამიშვილობა მათიანი, გვიანდელია, მე მახსოვს ის კაცი – მათია, ადრე საღირაანთ ეძახდნენ.

სოფელ როსტიანში არის ვილის წმიდა გიორგი – უოჟონის ქელზე ეკლესიის ნანგრევებია. დეკანოზი ამ ხატში სონჩოელია. როსტიანის მოსახლეობა სონჩოდან არიან გადმოსახლებულები და ამიტომ ლოცულობენ ამ ხატს. ძაგნიძეები ხევიდან არიან გადმოსულები.

თედო მიხეილის ძე მურღული, 73 წლის სოფელი კაიშაურები, 27. 05. 1983

მურღულები ჩემს ხსოვნაში ოთხი კომი იყო და წინათ – რა ვიცი. სოფელ კაიშაურებში ვითვლებოდით: კაიშაური, მურღული, ქუმსიანი. კიდევ იყვნენ ჯაბაშვილები, რომლებიც კაიშაურებად იწერებოდნენ. ეგენი ჯაბავეი იყვნენ და გაქართველდნენ. ჩვენი გვარი, მამა-პაპათ თქვეს, რომ სამეგრელოდან მოსულან. ომში მოხდა ერთად ქართველი ხალხი და იმ ქართველებმა წამოიყვანეს. მოჯამაგირედ იდგა ქალთან ვილაცასთან და მემრე შვილები დაუჩნდებოდეს და წამოვედით – სამი-ოთხი კომი გახდა. კაიშაურებთან მოჯამაგირედ დამდგარა.

აქ ჩვენები როცა დასახლდნენ და იქიდან მოსულ კაცს შეიღებო ეყოლა. ისინი ყოფილან სამი ძმანი. სამ ძმათაგან ერთს აქ უთხოვია ცოლად ჩოხელთ ქალი. არ მოუვიდა ჭკუაში და გაუგდია. იმ ქალსა ოთხი ძმა ყოლია. თურმე დახვდნენ გზაში და მოკვლას უპირებენ ქალის ძმები. ამდგარა და გაქცეულა ის ბიჭი, არ მამკლანო და მოჯამაგირედ დამდგარა ფშავში. ცხვარი შაუყრია და იქ უთხოვია ცოლი. ეს ცოლი როითხოვა, იმას შეიღებო ეყოლა. მერე წავიდა დრო და მოვიდა თავის ძმასთან ისევ ცოლ-შვილით გამართული. მერე აქ ხო ძმა ყვანდა დარჩენილი. გაყრილან. მერე ოთხი ბიჭი წამოზრდილა და გახდა ოთხი-ხუთი კომლი. მას შემდეგ სალოცავად დავდიოდით ლაშარის ჯვარში მთელი გვარი. მე არც ერთხელ არ ვყოფილვარ. მამა-პაპა დადიოდა. აქ ვლოცულობდით ჩვენ სანებას, აგრეთვე ზაქაიძეები. ჩვენი გვარის ხალხი მოდიოდა ფასანაურიდან, არაგვისპირიდან, თბილისიდან, ორჯონიკიძიდან. მოდიოდნენ ღვთიშობელში. ახლო-მახლო სოფლები სულ ლოცულობდა ამ ღვთიშობელს. ეს სოფლები სულ მიდიოდნენ ხადიჯრობას, ზოგჯერ საკლავიც იყვის, ზოგჯერ ეგეც. ბავში და რძალი უნდა გაგვეყრია გუდაურს რომ გასცდები, ხატისსოფელი ჰქვია. ახლა ოსების სოფელია, იქ გაგვეყავდა გასარევად ბავში და რძალი. თავ მოკრეჭა არ შეიძლებოდა, სანამ იქ არ მივიყვანდით. ამ სალოცავს ჰქვია ღვთიშობელი. ეს სალოცავია ღუდაყველაშია. დეკანოზი ჯერ ღმერთს ასხენებდა, ღმერთო დიდება შენდაო, ღმერთო გაუმარჯვეს დღევანდელ დღესაო, ხატი ხელში ეჭირა იმას, დიდებაო, დიდება ღოგისასა, დიდება ნაღორევის წმიდა გიორგისა, დიდება ნადიბათ ლაშარის ჯვარსა, დიდება ხატსა თორმეწამესა, დიდება ბეგოთ საღვთოსა, დიდება წიფორის წმიდა გიორგისა, დიდება ფშავის ლაშარის ჯვარსა, დიდება ფუძის ანგელოზსა. რაც ხატები ვახსენე, იმათი ძალის მადლი დაეხმაროსო. ვინცა ყავს შეეწიოს, ამათი ძალი და მადლიო. რაც რიგზე სოფლებია, დაყვებოდა და ბოლოში გავიდოდა და ისე ახსენებდა ამ ხატებს. ხატს დავემიზეხებინე და მკითხავს ეთქო, თუ ფშავში ვერ წახვალთ, ლაშარში, მაშინ ნადიბათ ლაშარში წადითო და მამამ წამიყვანა აქ საკლავით.

სუნტიძეები ადრე ლაკათხევში ყოფილან და იქიდან არიან გადმოსული. მანდ რომ ციხე დგას, მაგათ მამა-პაპათ აშენებუელია. ლეკებს ამოუწვევტია ეგენი მერე. სუნტიძეს ქალი ყოლია ცოლად ქსნის ხეობიდან და ამოწვევტის დროს მამის სახლში

ყოფილა. ამ ქალმა. შვილი რომ ეყოლა იქ, რაღას წამოვიდოდა და იქ თავის მამის სახლში გაზარდა ვაჟკაცი და ამიყვანა. ამიყვანა სალოცავში, ღომისაში სალოცავად და გამაახედა, შენი მამა-პაპა ვერე იმ ციხეში ცხოვრობდა და ლეკებმა ამოწვეიტესო. მერე დაბლა ჩამოსულა ის ბიჭი. ყველა სოფელსა, ღომისაში რომ მოდიოდნენ, დაჩემებული გორები ჰქონდათ. ეს ბიჭი ამ ლაკათხეურ ბინაზე მისულა. იქა ყოფილა ერთი უშიველო კაცი. იმას გაუგია ეს სუნტიძის შვილია და უთქომს იმ ბიჭისათვის, რომ მე შვილი არა მყავ, სახლი მაქვს, კარი მაქვს, დაგაქორწინებ. ის ბიჭი მერე მართლა მისულა ლაკათხევიში. დანიშნა, დააქორწილა. შვილები ხო დაუნდა და სამი-ოთხი კომი გახდა; შირაქშიც წავიდნენ აქედან. ერთ-ერთ ძმას აქ არგუნეს ეს მამული და ციხის კარმიდამო. ლაკათხევიდან რომ გადმოვიდნენ სუნტიძეები, კოლექტივების შექმნამდე (1929-1931) ერთი ხუთი წლით ადრე ჩამოსახლდნენ. მაგრამ მანამდე აქ მამულები ჰქონდათ. აქ ხნავდნენ. მიწა კი არა ჰქონდათ. იქიდან მოდიოდნენ და აქ ამუშავებდნენ.

ჩვენს მხარეს რითაც ეხნავდით, გუთანს ვეძახდით. ყვეარს ვაბამდით. ვთესდით ქერს, ქერსვილას. არ გეყოფნიდა და სიმი-ნდი მოგვქონდის ორჯონიკიძიდან. ორი ძროხა, უღელი ხარი გეყავდა – ეს ღარიბ ოჯახად ითვლებოდა. საშუალო შეიძლების ოჯახი ცხვარსაც ყიდულობდა, ცხენებსაც. საშუალო შეიძლების ოჯახს ოთხასი ცხვარი ეყოლებოდა, სამასი, ორასი. იყვნენ მდიდრები – სეთურიძეები, წამალაიძეები. გაღმა სოფელში, ხადის მხარეს, ათასი ყავდათ ცხვარი.

მურღულებს არ შეეძლოთ დაქორწინებულიყვნენ თავის სოფელში ხალხზე: სუნტიძეზე, ქუმსიშვილზე, კაიშაურებზე. ჯაღმაიძე შეიძლებოდა, ის უკვე ცალკე სოფელია, თუ ნათელმბრონობა არ გვქონდა. ჩვენს გვარსაც ჰქონდა ციხე, მაგრამ დაშლილია. მაგის სახელი არ ვიცი. აქ გვაქვს კიდევ კვირაცხოველი. ეგ მოდის ადღგომის სწორზე. ხატები გვქონდა მაგისი ეკლესიაში – დაგვპარეს.

სანება – ესეც ეკლესიაში (კაიშაურების) ბრძანდებოდა ეგ ხატი. მოდიოდა მარხვის წინა კვირას. ხორცშაბათს ვეძახდით – ხორცშაბათიას შემდეგ, ხორცის ჭამა აღარ შეიძლებოდა.

**ნატო ჯალმიაძე-ქარჩაიძე, 67 წლის, სოფელი ჯალმიაზები
(ხადა), 27. 05. 1983**

ჯალმიაძეები სამი მამიშვილობაა. ჩვენა ვართ შიოლიანი, მეორე – მახარობლიანი, მესამე – საღრიანი. შიოლიანი ძირითადი ჯალმიაძეები ვართ. მახარობლიანი ძირად დვალეები არიან. საღრიანი საღირაშვილები ყოფილან. არ ვიცი, საიდან მოვიდნენ. დანაშაული რამე ექნებოდათ და გვარი გამოიცვალეს. თავიდანვე ჩვენი, შიოლიანთი ყოფილა დეკანოზი.

გამიგია, რომ პირიმზე ქალია – გუდამაყრის სალოცავი. ღუდაში უნდა გაგვერია ვაჟი საკლავით. ქალსაც გავრევდით, მაგრამ საკლავს არ გავაყოლებდით. ღუდას მოხდა, ხორცს როდესაც ხელზე არიგებდნენ, გაუთხოვარმა ქალმა ქვა შეახვია და მეც ბეშიე მყავს, ორი ნაწილი (ხორცი) მომეცითო. მე კი არ მინახია. ნაწილი მისცეს. აეხსნა კალთა და ბავში იყო, ვაჟიშვილი. ქვიდან ბავშიე განდა. დაილოცა იქ დეკანოზი, რომ „გაუმარჯოს ღუდას ყველაწმინდას – ქალწული ქალის ადამიანად მქცეველს“. დეკანოზი ყოველთვის ესლაც დაილოცება: გაუმარჯოს ღომისას, გაადიდოს დიდებული ღომისა, მერე ღუდას ყველაწმინდას ახსენებდა. წიფორის წმიდა გიორგის, ჩოხის წმიდა გიორგის, ლაშარის ჯვარს, ზეგარდის წმიდა გიორგის, ღუმაცხოს საღეთოს, პირიმზე-ფუძის ანგელოზს, ცეცხლიჯორს, ახსენებდნენ შარმიანთ ცეცხლიჯორს და გაუმარჯოს ლაშარის ქედზე დაბრძანებულს ნადიბათ ცეცხლიჯორსო. ჩემი ვაჟი რომ დაიბადა, ექვსი თვისა გავრიე ღუდაში საკლავით. სანამ დაიბადებოდა, შევუთქვით, თუ ბიჭი დაიბადებოდა, სამი წლის კურატი უნდა დაგვეყენებინა და შეგვეწირა. ჩემი ვაჟი ხორცს არ ჭამდა, პირს არ ადებდა საერთოდ ხორცის საჭმელს. დედაჩემმა თქვა, რომ შვილო, მაგ კურატს ბატკანიც მიაყოლეო. და სანამ დღეობა მოვა, ლაკათხევის საღეთობა ძუძუ აწოვეთ მაგ ბატკანსო. ასეც მოვიქვეცით. იქ ქალები ვერც ავალთ. საზღვარია, გზა გადის. იმ გზას არ შესცდება ქალი. მერე მამაკაცებს მიყავთ ლაკათხევის საღეთოში, ქალები იქ ვერ მივიდოდით. და მერე ჩემმა ქმარმა თქვა, რომ ეს ბატკანი სულ წინ მიდიოდა მაღალ ბალახში, მიხტუნაობდაო, წინ არავის უშვებდაო. აი, ეს ბატკანი რომ დაკლეს, მერე მისი ღვიძლი ცეცხლზე დააგდეს, შეწვეს და მაშინ პირველად მოითხოვა ჩემმა სამი წლის ვაჟმა ხორცის საჭმელი და მას შემდეგ დაიწყო ხორცის ჭამა.

ლაკათხევის საღვთოში ქალის მისვლა არ შეიძლება. მდ-
დელს უთქვია, რომ მეო ოჯახებს ვასუფთავებო, წმიდა ვარო
და როგორ არ უნდა შეიძლებოდეს ჩემი ქალი საღვთოში მივი-
ყვანო. მიიყვანა ის ქალი. ეს მდდელი მისულა, საკლავი იხო-
ცება რამე და ყველამ დაინახა, რომ ის ქალი საღვთოში ცეცხ-
ლათ აენთო. სადაც ის ხატია დაბრძანებული მარჯვნივ წამო-
ვიდა ის ცეცხლი. მთის გზა მიდის. შორია. იქ ისეთი მდებარე-
ობაა, ვიწრო კარებია გასასვლელი, კლდეებია აქეთ-იქიდან. იმ
კარებთან ერთი დიდი ქვაა. იმ ქალის მარჯვენა ხელი და ფეხი
დაეტყო ქვაზე. მარჯვენა ფეხი და მარჯვენა ხელი დაურტყია
და როგორც ცომზე რომ დაადო ხელ-ფეხი, ისე ეტყობა.

სოფიო დიმიტრის ასული ოგბაიძე-გაგაძე, 73 წლის, ქვემო მღეთა, 29. 05. 1983

ოგბაიძეების წინაპარი „თათარი“ ყოფილა. აქიმი იყო. აქი-
მიანთ გვეძახიან კომათ. ის ექიმი მოკვდა და შვილად აყვანილი
ყავდა, უწილო ყოფილა, და იმაზე მოვდივართ ოგბაიძეები. ოგ-
ბაიძეების მეორე კომობაა ჩოჩოლიანი, კიდევ ვლადიმერიანი,
ლაზარიანი. გოგნაურში გვაქვს სამხთო მაღალი, კვირიაცხ-
ოველი, წმიდა გიორგი. „ლამის სათევი“ (ხატია, სანთელს უნ-
თებთ). სოფლის თავი და მთავარი სალოცავია სამხთო მაღა-
ლი. ის დასცქერის იმ ხატს. ჯერ ღუდაში უნდა გაგვერია ბა-
ვში და მერე გოგნაურის სამხთო მაღალში. სუარიძეებიც ჩვენ
ხატებს ლოცულობენ, რაც გითხარი. თუ მირონი არ გვქონდა,
ოგბაიძეებს და და სუარიძეებს შორის შეიძლება დაქორწინება.
სამხთო მაღალს ჰქონდა სახნავი. ხნავდნენ იმას, გალეწავდნენ,
გამოხდიდნენ არაყს, საკლავს მიაყოლებდნენ და ეგ იყო
კულუხი. ერთ წელიწადს ერთი გამოხდიდა, მეორე წელიწადს
– მეორე და ა. შ. ხატის მამულს მორიგეობით ხნავდნენ, წელს
მე, მერე სხვა. ჩვენი სოფლის დეკანოზი ჯერ ახსენებდა
სამხთო მაღალს, მერე წმიდა გიორგისა, მემრე ლამის
სათეგსა. ამეების შემდეგ ახსენებდა, ლომისა გვეწოდეს, მერე
ღუდა ყველაწმინდა გვეწოდესო. მემრე აღარ მასხომს, სიმარ-
თლე რო გითხრა. ყველა თავის კუთხისას (ხატებს) ახსენებდა.
გაგაძეები მძიმე გვარია, სიკვდილამდე გამტანი, უღალატო
ხალხია. რო მოხვიდე და მეკედლო, სიკვდილამდე გაგიტანენ.

გაგაძეების ნასოფლარში მივდივართ სალოცავად. მანდ არის წმიდა გიორგი, კვირაცხოველი, ადგილის დედა. აქ ყველაზე მთავარი ადგილის დედაა შიგ სოფელში. ისინიც იქვეა, გარშემო. მანდ გაგაძეთას ცხრა მღვდელი ყოფილა, ცხრა დიაკონი. თურმე მანდედან გამოდიოდნენ გაგაძეთიდან ეს მღვდელ-დიაკონი ლომისას. რვა კომი ვართ გაგაძეენი. შირქში გვეყვანან, ყანხავეთში, ქსოვრისში ჩვენი გვარისები. მივდივართ კიდევ იმათან დასაფლავებაზე, ქორწილში; ისინიც მოდიან.

ადგილის დედაში გოგოს როცა გავრევედით, მიივებს შეგწირავდით და ქვევრში ვყრიდით. ფულიც ვიცოდით, ქვევრში ჩაყრა. ადგილის დედაში მოდიოდა პეტრე-პავლობა და კვირაცხოველობა.

**გიორგი კეკიშვილი, 77 წლის, სოფ. ნადიბანი,
30. 05. 1983**

კეკიშვილები (კეკიანი) ფშავიდან ვართ მოსულნი. მამა-პაპანი სამნი ძმანი ყოფილან. ფშავში ცხოვრების დროს, ერთი ხევესური მოუკლავ. ამიტომ აყრილან და აქეთ-იქით უვლიათ. ბოლოს მთიულეთში მოსულან და სოფელ სალაჯურში შეხიზნებულან. უფროსი ძმა მონადირე იყო და ხშირად სტუმრობდა იქ მყოფ ბერებს. ბერებს უთქომ იმისთვი: „მოდი ჩვენთან, აქ იცხოვრე, ჩუენი წყალი ჩავლილია, ჩუენი საქმე მაინც წასუღია, ჩუენს ადგილ-მამულს შენ დაგიმტკიცებთ, რო შენს მისხის-მისხს და ქალ-ქალიშვილსაც არაეინ შაედაოს“. საშუალო ძმისთვის კი მანასეულელთ უთქვამთ: „მოდი ჩვენთან, ჩვენ მოგცემთ ადგილ-მამულს, ისე, რომ ხელი არაეინ გახლოს და არაეინ შეგეცილოსო“. მესამე უმცროსი ძმა სალაჯურელთ მიუპატიჟათ: „იმდენ მამულს მოგცემთ, რო ვერც კი მოუარო. შენი ძმებიც მეზობელ სოფლებში იქნებიან, ერთმანეთს არ დაკარგავთო“. მთიულეთის წესი იყო, ბერებსა და სალაჯურელთ და მანასეულთ ამ სამი ძმა ამანათისათვის ადგილ-მამული მისცეს და აგრეთვე სახლებიც გაუკეთეს და ხარძროხაც მისცეს. ზამთრულს მოსულ უფროს ძმას და მის მოდგმას ყოველ წელს კულუხი და ბეგარა უნდა ეძლივა ცეცხლიჯრობის დროს სალოცავად მოსული ხალხისათვის. ზამთრულს გარდა, ცეცხლიჯვრის მამული სოფელ ყველათასაც იყო. იმ ადგილს, სადაც ეხლა სოფელ ყველათ განაპირას შა-

ბლიანი მოსახლეობენ (შაბლიანი ყველაიძეების კომობაა, ძირად იგრიანელები არიან), წინათ იქ სუართ (სუარძიძეებს) უცხოვრიათ. ეს სუარძიძეები ეხლა სოფელ გოგნაურთაში არიან. სუარძიძეს თხრილი გაუკეთებია, რომელშიც თეთრი ირემი ჩავარდნილა და ის ირემი მოუკლავ იმ სუართ კაცს. ის თეთრი ირემი კი ცეცხლიჯორის ყოფილა. რო გაუგია ირემი ხატისა-აო, შეშინებულა, თავი ყველაფრისათვის დაუნებებია და გადასახლებულა სოფელ გოგნაურში. მთა და მამული კი ცეცხლიჯორისათვის შაუწირავს, ხატს რომ ირემის მოკვლა ეპატივებინა. მერე ერთი ფშაველი იგრიანელი მოსულა სოფელ ნადიბანთას და ცეცხლიჯორის დღეობის დროს ხალხისთვი უთხოვია: მიმიღეთ, რო თქვენი თემისა გავხდეთ“. ხალხმა კი მისცა სუართ შეწირული მთა-მამული სოფელ ყველათას. დაეკისრა კი ცეცხლისჯორის ხატისათვის კულუხისა და ბეგარის გადახდა გიორგობას, ნათლიდებას და კვირაცხოველობას. ცეცხლიჯორს მამულები ჰქონდა მანასეულშიც. მანასეულში სათემო ხატის ცეცხლისჯორის მთა-მამულზე გუდამაყრიდან მოსული წიკლაური იყო დასახლებული. ისინიც კულუხსა და ბეგარას იხდიდნენ.

ცეცხლისჯორის ეკლესიის გვერდით ხთიშობლის ეკლესიაა აშენებული. ეკლესია თამარ მეფის დროსაა აშენებული. დაქანებული ადგილის გამო, სალოცავად მოსული ხალხი თავს იყრიდა ცოტა მოშორებით. ამ ადგილს საჯაროს ვეძახით. საჯაროს ზევით კი ნასახლარია. ამას სათემო სახლს ვეძახით. ორი სახლი ყოფილა, გვერდებით ერთმანეთზე მიდგმული. ერთი კაცებისათვის ყოფილა, მეორე – დედაკაცებისათვი. სათემო სახლის ზევიდან ზედასართული (კალო) იყო გაკეთებული. სათემო სახლთან ახლოს სამი მეკომური კეკიშვილი ვცხოვრობდით. დაღამებისას მლოცველი საჯარო მოედნიდან სათემო სახლში იყრიდა თავს. ცეცხლიჯორში გოგნაურელი ოგბათ თადილას დროს საკვირველი ამბავი დატრიალებულა. თადილას დაუკარგავ ცეცხლიჯორის კურატი. კურატი ქსნელ თეზელანთ მოუპარავ. ისინი ავისმქმნელი ხალხი ყოფილან. ოგბათ თადილა ქსანზე ჩასულა და უკითხავს: „კურატი დაუკარგე და ხომ არ გინახავთ“. თეზელანთ ძალიან უცემნიათ ოგბათ თადილა. ნაცემს ერთი წელი გაუძლია და შემდეგ მომკვდარა. თადილას სიკვდილის შემდეგ, თემს საბოვრაციის წინ სამრისხველო სამანი ჩაუსომს და ერთხმად დაურისხებიათ: „შენ გამაინინე ცეცხლისჯორო იმ კურატის მამპარავი და შამჭმელიო

და გაეც შასაფერი პასუხით“. თემის შაძახილი ხატმა გაიგონა, თეზელანთ სახადი გაუჩნდა და ქალ-ქალიშვილობამდე გაწყვეტილან, ვინც თავანკარა ხალხი ყოფილან. შაბლიანი ფშავიდან არიან მოსული, ძირად იგრიაულებია. მაგათ მამა-პაპას კაცი მოუკლავს და გამოხიზნულა. თემმა სუარიშვილის შეწირულ მამულზე დაასახლა. ის მამული უპატრონოდ ყოფილა დარჩენილი, ხოლო კულუხი დაუდვია 49 თუნგი არაყი ცეცხლიჯორის დღეობებში მოეცანა. ცეცხლიჯორი შთამომავლობით ოგბათი იყო, მათი ოჯახიდან იყვნენ დეკანოზები.

==ბარათაშვილები თავს თვლიან იმ შვიდი ათასი ქართველი ტყვიდან ერთ-ერთის შთამომავლად, რომელიც ლომისამ დაიხსნა სათათრეთიდან. კერძოდ იმ უკანასკნელის შვილები, რომელიც შვიდი ათასს ერთი რომ აკლდა და ლომისა-ხარი რომ არ მოდიოდა. როცა ეს ერთიც მოიყვანეს (მოახლე ქალი) ლომისაც (ხარი) წამოვიდა და დაფუძნდა მთიულეთს. იმ ერთი მოახლე ქალის შთამომავლები არიან ბარათაშვილები. ბარათაშვილები რო არიან ჩვენთან, არავითარი ნათესაური კავშირი, მისვლა-მოსვლა, ხატში სიარული არა გვაქვს.

==უშართას არის კვირია, ადგილის დედა და მთავარანგელოზი და ყველაწმიდა ღვთისშობელი უშართას აშენებული. ბავშვს უშარიძეები გაერეველით ყველაწმიდა ხვთისშობელში – ხალარჯობა დღეს, მერე – ლომისაში.

==წკერეში ზაქაიძე, ძაგნიძე, ნარაიძე, ჯერმიზაშვილი – სუ ყველა ზაქაიძეობაზე იწერება. განაყრები არიან. კომად ვეძახით ზაქაიძეს ჯერმიზაანთა.

== თორმეწამეს მთელი ხადა ლოცულობს. თიბათვის ორ-სამ რიცხვებში იქნებოდა, ხადიჯვრობას ვეძახით. წინათ დეკანოზი მანდ ბენიაიძე და ზაქაიძე იყო. სხვა გვარიდან მანდ დეკანოზი არ დადგებოდა. ალავერდობა ხადის სალოცავია. მუღურე, წკერე, ბეგონი, როსტიანი, სვიანანი, ბებიანი, იუხო, ქოროლო ლოცულობენ მანდა. თედორე საქონლის ხატია. არახვეთელები, მღეთე, ხადა აქ მოდიან. დაშლილია. თედორობა ზამთარში მოდის. შაბათ დღეს.

==გოგნაურის (სალაჯურის) წმ. გიორგის ახმეტაში ვენახი ჰქონდა. აქედან წავიდოდა სამი კაცი და ღვინოს წამოიღებდნენ.

==ჩვენა წინათ ხარებაშილები ვყოფილვართ. მემრე ერთი ბე-
ბერი ყოფილა, ქალი ყოლია. რაჭველები დადიოდნენ სამუშა-
ოდ. იმათ ბიჭი მოყოლიათ. ეს ბიჭი მოჯამაგირედ დააგდეთო,
წისქვილი მიბრუნავს აქაო, – უთქომს ბებერს. მეეწონა მერე
ეს ბიჭი, წელიწადში ხუთი თუმანი უნდა მიეცა. ბიჭი ოცი
წლისა იქნებოდა. კვირტიძე ყოფილა გვარად. მემრე ეს კვირ-
ტიძე ჩაისიძევა. ქალი ხარებაშიელი იყო.

==მიყორაშილები წინათ რა ვიცი რა გვარები იქნებოდნენ.
როცა ბატონი ყოფილა, მიყორაშიელის ქალს ჯიელი ბატონი-
შიელი შაჰყვარებია. მერე მიყორანი შერქმიათ მაგათა. მერე
შილები ეყოლა ქალსა და ჩამომავლობა დარჩა მიყორანი.

==ბერის წმიდა გიორგიში მარტო ბექიშილები და დარძული-
ძეები მიდიოდნენ.

==ცეცხლისჯვარი მდებარეობს სოფელ ზამთრეულთას აღმო-
სავლეთით. დიდი ნაგებობა – სალოცავი მოიცავს ყველაწმინ-
დის ეკლესიას, ცეცხლისჯვრის ნიშს, ცეცხლიჯვრის ეკლესი-
ას და სათემო სახლს. კომპლექსი სოფელ ზამთრეულთასთან
იყო. ამ თემში შედიოდა აგრეთვე სოფლები: ყველანი, სალა-
ჯური, ნადიბანი, გოგნაური, ჩოხელნი, მანასეული, ხარხეთი.

==ცეცხლისჯორში დეკანოზის დალოცვა: „ღმერთო, დიდე-
ბულო, შენ უშველე ყველა ქრისტიან კაცს. ჩვენს ხემწიფეს,
დიდებულო ცეცხლიჯორო, მტერს ნუ მორევ ჩვენს საქართვე-
ლოს და ჩვენს ნეფს. ღმერთო დიდებულო, შენ უშველე
მთელს მთიულეთს, გუდამაყარს და ხანდო ჭართალს, დიედ-
ბულო ცეცხლისჯორო, შენ უშველე ჩვენს თემს და შენს მო-
საწირავეთ“. დეკანოზის დალოცვისას ხალხი შესძახებდა: „შე-
სძახე, დიდებულო, ცეცხლისჯორს, მოსწიოს ქალ-ქალიშიელ-
საო“.

==ნაღორვეის წმიდა გიორგი ისეთივე საერთო სალოცავია,
როგორც ლომისა, რომელსაც ბარიდან მოსული ხალხიც ლო-
ცულობდა.

==გვიდაქეში მცხოვრები ბუნუკურები ხევსურეთის სოფელ ბუ-
ჩუკურთიდან ვართ გადმოსულები. სოფელ ბუნუკურთას ერთ
ოჯახში ცხრანი ძმანი ძალიან „გიჟები“ ყოფილან და სოფელს
გამოუყრია. ზოგი სოფელ ტონჩას, ზოგი ზეგნაკორას, ერთი
ხევის სოფელ ახალციხეს დასახლებულა. ერთი კოჭლი ძმა კი
აქ გვიდაქეში დასახლებულა და უთქვამს: „მე აქ დავდგები,
სხვა რო არაფერი იყოს, ნადირის ხორციით ვიცხოვრებო“.

გუდამყარი

**ალექსი ისაკის ძე ანთაური, 49 წლის, ფასანაური,
17. 07. 1981**

მე ვცხოვრობდი ჯერა გუდამაყრის სოფელ ლუთხუბში. მერე გადავედი ფასანაურში. ჩვენა ვართ წამოსული ხევსურეთის სოფელ ბლოდან; გიგაურები ვიყავით ადრე. ვინც გადმოსახლდა იმას ერქვა ანთა. კომად ლუთხუბში გამახარედ გვეძახიან. ორი ბიძა ჩრდილოეთ ოსეთში გადასახლდა, ორჯონიკიძეში. [ანთაურები] ლუთხუბში ვიყავით ჩემ ბაბუას 5 კომი. ორნი კიდევ არხილოზე არიან, ნელა ხანებში გადასახლდნენ. [ფასანაურში] ანთაურები ჩვენ გარდა (2 კომი), სხვა არავინაა. ერთი ანთაური თელავში აღმოვაჩინე.

დავდიოდით სალოცავად ბლოში ათენგენობას – მუხის გიორგის ვეძახით.

ლუთხუბში სალოცავი გექონდა ფშარაველი (ფშარაო). ეკლესია არაა, მაღალ მთაზედ არის პატარა ნიში; სოფლიდან არის 5-6 კილომეტრი. ფშარაველი გაყურებს მაღაწად წმიდა გიორგის, რომელიც ცხველიათსა და დიხნოს ეკუთვნის. კაწალხევშიც არიან ჩვენი მოგვარეები. ესენიც დადიან ბლოში სალოცავად. ჭართლელ გიგაურებთან ვბიძაშვილობთ.

**მაგდანა სოლომონის ასული ბექაური-ჯანიაშვილი,
70 წლის, ფასანაური, 23. 07. 1981**

ჩემი მამის ჩამომავლობა, ჩვენი წინაპრები ყოფილან ხევსურეთში, უკანახოში. ხატია, იმ ქედზეა ნასახლარი. დიდი მაცხოვრებელი ხალხი ყოფილა. იმ დროს ზურაბ ერისთავი ყოფილა და ლაშქრავდა ის ხალხს. გაუგონია, რომ მიქაი და შარვანაი (ჩვენი წინაპრები ხევსურეთში) კარგი მცხოვრები ხალხი იყო. შეყვარა ჯარი და უნდა წავიდეს იქა. ამათა ესლა ეს ალბათ ელოდებოდნენ, რომ მდიდრად რომ ვართ, ვინმე რამეს გვიზამსო. დაუბეზლებია თლოშიას ბადუნაურს (გვარი იყო), რომ მდიდრად ცხოვრობდა. ზურაბ ერისთავმა რომ უნდა გაიტანოს მაგით ოქრო და ვერცხლი:

„ზურაბმ უბრძანა ლაშქარსა
მოდი, ვიდინოთ წყნარადაო;
მიქას, მაგ შარვანაულსა,
ვერვინ ჩაუფლის კარადაო.

ბევრი აქვ ტყვია-წამალი,
ჯორი ვერ ზიდავს ცალადაო.
წისქვილი ცაში უბრუნავს,
ვერ გამარეკავს ძალადაო.

წავიდა ზურაბ ერისთავი და რო გადავიდა ფხიტურზე, სა-
ქონელს ხოცა დაუწყეს, ზურაბ ერისთავმა ქვეიდან შამოუ-
ძახა:

საქონს რაღა ლევ სხვისასაო?
საქონი მეაც ბევრი მყავს,
ქუშას ვაძოვებ მთისასაო.
შვიდი მყავს, შვიდი ძმისწული,
დღემუდამ დადგმენ ლიშანსაო.
რომელსაც დაუცილდება,
ფერდაიდებენ მგლისასაო.

ზურაბ ერისთავს დაუხოცია ისენი და მერე ერთი ბაღ-
ლი დამრჩაღა. მიქასთვის თავი რომ მოუჭრია, რძე გამოს-
დენიაო. ის ბაღლი წამოსულა და გუდამაყარში დასახლე-
ბულა და იმისგან ვართ ბექაურები. მაგის დედას ერქვა თი-
ნათინი. ის ქალი ყოფილა ბაკურხეველი ხევსური. პირვე-
ლად ნისლაურთას ვეძახით, ნაყორნიო, იქ დასახლებულან.
ეხლა გამსისა ვართ.

ბექაი და წიკვაი ძმები ყოფილან. ჩხუბი მოსვლიათ და
ძაღლი გაუკვეთიათ, რომ ქალი გვერგოს ერთმანეთისო.

ბექაურების სალოცავია პირიმზე ფუძის ანგელოზი (ჩო-
ხში) და წვერის ანგელოზი. წვერის ანგელოზი გამსის თავს
არის. კიდევა არის საბურთველოს წმიდა გიორგი და მთა-
ვარანგელოზი. მთავარანგელოზი არის კიტოხში რომ მი-
ვალთ, გორზე. დიდებანთთან არის საბურთველოს წმიდა
გიორგი. დიდებანთში და გამსში არიან ბექაურები: თორე-
ლანი, კიტოხი, ცუცქუნაურნი. საბურთველოში უფრო ჯან-
მრთელობას შესთხოვენ. გუდამაყარი თემია, იმიტომ, რომ
ბევრი სოფელია.

ბავშვებს ბექაურები ვრევთ ჯერ წვერის ანგელოზში
და მემრე პირიმზე ფუძის ანგელოზში. პირიმზე ფუძის ან-
გელოზი გუდამაყრელების საერთო სალოცავია. ზეგარდის
წმიდა გიორგიშიც მიდიან ბექაურები (დუმაცხოში) – ესე

იცინან: დუმაცხოს საღთო მაღალოო. ეს არის აფციაურების სალოცავი, მაგრამ მაინც მივდივართ.

როცა იყო ავად ბავშვი, ახალგაზრდა, იტყოდნენ, მოა-რჩინე ოღონდ და შენი ყმა იყოსო, ყმად გაუხდიდნენ მაგას. ყმა იმას ნიშნავს, რომ ერთი წელი თუ არ წავა, მეორე წელიწადს უნდა წავიდეს.

ჩემი ძმა ლომისაში იყო, მთიულების სალოცავში შეწი-რული. ჩემი ძმა დაკარგულა ჯარში, ნიკალაის ომი რომ იყო. ყველა გამსიველი მოსულა და ჩემი ძმა დაკარგულა. დედამ შეწირა ლომისას, რომ ლომისა ტყვეების დამხსნელი ხარ და შვილი დამიბრუნეო, დაიხსენ ტყვეობიდან და შენი ყმა იყოს და დაბრუნდა, როცა ყმად შესწირა, დედას მაშინ ბოძზე დაუჭედავს (ჯვარი გაუკეთებია), დედაბოძზე.

ჩემი სამშობლო, არ შეიძლება, მკვდარიც რომ წინ ედ-ვათ, არ წავიდნენ პირიმზე ფუძის ანგელოზში. შარვანიანე-ბმა (ბექაურების კომობაა) თუ არ დაკლა საკლავი, სხვა ვერ დაკლავს. ხევსურეთში ფუძის ანგელოზში უნდა დაკ-ლან ეს საკლავი. იქ ლუდი აქვთ ნადუღარი და კოდებში ჩასხმული. თემსა სდებია ეს სადები (სადები=მოკრეფენ პურს, რამდენიც კომია იმდენს, სამი ფუთის რაოდენობა უნდა იყოს). პურის ფორს წაიდებენ და ხევსურეთში გადაი-ტანენ. აქ ლოცავენ, რომ მოვიდეს ქალ-ქალიშვილიო.

ამანათი ის არის, რომ ქალს მოუკვდა, ახალგაზრდას, კაცი. დარჩა შვილები და სხვაგან გათხოვდა და წაიყვანა თან თავის შვილები. მის შვილები მამინაცვლის სოფელში ითვლებიან ამანათად. მანგლისში შემოკვდომია ჩვენი გვა-რის კაცს და აქ ამოსულიყო ისევ უკან და იმაზე ამანათს იტყოდნენ.

მე მინდა რომ ხატს კურატი შევწირო, ჩვენი ოჯახი იყოს კარგად, უნაკლოდ. იმ შემთხვევაშიც იცოდნენ, ვინმე ახალგაზრდა თუ ავად იყო. ხარს შემოატარებდნენ ავადმ-ყოფის გარშემო სამჯერ, შეიწირე ეს ხარი, უშველე ამ ავა-დმყოფს და გაათავისუფლე ავადმყოფობისაგან. ერთ შვილს დედა შამოვლებიყო თავზე სამჯერ მუხლის კვრევით (მუხ-ლის კვერი), ხატს თხოვა, რომ მე მომკალი და შვილი გამი-ჯანსაღეო. ხატში კი არ შემოეველო თავს თავის შვილს, თავის კერაზე. მერე შვილი მორჩა და დედა მოკვდა. იტყოდა

ხოლმე ნინოაო, მე შენს ნაცვლად ვკვდებიო. მემრე ის კაცი ავად რომ გახდა, 3 წელიწადი იყო ლოგინად, ვერ ინძრეოდაო.

ხატში სულ სადამოთი იხოცება საქონელი. დილით მიდის ხალხი, სადამოთი მივა და მაშინ არის დრო.

სამანი არის, რაღაც დააშავა და მტერსა და დუშმანს სამრისხველო სამანი ჩაუსვეს (მოკვლა, დანაშაული). სოფელი გადაუწყვეტდა სამანის ჩასმას. სამანს რჩეული ხალხი ჩასვამდა და დეკანოზი.

ბეჭაურობა გვქონდა, მთელი გვარი შეიკრიბა – აქაური და სხვაგან გადასახლებული. აუარებელი ხალხი მოქუჩდა, რომ მინდორზე არ ეტეოდნენ.

წიკლაურები არიან დოლასქედში (ჭართლის საბჭო) – 9-10 კომლი. სალოცავი არის პირიმზე ფუძის ანგელოზი გუდამაყარში, ბავშვი უნდა აქ გაირიოს. დოლასქედში აფციანურებიც არიან, ქავთარაძეებიც, მთიდან გადასულები.

კაცა ივანეს ძე წიკლაური, 76 წლის, სოფელი ჩობალაური, 24. 07. 1981

ჩობალაური ჩოხის ქვემოდანაა, წიკლაურები ვცხოვრობთ. გამოსული არიან ფახვიჯიდან (ფახვიჯიც გუდამაყარს ეკუთვნის, ხევსურეთის მხარესაა).

წიკლაურების პაპის პაპა ხევსურეთიდან, როშკიდანაა გადმოსული სამნი ძმანი. ერთი გუდამაყარს დასახლებულა, ერთი ყაზბეგში, მესამე – არ ვიცი. გამოერიდნენ მკვლელობას, ჩხუბსა და ხათაბადას. ჩვენი გვარის ხატია პირიმზე ფუძის ანგელოზი. ჩვენი პაპის პაპა ჯერ ფახვიჯში იყვნენ და იქიდან გადმოვიდნენ ჩობალაურში. გუდამაყრელები ლომისას ისე ლოცულობენ, როგორც ყმები – არა.

ამანათი, მაგალითად, უპატრონო, უსახლკარო, უწილკერძო დადის ვერე და მიეხიზნება სოფელს. დღესაც ვიციტ შესანდობარი, ამანათები შეიწყალოსო. ამანათებს სოფლის სასაფლაოზე ცალკე კუთხე ჰქონდათ გამოყოფით.

ხატშიც იციან სამნის ჩასმა. ვინმე ისეთ საქმეს გააკეთებს, რაც არ ეკუთვნის, სოფელს შეურაცხყოფას მიაყენებს, შეარცხვენს, ამას მიაკუთვნებენ. თემის, ხალხის ენა-

პირით ნათქვამია, ჩასვამენ ქვას, რომ მუდამ იყოს, საკლავს დაკლავდნენ, დაარისხებდნენ.

კეკიშვილები არიან მთიულეთის სოფელ სალაჯურში. მაგათი ყოფილა ერთი მეფის დროს სტრაჟნიკი, ბეგარაზე უნდა გაერეკა. იმ დროს მისულა ის კეკიშვილი, როცა ლომისობაა, დღეობა. წამოიყვანა ბეგარაზე, თან უცემია ეს ხალხი. მერე მლოცველს კეკიშვილი დაურისხებია, თქვენი გვარი ნურც ამოწყდება და ნურც გამრავლდებაო და ჩოსს ჩაუგდია სამანი. ხევისბერთან შარშან მოვიდა ერთი კეკიშვილი, ხარს მოვიყვანთ, საკლავს დაგვკლავთ, ოღონდ ის სამრისხველო ქვა ამოაგდეთო. დეკანოზმა უარი უთხრა ქვის-/სამანის ამოღებაზე. მისულან ეს მთიულეები და დაუწყიათ ძებნა იმ სამანისა, რომ ამოიღონ. მერე ჩოხელებს სწყენიათ და არ მიუციათ ამ სამანის ამოღების ნება.

ჩობალაურის ადგილი თავისუფალი იყო და იმიტომ გამოვიდნენ ფახვიჯიდან წიკლაურები. ჩობალაური მანდ არავინაა. ფახვიჯში კიდევ იქნებიან წიკლაურები (10-12 კომი).

**გიგოლა ივანეს ძე წიკლაური, დაბად. 1892 წელს.
მონათლულია 1893 წელს. ფასანაური. გუდამაყრის სოფელ
გამსიდან. სამი წელიწადია ფასანაურში ცხოვრობს
ქალიშვილთან. 22. 05. 82**

ეს სამი წელიწადია გუდამაყარს მივანებე თავი და ხან აქა ვარ, ხან ჟინვალში.

მამაჩემს ერქვიენა ივანე, ამის მამას გივი, გივის მამას – ნადირა. იმის იქით აღარ მახსოვს.

კომობის სახელს გვეძახიან ჭალივერთ. ჩვენი წინაპრები დაბლა ცხოვრობდნენ ჭალაში, სოფელი ზემოთ იყო და იმიტომ ჭალივერთ ეძახდნენ. სინამდვილეში კი ქურციკიანი რქმივნებიან. სადაც ჩვენა ვცხოვრობდით, იქ სხვებიც ყოფილიყვნენ. მღვდელი ყოფილა ერთი, ჩვენი წიკლაური. იმისი სახლი ზოგს დაუნგრევია და გადასახლებულა ლაფანანთკარში. მაშინ დაბადებული არ ვიყავი. არის კიდევ სხვა წიკლაურის ნასახლარები. ისინი სიჯანათას, ისივ გუდამაყარს გადასახლებულან. ესეც ჩემს დაბადებამდე იყო.

ქურციკი ნადირაის მამის მამა იქნებოდა. გამსში მარტო ქურციკიანი ვიყავით წიკლაურების გვარიდან. იყვნენ კიდევ ბექაურები.

მამაჩემი და იმისი ძმები მაშინ გაიყარნენ ოჯახიდან, როცა დაცოლშივილდნენ და შვილები შეეძინათ.

მამის ძმამ როცა ცოლი შეირთო, გადასახლდა მანგლისისაკენ. თავის სახლი ვერ მოითმინა, ვერც მეზობლადა, წავიდა და ცოლუერთ შეეთვისა. ქალიც გუდამაყრელი იყო. აქ შეირთო გუდამაყარში. ჯერ ცოლუერთას იყო და იქიდან წავიდა ქართლში, მანგლისის მხარეზე სოფელ შუბათში გადასახლდა.

ბევრი ოჯახი იყო, რომ ბიძაშვილები და ბიძაშვილის შვილები ერთად ცხოვრობდნენ. იმათ ცხვარი ყავდათ, საქონელიც ყავდათ, მიწაც ქონდათ.

ოჯახის უფროსი ის იქნებოდა, რომელსაც რომა ცხორი ყავდა, ცხორში დადიოდა, იმას ეწოდებოდა “ხაზეინი”. იმის სიტყვაზე ოჯახის წევრები მუშაობდნენ და ოჯახს ისე აწარმოებდნენ. როგორც უფროსი დაუთითებდა, უმცროსები ისე მუშაობდნენ. ის კაცი ცხორში როცა იყო, ვინც ოჯახში სხვა უფროსი იყო, ის განაგებდა.

სახლიკაცი ძმა-ძმას ეწოდებოდა. რძალი მაზლს ეტყოდა როგორც „ჩემო მაზლის“, ისე „სახლიკაცის“. ბიძაშვილებსაც ეტყოდნენ სახლიკაცობას. როცა ხანი გავიდოდა, რამდენიმე მამის შემდეგ სახლიკაცი აღარ ეწოდებოდა.

მოგვარე ჰქვია იმას: მე წიკლაური ვარ, შენ ბექაური ხარ. ჩვენ მოგვარეები არა ვართ. წიკლაური წიკლაურს ეტყოდა მოგვარეს.

ეს მთავრობა რომ შემოსახლდა, ხალხი გუდამაყარში ასაკს იმატებდა, ერთ ათ წელს მაინც, რომ ადრე განთავისუფლებულიყო სამუშაოდან.

როცა გაიყრებოდნენ მამულის ნაწილი ქალს არ ეტყოდა.

გამსში უფრო ადრე წიკლაურები დასახლებულან. ბექაურები კიდევ იმის შემდეგ მოსახლებულან. ხოლო არ ვიცი რომელ წლებში იქნებოდა იმათი გამსიში დასახლება. გამსიდან გადასახლებული წიკლაურები მოსახლეობენ სიჯანათას და ფახვიჯს [ორივე გუდამაყარის სოფელია]. მიწის

ნაწილი ჩვენ წიკლაურებს ფახვიჯში გვაქვს. ესე არ ვიცი, ეს მიწა, წილი საიდან ჩაიგდეს ხელში წიკლაურებმა ფახვიჯში, იქ ცხოვრობდნენ თუ როგორ იყო.

ბექაურები ჩვენ სოფელში კიტოხიდან არიან გადმოსახლებულები. როცა ბექა და წიქვა მოსულან, მაშინ ნაკლები ყოფილა გუდამაყარში ხალხი.

ორი ნაწილი წიკლაურია გუდამაყარში და მესამედი ნაწილი ბექაურია. ბექაურები ცოტები არიან და წიკლაურები ბევრია.

წიკლაურებისა და ბექაურების მთავარი სალოცავია პირიმზე. ორის გვარისა ერთი ხატია. ჩოხლებსა და აფციურებს მაგათ თავთავისი ხატები აქეთ – ჩოხის წმინდა გიორგი და ზეგარდის წმინდა გიორგი, ანუ მთავარანგელოზი.

თუ ვინმე ავად გაუხდებოდა ჩოხელსა და აფციურს, მაშინ შეეხვეწებოდნენ პირიმზე ფუძის ანგელოზსა: გვიშველე, გაგაკურნეო. საკლავს წაიყვანდნენ, მივიდოდნენ, ილოცებდნენ. სხვა შემთხვევაში, იშვიათად მოდიოდნენ აფციურები და ჩოხელები.

ყველაზე ძლიერი ხატი გუდამაყარში იყო პირიმზე ფუძის ანგელოზი – ამას აფციურები, ჩოხელები და წიკლაურები, ბექაურები ერთად ლოცულობდნენ. მაგის დღეობა წელიწადში ერთხელ მოდიოდა 15 აგვისტოს, მარიამობის სწორზე რომელი შაბათიც მოვიდოდა, იმის სწორზე მოვიდოდა ფუძის ანგელოზობა. ახლობას უწოდებდა ჩვენი ხალხი. ეს ხატი არის პირიმზეში ბექაურ-წიკლაურების ხატში.

XVI საუკუნეში ზურაბ ერისთავი ყოფილა ანანურის ერისთავი. ის წასულა ახალციხეში გაუკეთებინებია ვერცხლის ჯვარი, წამოულია და მოუტანია გუდამაყარში წიკლაურ-ბექაურების სალოცავად. ამ ზურაბ ერისთავს ურჩევია ადგილი იმ ხატის, სადაც უნდა დაარსებულიყო, სადაც უნდა ელოცა ხალხს – დაუთოლიერებია ადგილმდებარეობა და მოსწონებია ჩოხის ტერიტორია, რასაც ეხლა ეწოდება პირიმზის მინდორი და ის აურჩევია ზურაბ ერისთავს. ჩოხელებს რა უფლება ჰქონდათ, რომ ერისთავის წინააღმდეგ წასულიყვნენ. ეს ყოფილა ზაფხულში (მაშინ), აგვისტოს

თვე, ან იელისის თვე. ამ ხანებში ყოფილა ამ ხატის დამკვიდრება იქ. მაშინ დღე დიდია ზაფხულში, მზე ზემოთ არის ძალიანა და მზე ჩადის ისეთ ადგილას, სადაც რომ უფრო დაბლობია და ამ დაბლობიდან პირდაპირ პირიმზის მინდორს უმიზნებს, სადაც პირიმზის ხატი დაარსა ზურაბ ერისთავმა. ესე რომ სხვა ადგილებში, რომ მზე კარგა მადლა აიწვედა გორებისაკენ, იქ პირიმზის მინდვრებში ისევე მზე იყო. იქ დადამებადღე მზე არ ჩადის. ამის გამო დააქვივნეს ამ ხატს პირიმზე.

პირიმზისა და ფუძის ანგელოზის ჯვარი ერთი და იგივეა. ერთი ეკლესიაა. ეს ერთი ხატია. ამ ჯვარს ჩვენ ხატს ვეძახით. ჯვარი კია დახატული ზედ იესო ქრისტე – ამას ხალხი ვეძახით ხატს.

გამსში ჩვენ გვქონდა წვერის ანგელოზი. ნიშია ეს. საქობეა, გაკეთებული ქობი იყო, ლუდს ადუღებდნენ დღეობისთვის. ზარები იყო დაკიდული. ხოლო ესელა მარტო არის საქობე, ხოლო ქობი აღარ არის. სხვა სოფლებიდან გამსში იშვიათად მოდიოდნენ, თუ დაამიზეზებდა მაშინ.

გამიგია გუდამაყარში, ბოსელსა და ღუმაცხოში ცხოვრობდა ბუბუნაურები, ზოგი ადგილობრივ არის, ზოგი გადასახლდნენ. ეს ბუბუნაურები კომლეურის სახელია და გვარი წიკლაური. ბარში წინავ წასულან ზოგი ბუბუნაურები ახალციხისაკენა, სხვა ხალხიც. ნელად გადასახლდნენ ისევე ეგენი ახალციხისაკენ. ზოგი შირაქშია ესელა გადასახლებული.

ხარხელაურებიც წიკლაურებში შედიან. ეს კომლეურების სახელია. ესენია ღუმაცხოში. ხარხელაურები მარტო ღუმაცხოში არიან.

ათნოსში იყვნენ თამნაურები, ეგენი ზოგი გადასახლდნენ, ზოგი მანდ არიან. იგივე წიკლაურობაზე იწერებიან. თამნაურები კომლეურის სახელია. თამნაურები კიდევ არიან ცხველიათში.

თლოშიაურებიც წიკლაურები არიან. მაქართაში ყოფილან. მერე გადმოსახლებულან ზანდუკში. ესეც კომლეურის სახელია. ლიდე ჩამომავლობით არიან ლაგაზიანი, ხოლო ცხოვრობდნენ სოფელ ხოზას ანდა ჩობალაურთას. ამ ორი

სოფლის შუა ცხოვრობდნენ. ლიდეში ერთი კომლი იყო და ეხლაც ასეა.

ცუცქუნაურები გამოიგია. არის ასეთი სოფელი. ეხლაც ბექაურებად იწერებიან, მაგრამ სინამდვილეში ბექაურები არ არიან. ჩამომავლობით ხევსურები არიან.

გუდამაყრელი მიგრიაულები (შემისწორა იგრიაული კი არა მიგრიაულიო. მიგრიაული გამოიგია გუდამაყარში, იგრიაული არაო). ჭალისოფლიდან გადასახლდნენ ჭართლის სოფელ საჩალისჭალაში. წიკლაურებია ესენიც. მიგრიაულები წიკლაურების კომობაა. ამით ამანათობის შესახებ არაფერი გამოიგია.

ამანათობა ყოფილა ფახვიჯში, ლუთხუბში და დიხნოში. ფახვიჯში ხევსური მოსულა. რაღაც შემთხვევა მოხდენია და კაცის მკვლელობაში გადასახლება უწევდა და მოსულან ფახვიჯში და მიუღიათ ამანათად. თავდაბლად უნდა ყოფილიყო სოფელში მოსული, შეკედლებული ეს კაცი, რომ, რასაც დაუთითებდა სოფელი, იმას უნდა დასჯერებოდა. ეხლაც წიკლაურებად იწერებიან ფახვიჯში, ხევსურეთში სხვა გვარი იქნებოდა, რასაკვირველია.

დიხნოში ვინც იყო იმან შეიცვალა გვარი, ვინაიდან დიხნოში სულ წიკლაურები ცხოვრობდნენ, ხოლო ლუთხუბში ვინც ამანათი შესულა ხევსური, ისინი დღესაც თავის გვარზე იწერებიან. იმათი გვარი არის ანთაური.

საბურთველოს წმ. გიორგი სოფ. დიდებანთასაა.

ზეგარდის წმინდა გიორგიში ჯვარია, მაგრამ ხატი ჰქვია.

მაჩაგნის ჯვარში ბექაურები ღოცულობენ, ჩემს ხსოვნობას ასე იყო და წინათ როგორ იყო არ ვიცი.

იმ დროსა, სუყველანი ქართველი ხალხი კერპებს ღოცულობდნენ თურმე, მე-4 საუკუნემდე. დევები და კერპები ერთი და იგივე არაა. კერპებს აკეთებდნენ ხელოვნურად, დევები კი ითვლებოდა რაღაც უჩინარ არსებად. დევები ყუდრო ადგილებში ცხოვრობდნენ. დაეცემოდნენ სოფელს ან დაეპატრონებოდნენ, ან დაიტაცებდნენ. მაგრამ ეს დევები იყვნენ ისეთი ხალხი, ვინც მაშინ კერპულად ცხოვრობდნენ და ძალას ხმარობდნენ, ჩაგრავენდნენ მოსახლეობას, იმის გამო დაქვივნებია დევები. არაფერი დევები არ არის. ისინი

ჩვენსავით ადამიანები იყვნენ და ცხოვრობდნენ თავის ძალით, კერპობლივ.

მე შემემთხვია შემდეგი. ბახანში ვიდრე შევალის ერთი დიდი კლდე არის, გოგორის კლდე ჰქვია. მე ბინდბუნდით წავველ ფასანაურიდან გუდამაყარში. ცოტა ავდრიანი დღე იყო, დილა იყო. ამ გოგორის კლდესთან რომ მივედი, რომ გავანახეერე, უნდა გავითაო ეს გასავალი, ამ დროს გაეხედე და ერთი კაცი იმ გზის მარჯვეში დგას და თამაშობს. ჩვეულებრივი კაცი იყო, ჩემსავით ახალგაზრდად მამჩვენა. მაგრამ მე დღესაც არა ვარ დარწმუნებული, რომ ის კაცი იყო და არა დევი. მე რომ დამინახა ამ კაცმა, რომ მივდიოდი, წამოვიდა ჩემსკენ და დამემუქრა, ახლა გიტყვებ დედასაო. იმ კაცს, კარგად ვიცნობდი, ჭკუიდან იყო არეული და ვითომ დევად მომჩვენა. ის კაცი იყო ჩვენი გუდამაყრელი ქალის შვილი. იმის დედიძმას ეძახდნენ მიხას, ბექაური იყო. თითონ ის კაცი მგონი ქავთარაძე იყო. რომ მოვიდა ჩემთან მუქართა, უთხარი: გაგიმარჯოს ლევანო, რატომ მემუქრები მეთქი. მითხრა: დედიძმა შენ ხარო? ჰო, მე ვარო და ბოლიში მოიხადა. მაშინვე უთხარი, ლევან, წამოდი, ამოდი პაპთან დუქანში, არაყი ექნება, შეგცივდებოდა, შე ბეჩავო. წამომყვა და იქვე მარჯვეში, 100 ნაბიჯი იქნებოდა, წყალი ჩამოდიოდა. რაკი ავდრის დრო იყო, ის ხევი ცოტა გამოდიდებული იყო. მივედით იმ წყალთან, ჩაწვა ეს კაცი ამ წყალში და გადაბრუნდა-გადმობრუნდა. შემეშინდა ნამდვილი დევი-მეთქი. ის კაცი აღარ დაჩნდა, აღარ მამდედა. აი, ეს შემთხვევა მამიხდა მე. მე დღესაც არ ვიცი, ნამდვილი ის კაცი იყო, თუ მამჩვენა.

ხატის დიასახლისი ეს არის იგივე დასტური, მნათე. ერთი წელი ამ ხატის მსახური უნდა ყოფილიყო. მას ევალებოდა ლუდის აღულება. ლუდისათვის უნდა შეეკრიბა თითო კომლზე თითო პინა ქერი. უნდა დაეფქო და ედუღებინა ლუდი. ეს ლუდი იხარჯებოდა ხატობაში.

დღეობები იყო. ახალი წელი, აღდგომის კვირიჯრობა, ამალღება, პეტრე-პავლობა, მარიანობა, ახლობა, გიორგობა – ყველა ამ დღეობაში ლუდი უნდა გამოეხადათ. უმეტეს მათში ლუდი იყო.

ადგილობრივ ხატში ჩვენი სოფლის მნათე, ანუ დასტური იყო. პირიმზისა კი თემიდან სახელდებოდა, დეკანოზები ასახელებდნენ, რომელი დეკანოზებიც ამ ხატების მოთავენი იყვნენ. პირიმზე ფუძის ანგელოზში ორი (2) დასტური იქნებოდა.

მთელი გუდამაყრის ხეობა ერთი თემი იყო. მთიულეთის ხეობა ერთი თემი იყო. ხანდო და ჭართალი ცალ-ცალკე თემი იყო.

დასტურები, მნათეები, ისე როგორც დეკანოზები პირიმზე-ფუძის ანგელოზში წიკლაურ-ბექაურები იყვნენ.

ხატს-პირიმზე ფუძის ანგელოზს ცხვარი ყავდა, ბევრი არა, ერთი 40-ოდე.

ზესიძე იშვიათად თავის გვარს შეიცვლიდა და სიმამრის გვარზე დაიწერებოდა.

ხორხში, ჩემი ახალგაზრდობის დროს, მაზლს ქვრივი რძალი შეერთო ცოლად. და ისინი სოფელს მოუკვეთია. ვერად იყვნენ ხუცურაულები.

ასე მოიკვეთდნენ: სოფელი შეიკრიბებოდა, მოვიდოდნენ ერთად იმ ოჯახში და გამოუცხადებდნენ, რომ თქვენ ესეთი საქმე ჩაიდინეთ და მოკვეთილები ხართ. წყალში რომ ისრჩობოდეთ, არავინ მოგეხმარებათ; არც ხატში მიუშვებენ, ვინმე მოუკვდებათ, არავინ მიეკარებოდათ. არც ვინ ხმას ვასცემდა, არც ვინ აუძრახებდა. მეზობლობა არ გაეკარებოდა. იმათ საქონელს სოფლის საქონელში არ გარევედნენ, არც ხვნაში მიეშველებოდნენ და არც სათიბში. ყველა მორიდებული იქნებოდა. სადაც ხატი იქნებოდა სოფელი იქ შეიყრებოდა, შეიკრიბებოდა. სოფლის საფხენოში, სადაც ხალხი იკრიბებოდა, იქ გადაწყვეტდნენ ამ ამბებს. ამ საფეხენოს ის იუფროსებდა, ვინც მეტ ჭკუას ფლობდა და ლაპარაკს ახერხებდა. მოკვეთის დროს დეკანოზი იქნებოდა თავი მეთაური. იმის დაუკითხავად სოფელში მაგისტანა საქმეს ვერაფერს გააკეთებდნენ. დამნაშავეს ხარს გამოუყვანდნენ. იმ ოჯახიდან ფქვილსაც ამაილებდნენ, პურსაც გამოაცხობდნენ, არაყს გამოიტანდნენ.

გუდამაყრის ჩვენს სალოცავებში კულუხი აქედან გადასახლებულ ხალხს მიჰქონდა. კულუხი ერქვივნა ხორბალს, ქერსა. აადუღებდნენ ლუდსა ამ დღეობაში, რომელიც მოიტანდა კულუხსა, ისაც იქ უნდა დასწრებულიყო.

ყველა ხატს არ ყავდა საკუთარი ცხვარი. ყავდა პირიმზე ფუძის ანგელოზს. ჩოხს არ ყავდა. ეს ცხვრები ხატს გაუჩნდა აქედან: როცა პირიმზე ფუძის ანგელოზში მლოცავი მოდიოდა, ბევრი ცხორი მოყავდათ, ბევრი ცხორი იკვლოდა და თან უნდოდათ, რომ ცხორი ყოლიყო იმ ხატსა. ხატის ცხვარს მიაბარებდნენ ერთ კაცს, იმას ეძახდნენ მებაკურს. ხატობაში, როცა დასჭირდებოდათ, მაშინ დაკლავდნენ, უფრო ხშირად ახალწელიწადს დაკლავდნენ. ვინც მიიყვანა ეს ცხვარი ხატში, იმის თანდასწრებით ცხერის დაკვლა აუცილებელი არ იყო. როცა დაკლავდნენ, მაშინ დაამწყალობებდნენ ცხერის მომყვანს. ხატს გაადიდებდნენ და იმ ადამიანსაც, რომელმაც შესწირა ეს ცხვარი.

ხატებს ყველას მამულები ჰქონდა. აი, როგორ გაუჩნდათ ხატებს მამული: სადაც ხატობა იყო და ადგილი იყო ბლომად, იქ იყო ხატისათვის არჩეული სახნავი მიწა. ეს სახნავი მიწა მაიხვენებოდა შაბათ დღეს. მივიდოდნენ დასტურები, მოიტანდნენ არაყს, თესლსა, რო დაეთესა და საბაკურიდან გამოიყვანდნენ ცხვარს და დაკლავდნენ, ხატს გაადიდებდნენ. ეგ იყო პირველი მიწა ხატისა. მერე დანარჩენი მიწა ხატისა. დანარჩენ მიწას ხატი ასე ეუფლებოდა. რომელიმე ოჯახს წევრი გაუხდებოდა ძალიან მძიმე ავადმყოფადა. ამ დროსა არც ექიმი, არც არა მოვლა-პატრონობა, მარტო ოჯახი უვლიდა და ხატებს შეეხვეწებოდნენ, მარჩინეო და ხატს შეწირავდნენ მიწას, რომელიც მემკვიდრეობით ქონდათ. ის მიწა ითვლებოდა ხატის მიწადა. მოხნავდა ვინმე. მიიკუთვნებდა ერთი კაცი და დაიდებდა ნადებს ან საკლავს მიიყვანდნენ, თუ სასმელი ეკუთვნოდა. დეკანოზები დაავალებდნენ, შენ მიწა რომ გიჭერია ხატისა, შენ ამ მიწის იჯარა უნდა იხადო, ამდენი არაყი ან საკლავიო. ლუდი არა. ეს მიწა ითვლებოდა ხატის სადიდებლად. ამ ხატის მიწის შემოსავალი ხატს ხმარდებოდა. ხალხი ხმარობდა ამ მიწის შემოსავალსა.

რო ვლოცულობდით ფუძის ანგელოზსა, ეს ფუძის ანგელოზი უკანახოდან ყოფილა (ეს ხატი). იმ სოფელს ეკუთვნოდა იმ ხატის გადასახადი მიწისა და მთისა, საძოვრისა. ესენი ხდიულობდნენ გადასახადსა ხატის – პირიმზე ანგელოზის დღეობისათვის, მის ხატის სადიდებლად მოყვანდათ ის, რაც გადაკვეთილი (? – რ. თ.) იყო იმ ხატის სადიდებლად (არაყი, ცხვრები და ხატს სწირავდნენ).

გამსედან, ვთქვათ, სადმე გადასახლდა ოჯახი, ისინი მიწას მიყიდიდნენ მეზობელს. მყიდველი დაეუფლებოდა ამ მიწას და სხვა კაცს არ ჰქონდა უფლება ამ მიწაში შესულიყო. შეიძლებოდა მყიდველს მიწის საფასური გადაეხადა ხარით, ცხვრით, ფულით.

გუდამაყრელები ბავშვებს ჯერ ადგილობრივ ხატებში გარევედნენ, მერე სათემო ხატში – პირიმზეში.

ლომისაში ეგრე თავის ქეიფის გულისათვის დავდიოდით. გუდამაყრელები ვაღდებულები არ იყვნენ, რომ ლომისაში წასულიყვნენ.

გუდამაყარში, შაჰ-აბასის დროს, კახეთიდან შემოხიზნულები არიან: სოფ. გამსიში – ამათ გვარი ყოფილა, რაღაც ეშმაკი გვარი ყოფილა, ხო, გორზამაშვილები და ეხლა კი იწერებიან ბექაურებადა. ესენი, აი, როგორ მოვიდნენ: XVI საუკუნეში, როცა შაჰ-აბასი გაწმენდას უპირებდა, მაშინ მთელი კახეთი იცლებოდა და ეფარებოდნენ მთა-გორიან კუთხეებში, იქ სახლდებოდნენ. როდესაც რომ შაჰ-აბასი აღარ იყო და კახეთის ხალხი თავის ადგილებს დაუბრუნდა, მაშინ ცოტანი დარჩნენ მთაში. გორზამაშვილები – ესენი არიან კიდევ სოფელ დიდებანთას. ისინიც ბექაურობაზე იწერებიან ახლა. ამიტომ გადაუკეთებიათ გვარი, რომ მეტი ნაწილი ბექაურები იყვნენ და დაეწერნენ ბექაურებად. იქ მიიღეს მიწები და მათი მიწები ბექაურების მიწებში არ არის, ცალკე არის მოჭრილივით. როცა გორზამაშვილები გუდამაყარში დასახლდნენ, მაშინ ერთი კომლი ყოფილა, ეხლა კი 10-12 კომს მიაღწიეს.

**ისევ გიგოლა ივანეს ძე წიკლაური, 89 წლის, სოფელი
გამსი, ჩაწერილია ფასანაურში,
24. 07. 1981**

გორზამაშვილები ყოფილან და ეხლა ბექაურად იწერებოდნენ, გამსიში ცხოვრობენ. კიდევ ამით ორი კომი დიდებანთას არიან. ესენი, შაჰ-აბასმა რომ კახეთი ააოხრა, მაშინ გადმოსახლებული ყოფილან ჩვენს ტყეებში. მგონი გორზამაშვილები მარტყოფიდან უნდა იყვნენ. ბექაურად იმიტომ დაეწერნენ, რომ ბექაურნი სადაც ცხოვრობდნენ, იმ სოფელში ჩასახლდნენ და იქ დაიწყეს მუშაობა და დღესაც იმ სოფელში ცხოვრობენ ნაწილი, ნაწილი კი ზოგი სად ცხოვრობს, სადაა გასული და ზოგი სად. ესენი ეხლა აქ 9-10 კომლი იქნება.

სოფელში მოსული კაცი შეიძლება თავის გვარზე დარჩენილიყო, შეიძლებოდა დამხვდურის გვარი მიეღო. ფახვიჯში არიან ერთი კომლი (ეხლა 3-4 კომია) და დაეწერნენ წიკლაურად, ხევსურეთიდან იყვნენ მოსული. დიხნოში არიან კიდევ, ამათაც წიკლაურად გადაიკეთეს, ესენიც ხევსურეთიდან არიან. ამანათები ეწოდებად ამათ.

ამანათი ეწოდება იმას, ვინცა სადაც ცხოვრობდა კაცი შემოკვდომოდა და ისინი იქიდან აიყრებიან და სოფელს წამოსულან და შახვეწიან: – დაგვიფარე, შეგვინახეო. ბოლოს ესენი ისე გახდნენ, ამანათები კი არა, თავი კაცები გახდნენ ბოლოს. მიწა სოფელს უნდა მიეცა. აქაური მთის მიწები სახელმწიფო იყო, ვინც რას გასტეხდა, მისაკუთრებდა და თავისი იყო. ამანათს რა მიწასაც მისცემდა სოფელი, იმას უნდა დასჯერებიყო. უპატრონო მიწას ან ხატისას მისცემდნენ. ხატს შეეწირებოდა. როგორც სხვები, ამანათიც ხატს ემსახურებოდა. ამანათიც იმ ხატის ყმა იყო, როგორც ადგილობრივი მცხოვრები, კიდევ იდასტურებდა, დეკანოზობაც შეეძლო. რაც გადასახადი იყო, იმასაც ხდიულობდნენ. მორიგეობის საკლავს დაკლავდნენ, ისიც ისე კლავდა, როგორც ადგილობრივი მცხოვრები. თავის სურვილით იყო ამანათი, რომ გვარი შეეცვალა თუ არა.

ღუთსებში რომ ამანათები არიან, ესენი არიან გვარად ანთაურები. თავის გვარზე დარჩნენ ისინი ისევ. ხოლო ხატში, როგორც ადგილობრივი მცხოვრები ისე ემსახურებიან

ისინიცა. ანთაურები ხევსურეთიდან მოსულან და რომელი სოფლიდან, ვერ ვიცი, იმიტომ, რომ დიდი ხნის საქმეა ეგა.

ამანათს სოფლის სასაფლაოზე ასაფლავებდნენ, მაგრამ ცოტა მოშორებით, ესე რომა, 10-12 მეტრის დაშორებით უნდა ყოფილიყო. იმიტომ, რომ ისინი მაინც სხვა ხალხი იყვნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი ხატის ყმა გახდნენ. იმიტომ, რომ ადამიანს თავისი მამიშვილობა, ჩამომავლობა აინტერესებს.

გუდამაყარში რომ კაცს კაცის მკვლელობა მოუხდებოდა, ამას ასამართლებდა თემი. რასაც თემი გადაუწყვეტდა, იმას უნდა დასჯერებოდა. თემის უფროსობა იქნებოდა ის კაცები, ვინც ნამუსიანები, სიმართლის მთქმელები და კარგი ადამიანები იყვნენ. მოხუცებული უნდა ყოფილიყო, 60 წელს მაინც უნდა ყოფილიყო მიჯარებული. ამ კაცებს ამაირჩევდა, თემი რასაც გადაწყვეტილებას დაავალებდნენ, ის კაცები ქუდს მოიხდიდნენ, პირჯვარს დაიწერდნენ და იტყოდნენ: ღმერთო, ცუდს ნურას მათქმევინებ, აზრი მომეც, ჭკუა მომეც, რო სიმართლე გავატარო. ხოდა, ეტყოდნენ იმ დამნაშავეებს: – თქვენ ხო ყაბული ხართ, ჩვენ რასაც გადავწყვიტავთ? – ყაბული ვიქნებითო, უფალო, თემის მოსამართლენო. თქვენ რასაც დაგვითითებთ, გვიბრძანებთ, ჩვენ იმ სიტყვას არ გავტეხავთო. თუ კაცის მკვლელობა იქნებოდა, ეტყოდნენ იმათა, თქვენაო, ერთი თვის ვადას მოგცემთო, გეშაადენითო და აიყარენითო და გადასახლდითო ისეთ ადგილსო, რომ ამ სოფელს არსად არ შახედეთო. ისინიც ადგებოდნენ და გადასახლდებოდნენ სხვაგან.

გუდამაყარში თუ კაცი შამააკვდა, ის უნდა წასულიყო შორს სადმე. კაცის მკვლელობა დამნაშავეს არ ეპატიებოდა. ეს კაცის მკვლელობა საბოლოო საქმე იყო. რამდენიმე მამა რომ გამოცვლილიყო, მაინც სისხლს აიღებდნენ. ამის გამო, ასახლებდა თემი სხვაგან.

სხვა შარი და ჭრილობაზე რამე რომ მომხდარიყო, იმ ნაჭდეგს გაზომავდნენ, ხორბლის მარცვალს დაადებდნენ, გააყოლებდნენ. ჩვენს სოფელში არის გადმოსახლებული მეზობელი სოფლიდან, კიტოხიდან გამსიში ბექაურები. თემის გადაწყვეტილება იყო. ჭრილობა რო გაზომეს, ისე იყო, რომ

სასიკვდილოდ იყო დაჭრილი, მაგრამ, მორჩა, ... როცა გა-
არჩიეს, ის კაცი თემის მოსამართლემ გაასამართლა; დამჭ-
რელს გადაუწყვეტეს სხვა სოფელში გადასახლება, იმიტომ
რომა, კიდევ რაღაც მოუხდებოდათ. ამ სოფელს ჰქონდა ად-
გილი, სახნავი გამსისა და კიტოხში. როდესაც რომა, ის
კიტოხიდან გადმოსახლდა გამსიში, იმ კაცსა თემის მოსა-
მართლეებმა, ვინაიდან გამსიში საკმარისი მიწა არ იყო, ვერ
იცხოვრებდა, გამსის სოფელში, იმ მიწითა, რაც მიწა იყო
ხატის მიწები, იქ არავინ ხნავდა, ვერ შედიოდნენ იმაში,
მოუსაჯეს გადასახლება გამსიში, მაგრამ მიწა უნდა მეეხნა
კიტოხში და ეზიდნა და იმით ერჩინა თავი. კიტოხში რომ
გადმოსახლდა, გამსიში, რაკი იქ მიწა საკმარისი არ არის,
აქაც მოხნიდა, გამსის იხმარეო.

როცა ხალხი გამრავლდა, ის კანონი შემოიღეს, რომ
ხატის მიწები მოეხნათ და იმათ მიეტანათ ხატში არაყი,
საკლავი.

სამანი იყო ისა რომა, თუ სოფელი მაიკვეთდა, ერთ
რომელიმე მეზობელსა, აიძულებდნენ ან ქურდი, შარიანი
იქნებოდა, ემ კაცს ჩაუსვამდნენ სამანს, სოფელი ჩაუსვამდა
სამანს. ეტყოდნენ, რომა შენი თავი და შენი ოჯახი მოკ-
ვეთილია, შერისხულია ჩვენი სოფლიდან, რომ შენ არა ხარ
წესიერი ადამიანი, შვილსა და შვილიშვილსაც უნდა გა-
დასცემიყო, რომ ეს სამანი იმიტომ არის ჩასმული, რომ
მოკვეთილია ეს ოჯახი, სოფელში არ შეეძლო იმას ღხინში,
ხატში, მოკეთესთან მისულიყო. იქ ცხოვრება შეეძლო, ხო-
ლოდ სოფელში მისვლის უფლება არ ჰქონდა. რამთენი მა-
მის შემდეგ, შვილიშვილის შემდეგ, შეიძლებოდა სამანის
ამოღება. ამოიღებდნენ და შაირიგებდა სოფელი. ხოლო პი-
რდაპირ ვისთვისაც ჩასვამდნენ, იმას არ შეეძლო იმ სამანის
ამოღება.

კიტოხიდან იყო კაცი ბეჭაური, ქალს თხოულობდა დუ-
მაცხოში. იმ ქალის გვარი იყო წიკლაური. ქალი არ მიეცა,
არ გაყვა. ამ კიტოხელმა ამ ქალს მოტაცება გაუბედა, მი-
ვიდა ღამე, უნდა მოეტაცა და წაეყვანა. მაგრამ ეს ოჯახი,
ამ ქალის ძმებმა იუკადრისეს, დაუხვდნენ, მოუვიდათ
ხმლით, ხანჯლით ჩხუბი და ამ კიტოხელმა, რომელიც გა-
ტაცებას უპირებდა, მოკლა იმ ქალის ძმაი ხმლით. ეს კა-

ცი წავიდა კიტოხში და თან აფრთხილებს, რომ არ მოეკლათ დუმაცხოვლებს. ბოლო დროს თემმა გადაწყვიტეს, რომ ეს ხალხი შავარიგოთ როგორმე. თემის უფროსი კაცები დასხეს თემმა. იმ მამკვლელის მეზობლებმა და მოკლეულის ძმა-ბიძაშვილებიც, ქალიც მოიწვიეს და უთხრეს, რაში იყო საქმე. ქალმა უთხრა, რო მე იმ კაცს არ გავყვებოდიო და ჩხუბში ჩემი ძმა მოკლესო. როგორც თემის წესიაო, თქვენ გადაწყვიტეთ რა ეკუთვნის იმ კაცსაო, – უთხრა ქალმა. ეს კაცებიც დაფიქრდნენ, დაიწერეს პირჯვარი, ღმერთო, ნუ შეგცოსდავო, სიმართლე გვათქმევინეო და გადაწყვიტა თემმა იმ კიტოხელის – იმისი, მკვლელის, გადასახლება, რომ სისხლი სისხლით არ დაიბანებაო, რო არ დაიბანოსო, გაერიდე ამ თემსაო. წასულან და უთქომთ იმ კიტოხელისათვის, თემმა გადაწყვიტა გადასახლება, როცა გინდა, წადი ამ თემიდან; დიდი დანაშაული გააკეთეო, სისხლმა სისხლი რო არ დაბანოს, წადი, გადასახლდი აქედანო. მდგარა ეს კაცი და გადასახლებულა ისევ საქართველოში, ერწოს რომ ეტყვიან და დღესაც იმისი ჩამომავლობა იქ იქნებიან, რა თქმა უნდა. მე ვერ მოვესწარი იმის გადასახლებას, მაგრამ იმ ქალს ვიცნობდი, მოვესწარი, რომელიც უნდა გაეტაცათ, ჩემი ნათლის მამიდა იყო. ბებიად მამეკუთვნებოდა ეს ქალი, დიდი ხნისა იყო. ის ქალი, რაკი ძმა მოუკლეს, ძმის მაგივრად გაუწევია თავის ძმისწულებისათვის მამობა და დედობა. გუთანიც გაუძმართავს, ცუდიც აუღია... ყოფილა იმ ოჯახში, იქ დაბერდა და მოკვდა, აღარ გათხოვდა.

გუდამაყარში ყველაზე ძლიერი ხატია პირიმზე ფუძის ანგელოზი. ეს ხატი ითვლება ყველაზე ძლიერად. მერე ითვლება კიდევ თავთავად სოფლებში თავთავად ხატები ჰყავდათ. მერე ძლიერ ხატად ითვლება კიდევ ჩოხის წმიდა გიორგი. დანარჩენი ჩვეულებრივი ხატებია. ხატს შველასა, წყალობასა, უჭირველობას შესთხოვდნენ. პირიმზე ფუძის ანგელოზი გუდამაყარის მთავარი სალოცავია. ეს ხატი ითვლებოდა ყმისა და უყმო ყმის მეშველი და მწყალობელი. სუყველას იფარავდა. წელიწადში ერთხელ მოდის იმისი დღეობა. აგვისტოს 15-ში, მარიანობას ვლოცულობდით. ფუძის ანგელოზობა კი მოდიოდა, მაგალითად, ხუთშაბათს,

იყო 15 აგვისტო, მარიანობა. მესამე დღეზე იქნებოდა ფუძის ანგელოზის დღეობა. შაბათს რომ მოსულიყო მარიანობა, მეორე შაბათს იქნებოდა ფუძის ანგელოზობა.

ჩოხელები, თავისი ყმანი, იმ დღესა ყველა დღეებში (ახალი წელი, აღდგომა, ამაღლება, მარიანობა, გიორგობა) ამ ხუთ დღეში ლოცულობდნენ წმიდა გიორგობას, ჩოხელები თავიანთ ხატს. ხოლო სხვა გვარები იმ ხატში სალოცავად წავიდოდნენ ამ დღეობებში როდისმე, საკლავს წაიყვანდნენ, პური და მარილი თავიანთი ოჯახიდან უნდა წავედოთ. საკლავი რო დაიკვლებოდა, ის ხატში უნდა მეხარშათ. რაც დარჩებოდა, ამას ჩოხის ყმები ინაწილებდნენ თავისთვინა. მხოლოდ მოხარშულ ხორცსა უთვაღავად მიუტანდნენ ყველას – მლოცავისათვის უნდა მიეცათ.

ბექაური შეეწირებოდა ჩოხის ხატსა, როგორც ჩოხის გვარი მეემსახურებოდა ხატსა, ისიც ისე უნდა მომსახურებოდა ხატს ჩოხისას, ყველა დღეობაში უნდა მიეყვანა საკლავი, კიდევაც ედასტურნა. როგორც ძლიერი ხატი წმინდა გიორგი ჩოხისა, ავად რომ ვინმე გაუხდებოდა ოჯახსა ეს ოჯახი შეეხვეწებოდა ამ ხატს: „ჩოხის წმიდა გიორგი შენ უმკურნალე, მოარჩინე და შენ შაგეწირებითო. ხატს ესახელებოდა, თუ სხვა გვარის კაცი შეეწირებოდა ამ ხატს. ამით გაითქო სახელი ამ ხატმა. ჩოხელებს უნდათ რომ ჩოხის წმიდა გიორგი ყველაზე ძლიერი გამოიყვანონ.

საბურთველოს ხატია დიდებაანთსოფელში. მანდ ბექაურები ლოცულობენ, რომლებიც აქვე ცხოვრობენ. აღდგომა, კვირაჯრობა (აღდგომის სწორზე), ამაღლება, მარიანობა და გიორგობა – ამ დროს მიდიან საბურთველოს ხატში. დეკანოზი: „საბურთველოს წმიდა გიორგი, გამარჯვებულო, შენა სწყალობდეთ ჩვენ სოფლის მცხოვრებთაო, სადიდებელ შენო, სამწყალობნოდ ჩვენი სოფლისაო, ჩვენი სოფლის ხარ-გუთნისაო, მთიბელ-მომკალისაო, ცხორ-მეცხორისაო მიმყოლო, შენ მოუმართე ხელიო ამ ჩვენი სოფლის მცხოვრებლებსაო“.

სადაც ის საქობე გააკეთეს საბურთველოში და ღუდი უნდა ედულებინათ, იმ ადგილს ჰქვია საბურთველო, ტიტველი ადგილი იყო. ერთი კარგი მიწა იყო, იმ ადგილს ვხნავდით. იმ ადგილზე მოდიოდა კაი მოსავალი. სადები ედვა იმ

ხატსა. სადები არის გადასახადი არყით ან საკლავით. ექვსი თუნგი არაყი უნდა მიეტანა, ვინც მოხნავდა ან ერთი ჭელი-ლაი. რაკი საბურთველო ადგილი იყო, იმიტომ დაუძახეს საბურთველოს წმიდა გიორგი. მაგალითად, XVI საუკუნეში ზურაბ ერისთავი ყოფილა ანანურში, როგორც ესლა რაიკომია დუშეთში, ეგეთი მოთაური ყოფილა. ეს ზურაბი წასულა ჯვრის გასაკეთებლად. ჯვარი გაუკეთებინებია ხატად. როცა ამოიტანა ეს ჯვარი, ამ ბექაურებისა და წიკლაურების სალოცავად, ამ ზურაბ ერისთავმა, ადგილი შაარჩივა, სად უნდა ყოფილიყო იმისი სამკვიდრო, სამყოფი ადგილი. წინათ ბექაურების და წიკლაურების სალოცავი ყოფილა სოფელ ცუცქუნაურთას (იქვე მარჯვენდ არის ეს სოფელი). ზურაბ ერისთავს დაუწერია ხატისათვის: „მე, ზურაბ ერისთავმა შავწირე ბექაურ-წიკლაურების სალოცავად“ – ეს პირიმზეშია. ამ ზურაბ ერისთავს შეურჩევია ადგილი, სადაც საუკეთესო ადგილი იყო, მიდიან და ხატობა გადაეხადათ. მან დაარქვა ამ ადგილს პირიმზე. ხატსაც პირიმზე დაუძახა. სადამოზე რომ მზე ჩადის ზაფხულში, ისეთ ადგილზეა, ჩადის მარიანობის თვეში, რომ ბინდობამდე მზე დგას. სხვა სოფლებში გადივლის, მზე ჩადის და იქ ისევ მზე დგას. მზე დიდხანს რჩება დაბლობის გამო, ამიტომ დაუძახა პირიმზე ზურაბ ერისთავმა და ფუძანგელოზიც იმ ხატში ინახება. ჯვარი პირიმზისაა, ხოლო სახელი ჰქვია ფუძის ანგელოზი“.

კოტე იოსების ძე ჩოხელი, 47 წლის, ალექსი შიოს ძე ჩოხელი, 47 წლის, სოფ. ჩოხი, 18.08.81

სოფელ ჩოხში არიან მხოლოდ ჩოხლები (15-16 კომლი). დაცოტავებული ვართ. სანახევროდ აღარ არის სოფელი. 25-30 კომლი ვიყავით. როდის იყო არ ვიცით, ეს კია, რომ ჩვენა ვართ მოსული ახალციხიდან (სამხრეთ საქართველოდან). შემოსევები რომ იყო, მაშინ გამორიდებულებია იქედან და შემოხიზნებულებია მაშინ.

აღრე წინაპარს ერქვიანა ჩალი და ჩოხელები იმის სახელზე წარმოიშვნენ. ჩალის ჰყვანდა ერთი ძმა აფი, რომლის საგანაც აფციაურები გამოვიდნენ. როცა აქ მოვიდნენ, მაშინ

ერქვათ ეს სახელები. ერთი, ავი დასახლდა დუმაცხოში, მეორე, ჩალი – ჩოხში.

ბოსელში მაშინ ყოფილა ერთი ჭოჭოლაური. ეხლა მაგათ გვარის აღარავინ არის. გვარი ეხლა მაგათ გადაიკეთეს – ეხლა წიკლაურები არიან.

ერთმა ჩოხელმა ადრე მამასახლისი მოკლა. გვარად აფციაური იყო ის მამასახლისი. ის ჩოხელი მანგლისში გადასახლდა. ვინც შუღლიანი იყვნენ ყველანი წავიდნენ მანგლისში და გადაიკეთეს გვარი შუღლიაშივილად.

ჩოხელების სალოცავია ჩოხის წმინდა გიორგი. ჩოხელები და აფციაურები ერთმანეთში ქალს არ გაათხოვებენ. ბექაურმა და წიკლაურმა კი ლეკვი გასჭრეს შუაზე, რომ ერთმანეთის ქალი გვეკუთვნიდესო. ლეკვს რომ გასჭრიან, სისხლი შორდება ერთმანეთს. ჩოხელები და აფციაურები ადრე არ თხოულობდნენ ერთმანეთს. ასეთი ოჯახები არ ხეირობენ და ერიდებიან დანიშვნას.

ჩოხელები ცხოვრობენ თოთიაურებში. თოთიაურები იყო ასეთი გვარი და გადაშენდნენ. უკანასკნელი თოთიაური მოუკლავთ ხევსურებს. მისი სახელის ციხეც არის თოთიაურებში. გვაქვს სალოცავი – ჩოხიდან წადებული ნიში. თოთიაურებში არის სალოცავი კანჩხის წმინდა გიორგი და ადგილის დედა.

ჭოჭოხი იყო ახლოს ჩვენთან სოფელი. აღარ არის, ეს სოფელი გადაშენდა. აქ იყო ადგილის დედა, მანდაც ვლოცულობდით.

პირიმზე ფუძის ანგელოზშიც დავდივართ, მაგრამ უშუალოდ ჩვენ სალოცავად არ ითვლება. ეგ ბექაურებისა და წიკლაურების სალოცავია. გუდამაყარში არის ხატი პირიმზე, ხევსურეთში კი არის ფუძანგელოზი. ლოცვის დროს კი ერთად მოვიხსენიებთ. ახლობას გუდამაყრიდან სალოცავად გადადიან ფუძის ანგელოზში ხევსურეთში, სოფ. კანახოში. ფეხით ფხიტურზე გადავდივართ.

პირიმზე და ფუძის ანგელოზი დაძმანი იყვნენ. ბაკურხევში საკერპოს ნიშანთან შევჩერდებით, ღამეს როცა ვათევთ გზაში. იქ დევები, კერპები ყოფილან. კიდევ ნიში არის ხახმატის და ფუძის ანგელოზის ოსავის ხევში. იქიდან, ხევსურეთიდან დაბრუნებულებმა იქაც იციან დღეობა.

ახლობა ევალეობათ წიკლაურებსა და ბექაურებს. ისე ყველა მოდის, დროშას ვინც აბრძანებს აქ. იმას (ბექაურს ან წიკლაურს) ევალეობა საკლავის დაკვლა. სანამ ბექაურის და წიკლაურის საკლავი არ დაიკვლება, სხვა ვერ დაკლავს. სულ მუდამ წელს ბექაურებს გადააქვთ ალაო – ღუდის მოსახარში. ჩოხლები ჩოხში მოდიან სალოცავად ასპინძიდან, შირაქიდან, მანგლისიდან. ერწო-თიანეთიდანაც მოდიან. ქარელიდანაც შემხვდნენ ჩოხში მოსულები.

წმინდა გიორგი პირველად იყო კაცი და ჰქონდა სხვა სარწმუნოება და მიიღო ქრისტიანობა და განიწმინდა უდაბნოში და ხალხმა შერაცხა წმინდანად და რომელი სარწმუნოებისაც იყო, იმ ხალხმა დაიჭირეს და ურმის თვალზე დააკრეს და „გააჯორეს“ და 363 ნაწილად დაიშალა. ჩვენი ჩოხელების ნაწილი არის ენა. გული წიფორის წმინდა გიორგისაა. რაკი ენაა ჩვენი სალოცავი, ყველა ერიდება, რომ ჩოხელმა დაარისხოს და დასწყევლოს. ჩოხელი თუ სადმე ქალის სათხოვნელად მივიდოდა უარს ვერავინ ეტყოდა. ერიდებოდენ, რომ ქალი არ მიეცათ. ერთი ქალი იყო და ერთი ბეჩავი კაცი, გვარად ჩოხელი თხოულობდა. ის კაცი ბეჩავი იყო (ალექსი ჩოხელი). ჯერ უარი უთხრეს და მერე ეს ქალი გაგიჟებულა, კედელს ებღატებოდა თურმე და მერე უთქვიათ, წაიყვანეთ, იქნებ ცოცხალი მაინც იყოსო. ეგეთი შემთხვევები სხვაც იყო. ერთმა ქალმაც გიჟივით დაიწყო ბოდიალი, მას შემდეგ, რაც ჩოხელი თხოულობდა. ის ქალი გვარად ბექაური იყო. მზე რომ დაინაგრილებდა, ეს ქალი კივილს იწყებდა და მერე დაიბარეს ის ჩოხელი და მიათხოვეს. როცა გათხოვდა მორჩა, ერთი ბიჭი ყავს, მეუღლე ომში დაედუპა. ღმერთმა დაარისხა. იმ კაცის მამამ ალბათ სანთელი აანთო ხატში, დამეხმარეო...

ჩოხის ხატში ციკნებს კლავენ მარიამობას, გინდ გიორგობას (როგორც არიან შაპირებულები). კლავენ ციკანს იასაულებისათვის. ისინი – იასაულები ხატს ყავს. იასაულს წმინდა გიორგის გარეშე ვერ შეუძლიან დამიზეზება. ციკანს იასაულს უკლავენ, წმინდა გიორგის თხას ვერ დაუკლავენ: „იასაულო, შენი თვალი და გული დაუტკბეო!“ – ამას იტყვის დეკანოზი. ციკანს დეკანოზი არ დაკლავს, არც დასტური, ოღონდ ჩოხელი უნდა იყოს.

წმინდა გიორგის საკლავს კი დეკანოზი კლავს, სადაც ციკნები იკვლებიან, ქვაზე არის ხელის გამოსახულება – ეს ქვა არის წმინდა გიორგისა და იასაულის მიჯნა. ღოცავი იმას იქით ვერ მივა. იასაულზე ნიში არც შეიძლება დაიდგას. აქვს იასაულს მხოლოდ ქვა. მცურავი ყავს ყველა ხატს. ხატებს ყველა ცხოველი ყავს, თუ ვინმე რაიმეს დააშავებს, ხატი ამით მიუსევს პირველად, დიდ დანაშაულზე მესს, ელვას მიუსევს. მეხი-ელვა ხატის გამგებლობაშია (ელია და ზაქარია). ცოტა დანაშაულზე მხოლოდ დაამიზეზებს, რაიმე ცხოველს მიუსევს. ხატის წინაშე როცა დანაშაულს ჩაიდენს, მაშინ მიუსევს იასაულს.

ყველაზე მძიმე დანაშაულად ითვლება გვარის გატეხვა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ჩოხელმა ჩოხელი წაიყვანოს.

დეკანოზს ხატი იყვანს, ხალხი არ ირჩევს.

ჩოხელების ერთ-ერთი მამიშვილობაა მექობაურიანი, მაგათზე იყო უპირიანი დეკანოზობა ჩოხელების სალოცავში.

ყველა სალოცავს ჩვენ გუდამაყრელები „ხატს“ ვეძახით.

ანდაზა: „მამის ნაჭამმა ნიორმა შეილიშვილს დასწვა ყელიო“.

სიმონ თელოს ძე ბექაური, 56 წლის, სოფ. გამსი,

15. 07. 81.

ბექაურებისა და წიკლაურების სალოცავი არის პირიმზე ფუძის ანგელოზი. ბექაურები ვართ გამსში, დიდებანში, კიტოსში, თორელანში. ჩვენა ვართ გადმოსული ხევსურეთიდან, გადმოსახლებულნი. ძმები ყოფილან, ბექათ და წიკვათ როცა გაიყარნენ, წიკლაურობაზე და ბექაურობაზე დაეწერნენ. ძირად ხევსურეთიდან ვართ, სოფელ უკანახოდან. წიკლაურები არიან მაქართაში, სიჯანაანში, ფახვიჯში, საჩალისჭალაში, ზანდუკში, დიხლოში; ნაწილი ლუთხუბშიცაა. წიკლაურების სალოცავია პირიმზე ფუძის ანგელოზი. ნიშები არის სხვაგან პირიმზესი: კიტოსში; ასპინძაში არიან გადასახლებულნი, იქაც ააშენეს ნიში, შირაქში, მანგლისში.

ხევსურეთიდან ჩვენი წინაპრების გადმოსახლების მიზეზი შემდეგი ყოფილა: ზურაბ ერისთავს ბექაი წინააღმდე-

გობას უწევდა და ის ამოსწყვიტა და ცოლი დარჩა ფეხმძიმე. იქიდან ის ქალი გამოასახლა ზურაბმა და აქ მოსულა. აქაური ყოფილა ის ქალი. ორსულ ქალს შეეძინა ერთი შვილი და ბექაურები იმაზე მოვდივართ. ბექაურები არიან უინვალში, მანგლისში, ერწოში. ესენი ბექაურები არიან სინამდვილეში და როცა გადასახლდნენ, სოფლის სახელის მიხედვით დიდებაშივილად დაეწერნენ, რადგან სოფელ დიდებანთიდან იყვნენ გამოსულები.

ბექაურები არიან კიდევ აქედან წასულები. ლილოში, ძეგვში, კასაში – ჩვენი ბიძაშვილები არიან. ადგილმდებარეობას ვერ ეწვობოდნენ და უკეთეს ადგილს ეძებდნენ.

გუდამაყარში არის ნასოფლარი ოსავი. აქ უცხოვრიათ წიკლაურებსა და ბექაურებს. ტყეშია ოსავი. როცა თათრები ლაშქრავდნენ, დეკანოზები ასე ილოცებოდნენ: „ღმერთო გაუმარჯოსო თემს ოსავს და სოფელ გუდამაყარსო“ – ასე ილოცებოდნენ პირიმზის დეკანოზები.

თათრები როცა ლაშქრავდნენ წიკლაურები და ბექაურები შეხიზნული იყვნენ ოსავში.

გუდამაყარში იყო თემები: ჩოხლების, წიკლაურების და ბექაურების. აფციაურები ცოტანი იყვნენ და შედიოდნენ წიკლაურების თემში.

კიტოსში მოსახლეობენ ბექაურები. გვიან ჩამოსული არიან წიკლაურები ლუთხუბიდან, დუმაცხოდან და ბოსლიდან.

მთიულეთში არიან გუდამაყრიდან გადმოსახლებული ჩოხელთაში ჩოხლები. დიდი ხნის ამბავია. აქ ამოდიან ეს ჩოხლები სალოცავად სოფელ ჩოხში. იქ სალოცავი არა აქვთ. მამულების უკმარისობის გამო გადასულან საცხოვრებლად გუდამაყრიდან მთიულეთში.

ჩოხის წმინდა გიორგის ხატში სამი სამანია ჩასმული. ერთი – ვინც ჩოხელი ჩოხელს უღალატებს (თავის გვარს), დაწვევლილია – ეს არის სამრისხველო სამანი. იმ მოღალატეზე წავა რისხვა; და სამანი, ნათლავია (? – რ. თ.) ეს სამანი და საკლავიც არის ადრე ერთხელ, თავის დროზე დაკლული. დარისხება იმაში გამოიხატება, რომ დანაშაულის ჩადენის შემდეგ ამოწყდება. მეორე სამანია, ვინც დაქვრივებული ქვრივის გათხოვებაში ჩაერევა. ჩოხელი რომ

დაქვრივდება, არ უნდა გათხოვდეს, რო გათხოვდეს ვერ იხეირებს, ან იქაც ქმარი მოუკვდება, ან მაშინვე დაიღუპება.

მესამე სამანი ადარ ახსოვთ, რისაა (მთხრობელის სიტყვით, ის უნდა იყოს ის სამანი, დეკანოზი, რომ ქალის გათხოვებაში ჩაერიოს).

შარშანწინ ერთი გვარი მოვიდა მთიულეთის სოფელ მანასეულიდან, კეკიშვილები. ჩოხის წმინდა გიორგის ხატში კეკიშვილები დაწყევლილი არიან და სამანი აქვთ მათ ჩასმული. ხარი მოუყვანიათ და უთხოვიათ სამანის ამოღება. კეკიშვილს, დიდი ხნის წინ, რომელიც მამასახლისად ყოფილა, ჩოხის წმინდა გიორგიდან მლოცავი ხალხი სამუშაოდ, გზის საწმენდად გაუყვანია და დეკანოზს იმის შემდეგ ჩაუსვია სამანი, კეკიანი ნურც გამრავლებით და ნურც გაწყდებითო. შარშანწინ მოვიდა მთელი გვარი და დიდ-პატრა სულ მუხლზე დაეცა. თბილისიდანაც მოვიდნენ სტუდენტები და გაზეთებს იფენდნენ მუხლს ქვეში. სამანი არ ამოგვიღია, იმიტომ, რომ რომლისაა, არ ვიცით.

სამანის ამოღების წესი ისეთია, რომ თეთრი ხარი უნდა მიიყვანონ და მთელმა გვარმა უნდა გადაიხადოს სამხითო. სპეციალურად არ გადასცემდნენ თაობიდან თაობას, თუ რომელი სამანი რომლისაა, რათა არ გამოძევავენბულიყო და არ მოეხსნათ.

კიტოსში არის სალოცავი მანაგნის სალოცავი. ლოცვაში ხმარობენ მანაგნის წმინდა გიორგის. კიტოსში ძირითადი გვარი არის ბექაური.

ათნოსში მთავარი, ძირითადი გვარია აფციაური. კიდევ არიან წიკლაურები, რომლებიც შახიზნულებად ითვლებიან. სალოცავი მაგათ სულ მთაზე აქვთ – წვერის ანგელოზი.

ბაკურხევში ხევსურები (ფიცხელაური, ჭინჭარაული) იყვნენ 32 კომლი და დაიშალა.

გუდამაყრის მთავარი სალოცავი არის ორი: პირიმზე და ჩოხი. პირიმზის მთავარი დღეობაა მარიამობა და ფუძის ანგელოზის – ახლობა.

ჩოხლები დადიან პირიმზეში სალოცავად და ბექაურები და წიკლაურები პირიქით, ჩოხში.

ბექაურებისა და წილაურების გვარის ხალხი ჩოხის ხატში ყმად არიან შეწირული. თუ ვინმე ამ გვარის ხალხი დაამიზეხა ჩოხის ხატმა, მივლენ შეეწირებიან და ხატის (ჩოხის) ყმად ხდებიან. ორი ხატის ყმა იქნება მაშინ. ჩოხის წმ. გიორგის ყმად შეწირული თუა, ჩოხელის ქალი ცოლად აღარ ერგება. ერთი ვაჟი თუ ყავდათ, ისინიც ეწირებოდნენ ჩოხსა, რომ შერჩენოდათ. ყმად რომ შეეწიროს საჭიროა სამი ქადა (მოსალოცავი), სამი სანთელი, ერთი საკლავი (უკეთესია კურატი) და ფული ვერცხლისა (სამი, ხუთი ან ცხრა ფული). ბიჭი გვერდზე დაუდგება დეკანოზს და ასე დაილოცება: დიდო ჩოხის გიორგიო, ყმად შემომმატება ესა და ეს გვარი, შაგეწირა, გეწირებაო და დალოცავს. ბავშვს, რომელიც ყმად შეეწირება, ხატში პატრა გორია და აქედან სამჯერ დააგორებენ. როცა ყმად შეწირავენ, უკეთესია ბიჭი დაატირონ, სასურველია იტიროს, ჭინჭარში გააგორონ. ხატში სალოცავად ეს ყმად შეწირული ორ-სამ წელიწადში ერთხელ მაინც უნდა მოვიდეს. მთელი გვარი არ შეიძლება ყმად დაუდგეს ჩვენს ჩოხელების ხატს, რადგან ეს დამცირება იქნება თავიანთი გვარის სალოცავის.

მაგალითად, ქისტებში ან ხევსურებში ვინმემ მკვლელობა ჩაიდინა. გადაასახლებდნენ იმას, მოვიდოდა, მაგალითად, ჩვენს სოფელში. ჩვენს სოფელს შეეძლო მიეცა საამანათო ადგილ-მამული. საამანათოდ გადადიოდა ის ადგილები, რომლის პატრონებიც ამოწყდებოდნენ. შეხიზნულს საკლავი არ უნდა მიეყვანა ხატში. სოფელს არ აწყობდა ამანათის მიღება, მაგრამ უარს არ ეტყოდნენ. საამანათო მიწა საერთოდ მუშავდებოდა. იტყოდნენ, რომ საამანათო მამული უნდა მიეცეთ მოსულ კაცსო და, ვისაც დროებით ჰქონდა მიცემული, ჩამოართმევდნენ და მისცემდნენ. ეს მოსული კაცი ხდებოდა ჩვენი ხატის ყმა და მერე დაიცავდნენ ისე, როგორც თავისი გვარის კაცს.

ბექაურების გვარში არიან ამანათები, თურქიანთ ვეპახით.

იმ დღიდანვე, როგორც დასახლდებოდა სოფელში, თავის გვარს ვეღარ ატარებდა. ამანათს არ მაღავედნენ, მაგრამ იცავდნენ.

ბოსელში მოსახლეობენ წიკლაურები.

ბურსაჭილში იყვნენ წიკლაურები (ძირითადი გვარი).
გამსში არიან ბექაურ-წიკლაურები. აქ აქვთ სალოცავი
წვერის ანგელოზი.

დიდებანში მოსახლეობენ ბექაურები. სალოცავია სა-
ბურთველოს წმინდა გიორგი.

დუმაცხოში ძირითადი გვარია აფციური. მოსახლე-
ობენ, აგრეთვე, წიკლაურები. სალოცავია ზეგარდის წმინდა
გიორგი. აქვეა საღმთო მადალი.

სოფელ ზანდუკში წიკლაურები მოსახლეობენ. სოფ-
ლის სალოცავია – მთავარანგელოზი.

სოფელ თითიაურნში ჩოხლები მოსახლეობენ. აქ აქვთ
სალოცავები: კანჩხის წმინდა გიორგი და ადგილის დედა.

თორელანში მოსახლეობენ ბექაურები.

ჩოხში ყოფილა გვარი განაყრიანი და ესლა ჩოხლებად
იწერებიან.

ლუთხუბში არიან წიკლაურები, ანთურები, აფციურე-
ბი. ანთაური 3-4 კომლია. სალოცავებია ფშარაოს წმინდა
გიორგი და კვირია.

მაქართაში მოსახლეობენ წიკლაურები. ჰყავთ ადგი-
ლის დედა.

ბაკურხევის ხეობაზეა საკერპო. ბაცალიგოში დადიო-
დნენ სალოცავად, აგრეთვე, გუდანში. ველთაურები ცხოვ-
რობდნენ გომბორში, თეთრიწყლებზე გადასახლდნენ. მან-
დაც ქონდათ სალოცავი. საკერპე ბაკურხევის ხეობაზეა.

საჩალისჭალაში წიკლაურები არიან მთლიანად. ჩოხე-
ლები არიან კიდევ და ესენი (ჩოხელები) ეკუთვნოდნენ სო-
ფელ ბაძიანებს. ბაძიანებში აღარავინ არ არის, წავიდნენ
აქედან ჩოხელები, ზოგი ახატანში, ზოგი სად.

საჩალისჭალაში არის კვირიაწმინდა და ადგილის დე-
და.

ფახვიჯში არიან წიკლაურები. მაგათი სალოცავთა ად-
გილის დედა.

ჩობალაურში არიან წიკლაურები. სოფელ ჩობალაუ-
რის სალოცავია მთავარანგელოზი.

წინამხარში მოსახლეობენ აფციურები.

სიჯანანში ცხოვრობენ წიკლაურები. სალოცავი აქვთ
საჩალისჭალის კვირიკე წმინდა.

დინხოში მოსახლეობენ წიკლაურები, ჩოხლებიც არიან იქვე დაბლა. მაგათი სალოცავი არის მაღალ წმინდა გიორგი.

ბახანში პატაშურები და ქავთარაძეები მოსახლეობენ.

ჩოხის წმინდა გიორგში არის სათემო ხატი. ოთხი ფრთა აქვს. თითო მხარზე თითო გვარია (წიკლაური, ბექაური, აფციაური, ჩოხელი). ამ ჯვარს ეძახიან სათემო ხატს. ერთი მთხრობელი ამბობს, რომ გუდამაყარი იყო ერთი თემი.

დეკანოზი ილოცება ხოლმე: საბურთველოს წმინდა გიორგის გაუმარჯოსო, სათემო საიმედოსაო. საბურთველოს სათემო ხატს რაიმე უბედურების დროს, – გვალვა, ჭირი, სხვა გამოაბრძანებენ.

სათემო ხატი არის ჯვარი ვერცხლისა და ინახება ჩოხის წმინდა გიორგის ხატში. რომ გამოაბრძანებენ აქედან ერთი ღამით მიაქვთ საბურთველოში. ჩოხის წმინდა გიორგი და საბურთველოს წმინდა გიორგი ორი კილომეტრით იქნება დაშორებული ერთმანეთისაგან. ჩოხის წმინდა გიორგიდან რომ გამოაბრძანებენ, სათემო ხატს მიიტანენ ნიშთან. ეს არის პეტრე-პავლობის ნიში.

საბურთველოს წმინდა გიორგიც სათემო ხატია. დიდებანი ლოცულობენ.

ჩოხში რომ ჯვარი ინახება, მთხრობელის აზრით, უნდა იყოს საბურთველოსი და ინახება ჩოხში. საბურთველოში ეს ჯვარი არ გაგვაქვს. მხოლოდ ნიში რომაა პეტრე-პავლესი იქ მიაქვთ. შარშან იყო გვალვა და იმიტომ გამოიტანეს.

ხორველა გაჩენილა გუდამაყარში და ეს ჯვარი ააბრძანეს, გუდამაყარს გააცილეს და შემდეგ მოატრიალეს უკან, რომ ჯვარი რომ გაიტანეს გარეთ, ე.ი. ხორველა გუდამაყარს გასცდაო.

ლუთხუბიდან ფშავში, სოფ. კაწალხევში არის გადასასვლელი.

**მიხეილ მათეს ძე წიკლაური, 1905 წ. სოფელი
ჰოსპიტალი/გუდამაყრის ხეობა. იქვე შავი/გუდამაყრის
არაგვი უერთდება თეთრ/მთიულეთის არაგვს, 20. 07. 81.**

ომის შემდეგ გადმოვსახლდი ბურსაჭილიდან. ბურსა-
ჭილში დიდი ზამთარი იცოდა. უფრო მთა ადგილი იყო და
ჩამოვედით ცოტა ბარად.

ჩვენ ვყოფილვართ ხალხელაურები. მემრე გადაუკეთე-
ბიათ გვარი წიკლაურად. ერთი თაობაა, რაც გორი გადა-
უკეთებიან. წამოსულები ვართ, ისე უფრო მივეკუთვნებით
ხევსურებს, არხოტიდან. ჩემი პაპა – ბეწიკა იწერებოდა ხა-
ლხელაურად. ჩვენები აქედან შირაქში წასულები ხალხე-
ლაურებად წერებიან. ჩემს ბაღლობაში დუმაცხოში, ბურსა-
ჭილში, ვინცა ხალხელაურები ვიყავით 14-16 კომლი ვიყა-
ვით. ჩემს ხსომას გადაიკეთეს (სოფელი ბოსელი) წიკლაუ-
რად გვარი.

ქარჩის კარი რომკაშია ტოპონიმი.

**პელო ისაკის ასული კობაიძე-წიკლაური, სოფ.
ლუთხუბი, ჩაწერილია ზემო მღეთაში, 20. 05. 82**

ლუთხუბში არიან წიკლაურები, აფციაურები და ანთა-
ურები. ყველაზე მეტი წიკლაურები არიან. ეს წიკლაურები
ხევსურეთიდან გუდამაყარში მოსულან. ჩვენ სოფელში
სალოცავია წმინდა გიორგი. კიდევ კვირაცხოველს ვლო-
ცულობთ. ფშარაველი გეყავ კიდევ, მალღა მთაზეა. დილით
ავდივართ ფშარაველზე მარიანობას და საღამოთი ჩამოვდი-
ვართ. ლუთხუბელების გარდა, ფშარაველზე სხვა სოფლე-
ბიც მოდიან, ვინც გადასახლებულები არიან – ზოგი შირა-
ქში არიან. წილდებულნი ვინც არიან, ისინი, ფშაველებიც
ამოდიან კი და რომელი სოფლიდან, აღარ მახსოვს. ფშა-
რაველის დეკანოზი წიკლაურია. ფშაველებისაც არის დეკა-
ნოზი ფშარაველში. იმათ თავისთვის ყავთ დეკანოზი ფშა-
რაველში. ფშაველების დეკანოზი ფშაველებს ემსახურება, ჩვე-
ნი კიდევ, ჩვენა.

გუდამაყარში ყველაზე ძლიერი ხატია ფუცანგელოზი.
ისეთ ადგილას არის დაბრძანებული რომ გაუკვირდებ-
კაცსა, უცხომ რომ ნახოს, ზარი კიდია იმდენი, რომ ვერ
დათვლის კაცი. ფუცანგელოზობას გუდამაყრიდან ყველა

გვარი ღოცულობს. უსაკლად რა უნდოდათ ხატ-ში! ყველა გვარი, ოჯახი, ვინც მოდიოდა, საკლავით მოდიოდა. ერთსა ადრე შაუწირავს კურატი და ვერა სცოდნია, სად უნდა წაიყვანოს და თითონ კურატი გამოუშვია და მოსულა თავისით დღეობაში. პირიმზეს გუდამაყარში ვლოცულობთ და ფუცანგელოზობას მთას იქით, ხევსურეთში. პირიმზე ჩოხის სოფელშია. კითხვაზე, თუ წიკლაურ-ბექაურებმა რატომ თავიანთ საცხოვრებელ სოფელში არ გააკეთეს პირიმზის სალოცავი, რაღა ჩოხელების სოფელში, ვერაფერი გვიპასუხა.

ჩოხელებს კიდევ თავიანთი სალოცავი ყავთ – ჩოხის წმინდა გიორგი. მარტო ჩოხელების გვარი ეყმობა. ჩოხელები როგორც თავიანთ სალოცავში დადიან და მას ეყმობიან, ისე პირიმზე ფუძის ანგელოზს.

ზეგარდი სოფელ დუმაცხოში აფციაურების სალოცავია. აფციაურები პირიმზესაც ეყმობიან. ზეგარდის წმიდა გიორგის ეძახიან. ხატებს ვეძახით, ჯვარს არა. ისეთი შემთხვევა არ გამიგია, რომ ხატ-სალოცავს ჯვარი დაუძახონ.

ცეცხლით ჯორო, ცეცხლით მემომარო – ისე ილოცება დეკანოზი (შარშიანთ ხატია). ცეცხლით მემომარი მაგაზუბა, რომ ცეცხლს გაუჩენს ოჯახს, თუ რამე დანაშაული ექნება.

ღუდაში თავიდანვე ოსებს არ უცხოვრიათ. ისინი შახიზნებიან. ჯერ ერთი კომი ყოფილა. ესლა კი ინანიან მღვთელები, რატომ დავაყენეთო. ქურდები ყოფილან ეგ ოსები, გამოქცეულები.

კობაიძეების სალოცავია ჩირიკი. გინდა კობათას იტყვი, გინდა ჩირიკს. ჩირიკში წვერის ანგელოზი გვყავ. თავწმინდობა რომ ვიცით, ის არის წვერის ანგელოზი. დაბლა არის წმინდა გიორგი. წვერის ანგელოზი მაღლაა. მემრე კიდევ კვირაცხოველი გვყავ. დეკანოზი კობაიძეა.

ადრე რომ გადასახლებულან ლუთოხუბიდან, ქვა წაუღიათ ნიშის გასაკეთებლად. წასულ ზაფხულ ისევ აქ ამიტანეს, ფშარაოს, მიზეზი მიუცია. კინაღამ ამამიწყდა ხიზანო, იმას ჩიოდა. მიზეზს ისე გაიგებდა, ან მკითხავთან წავიდოდა, ან ფთილას დაახვევინებდა.

მულურეში რომ ავწიანი არიან წამალაიძედ იწერებიან (1774 წ. აღწერით მანდ ერთი კომლი ავწაიძე მოსახლეობდა).

**აღექსი ბექაური, 75 წლის, სოფ. ცუცქუნაურთა,
2. 06. 82**

სოფელ ცუცქუნაურთაში ბექაურები ვცხოვრობთ. აქ ბექაურები ორ მამიშვილობით ვიყოფით: გულანი და აფთარანი. „გულანთ“ წინაპარი ახალციხიდან ყოფილა მოსული. ახალციხიდან მოყოლია პირიმზის ჯვარს და ცუცქუნაურთას დასახლებულა. მერე გულას შეუხიზნებია მოვარდნილი კაცი, ვინმე აფთარა, რომლის შთამომავალნი ბექაურების აფთარის მამიშვილობას მიეკუთვნებიან.

**ვასილ პაველს ძე ჩოხელი, 82 წლის, სოფ. ჩოხი,
2. 06. 82**

აქ სულ ჩოხლები არიან. სხვა გვარისა არავინ არ არის. წიკლაურები გაღმა არიან დუმაცხოს, ათნოხსა. ჩვენი მამიშვილობებია: „ხიზანიანთ“, „ლაზარიანთ“, „შუბლანი“, „შუღლიანი“, „პაპველიანი“. ხიზანიანი შიოზაურები ვართ. გოდერძი შუღლიანთისაა. ჯერ ქვიან შუღლიანი, მერე მაგის პაპას გუჯია რქმოვნებია და გამოეყვნენ მაგათ გუჯანი. ბოლოს გუჯანთ ეძახიან. ლაზარიანთ გამოყოფილი ყავთ, ეძახიან „ფილიპიანთ“.

ჩოხელების წინაპარი მოსულა. ჩვენ ქისტეთიდან მოვსულვართ. ჯარიახელი ყოფილა, მეზობელი შემოკვდომია და გამორიდებია. ჩადი ჰქვივნებია და თავისუფალი ადგილი ყოფილა და აქ დასახლებულა. აქ მემრე შეურთავს ცოლი. მემრე იმასა კიდევ ოსი მოურიგებია მწყემსად და მემრე ეს ოსი შეუერთებია, ადგილი მიუცია, დაუქორწინებია. ეს ოსი რომ მოსულა, იმის შთამომავლებიც ჩოხელების გვარზე დაწერილან და ეხლა იმათ დავცინით, ოსებს ვეძახით. ოსებზე რომ მოდიან მაგით მამიშვილობაა „ლაზარიანი“.

მეორე ძმაც მოსულა, იმის ჰქვივნებია აფცი (ჩადის ძმა) და აფციაურები იმაზე მოდიან. აფცი თავიდანვე დუმაცხოში დამდგარა. აფციაურები და ჩოხელები ერთმანეთში ქალს

ვათხოვებთ. ჩოხელები კი ერთმანეთში ქალს არ გაათხოვებენ.

ჩოხი უფრო განთქმული იყო, ვიდრე აფციაურები. აქ ყოფილა წინათ ძალმომრეობა. ქისტები დადენილან და გაუტაცნიათ ჩოხელი ბერაის ქალი. აქედანვე გაუტაცნიათ აფციაურების ბიჭი – ისინი ძროხებს ედგნენ. მერე გავარდნილა ბერა და უხოცნია ქისტები. მდევრად გამოეკიდა და ბევრი აზარალა. არხოტიენელი ხევსური თამარიძე გაუამხანაგებია. ორივეს უხოცნიათ. თავი რომ მიააძულეს, ქისტებმა ბეგარა დაიდვეს, დაგვანებე თავი და ბეგარას დავიდებთო. ის ბერაის ბიძაშვილი ქალი, რომელიც ქისტებმა გაიტაცეს, იქ იყო ქისტეთში, ქმარ-შვილი ყავდა. მოხელა ბერაიმ წისქვილში ის ქალი. მე, შენი გულისათვის, ამდენ ხალხს ვხოცავ და უნდა წამოხვიდეთ. არ გამოყვა, ბაღლები ყავდა უკვე. ქალს უთქვამს, 3 ქმარ-მაზლი მყავს და არ გაპატიებენ, შენც მოგკლავენ, მენცაო. ბავში გააპარა შესატყობინებლად, რომ ბერაი იყო მოსული. მოუცვივნენ სამივენი და ბერაიმ სუყველა მოკლა. ქალი არ მოკლა, ჩემი სისხლისა ხარო. იმ ბერას ჭროლა ბერას ეძახდნენ (ჭლუხი ბერა?). აბა ესლა შენი ქმარ-მაზლები, რომ მოვლენ, უყურეო. მერე მდევარი დაყვათ და თამარიძე და ბერაი გამოიქცნენ. მერე იმაზე დაერქვა სახელი. სახელი გაიკეთა ჩოხელი რომ იყო ისა. ხატში ბერაის ყოველთვის იგონებენ. იმის ლექსს ფერხისას იძახდნენ:

ჩოხს დაიბადა არწივიო,
ამბობენ ცოტა ხნისასაო.
არ დადებს საქმე-საგონსაო,
შურს ეძებს ბიძაშვილთასაო.
ბევრი აქვს ტყვია-წამალიო,
სადაღოს სწურავს ქვიშასაო.
ქვენა ფრთა გადაიარაო,
კორს გადადიან მგლისასაო.
მოუაო თამარისძესაო (არხოტიონს),
ამბავსა კითხავს მტრისასაო.
არხოტის ჭაღას ჩადიან
ვაუნი ჩაღარვენ ქვიშასაო.
აგრე გახედე ბერაო (თამარიძე ეუბნება)
კლდეში სხედს ქისტის შვილებო,

საათსა სთვლიან დღისასაო.
გავარდა ბერაის თოფიო,
შუბლს ხვდება, ღებავს კისერსაო
ქისტი ეგ არის ბერაიო,
ბერ ეძებს ბიძაშვილთასაო.

ბერაი შემდეგ ძმას მოუკლავს. ბერაის სახელზე ჩოხის გიორგიში ლუდს ადუღებენ. როცა ასეთი კარგი მოსახელე გამოვიდა ჩოხის გიორგისა, მერე გადასწევიტეს, ლუდი უნდა ადუღონ იმის სახელზე დღეობაში ერთი ქვაბი მარიანობას.

ბერაის ძმას ჰქვივნებია გუღბათა. იმას მოუკლავ ბერაი. აღდგომას ძმებს ჩხუბი მოსვლიათ. ბერაის საცვლები გამოუცვლია და ბერაის თოფით გუღბათას უკნიდან დაუკრავს. შენაო ცოდვიანი ხარ, იმდენი ხალხი დახოცეო.

ჩოხში არის ბერაის საფლავის ქვა შემორჩენილი. მამის სახელიც აწერია. ის ქვა მოთხარეს, მოხელეს, მიწისაგან იყო დაფარული. აღდგომას ხალხი ამ ქვასთან, საფლავზე მიდის.

ღმერთთან ნაწილიანი იყო ბერაი და აბა მაშ როგორ გადარჩებოდა ამდენ ღაშქარს. ღვთისაგან იყო ის. ღმერთი უმართავდა ხელს და... ქისტები ქორწილს თურმე სოფელში კი ვერ შვრებოდნენ, არამედ ციხეში. ერთ სოფელში ბერაი თურმე როცა მიდიოდა, ბავშვი ტიროდა და დედას გადმოუყუდებია და უთქვამს, ჩუმაღ თორემ ბერაი მოვიდაო. ბერას ამ დროს ჩამოუსვია ხმალი და უთავო ბავშვი გადაუტანია დედას.

ციხეების სანგრევად, თურმე, ბერაის სოლები გუდით დაჰქონდა. იქ ქისტებში ნეფე მოუკლავს (ციხეში) ბერაის და მის დედას დაუძახია, შენამც ძმის ხელით გედირსება სიკვდილიო.

ბერაიზე კარგ ყმას იტყოდნენ. ორი თოფი დამარხაო ბერაიმ, ე.ი. ორასი კაცი ყავდა მოკლული. ასს რომ, მოკლავდნენ, მემრე თოფს დამარხავდნენ, მაგზე იცოდნენ: ახარი აათავაო.

ბერაის შემდეგ ჩვენმა ჩოხლებმა გორი გამოიცვალეს. ჩოხელი რომ გაეგოთ, მოკლავდნენ და თაგაურზე შეიცვა-

ლეს გვარი. ეხლაც კი გვეძახიან თავაურებს. არ იწერებოდნენ თავაურად, მაგრამ გვეძახოდნენ ყველა ჩოხელს (**ფურო პირიქით იყო. თავაური გადასულა ჩოხელის გვარზე. თავაურნი ძირად ჩოხელნი არ იყვნენ – რ.თ.**). წახვიდოდი სადმე არაა?! – რო შეგეკითხებოდნენ გვარს, იტყოდი თავაური ვარო, აქ კი ჩოხელებს გვეძახდნენ.

ხატი გვეყავს ძალიან ძლიერი და, თუ ჩოხელი ქალს შაადგებოდა, არ მიეცათ, ხეირი არ ექნებოდათ. დაცდილი ჰქონდათ ვერე. ხატშიაც დიდი დღეობა ვიცით.

პირიძე ფუძის ანგელოზი მთელი გუდამაყრისაა.

ჩოხის გიორგი ენის მიმყოლიაო. ეხლა შენ რომ შას-წყევლო არაა, იციან ენის გამყოლიაო. რომელიმე ჩოხელი, თუ წმ. გიორგის შეაგუღლიანებდა აბაო, წმინდა გიორგიო, ნუ ახეირებ იმ ქალსაო, თუ არას ეტყოდნენ.

მაგ ხატში სამი სამანია ჩასმული, რო ძლიერი ხატია. ერთშია დარისხებული, ვინც მამისძმას უღალატებსო, იმას არ უნდა ჰქონდეს ხეირიო. ჩვენ ჩოხელები მამისძმას ვეძახით ერთმანეთს. ერთმა უღალატა, ძმამ ძმა მოაკვლევინა. აქ სახლი აღარაა. უმართ ეძახოდნენ იმათ (ჩოხელებია). უმარნი სამი ძმანი ყოფილან. ერთ ძმას ხევსური მოუკლავ. მეტისმეტი კაი ბიჭი ყოფილა ის ძმა. ხევსურები გადაემტერნენ. დაედევნენ ეხლა იმას მოსაკლავადა და უნდათ კაი ბიჭი რომელიცაა ის მოკლან. სხვები (ძმები) ხვდებიან, მაგრამ არა კლავენ, უმართის მოკვლა უნდოდათ. ხევსურებმა დაიჭირეს ერთი ძმა და უთხრეს, რომ სულერთია, ხომ სისხლი უნდა ავიღოთ და ძმა მოიყვანე, იმას მოკვლავთო. შანადიროდ წასული ძმა უკან რომ დაბრუნდა, უმართამ უთხრა ძმას: რად მოხვედი, ნადირი არ მოკალიო? – არაო, ბევრი ჯიხვები არიან და შენც წამოდიო. აისხა იარაღი. წავიდნენ და ჩასაფრებულმა ხევსურმა, უმართი მოკლა. შემდეგ ეს გამყიდველი ძმა ჩოხელებმა მოიკვეთეს, გაუგეს ცუდი საქმე რომ გააკეთა. აქედან უნდა აყარონ, მაგრამ აღარ გააძევეს და დაიდვა სადები და კურატი მოყავდა მას, კვირიაჯვრობას ვეძახით. მაშინ მაგის მოღგმას კურატი ნელობამდე მოყავდათ სულ. ეხლა იმათი მოღგმა აღარცრა ვინ იბადება. „უმარნი“-ს ეძახიან. ის სამანი იმაზეა ჩასმული. სულ გაწყდნენ. ქალები კია გათხოვილი. კაი სიძეები ყავთ.

ჩოხის ხატში მეორე სამანია კიდევ ჩასმული. აქ, ჩვენ ბიძაშვილ ჩოხლებს, რომლებიც მთიულეთში არიან გასული, მაგათ ჩაუსვეს ეს სამანი. დღეობა ყოფილა მარიანობა და ის ჩოხელი მთიული სტრაჟნიკი ყოფილა და მათრახით გაურეკია ხალხი სამუშაოდ. დღეობაში გაურეკია ხალხი და დაურისხებიათ ისა. ესლა ვისაც ვაჟები გაუნდათ, არ რჩებათ. შარშან მარიანობას მოვიდა ის ხალხი და კურატი მოიყვანეს. სამანის ამოღება უდოდათ. არავინ არ გაბედა, რომ ესწავლებინა, რომელი იყო ის სამანი. მერე ერთ ქვას დაეჭიდნენ და ხალხს არ გაუშვია მისი ამოღება. ისინი კეკიშვილები იყვნენ, ძირად ჩოხელები არიან. მოდიან აქა, დასტურად დგებიან, ვბიძაშვილობდით. სამანი კი აქვთ ჩასმული. წმინდა გიორგიში დგებიან დასტურად. ყველაფერში გვერდში გვიდგებიან. იმ კაცს ჩაუსვეს, რომელმაც მათრახით გარეკა ბეგარაზე და ეგენი იმაზე მოდიან.

მესამე სამანი დარისხებულა იმაზე, რომ ვინც ჩოხელის ქალი დაქვრივდება, იმის გათხოვებაში არ უნდა ჩაეროს. შაწყველილია და რაზეა ეგა, ვერ გეტყვით.

საამაყოდ მიანნიათ ჩოხელებს, რომ ქვრივი დარჩა, არ გათხოვდა და თავი დაუდო, შვილები გაზარდა.

გიორგიანი არიან – ბახტრიონის ბრძოლაში მონაწილეობდა აფციაური და, რა გინდაო შენა მოგცეთო, და ბატონობა მომეცითო, ამ კუთხის. მაგ გიორგიანთ მამულები წაურთმევიათ ჩოხელებისათვის და გამსივლებისათვის. ეგენი თურმე სადაც კარგი ადგილი მოწონებოდათ, იხემებდნენ. ის კაცი ჩოხელების მამულში ცხენს ჩამოუგდია და წაურთმევია, ჩემი ადგილიაო. ეს იყო სახნავი. ეგ აფციაური დუმაცხოელი იყო. იჭერდა ხალხს ის, ციხე ჰქონია თავის სახლში. სახლად გადააკეთეს ის ციხე დუმაცხოში. ვინც არ დაემორჩილებოდა, იმას დაიჭერდა და ჩააგდებდა ციხეში და თოკით ჩაუშვებდა, მერე ისევ თოკით აიყვანდა, როცა მაანანიებდა და დააწიოკებდა.

აფციაურები სულ მუდამ მოდიან ჩოხის გიორგიში.

გამიგონია კიდევ სომეხი ყოფილა, მოსულა და შეუხიზნებია ჩოხელებს. შუღლიანებს ვეძახით მაგათ.

პირიმზე ფუძის ანგელოზი ეკუთვნით წიკლაურ-ბექაურებს. მაგათია ეს ხატი. ჩვენც კი მივდივართ, ვლოცულობთ.

საკლავი მიგვეყავს. ჩვენი გვარიდან პირიმზეში დეკანოზს ვერ ვიყენებთ, სანთელს ვერ ავანთებთ. დუმაცხოს საღვთო მალაღლი და ზეგარდა, აფციაურებისაა. სათემო ხატი სხვა არის. ეგ აქ იყო ჩვენს ხატში, დაიკარგა, მოხელეს და გამსში გააბძანეს ჯვარია. ჩოხში იყო, ჩვენს სალოცავში ეგ, ხატი. გამსში გააბძანეს. და ეხლა ჩვენს ხატში ინახება ეს ჯვარი, რომელსაც ჩვენ სათემო ხატს ვეძახით. გამსში გააბძანებენ ხოლმე ამ ხატს (ჯვარს) გაზაფხულზე აღდგომის დღეს.

პირიმზეში სამი დეკანოზია – ერთი უფროსობს. ის არის მაქართელი, ბერს ეძახიან. აფციაური დეკანოზად პირიმზეში არ გამოვიდა. პირიმზე ფუძის ანგელოზს უფრო ძალა ჰქონდათ გუდამაყარში. აქ პირიმზეა და უკან არის ხევისურეთში ფუძის ანგელოზი.

გავიდა ხმა, რომ ჩოხლებს ყავდათ დამალული ხატი (ჯვარი) სათემო და მერე გაიტანეს გამსივლებმა. იქვეა საბურთველო.

ჩოხლები წმინდა გიორგის ყმანი ვართ, აფციაურები – ზეგარდისა, რა ვიცი, აქაც პირიმზეში წილს იღებენ. ბექაურები და აფციაურები პირიმზის ყმები არ არიან.

ჩვენი ჩოხელების წმიდა გეორგიც მარიანობას მოდის. და ახლობაც მაშინ მოდის; ზოგჯერ ახლობა და ჩვენი ჩოხელების მარიანობა ერთმანეთს ემთხვევა. ჩოხელების ხატში მარტო ჩოხელები დეკანოზობენ და მარტო ჩოხელები დასტურობენ. დასტურს უფრო ვიტყვით. აფციაურები პირიმზეში დასტურად არ დგებიან. აფციაურები ზეგარდში დასტურობენ.

ჩოხელებიც დავდიდივართ უკანახოში, მაგრამ იმ შემთხვევაში, თუ შახვეწებულები იყვნენ. მანდ ძირითადად ყმანი დადიოდნენ. ბექაურ-წიკლაურები აღულებდნენ ლუდსა და აქედან დროშას წააბრძანებდნენ, ერთ დროშას. უკანახოში ფშაველებიც მოაბრძანებდნენ კოპალეს დროშას. ჭიკლაურ-ბექაურებს უკანახოში თავისი ადგილი ჰქონდათ, ხევსურებს თავისი ადგილი ჰქონდათ. აქაური ბექაურ-წიკლაურები გადადიოდნენ ხევსურეთში სალოცავად, მაგრამ ხევსურების გადმოსვლა აქ არ გამოვიდა.

ძველად დევებს ჩვენი ხატი ებრძოდა. იტყვიან: „გაუმარჯოს ჩოხის გიორგისაო, ცირასაებით აბრძანებულსაო და ჩოხში დაბრძანებულსაო“. „ცირასები“ მთის სახელია, თავშია დაბრძანებული. მტრედივით ყოფილა და დევი გამოდევია. იმ ტყეზე წამოსულა. დევი არ უშვებდა, რომ დაბლა ჩამოსულიყო. იქიდან დევი დაყოლოდა და ხატმა თქო: ესლა კი მამეწვეაო. და ხეთანასთან (ადგილია) რომ უნდა დაეწიოს, გადმოიქცა სოფელი. ვეღარ გამოყვა ის დევი და მსხალია ერთი, ხატის სარამს ეძახიან, იქ შემეჯდარა ეს მტრედი (ხატი). ის მსხალზე, რომ შემეჯდარა, მერე დაუტკერია, შუღლიანთი ყოფილა. ის ყოფილა მჭედელი კაცი. არწუხი შემოუტკერია ფრთებზე, რომ არ გამექცესო. და ვინც დაიჭირა ეს მთები, იმათი ყველა დაუხოცია; ჰოდა, ვეღარსად გაფრენილა და დარჩენილა მანდ და დევიც იმასთან მოსულა ბოლოს და ქვისათვის დაუკრავ ხელი და დაუმინევია. იმ დევის იასაულებისათვის ციკნებსა ვხოცავთ. დევი იასაულებს უსევს, ვინც მისი წინააღმდეგია. ლოცვა კი არ იციან. ამბობენ ხოლოდ: „დაუტკებ შენი თვალი, შენი გული, აგრე – სამჯერ იტყვიან. იასაულები ხალხს ემტერებიან. ვისაც ციკანი არ მოყავს – იასაულის მიხეზი აქვთ. ცხრა კვერს გამოაცხობენ და ცხრა სანთელს და დამწყალობნებს დეკანოზი. ეგ დღეობა მარიანობას მოდის. ციკანს თავს დასტური მოსჭრის. შარშან აქ მარიანობას 140 საკლავი დაიკლას.

ხატსაც ყავს იასაული. მაგათზე დობილს იტყოდნენ: „წმ. გიორგის იასაულო, წმინდა გიორგის დობილო“.

მამები და ბიძები ღამე დადიოდნენ, აქ მთა გვაქვს. მამაჩემი ღამე ამდგარა, თივა ჰქონია მოსაფოცხი და ძმისათვის უთქვამს: ადგ, წავიდეთ, გავფოცხოთო. რაო, კაცო, რა მოგივიდაო, უდრო დროზე ავლა მანდ არ შეიძლებაო.

ავიდნენ, საკვირაოს ვეძახით, და ბოლოდან მოვიდა პაპი ჩოხელი (პაპი მაშინ მკვდარი იყო). გამოეჩვენა, მიესალმნენ ერთმანეთს. შაგვიძეს პაპი წინაო და არაო, თქვენ შაგვიძეხითო. იარეს და მივიდნენ, წყალ გვაქვს მთის ძირას, არც ლაპარაკობდნენ. დაისვენეს. პაპმა იქით მხარეზე დაისვენა. უთხრეს: პაპი, ჯერ შენ აამსეო და არაო, ჯერ თქვენ აამსეთო. პაპი ეგე გაემართა იქითკენ, არა, მე ესე

გორდაგორ ავიელო. ავიდნენ მთაში; აღარ თენდება, აღარ და აღარ. ძმამ უთხრა მამაჩემს – რა გვეჩქარებოდაო? და რომ გათენდა, მერე მოვიდნენ აზრზე, რომ პაპი ცოცხალი არ იყო.

ბეჟია ჩოხელი იყო, ორ-სამჯერ დაეჭიდა თურმე დევი. ორჯერ მე დავრიეო და მითხრა – გამიშვი და მაინც არ დამინდო, მესამედაც დამერიო. მატყლიანი, ბალნიანი რამე იყო დევი. ბევრს გასჩვენებია დევი და მერე გამქრალა. ევთან ხელუკუღმა უნდა გეხმარა იარაღი. თუ პირდაპირ დაკრავდი, შენ მოგვხვდებოდა. ეგრე გამოგია, დევი სულ ტიტველიაო, ბალნიანიო; უშნო რამ ხმა ჰქონდაო.

ამანათია, ვინმე რომ მოვიდეს გაჭირვებული, შემოხიზნული.

ლომისაში გუდამაყრიდან სალოცავად არ დადიან. ნათესაობით კი. გუდამაყრელები ხევში ივანე ნათლისმცემელში დადიოდნენ ხიზნით. ჩოხელები ჩვენ ვრევთ ბავშვს, აფციაურები ზეგარდას რევენ, ბექაურ-წიკლაურები – პირიმზეში. რო მიზეზია, რაღაც გაუჭირდება, მკითხავი ეტყვის. ჩოხს ყმად შეეწირებოდა, მოვიდოდა და შეეწირებოდა. ნამდვილი ყმა არის ისიც, კურეტით მოდის.

„გაუმარჯოს პირიმზე ფუძის ანგელოზსა, ყმათა და უყმთ მეშველსაო“. სუყველას ერთნაირად შველის. მე ჩოხელი პირიმზის უყმო ყმა ვარ. ჩოხში კიდევ ილოცებენ: „გაუმარჯოს ჩოხის გიორგისა, სწყალობდეს თავის ყმათაო.

ეთერი ივანეს ძე წიკლაური-ბექაურისა, 49 წლის, ილო გიორგის ძე ბექაური – 53 წლის, სოფ. ზანდუკი,

3. 06. 82

ამ სოფლის სახელი არის ორი – ზანდუკი და ლაგაზიანი. ლაგაზიანი გაღმა სოფელია. ჩვენ ზანდუკი ვართ. ამ ზანდუკს კიდევ ნათიანთას ეძახიან. ხევსურის რძალი (ძალი) ყოფილა, ჰქვიენებია ნათია, იმაზე ეძახიან ნათიანთა. კაი სახელის ვაჟკაცური ქალი იყო. აბა რას გააკეთებდა, წინავე ხვნა-თესვა იყო ჩვენთან და ყოჩალი ქალი იყო, ვაჟკაცურად ეჭირა თავი, იმაზე მოდიან საბოლოოდ ეს ნათიანი. ლაგაზიანში მარტო წიკლაურები არიან. 2 კომლია ახლა. ჩვენ ბაღლობას 7 კომლი იყო. გადასახლდა ხალხი, ზოგი

ფრონტზე დაიკარგა. ზანდუკში წიკლაურებიც არიან და ბექაურებიც. აქ ორი კომლი ვართ ბექაური და დუშეთში და მანგლისში არიან წასული ჩვენი განაყრები. თორელანში სულ ბექაურები არიან. მამაჩემი (წიკლაური) ზესიძედ იყო მისული თორელანში ბექაურებზე.

თორელანის სალოცავებია: აი, მაგალითად, დღესა ხატობაა თორელანში. მე დედა მამიკედა, და შავებით მისვლა არ შეიძლება ხატში. ფშარაველს ვეძახით, მაღლა არის სულ მთაში. წინქედს ვეძახდით, ფშარაველი იქაა. ნიშივით არის, შვილო, და ბევრი განძივით არის. მე არ მინახია განძი, ქალების მისვლა არ შეიძლება ახლო. ეს მარტო თორელანის სალოცავია. ლუთხუბი არ ამოდის აქა. ლუთხუბისა და მაქართის სალოცავია აფშო. სასანთლე აქვს, ორი ქვა – იქით, აქითა, მერე ზევიდან. ქვის ჯვარი არ ჰქონია ზევიდან. ფშარაველს ხატის მამულები ჰქონდა. არ შავებებით და თუ შავებებით, საკლავი უნდა დაგვკლათ. ვინც ხატის მამულს დაამუშავებდა, ის საკლავს დაკლავდა, სასმელს მოიტანდა, ხატს გაადიდებდნენ. არაყი უნდა მიეტანა 2 თუნგი (8 ლიტრა). ხატის მამული 3-4 ღლის სახნავი იყო. ხატის მამულს ერთ წელს ერთი მოხნავდა, მეორე წელს – მეორე და ა.შ.

თორელანის მთავარი სალოცავი იყო ადგილის დედა მთავარანგელოზი. მუხის ხეზე, ირმის რქაზედა ზარები კიდია – სამი ზარი. როცა ხატობა გვაქვს, დღეობა, კომზე ყველა მივდივართ, მიგვაქვს სანთელი, ამ სანთლებს რომ მივიტანთ და ქადის კვრებს ვაცხობთ, რომ მივალთ ხატში, იქ უფროსია, დასტურს ვეძახით, ვინც ზარები უნდა დარეკოს; ყოველწლიურად ცვლიდნენ, მარიამობიდან მარიამობამდე. ის დასტური იქ არის წინასწარ, ვინემ ხალხი მოქუჩდება. ხალხი რომ მივა მიუტანთ იმ ქადისკვრებს და იმ სანთელს. ეს დასტური აანთებს სანთელსა, ჰოდა დასერავს იმ ქადისკვრებს, ჯვარს გაუკეთებს და შეილებს დაგვილოცავს. ხელი მოუშართე, კარგად ამყოფეო. მერე, როცა სასოფლო საკლავს დაკლავენ (ფულს ვკრეფავთ და ვყიდულობთ), დასტური დალოცავს სოფელს, ვისიც ფულია შაკრებილი. მერე როცა ხორცს მოხარშავენ, იქეიფებენ, მე-

რე დასტური დარეკავს ზარებს და, ვინც იქა ვართ, წამოვდგებით სუყველანი ფეხზე და პირჯვარს გამოვისხავთ, გვიშველოს, მოგვიმართოს ხელი, შვილებს შევხვეწებთ. დასტური რომ ზარებს დარეკავს უკვე წასვლისაა.

დეკანოზი არ ყავდა ამ ხატს. ჩვენ ხატში ორ-ორი დასტური იყო წლიდან წლამდე.

თორელანში არის კიდევ ხახმატის ჯვარს ვეძახით. არის კიდევ მგზავრის გიორგი, ესენი ახლო ახლოა და თავთავად არიან. ამ სალოცავენს დასტური არა ყავს. ვისაც როგორ უნდა, ვინც როგორ არის შახვეწილი, ისე მიდის. პირველ ბოჩოლას ხახმატისათვის ვზრდით – ხახმატს ვეძახით. გინდა სულ დაბერდეს, როგორც შენ გწყალობს, როცა გინდა, მაშინ დაუკლავ. ამ ხახმატს უფრო საქონლის გამრავლებას შევთხოვდით.

მგზავრი გიორგი პირიქით, ამ მთას იქითაა, ფუძის ანგელოზს ვეძახით, მთელი თემისაა, იმისი ნიშია. იმას არ გასცდება არც დასტურ-დეკანოზი, არც მლოცავი, რომ იქ კვერი არ გასეროს და არ დაილოცოს. მთელი თემი ღოცულობდა აქ. ახლობას რომ მიდის ხალხი, მაშინ ღოცულობენ. ადგილის დედას და ფშარაველს ერთი დასტური ყავს. იმიტომ რომ ერთი სოფლის სალოცავია. პირიმზეში დასტურობენ მხოლოდ წიკლაურ-ბექაურები, მთელი გუდამაყრიდან.

თორელი ჰქვიენებია იმ წინაპარსა, მაგალითად, ის თორელი ჩემი ოჯახისა ყოფილა, სადაურიც ჩემი დედაა, ბექაური ყოფილა გვარად.

ძმანი ყოფილან წიკვა და ბექვა. გაეყარნენ ეს ძმები ერთმანეთს. უფრო ხევსურეთიდან არიან გადმოსული. ბექვა კარგი ყოფილა, წიკვა – არა. სალოცავში აღარ უშვებდა ბექა წიკვას და, სადღა ვილოცო მეო, და აი, სადაც დავაფსი იქაო.

პირველი მამალი ბატკანი რომ გაჩნდება წიკლაურები და ბექაურები ვუხევეთ ყურსა. მიგვყავ პირიმზეში და ეს წიკლაურ კი ვერ დაკლავს პირველ ბატკანს იქა. იმ ბექამ რაც უთხრა, აი აქ ილოცეო, იქ დაკლავენ, პირიქით არის ეგ ადგილი, ფუძის ანგელოზი.

თორელანში ბექაურების შემდეგი მამიშვილობაა: „მადიანი“. ჩვენ ვიცით, რომ მაგათი წინაპარი ამანათად მოსულა და დაუსახლება ბექაურს, შაბრალეგია და ადგილი მიუცია. 9-10 თაობის ამბავი მაინც იქნება ეგა. მაგ კაცის შთამომავლები დაეწერნენ ბექაურზე. ეგენი არიან ესლა შვიდი კომლი. აქედან წასული არიან. თბილისში ცხოვრობენ. იყვნენ კიდევ „დიდებიანი“. დიდებიანი იყვნენ ჯერ და შემდეგ „ხამხადიანი“ გამოეყო. კაცს ერქო ხამხადე, ჩემი ტოლაა ერთი, მაგის პაპის მამას რქმივებია ხამხადე და ვედახით ხამხადეებს მაგაზე. არიან კიდევ „ირემიანი“, როგორც დიდებიანი, ისე. ეგენი კიდევ კომებად სხვები არიან. ესლა იყოფიან ეგენი „ჯღანიანი“, „ჭკელიანი“, „ბიჭანი“. ჩვენ კიდევ „ჭეხილნი“ ვართ და დიდებიანთ ვეკუთვნი.

ამ სოფელში, ზანდუკში არის ზანდუკის მთავარანგელოზი. პატარა ეკლესიაა, დაფარებულია ქვებით, ზარები ჰკივია. როგორც ეს ბოძი, იმსიმაღლო ქვა არის. ამ ქვაზეა ირმის რქები შებმული და რქებზე ზარებს დავკიდებთვე. დავილოცებით ასე: „გაუმარჯოს ზანდუკის მთავარანგელოზსაო, ციდან სვეტად ჩამობრძანებულსაო და ზანდუკის გორზე დაბრძანებულსაო“. შესთხოვნენ: უშველე ყველასა, ვინც შენ გემსახურება და ვინაც კულუხსა რწყავს. ხატის მამულები ამ ხატს არა ჰქონია. საკლავი მორიგეობით მიგვიდის. ორი დასტური ხომ ვართ. ერთი დავკლავთ, როცა ვდგებით დასტურად, მეორე დაკლავს, როცა დავდგებით. ქალებიც მიდიან სალოცავში, მაგრამ საცა კაცები არიან იქ ჯალაბი არ მიყავთ.

ზანდუკში მარტო მთავარანგელოზი გყავს.

აქ არის კიდევ „მკვრივთ ხატი“ – ეს ქვა არის, როგორც სვეტად ჩასმული. უწინ მკვრივში იყო ორი სვეტი. ერთი დაგორდა ზევიდან და ახლა მთავარანგელოზშია. დაგორდა და მთავარანგელოზის პირდაპირ დამდგარიყო. ეგ დიდი ხნის ამბავია.

დიდებანთიდან ვართ ზანდუკში ბექაურები გამოსული. ზანდუკიანი ძირითადად წიკლაურების სოფელია.

პირიმზის სალოცავში ბარიდან მოჰქონდათ კულუხი (=ღვინო). ეს ხალხი ხო გადასახლდა მთიდან ბარში. აქ

ეხლა ამ გუდამაყარში ხო დასტურები არიან. ამ გუდამაყარში პინა არის კარგი გაკეთებული და ამ გუდამაყარს მოსდევს და ისინი ხომ ვეღარა სწყავდნენ, ვინც გადასახლებულიყო და აქაური დასტური ხომ მანგლისში, შირაქში და სხვაგან ვერ წავიდოდა, და გადასახლებულებს ღვინო მოჰქონდათ და ასხამდნენ ქვევრებში. ძალიან დიდი ქვევრები იყო. ქართლიდანაც მოჰქონდათ კულუხი (=ღვინო). გამიგია „რუსიანი“ (წიკლაურები), მაგათ მოჰქონდათ კულუხი ბარბანდს.

პირიმზე არის ახალციხიდან მობრძანებული. პირიმზის წამოსაყვანად ახალციხეში რომ წამოაბრძანეს, გუდაში ჩასვეს პირიმზე, ჰოდა, ხევსური ყოფილა და გუდამაყრელი, ვინც წამოაბრძანა. წამოსახეს საქონელიც და ეს როდეს საქონელიც მოუდის, ხატიც მოაქვს. რო ამოვიდნენ გუდამაყარში, ბაკურხევის გადასახვევში (ხევსურეთისაკენ), ამ გუდამაყრელებს უნდათ, ჩუმაღ მოილაპარაკეს, ხატი და ჩვენა ვთქოთო, რომ საქონელი გვინდაო, რო მოვიდნენ ამ გადასახვევში, უთხრა ამ გუდამაყრელმა: ჩვენაო ამ საქონელს წავასხამთო, არაო, უთხრეს ხევსურებმა, საქონელი ჩვენ გვინდაო. ამ გუდამაყრელებსაც გაუხარდათ და ხატი მაგათ დარჩათ პირიმზისა.

პირიმზეში ჩოხელები და აფციაურები ეგრე მოდიან, ყმები კი არ არიან. დაილოცებიან კია: „გაუმარჯოსო ფუძის ანგელოზსაო, უყმო ყმის დამხმარესაო“. ყმასაც ეხმარება და უყმოსაც. ერთი ადამიანი წავიდა ბარში სანადიროდ და იმან სინამდვილეში მოკლა ირემი, დაუღამდა. კლდე იყო გამოქვაბული და დარჩა იმ კლდეშია. ამ კაცმა ცეცხლი დაანთო, ჩამოატყავა ცოტა და დაუწყო წვა. სწავს ამ მწვადებს და შემდეგში შამფურზე ასხმულ მწვადებზე მოვიდა ერთი, რაღაც გონჯივით შესახედავი დევი. ამას წასწვდა შამფურს და შეჭამა. ეს კაცი რომ შაშინდა და დაიწყო ლოცვა. მიშველე, მეშველეო, სადაც კი ხატები გაუგონია ყველა ახსენა. დევი კი უკირთავს (აჯავრებს ლაპარაკს), კაცი კი ხატებს ახსენებს. მემრე ახსენა, რომ ღმერთო, მთას იქით, რომ იტყვიან, კიო ფუცო-ო, და ისევ უნდა გაუკირცხოს დევმა და ამ დროს ციდან მოვიდა, როგორც ცეცხლი

და თავისი მათრახი დაკრა და სულ დაწოდა დევი. და თეთრწვერა კაცი გამესახა ამ მონადირეს. უთხრა, აქ რა მოგიყვანა, შე უბედურო. ამ კაცმა ხომ ვერ იცის, ეს დღეობა რომ მოდის ან სად არის. დააყენა კურატი. გახდა ექვსი (6) წლისა ეს კურატი. ხო უნდა წამაიყვანოს ეს კურატი დღეობაში. არც იცოდა დღეობა სად იყო და როდის. თავად წამოვიდა ეს კურატი და მისდევს პატრონი უკან. იარა, იარა და მოსდევს პატრონი უკან. ამოვიდნენ ფასანაურში. ის კაცი იქით გზაზე, მთიულეთისაკენ ერეკება. ეს კურატი კი აქეთ იწევს. ხო და გაუშვა თავისუფლად, გაანება თავი. მაშინ პატარა ბილიკი იყო, განა გზა იყო. იარეს ეხლა და შეეყარნენ, ხახმატობა რო ვიცით. იარა-იარა კიდევ, პირიმზეში მოვიდნენ. ამ კაცმა უამბო თავისი გადანაყარი დასტურდეკანოხებს და კურატსაც მოსჭრა თავი. ის კაცი რომ ყმა არ იყო, და ამიტომ ამბობენ: „უქმო ყმის მშვეველსაო, ფუძის ანგელოხსაო“. ის კაცი ხომ ყმა არ იყო, ისე დაეშველა ხატი იმას. პირიმზე ყველა ხატობაზე ძლიერია.

ჩოხელები და აფციაურებიც საკლავით მოდიან. ძალიან შორიდანაც მოდიან: მანგლისი, მარტყოფი, შირაქი, თიანეთი. ავტობუსებით გაივსება აქაურობა. დიდი მინდორია. ყველაზე ძლიერი სალოცავი პირიმზე ფუძის ანგელოხია, მერე – ჩოხის გიორგი.

წიკლაურ-ბექაურები ჯერ სოფლის სალოცავში გავრევდით ბავშვსა და რძალს, მერე პირიმზეში.

ამანათს იცი რას ეძახიან? – მოვიდა სხვა და დასახლდა ჩვენს სოფელში. ჰოდა, ამანათს იმაზე დაუძახებენ, შე ამანათო. შეიძლება რომ ცოტა-ცოტა მოუჭრათ მთა, მამული, ცხვარი-ძროხა მივცეთ ცოტა და ის იყო ამანათი. თუ უნდა ამანათს, თავის გვარზე დარჩება, თუ უნდა, სოფლის გვარზე გადავა, როგორც თავად უნდა.

არიან ბექაურები და დიდებაშვილები იწერებიან. შირაქში არიან ეგ დიდებაშვილები და მე გავუბრაზდი სადმე, რატომ წერიხართ სხვა გვარზე მეთქი; რატომ კარგავთ ბექაურის გვარსო, დიდებანთიდან არიან წასულები და იმიტომ დაეწერნენ დიდებაშვილებზე.

სადღაც ვიღაცა კაცმა იშოვა ბაღლი და სადაურია არ იცის და იმას თუ გაზრდის, იტყვიან, ამანათიაო.

ქალის გარეგან ვიცოდით ხატში, ბატრძლისაც. გინდა მონათლული იყოს, გინდა მოსანათლი. ჩვენი სოფლის ხატში არ ვიცით გარეგის დროს საკლავის დაკვლა. პირიმზეში კი აუცილებლად უნდა საკლავი. სოფლის სალოცავში კი ქადისკვრები ვიცოდით, მოსალოცავს ვეძახით. ფულს ჩავურჭობდით, თეთრ ხურდა ფულს (10-15 კაპიკიანებს). პირიმზეში როცა მივიყვანთ დასტურ-დეკანოზთან, ქადისკვრები პირიმზეშიც მიგვაქვს, ფულებს ჩაარჭობდა და საკლავს, რომ დაკლავდნენ, დეკანოზი სისხლის ჯვარს გაუკეთებს შუბლზე და ორივე ხელის გულზე. ფეხშიძივე პატარძლის ხატში გარეგა არ შეიძლება. ჩვენ იმის გამო ვეღარ გავრიეთ პატარძალი. შარშან ამ დროს ფეხშიძივე ქალი იყო და მეორე წლისათვის ბავშვიც იქნა და ახლა ორივეს ერთად გავრევთ.

აუცილებელი არაა, რომ პატარძალს გარეგის დროს ქმარიც გაყვეს. შეიძლება ოჯახის სხვა წევრი (დედამთილი, მამამთილი, მუღი) ახლდეს თან.

დეკანოზმა და დასტურებმა არაგვში იანვარში უნდა იბანაონ. არაგვში ტრუსიკიანი უნდა ჩავიდეს, როცა წყალი ძალიან ცივია. ახალწელს ვიცით ეგ. მარიანობას რომ აირჩევენ დასტურად, იანვარი რომ მოდის მაშინ უნდა იბანაონ არაგვში. დეკანოზი ყოველ წელს ბანაობს. ჩავამტვრიეთ ყინული და იქ ჩავწექით. დეკანოზი და დასტური რომ ბანაობს მთელი ხალხი უყურებს. პირიმზის წინ ფერმა არის, კანტორიდან ქალები და კაცები გამოვიდნენ და გვიყვიროდნენ (ათნოხიდანაც): შეგეწით პირიმზეო, გწყალობდეთო.

პირიმზეში ერთ წელს ორი წიკლაურია დასტურად, მეორე წელს კი ბექაურ-წიკლაური.

ჩოხელიანთ გოგიას ეძახოდნენ, გვარად წიკლაური იყო, ლუთხუბიდან, 8.000 სული ცხვარი ყავდა და რომ შეგეხედა, იტყოდი, ისე ეცვა, არაფერი მაქვს, მივცე ამ კაცსაო.

3.000-4.000 სული ცხვარი ბევრს ჰყავდა. იყო ბექაური პავლე, დიდებანთიდან, 3000 ცხვარი ყავდა. ეს პავლე გააკულაკეს და წავიდა ფილიპე მახარაძესთან და უკან დააბრუნეს. ამოიყვანეს ფილიპე მახარაძე კიტოხში და შეხედა აქაურობას და თქვა – აქ და კულაკიო? რომ გააკულაკეს თურმე აღარაფერი დაურჩინეს, არც ჯამი, არც კოვზი. აბა, პავლე, შენი სახლი გვანახეო. ფასანაურში ჩაურეკა ცხენები

და წამოიყვანა სახლში. აბა, პავლე სასადილო სადა გაქვსო? და აჩვენა სახლი, სასადილოც ეგ არის და სახლიცაო. მერე გამოვიდნენ კიტოხში, საბჭოში. ამ პავლეს ყავდა მეზობელი შარიანი. პავლეს ყავდა კიდევ მოწმეები, რომ, როგორ არის და რანაირადო. თითონ მამაჩემიც დაიბარეს. შეეკითხა მამაჩემს, შენა პავლესი რა იყავ, რას გაძღვედაო; შენაო, ცხვარი რამდენი გყავდაო. უთხრა: მე, პავლე არაფერს არ მაძღვედა, მარტო ცხორი უდოლიკე. შენაო, შარიანს შეეკითხა, რამდენი გყავდა ცხვარიო, ამდენიო და, შენ თავად გასაკუთლაკებელი ყოფილხარო, უთხრა მახარაძემ, პავლე რატომ გაძღვედა ცხორსაო.

მაშინ საბჭოს თავმჯდომარედ იყო ბანცური და ის აკვაცობდა. დაიბარეს ის ბანცური და იღვა მეზობელთან დგმურად და თავის დროზე არ მივიდა, მახარაძემ რო დაიბარა, პურსა სჭამსო. ეს ბანცური მაშინვე დაკარგეს და ამ პავლემ თავისი ქონება უკანვე დაიბრუნა, არაფერი არ დააკლეს. დანარჩენმა ხალხმა თქვა (ვინც გააკუთლაკეს და ცხვარ-ძროხა ჩამოართვეს): ნეტავი პავლე სუყველაზე უწინ გაეკუთლაკებინათ, ჩვენი ქონებაც უკან დაგვიბრუნდებოდაო.

გუდამაყარში პირიმზე სადაც არის, ეს არის წიკლაურებისა და ბეჭაურების ადგილი. არც ერთი კომლი მანდ არ იყო ადრე. ჩოხლები მაღლა იყვნენ ეგენი. და ესელა გვიან ჩამოვიდნენ მანდ. არც შეიძლებოდა ჩოხლები დასახლებულიყვნენ. მანდ პირიმზეში ყოფილა ნიკოლოზის დროს, თურმე მოვლენ იმ ტყეში, მოჭრიან – დაიტანს, დაიხოციან. მერმე გაუნებებიათ თავი. არ შეიძლებოდა ეგ ჩოხლები მანდ გადმოსახლებულიყვნენ. არ შეიძლებოდა მაგათი შაგუება (მანდ რომ ჩამოსახლდნენ). მაგათ ყოველთვის მიზეზი აქვთ, დაუხიფათლებათ რამე. ერთსა ჯღანას ეძახიან, ჩოხელია, იმან გაიკეთა იქ სახლი, ზემოთ მხარეზე და შვილი მოუკვდა, ეგეთი, რომ საქორწილო. ეგ მინდორიც პირიმზისაა. არ შეიძლება, ეგენი მანდ დასახლებულიყვნენ, მაგრამ მაინც ჩამოსახლდნენ.

ერთი დუმაცხოელი აფციაური ყმად შეეწირა პირიმზესა. ეგ არის ძალიან ძლიერი ხატი და უნდოდა ყმად ყოფი-

ლიყო პირიმზისა. ძალიან მორწმუნე იყო და შვილი შესწირა ყმადა, როგორც წიკლაურ-ბექაური და ისიც ისე სწავდა კულუსს, როგორც წიკლაური და ბექაური.

ეს სალოცავი და მინდორი წიკლაურ-ბექაურთი იყო, სადაც პირიმზეა. ჩოხელები მანდ კი არ იყვნენ პირველად. სოფელი მაღლა ჰქონდათ. მერე ჩამოვიდნენ ქვევით. მაგათ ხატი, ჩოხისა, ზევით იყო.

ჩოხის გიორგიში მლოცავს რომ მიუდიოდა საკლავი, მიიყვანდნენ, დაილოცებოდნენ, თავს მოჭრიდნენ და შენ აღარაფერი. პირიმზეში რომ მოუდით საკლავი მარტო თავს მოჭრის დეკანოზი და დაგამწყალობებენ. მარტო თავია დეკანოზის. ტყავიც მლოცავისაა. ვინც უყმოა, მარჯვენა მხარი და თავი, აგრეთვე, ტყავი დეკანოზს რჩება. ამ ჩოხშია რო მოჭრიდნენ საკლავს თავს, მთლიანად (ხარიც და ყოჩიც) დეკანოზის იყო, თითონ მოხარშავდნენ და მერე მოხარშულს მოგიტანდნენ, ცოტას, თვითონ რამდენიც იყავით. პირიმზის დეკანოზმა შეუცვალა იმათ კანონი. იმ პირიმზის დეკანოზს წიკლაური გიორგი ერქვა, დიხნოელი იყო. რომ ის ყოჩი მთლიანად თავისთვისა ყვანდის, აი, ასე გაჭერით შუახედად და ნახევარი პატრონს მიეცითო და ნახევარი თქვენაო. და ამის შემდეგ პირიმზის დეკანოზის ამ ნათქვამს დაემორჩილნენ ჩოხელები. ძალიან ისეთი კაცი იყო პირიმზის დეკანოზი წიკლაური გიორგი – შესახედავად, იტყოდი – ეს არის ღმერთიო. ესლა რომ გვყავს დეკანოზი, ბერია მაქართელი წიკლაური, იმან დააყენა. ხატმაც დაიჭირა ბერი. ისეთი კაცი იყო ეს დიხნოელი დეკანოზი, რომ შენს გულზე რა ეხატა, ყველაფერს წაიკითხავდა. მაგ დეკანოზს ხელზე ბუნებრივად ჯვარი ეხატა. მაგათ ნაწილიანს ეტყოდნენ. მე რომ დავინიშნე, ახალი დანიშნული ვიყავი, ეს ხიდი რომაა ჩვენი, მე და ჩემი სიდედრი შევიყარენით, ჯერ არც მივსულიყავ ცოლურთას. დავიწყეთ ლაპარაკი ჩვენ ხიდთან. დავიწყეთ საუბარი. პირი მქონდა თან მთავარანგელოზისაკენ შაბრუნებული. კიდევ იყო დაღამებამდენა საათნახევარი. ზანდუკის მთავარანგელოზისაკენ ვიყურებოდი. სიდედრი კი ზურგით იყო სალოცავისაკენ შებრუნებული. ხოდა, მე იქ გავიცქირები, რაკი რატომ წამივიდა თვალი ხატისაკენ. მე ჩემს შვილებს გეფიცები, თუ კი ამას ვტყუოდე.

თუ იქიდან საიდანმე არ მოსულიყო და იმ ტყეში არ შესულიყო. ამ სახლის სიგრძისა იყო. ლურჯი იყო, უკან და წინავე აი, ასე შერებოდა (ხელები წინ წასწია და უკან) და შუქს მიყრიდა უკან. სხვაგნინდან მოვიდა და ქუჩის ტყეში (ტოპონიმი) შევიდა, ხატთან ახლოს. როგორც ადამიანი წაწვეს, ისე მიდიოდა. ეს დანახული მაქვს და ეხლა ისეთი ხანა გამოვიდა და თითქმის აღარა მჯერა და ვუყურე გაშტერებული, ვერ მოვასწარი ჩემი სიდედრისათვის მეთქვა.

ბალკონში ვწოლილვარ და, წინავე იყო, რამე დამინახია, ცეცხლივით რამე გაშუქებულა, გადაუვლია და გადმოვვლია.

აქ, ამ სოფელში, ზანდუკში ცხოვრობდა პირიმზის დეკანოზი – თლოშია დეკანოზი (მამაჩემს ახსოვდა). ეს თლოშია იყო დეკანოზი კაცი, ზანდუკიდან ამ პირიმზის დღეობაში.

აზალა ხევსაო დევნი ყვირიანო
და ზანდუკს ციხენი ზანზარებენო

აზალა ხევი პირდაპირ არის ზანდუკში, კიტოხში გამოდის. ზანდუკი ხომ ესაა და აქა ყოფილა დიდი ციხე ძალიან. ეხლაც ეტყობა. ეს დიდებანი სამნი ძმანი ყოფილან. ერთ ძმას იმედი ჰქვივნებია. ეს დევები რომ დაიწყებენ ღრიალს, ეს იმედი დაუძახებს, არ გამომიყვანოთო მანდ თორემ დაგზოცავთო. დევები, თურმე, გაჩუმდიან. დევი და იმედი რომ დაჭიდებულან, უთქვია დევსა, რომ ოღონდ გამიშვი და შენ მისხისმისხს აღარ გაუვლი ახლოსაო. – ესაა გადმოცემა.

ჩვენ მოყვანილი პური მთელი წლის განმავლობაში არ გვეყოფნიდა, ვყიდულობდით ცოტას მაინც ბარში, ორჯონიკიძეშიც. ყველზე ვცვლიდით.

**ნიკოლოზ გიორგის ძე აფციაური, 73 წლის, ჰოშიპიტელი,
5. 06. 82**

ჩემი მშობლების სოფელია ცხვედიათი. ცხვედიათი მთლიანად დუმაცხოდან გადმოსახლებულებით არის დასახლებული. დუმაცხოში მამაჩემის პაპას უცხოვრია, რომელსაც მირიანი ერქვა და წამოვიდა ცხვედიათში. ორი ძმა წამოსულან. მეორე ძმას ადამი ერქვა. მთიდან თივებს რომ

ათრევდნენ, ადამი მაშინ ზვავს მოუკლავს. მას აღარავინ დარჩენია. პაპაჩემს გივი ერქვა. მეორე ძმას – ბერი, მესამეს – გიორგი. როცა ჩვენი წინაპრები ცხველიათში გადმოვიდნენ, მანდ იყო მოსახლეობა – აფციაურები ათნოხიდან. მერე ჩამოვიდნენ ათნოხიდან წიკლაურებიც. ათნოხელ წიკლაურებს ზოგი თამნიაურებს ეძახის, წიკლაურად კი იწოდებიან. ჩვენები (აფციაურები) რომ დასახლდნენ ცხველიათში, ორი ოჯახი ყოფილა.

ადრე ცხველიათში უცხოვრიათ სხვა ხალხს და ის სოფელი აყრილა და სხვაგან წასულან. ზოგი ამბობს, რომ ისინი შემოხიზნული ყოფილან ბარიდან და შემრე გადასახლებულან ბარში, კახეთში. ის ხალხი, რამდენიმე კომლი, მანგლისისაკენ გადასახლებულა, საკურთხი ჰქვია. ჩვენები გუდამაყრიდან რომ გადმოსულან ცხველიათში მარტო ნანგრევები ყოფილა. ციხე-კოშკია დანგრეული და ეკლესიაა ჩამონგრეული. ხვალაც დღეობაა იქ კვირიობა.

მირიანი და ადამი პირველად ორ ადგილზე ცხოვრობდნენ – ცხველიათში და დუმაცხოში. იქ წილი ჰქონდათ მირიანს და ადამს. საბოლოოდ განაყრები დარჩნენ იქა. სულ ადრე ჩვენი წინაპრები ჯალაბაურები იყვნენ. აფციაურთ, ჯალაბაურთ მოდგმას, გიორგიანთ ეძახიან. ჯალაბაურნი სულ პირველი დასახლებაა გუდამაყრის ხეობაში. მე მგონი შატლიდან არიან მოსულნი. გიორგიანი დუმაცხოში დარჩნენ და ჩვენ აქ მირიანი ვართ.

მამაჩემი და ბიძაჩემი იტყოდნენ ხოლმე, რომ ცხველიათი მესამედ დასახლებულიაო. პირველი არ ახსოვდათ, მეორე შემოხიზნულები ყოფილან კახეთის აოხრების დროს და მესამე გუდამაყრელების ჩამოსახლება დუმაცხოდან და ათნოხიდან.

ჩვენები რომ დასახლდნენ, მაშინ ცხველიათი ალბათ, გუდამაყრელების იყო, თორემ ალბათ სხვაგან წავიდოდნენ. კოშკი დგას. გალავანი და ეკლესია ჩანგრეულია. ალაუნის შიგნით დასახლება ყოფილა. კახეთში ცხველიათიდან კაცი წასულა პურის საშოვნელად. აქ ხომ პურის სიმცირე იყო; ხალხი საქონლით ცხოვრობდა. ორი კაცი წასულა აქედან. უძებნიათ და უნახავთ იქ, კახეთში მოხუცი კაცი. იმ წელიწადს იმ მოხუც კაცს პურის ბევრი მოსავალი ჰქონია.

ღრმად მოხუცი ყოფილა ის კაცი. ვიღაცას მიუსწავლებია, მაგ კაცს ბევრი პური აქვსო. მოხუცი კაცი ჩვენებს შეკითხვებია, საიდან იყვნენ და მაგათ უთქვიათ სოფელი და თემი, გუდამაყრიდან ვართო; ცხვედიეთში ვცხოვრობთო. იმ კაცს უთქვია, ცხვედიეთი კი არა, ცხველიათია ისაო. მე იქიდან ვარ წამოსულიო. კახეთის სოფელში მცხოვრებ იმ კაცს ჩვენებისათვის უთქვამს: მე იმდენი პური მაქვს, რამდენიც შეგიძლიათ, წაიღეთ, ცხენები ჩამოიყვანეთ, ოღონდ ერთ დავალებას მოგცემთო. მთაზე კოშკი რომ დგას, კედლის ამა და ამ კუთხეში ქვა არის ლურჯი ფერისა დატანებული, ის ქვა გამოიღეთ და აქ ჩამომიტანეთო. წამოსულან მემრე, გაუხარდათ, ქვის ჩატანა რა იყო, გამოიღეს ეს ქვა და ხურჯინში ჩადეს, ცხენს გადაკიდეს. დანარჩენი ცხენებიც წაიყვანეს ხორბლის იქიდან მოსაზიდად. იმ მასპინძელს დიდი ოჯახი ჰქონიყო. რაც შეეძლოთ ფულს, ერბოს წაუღებდნენ ჩვენები ხორბლის შესასყიდლად. მიიტანეს ცხველიათელებმა ლურჯი ქვა და უთხრეს იმ მოხუცს: შეგისრულეთ დავალებაო, თხოვნაო. ამოიღეს ქვა ხურჯინიდან, შედიოდნენ და ვიდრე გადასცემდნენ, ხელიდან გაუვარდათ და დაიპნა სულ ოქროს ფული. მოხუცს უთქვამს მერე, ფასი აღარ მინდა თქვენი, რამდენიც გინდათ იმდენი პური წაიღეთო.

მოხუცს უთქვამს, ცხველიათიდან იმიტომ წამოვედით, აქ მოსავალი აღარ მოდიოდაო. ცხველიათში ჩვენ კახეთიდან ვყოფილიყავით ასახლებულიო. თათრების შემოსევების დროს კახეთში ჩვენი სოფელი გადაუწვიათ და ჩვენი წინაპრები მთაში გამოქცეულანო. მერე გაუგიათ, რომ თათრები უკვე აღარ იყვნენ და კახეთი თავის ადგილზე სახლდებოდა და ესენიც წავიდნენ.

კახეთის აოხრების შემდეგ ეს ხალხი თავის ადგილს რომ დაუბრუნდა, ჩემმა გუდამაყრელმა წინაპრებმა ცხველიათში ნახეს მიტოვებული ადგილი, ნასახლარები და გუდამაყრიდან გადმოსახლდნენ, ჯერ ათნოხელები და მერე დუმაცხოვლები. ცხველიათში აფციაურები კომად ვიყავით: ივანიანი, ბეჟანიანი, მახარიანი და ჩვენ – მირიანიანი. ამას ჩამომავლობას უძახიან. ჩვენ ჩამომავლობით გიორგიანი ჯალაბაურები ვართ. ჩამომავლობა უფრო გრძელი ნათესაობა, მამიშვილობა უფრო მოკლე.

აქედან სალოცავად დუმაცხოში დაედივართ; ზეგარდობა ჰქვიან საერთოდ დღეობას, ზეგარდის წმინდა გიორგი.

თავდაპირველად დუმაცხოდან ცხვედიათში კაცები ჩამოდოდნენ, იქიდან მოჰქონდათ ქვაბი (მხარზე გადაებული ჯოხით ორ კაცს). ჩამოდოდნენ და ცხვედიათის ყველა კომლი ხორბლით აავსებდნენ. ხატის ქვაბს ეძახდნენ, პინას ეძახდნენ. ერთი ფუთი გამოვიდოდა ამ ქვაბში, პინა კი ორი. თვითონვე ამუშავებდნენ, აუწყავდნენ და თვითონვე პატრონს მიაბარებდნენ, იმის ალალს გააკეთებდნენ და დაფქვავდნენ და იქ მიიტანდნენ გუდამაყარში და ლუდს ხდიდნენ ზეგარდობას, დუმაცხოში.

მხოლოდ აფციაურების იყო ეგ ხატი. აქ ახლომახლო, გუდამაყარის ხეობაში ყველა აფციაურს ჩამოუვლიდნენ. ჩემ ბაღლობისას მახსოვს, რომ დღეობაში კახეთიდან იყვნენ აფციაურები, ქართლიდანაც. მოყავდათ ჭედლები, კურატები, საკლავები, რაღა!

დუმაცხოში დარჩნენ და არ წამოსულან, ასპინიანი ჰქვიათ იმათ. გიორგიანთ ნაწილი იქ დარჩა. ჩვენ, რომ დღეობაში მივდივართ, ამით სახლში უკითხავად შევდივართ.

კიდევ მამუკიანი, და ათნოხში არიან კიდევ აფციაურები, რომლებსაც დენჯანთ ვეძახით. დენჯანთ ნაწილიც ცხვედიათში არიან გადმოსახლებულნი.

მცირერიცხოვანი რომ ყოფილიყო ოჯახი და მდიდარი, იმათზე არ იტყოდნენ, რომ დიდი ოჯახიყო, მარტო მდიდარ ოჯახს იტყოდნენ.

შატილს დიდი მტრობა ჰქონია ქისტებთან. ერთ-ერთ ძმას ქისტებმა ძმა მოუკლეს და იმასაც მოუკლავს ვინმე და ძალიან დიდი მტრობა გასჩენიათ და ჩამოსახლებულა გუდამაყარის ხეობაში და ჯალაბაურობა დაუმალიათ. როცა ჩამოსახლებულა, უთქვიათ გვარად ჯაბური და შემდეგ აფციაურზე გადასულან. ლექსია:

დიღღებში, ჯალაბაურო,
შვილდს აყეფებდი რქისასა,
სცემდი და აწყვეტინებდი
ავძვალსა გუროვნისასა.
(გუროვნელები ქისტები ყოფილან).

ათნოსში თამნიურები იყვნენ და ახლა წიკლაურებად იწერებიან. გვარი აქვთ გადაკეთებული.

ჯაბურები არიან ქართლისაკენ მგონი საკურთხში (საკურთში), კასპის რაიონი უნდა იყოს. აქედან წასულები, ჩვენები ყოფილან ძირათ ჯალაბაურები და მამაჩემი იტყოდა ხოლმე, რომ სალოცავად მოდიოდნენ აქაო ზეგარდში ეგენი.

მას შემდეგ, დიდი ჯალაბაური რომ იყო გვარში, სახელადაც ვეძახით ჯალაბაურს, ვინეს ვარქმევდით. იყო ერთი პატარა ჯალაბაური (აფციაური), მაგას თარხნობა მისცეს, ერეკლეს დროს (თუ აღექსანდრე ბატონიშვილის დროს) ჰქონია თარხნობის სიგელი მიცემული – აზნაურობა. ღუდუშაურებთან ერთად ჯარის გადმოყვანაში ესმარებოდნენ, რუსეთის ჯარისას საქართველოში. ამ ჯალაბაურ აფციაურს დუმაცხოში ჰქონია ციხე. ეხლა გიორგიანთ ციხეს ეძახიან. თუკი კაცი ვინმე არ დაემორჩილებოდა (ან ბეგარაზე, ან ჯარში), იმას უფლება ჰქონდა დაეტუსადებინა. ხალხს ბატონი დაურქმევია. მამულები მეტი არ ქონია. მაშინ თანასწორად ყოფილა. ათი მძაც რომ ყოფილიყო, იმათ იმდენი უნდა გაენაწილებინათ, რაც მამა-პაპას ქონდათ. ერთი შვილი თუ ეყოლებოდა, ცოტა შთამომავლობა, მაშინ ბევრი მამული ექნებოდა.

თემის მამასახლისად ისევ გიორგიანთ მოდგმას ირჩევდნენ.

თუ ვინმე გადასახლდებოდა, იმის ნაკვეთი ისევ იმის შთამომავლობაში რჩებოდა, სხვა კაცი მას ვერ შეეხებოდა. ამიტომ იყო მიწის უსწორობის ამბავი. ზოგს ბევრი, მეტი ჰქონდა, ზოგს ნაკლები.

ხევის ღუდუშაურებს (ეხლა შიოლაშვილებს) და აფციაურებს ერთნაირი სიგელი ჰქონიყთ.

გუდამაყარში ყველაზე მეტი წიკლაურებია, მერე აფციაურები, შემდეგ ჩოხლები და ბექაურები.

ჩოხის წმინდა გიორგი ძლიერი ყოფილა, ენაათ. რომ შეეხვეწება ჩოხელი, უსრულებს სურვილს და ამიტომ უარს ვერ ეტყოდნენ ქალის მიცემაზე. წიკლაურ-ბექაურების პირიმზე მკლავაო და აფციაურების ზეგარდის წმინდა გიორგი კიდევ მხარიაო. ჩოხელს ქალის მიცემაზე უარს ვერ ეტყოდნენ, რომ წავა და ხატს ეტყვისო, ენას აყვებოდა. მერე

დაარისხებდა და ეშინოდათ. ჩოხელი კაცი ხატს ეტყოდა, დამეხმარეო და მერე უარს ვედარ ეტყოდნენ.

ჩოხელის კაცი, ან ჩვენი გვარის თუ სთხოვდა, ლაშქრობის დროს მიშველეო, უშველიდა. მოძმე ხატებია ეგენი. მაგალითად, აფციაურები აუცილებლად უნდა წავიდნენ წიკლაურ-ბექაურების ფუძის ანგელოზში. ჩემი მშობლები ფუძის ანგელოზსაც შესთხოვდნენ ხოლმე, საკლავს წაიყვანდნენ და შესთხოვდნენ. ისევე როგორც ზეგარდობას, ისე დადიოდნენ ჩემი წინაპრები პირიმზე ფუძის ანგელოზში.

პირიმზე ფუძის ანგელოზს კიდევ სთხოვდნენ, ღამე გზაზე სიარულის რომ ეშინოდათ დევეებისა. ამის დამცველიც იყო პირიმზე ფუძის ანგელოზი. ზეგარდის წმინდა გიორგი უფრო ცხოვრებაში ხელის მომმართველი იყო. ხევისბერები რომ დაილოცებოდნენ, იტყოდნენ: დალოცე საქონელი, ოჯახიო... წყალობას ნუ მოუშლი კაცსა და საქონელსაო. ჩოხი ლაშქრობის დამხმარეც იყო.

ზეგარდში მახსოვს საქონლის ნათავარის მიტანა.

ზეგარდში საკლავი სულ იქ უნდა მოიხარშოს და იქვე განაწილდეს, ადგილზე უნდა დაიკაფოს და დანაწილდეს. ყველაზე უნდა განაწილებულიყო, ვინც სალოცავში იყო. ოჯახის სულადობის მიხედვით ანაწილებდნენ. შეიძლებოდა, ვთქვათ, მისული არ იყო. ქალებზე, ბავშვებზე, კაცებზე ყველა ნაწილდებოდა. ხელზე ჩამორიგება იცოდნენ. ორ კაცს კეტიზე ქვაბი აქვს ჩამოკიდებული და ორი კაცი კიდევ არიგებს. ქადის ჩამორიგებაც ასევე იცოდნენ. ხელზე უნდა განაწილდეს ყველაფერი. დეკანოზის და დასტურის წილი იქ არის ტყავები. დეკანოზი შეიძლება ორიც ყოფილიყო. ვინც დროშას ატარებდა, უფროს დეკანოზს ეძახდნენ. ხალხი კი ხევისბერს ეძახდა.

საკლავების დაკვლა ლომისაში ისევეა, როგორც პირიმზეში.

პატარა ქადები – საწყალობნოები ჰქვია, დეკანოზისაა, აღარ იჭრება.

დასტურის თანაშემწეებს მომხმარო ერქვა.

ვიდრე უფროსი დეკანოზი ცოცხალია, იმის მეტი დროშას ვერავინ ატარებს. ამას ბოვრაცი ჰქვია. ხევისბერზე იტ-

ყოფნენ „ბოვრაცს აბრძანებსო“. ბოვრაცს საბეროში ინახავდნენ. ინახებოდა შეწირული ვერცხლის თასები. ეს იყო განძი. ხატი უფრო ვერცხლს იხდენდა. ოქრო მე არ მინახია.

დეკანოზს დღეობაში ქუდის მაგივრად საკადრისი (ბოვრაცის ნაჭერი) ჰქონდა შემოკრული.

ავციანურებში ავციანური უნდა იყოს დეკანოზი. თითქმის ყველა მამიშვილობის ყოფილა დეკანოზად ჩვენს ხატში.

წლის განმავლობაში ორი (2) დასტური და ორი (2) მომხმარო უნდა ყოფილიყო. გადაყენება იცოდნენ ამადლება დღეს. დასტურები რომ გადადგებოდნენ, მომხმაროები დადგებოდნენ დასტურებად. ამ დასტურებს კიდევ ახალი მომხარეები უდგებოდნენ.

დეკანოზს ეკითხებოდნენ სოფლის ხალხი, როგორც უფროს კაცს. შუამავლადაც იცოდნენ დეკანოზის გაგზავნა. უარს ვერ ეტყოდნენ, თუ დეკანოზი მივიდოდა.

სანთელს მოაგროვებდა ხალხი და ხევისბერთან მიიტანდნენ, ჩვენს სოფელში ქურდიაო და დაარისხეო. არ დაარისხებდა. ერთმა თქვა, მე წისქვილი გამიტყეხეს, მე ძნები მომპარესო. სანთელს რომ მოაგროვებდნენ, ხევისბერი დაილოცებოდა, შეეხვეწებოდა ყველა ხატებს, დალოცავდა სოფელს და რომ ეტყოდნენ – დაარისხეო, არაო, ისედაც დაარისხებულაო; თითონ სოფლისათვის არ არის კარგი, რომ დავარისხო.

სამანი კი, ეგ თემის საქმე იყო. თუ თემი მოიყრიდა თავს და აღადანდებოდა. თემის საქმეს მთელი ხალხი სწყვეტდა და არა დეკანოზი. თემის უფროსები შეგროვებოდნენ და გადაწყვეტდნენ და სამანს ჩაუსვამდნენ. სამნის ამომღებიც ისევ ხალხი შეიძლებოდა ყოფილიყო.

სამნის გარეშეც მოიკვეთდნენ. ჩემს სოფელში ასეთი რამ არ მომხდარა. გამიგონია, ხადაში სამანი ჩაუსვეს და მოიკვეთესო. ტყის მცველი ყოფილიყო ეს კაცი და ძალიან შეუწუხებია ეს ხალხი. ხადაში ზევით ტყე არ არის. უტანი-ათ ხადელებს შეშა და უკან წაურთმევია და ამის გულისთვის თემი შეგროვდა ხადაში და ჩაუსვეს სამანი. და როცა უკან ამოიღეს, თოკი მოაბეს და ყველამ მოკიდა ხელი და ისე ამოიღეს. ეგ სამანი ჩასმული იყო ხატის მოედანზე,

სადაც ეკლესიაა. ამას ჩემი სიმაძრი იტყოდა ხოლმე. იმის გადმოცემით ვიცი მე ეგ.

პირიმზე თითქოს თამარის დროს შერქმევია.

პირიმზეს აფციაურები არ ვეკმობოდით, მაგრამ სალოცავად ყოველთვის დავდიოდით.

ზეგარდის წმინდა გიორგი ეკლესიაც არის და ნიშიც. ძველებურადაა თაღით შეკრული და კოშკის ნანგრევებია, ეგ არის. ზეგარდაში სალოცავი ჯერ ნიშივით რამე ყოფილა და მერე მთიულ ქარჩაიძეს ლაკათხევიდან აუშენებია ზეგარდის წმინდა გიორგის ეკლესია.

აფციაურებს თუ შეთქმული აქვთ და შეხვეწილი არიან, მაშინ წავლენ პირიმზე ფუძის ანგელოზში, ისე – არა.

ჯიმშერ ერისთავი მღვთაში ხუცა ბურდულმა და თავისმა ძმებმა მოკლეს. მიეხმარა სამუკა ნაზლაიძე. სამუკას ძმას ლევანი ერქვა. ხუცა ბურდული ერისთავის მკვლელობაში პირველია. მგზავრობის დროს ჩასაფრებია:

ხუცაი ფიცავს ძმისასა,
იმ თავის სალოცავისა.
ორივეს დედას ვატირებ,
ჩემსა და ჯიმშერისასა.

ამ დროს ხუცაც იღუპება. გაგაძე დაღუპულა კიდევ და ერთი ნაზლაიძე. მაგ ლექსს მღეროდნენ ხოლმე, როცა ლომისას მთაზე მიდიან.

ეშმაკებთან და დევებთან მებრძოლი გუდამაყარში უფრო პირიმზე ფუძის ანგელოზია, გააქრობდა. შეეხვეწებოდნენ: შენი ცეცხლიანი მათრახი დაარტყიო.

ცხვედიათში არის სალოცავი მაღალ წმინდა გიორგი. მაღალ მთის სახელია. დანარჩენი პატარ-პატარა სალოცავებია. კვირაცხოველობა (ხვალია დღეობა) – აქ ისევ მაღალის დროშა მიაქვთ. კიდევ სოფლის ახლოს ტყეში არის მთავარანგელოზ ადგილის დედაო. – ეკლესიაა, თაღიც არის. ნახევარი ჩამონგრეულია. იქვე ნიშია ქვის ჯვარით. კიდევ არის წმინდა დავითი – დავით გარეჯის სახელობის ნიში. მარიანობა დღეს რომაა, წმინდა დავითში ხდება. ნიშია კიდევ ერთ ქელზე და ყველაწმინდას ეძახიან.

ცხვედიათის ამ ხატებს ერთი დეკანოზი უძღვებოდა. დეკანოზთან ახლოს იყო, ვისაც ხატი ხელს დებდა და მერე ის დგებოდა დეკანოზად.

ცხვედიათელებს ბავშვი ჯერ გუდამაყარში, ზეგარდში უნდა გაგვერია, პატარძალიც. მერე სოფლის ხატებში გარევედნენ.

მაღაწალში ფშავიდანაც მოდიან. იმათი ნიში ცალკეა. სამი მხარე აქვს მაღაწალს, ცხვედიათი, გუდამაყარის მხარეზე სოფელი დიხნო (წიკლაურები) და ფშავლები. ერთნაირად ლოცულობენ. ბინები ცალ-ცალკე აქვთ.

პირიმზის მინდორზე ადრე მოსახლეობა არ იყო. გვიან, კოლექტივობის დროს ჩამოვიდნენ, ჯერ კოლმეურნეობის კანტორა აუშენებიათ.

სათემო ხატი გამიგია, საბურთველოს წმინდა გიორგი. დალოცვაში ასე იცოდნენ: საბურთველოს წმინდა გიორგის გაუმარჯოს სათემოსა... ეს სალოცავი გამსსა და დიდებათ შორის არის. დეკანოზი აქ წიკლაურ-ბეჭაური უნდა ყოფილიყო. მანდ ნიში იყო.

ყველაზე ძლიერი ხატი გუდამაყარში პირიმზე ფუძის ანგელოზი იყო.

დანარჩენ ხატის რომელიმე დღეობაში მლოცავი რომ მივიდოდა, ჯერ საბურთველოში გაივიდნენ, ქუდებს მოიხდიდნენ, გაჩერდებოდნენ, სანთელს აანთებდნენ, შეეხვეწებოდნენ და წავიდოდნენ თავიანთ სალოცავში.

ჩემ დროს ამანათი არ ყოფილა. ამანათს ეტყოდნენ შეხიზნებულებით რომ იყო, ობოლი, უპატრონოსავით დარჩენილი, რომელიც სოფელს უნდა აღეზარდა, ეპატრონათეს.

გიგაურები რომ არიან ჭართალში, ბუჩანთკარში, მუგულაში ყველანი ფშავიდან არიან, იმიტომ რომ ჩემი დედიძეები სალოცავად ფშავში, ლაშარის ჯვარში დადიოდნენ. მანდ კიდევ ხარებაშვილი, ციხელაშვილი, კოტორაშვილი სუყველა გიგაურებიდან არიან გამოსული. წინათ ფშავში მათი სიარული სავალდებულო იყო. შემდეგ კი გვიან-გვიან დადიოდნენ. მანდედან გასალახავი კაცები ფშავში ლაშარში მიყავდათ. ლაშრობა იციან ბუჩანკარში, იმიტომ რომ ვეღარ მიდიან იქა.

ცხველიათში გუდამაყრიდან როცა მოვიდნენ, მთავარანგელოზის ეკლესია დახვდათ და ყველაზე ძველი ეკ უნდა იყოს. თალიანი ეკლესიაა.

**მარტია სვიმონის ძე წიკლაური, 80 წლის, სოფ. ათნოხი,
6. 06. 1982**

ათნოხში ცხოვრობენ წიკლაურები და აფციაურები. ორივე გვარი საშუალოდ არიან. გადმოცემით, აფციაურები უფრო ძველი მოსახლენი არიან. აფციაურები ათნოხშიც არიან და ღუმაცხოშიც. ჩვენი გვარი ხევსურეთიდანაა მოსული. ხევსურეთში ჩვენი სალოცავია უკანახოს, ფუძის ანგელოზი. ჩვენ წინაპრებს ხევსურეთში უკანახოს, სოფ. ფანდურანში უცხოვრიათ. ესლა აღარ არის ეს სოფელი.

აქაური ხალხი იმ ხევსურებს იმ დღეობაში არ იცნობდნენ. შურისძიება იყო რამე ჩამომრჩალი და იმის მერე არც ხევსურებს უშვებდნენ და არც მიდიოდნენ. პირიმზე ფუძის ანგელოზი ჩვენი და ბექაურების იყო. ახლობას მივდიოდით. დროშა აქედან გააბრძანიან, პირიმზიდან. დეკანოზობა წიკლაურ-ბექაურებს მოუდიოდათ. განსხვავება არ იყო უფროს დეკანოზში ბექაურსა და წიკლაურებს შორის. მახსოვს გიორგი წიკლაური იყო უფროსი დეკანოზი, დიხნოელი. დეკანოზი ორი კი არა, რვანიც იყვნენ. 2 კი მთავარი იქნებოდა. უსიკვდილოდ უნდა ყოფილიყო წიკლაური და ბექაური. უმითოდ არ შეიძლება ეს დღეობა. პირიმზეში არც აფციაური, არც ჩოხელი არ შეიძლებოდა დეკანოზად. ხევისბერები იყვნენ სულ უფროსები. უფროს დეკანოზს ხევისბერს ეძახდნენ.

წიკლაურის გვარი უფრო დიდია, ვიდრე ბექაურის.

ათნოხში გვაქვს ადგილი დედა – ნიშია ფუძის ანგელოზის.

ყოფილან ძმანი და გამოსახლებულან აქა და რაღაც ძალი გაუკვეთიათ, რომ ერთმანეთში ქალი რეგებიყოს. წიკაი იყო უფროსი, ბექაი – უმცროსი. ბექაი მარხეი (ავი) კაცი იყო, წიკვაი – არა. ხევსურეთიდან შურისძიებაზე წამოსულან; მკვლელობის გამო გადმოსახლებულან. წიკვას მოუკვლია. პირველად ათნოხში დასახლებულან. აფციაური იყო უკვე აქა და იმან მიიმეზობლა. უფრო ამანათები იყვნენ.

ამანათად მიიღო აქა. ისა ყოფილა მარტოდ-მარტუაი და მე-
ზობლად გაიხადა. დუმაცხოში კი ბევრი აფციაურები ყოფი-
ლან. დიდი ოჯახი ჰქონია მრავალშვილიან იმ აფციაურს.
ოთხი ძმანი ყოფილან ის აფციაურები, როცა წიკვათ და
ბექვათ იმეზობლა. ოთხ ძმას ერთად უცხოვრია და უფროსი
ძმა ყოფილა იმათი გზის მიმცემი. იმ აფციაურმა გადასცა,
რასაც არა ხმარობდა თითონ (წყალთანა, ქოხთანა, ნაფუ-
ძარა, მამულები, სახნაურების სახელები, რომლებიც მისცა,
კიდევ ჩირდილაი და მზორე). ამ მამულებიდან გაუნაწილა,
სულ კი არ მისცა. სათიბები: საპირიტყე, მზორე, მაღალი
მთა, თეფართო, საამადლებოს ქედი. ამ სათიბებშიც წილი
ჩაუდეს. ტყის სახელები: წელთგზა, შარაგზა და ორმო.

აქ აფციაურებს თავისი სალოცავი ჰქონდათ – „კარის
ანგელოზი“ – ნიშია და ზარია. თავის დეკანოზი ყავდა,
ადგილობრივი დეკანოზი, დეკანოზი იცოდნენ: მარიანობა,
პეტრე-პავლობა და დავითობა. სულ სამი დღეობა იყო. თა-
ვისი მამული კარის ანგელოზს არ ჰქონია. აქედან ვინც იყო
გარეული, ის აფციაურები ლოცულობდნენ ამ ხატს. კარის
ანგელოზი თავად დასდებდა ხელს დეკანოზად. თავისით კი
ვერ დადგებოდა, დამიზეზავდას ეძახიან.

ჩვენ თამნიაურები ვართ სინამდვილეში, ახლა გვეძა-
ხიან წიკლაურებს, თამნიაურებსაც გვეძახიან.

აფციაურები იყოფიან: ღენჯანი, ნადირანი და ელიბი-
ანი. დუმაცხოში სხვა არის. ამას ჰქვია მამიშვილობა, მეკო-
მურობა. დეკანოზად მეტწილად ღენჯანი იყვნენ.

დეკანოზი სიტყვიანი, მეტყველი, მთქმელი უნდა ყოფი-
ლიყო. ხალხი უსახელო კაცს თავად არ გაუშვებდა დეკა-
ნოზად.

დეკანოზი ხალხის წამებით და ხატის წამებით უნდა
ყოფილიყო; აუცილებლად ავადმყოფობდა – უფრო გულის
და თავის ტკივილით.

დუმაცხოელ აფციაურებს ხალხი ყავდათ დაქმევებუ-
ლი – გიორგიანთ ეძახიან მაგათ. ამუშავებდნენ და მიწებს
ართმევდნენ. გამსიში წაურთმევიათ. აქ ისე არა. 6 დღის
სახნავი წაართვეს. ამუშავებდა სხვებს და თავადა ღებულო-
ბდა ღალას.

ხალხი პურის ყიდვით დადიოდნენ. მამულები ოჯახებზე იყო განაწილებული. მიწები მეტ-ნაკლებად ჰქონდათ ოჯახებს. ჩვენი ოჯახი რომ გაიყარა, ოთხა ძმაზე გაიყო, აფციაურებს, ჩვენს მეზობლებს კი უფრო ნაკლები ჰქონდათ, რადგან მეტი ძმები იყვნენ.

ჩემ პაპას პატაშურა (პაატა) ერქვა.

ხატის მამული ჰქონდა სოფელს. ხალხს ახმარებდნენ ისევ. მთელი სოფელი ერთდროულად დაამუშავებდა. ისეც იყო, რომ მორიგეობით სოფლის (ხატის) დასტური ამუშავებდა. ადგილის დედის სახელზე იყო ხატის მამულები. დღენახევრის-ორი დღის სახნავი იყო. ნაღალურიდან არაყი უნდა გამოეხადათ და ერთი ჭედილაი. ჭედელასთნ ქადაპური იქნებოდა. 5 თუნგი არაყი მაინც იქნებოდა. ხავიწის ქადა იქნებოდა და იმასთან ხშიადი, ძველებურად გამომცხვარი. ხავიწის ქადას ერთს გამოაცხოებდნენ მხოლოდ დიდს. ნახევარი ლიტრი (=2კგ.) ერბოს ახმარდნენ. ხშიადიც ერთი იყო.

ხატის ხევისბერი ეგ სხვა არის, თემისა – სხვა. თემის უფროსს ხევისბერი ერქვა.

აფციაურებს (ჯალაბაურებს) ხალხმა როგორც ბატონიანებს, სამრისხველო სამანი ჩაუსვეს პირიმზე ფუძის ანგელოზში. პირიმზე ფუძის ანგელოზში იმიტომ ჩაუსვეს, რომ ეგ იყო ყველაზე დიდი და მძლავრი სალოცავი. ეგ იყო ძლიერი კაცის დაცვით და შანახვით. ყველაზე მეტი ყმა ყავდა პირიმზე ფუძის ანგელოზს. ბექაურ-წიკლაურები ამ ხატის ყმები არიან. აფციაურების სალოცავი არის ზეგარდის წმინდა გიორგი.

ლომისაში თუ ვინმე ყმად იყო შაწირული, ის მუდამ წელს დადიოდა. კოპალეს ნიში გუდამაყარში არის კიტოხში. პირიმზეში წვრილი ზარი იყო აუარებელი, შაწირული ზარები იყო, კურეტებს რომ კიდიან.

თამნიაურები აქედან წასულები არიან ცხვედიათსა და მანგლისში. თამნიაურები ადრე გვარი იყო და მერე წიკლაურობაზე გადასულან. თამნიაური ხევსური იყო. იქ მაუკლავს ხევსური, შახიზნებიან ამ აფციაურს და უთქვამს, რომ წიკლაური ვარო. თამნიაურია ნამდვილად. იმ თამნიაურს შალვა ერქვა. შალვას მოუკლეს ძმა მამისიმედი. მოუკლეს იმას ძმა, ადგა და შური იძია და გადაიკეთა გვარი

წიკლაურად. აქ პირველად წიკლაურებს არ უცხოვრიათ. შალვამ ადგა და 18 მოკლა. იმან ჭინჭარაულები დახოცა (18) ქმოსტელები. შალვა ამანათი იყო, აქ რომ მოვიდა. კიტოსში იდგნენ ხადენი (ბექაურები) და იმათ შეეკედლა პირველად და დაეწერა წიკლაურად. იმიტომ დაეწერა წიკლაურად, რომ წიკლაურები ბევრი ხალხი იყვნენ.

დუმაცხოში წიკლაურები არიან ეხლა და ხარხელაურები იყვნენ. ფშავიდან ყოფილან გადმოსული.

ბოსელში დუმაცხოდან გადმოსახლებულან ბუბუნაურები და გვარი წიკლაურად გადაუკეთებიათ.

შალვა თამნიაური, რომელიც გუდამაყარში ხევსურეთიდან გადმოსახლებულა, სოფელ თამნიაურიდან ყოფილა. ხევსურეთამდე თამნიაური პირიმზე ფუძის ანგელოზის ყმა იყო. შალვა თამნიაურის შეწირული ზარი ხევსურეთში ფუძის ანგელოზში ისევ არის.

ბავშვი და რძალი პირიმზეში უნდა გაგვეყვანა.

შალვა თამნიაურის ერთ შვილზე მოვდივართ ისიც. აქ მეექვსათ ხევსურებს მერე შალვა. ხიზაში ჩოხლები იყვნენ. ღვევში მანგლისის მხარეზე არიან ჩვენი თამნიაურები გადასახლებული. მანგლისიდან მოდიოდნენ აქა, მარტია ყოფილა და ვანუაის ეძახდნენ, იმის შვილსა. იქაც წიკლაურობაზე იწერებიან.

პირიმზის მინდორზე კაციშვილი ფეხს ვერ დადგამდა. ადრე კაცი ცხენით რომ მოდენილიყო, უნდა ჩამომხდარიყო.

ფუძის ანგელოზი თავის ძალას ხმარობდა ყმისათვის და უყმო ყმისათვის. უყმო ყმანი იყვნენ აფციაურები, ჩოხელები და დანარჩენნი.

ჩოხელების ადგილზე არ არის პირიმზე. მაგ სალოცავის იყო ეგ ადგილი. დაინებოვრეს მაგათ ეგ ადგილი. ეგ ადგილი წიკლაურ-ბექაურებს ეკუთვნოდათ. რომელი გვარიც გინდა ყოფილიყო, ყველა უნდა ჩამოქვეთებულიყო.

ათნოსში გვაქვს კიდევ გიორგობა. ჩვენი თამნიაურები ამ გიორგობას მანგლისიდანაც მოდიან.

ბოსელელი მთხრობლის სიტყვები: „ბოსელში წიკლაურები იყვნენ. სწორი-სწორზე ვიყავით ბუბუნაურები და მარტიანი“.

გიორგი ალექსის ძე აფციაური, ფასანაური (დუმაცხოელი)
7. 06. 82

დუმაცხოში წიკლაურები და აფციაურები ცხოვრობენ. აფციაურები 15-20 წლის წინ 17-18 კომლი იყო. წიკლაურები დუმაცხოდან გადასახლებული არიან ბოსელში. ბოსელში რომ წიკლაურები არიან, ეგენი ადრე ბუბუნაურები ყოფილან. პირველად დუმაცხოში აფციაურები დასახლებულან. აფციაურების წინაპარი ხევსურეთიდან არის გადმოსახლებული, შატილიდან. აფციაურებს და ჩოხელებს ერთმანეთი უძმიათ.

ჩვენ გაგვაკულაკეს. წაგვართვეს ყველაფერი: ცხვარი, ძროხა, ცხენი. რაღა შაგვინახავდა ამოდენა ხიზანს, ავდექით და გავიყარენით. მაშინ მუშახელი იყო საჭირო, როცა ბევრი ცხვარი გვყავდა და ერთად ვიყავით.

აფციაურები დუმაცხოდან გადასახლებულები არიან ლუთხუბში, წინამხარში (ისიც გუდამაყრის სოფლებია), ცხველიათში, ჯულისში (ჭართალშია), ქართლში, თეთრ წყაროზე. სუ დუმაცხოდან წასულები არიან.

აფციაურის გვარისა ბარში რომ გადასახლებულა, იქიდან გადასახლებულ შვილს მთაში დარჩენილი მამისათვის შემოუთვლია:

– მამა, გიბარებს შვილებიო,

ჩამოდი, ახმეტაშიაო.

– მე ახმეტაი რად მინდა,

მთაშიაც მოდის სვილებიო – შეუთვლია მამას.

დუმაცხოს სალოცავენია:

1) დუმაცხოს წმინდა გიორგი. სოფლიდან ყველა მიდის. სოფლის უკანაა. შეიცავს: დარბაზს, საქობოს (ერთი ქვაბია შიგ), საზარეს, საქარეს (მინდორია); 2) ზეგარდის წმინდა გიორგი. ახლოს არის დუმაცხოს წმინდა გიორგისთან. ზეგარდის წმინდა გიორგი ჯერ ნიშივით რამე ყოფილა და შემდეგ ეკლესია აუშენებია მთიულ ქარნაიძეს; 3) საღმთო მაღალი მაღლაა სერზე, ნიშია. ნიშზე ჯვარია; 4) წვერის ანგელოზი. ნიშია ჯვარით. ათნოხელებისაც არის და დუმაცხოელებისაც. აფციაურებისაა, მაგრამ წიკლაურებიც

მოდინ. ათნოხში არის ადგილის დედა, კლესიასავითაა ნაგები. აქ მოდის აღდგომა, პეტრე-პავლობა, დავითობა და მარიანობა.

წმინდა დავითი ადგილის დედასთან არის. პატარა ეკლესიაა. ამ ხატებში მარტო ათნოხის აფციაურები და წიკლაურები მოდიან. წმინდა დავითი უფრო წიკლაურებს ეკუთვნის. აქ დეკანოზი წიკლაური იყო.

ბურსაჭილი (გუდამაყარი), 7. 06. 82

ბუბუნაურები ბოსელში ცხოვრობენ და ბურსაჭილს ადგილები გვქონდა. მე აქა ვარ დაბადებული (ბურსაჭილში). ბუბუნაურები ბოსლიდან სადმე წასულები არიან ხორხში. ისინი ბუბუნეურობაზე იწერებიან და ჩვენ წიკლაურობაზე ეწიერებიან.

ჩოხის წმინდა გიორგიზე იტყვიან: „ცით სვეტად მოსულიო, ცირასებ დაბრძანებულიო და ცირასებიდან აბრძანებულიო, ჩოხს დაბრძანებულიო“ (ცირასები – არის ადგილის სახელი შავი გუდამაყრის არაგვის ხეობაში, მანამ ბურსაჭილს მივალთ.

ბურსაჭილს გაღმა, შავი არაგვის მარცხენა მხარეს დიდი ნასოფლარია, რომელსაც ვანისკარს ეძახიან. ვანისკარსა და მის მიდამოებში ადრე ჩოხელებს უცხოვრიათ: „ჩოხური ადგილები იყო აქა“.

ბურსაჭილის გაღმა, შავი არაგვის მარცხენა მხარეზე, შემადლებულ ადგილზე არის ნასახლარი, რომელსაც ბატკინიანთ ნასახლარს ეძახიან. მაგის დაბლა არის პაპივლიანთ ნასახლარი. ორივენი (პაპივლიანი და ბატკინიანი) გვარად ჩოხელები არიან. ბატკინიანთი ჩოხში აღარავინაა. ერთი თბილისშია და მეორე – ფასანაურში. პაპივლიანთი 2 კომია ჩოხში; ერთი კომი კიდევ ჟინვალშია, თუ სხვაგან სადღასაც არიან. გაღმა სულ ჩოხური ნასახლარებია. მაგალითად, ომარათ ნასახლარია. გაღმა, ზევით, წიკლაური მარტო ერთი კომი იყო.

ბურსაჭილში იყვნენ: დათვენი, ბუდღუნინი, ვაზდგეიანი და მეოთხე – ბაწაწუნინი. I. დათვენი – ორი ახალგაზრდა ბიჭიდაა, ფასანაურში ცხოვრობენ. 4-5 კომი ვიყავით და ჯარში დაცვივდნენ. ესენი აქედან პიდაპირ ფასანაურში

გადასახლდნენ. II. ბადღუნისანი ზოგი ასპინძაში; ერთი კომი წითლიანთკარშია. III. ვაზდევნიანი ფასანაურში არიან, ჰოსპიტალში. IV. ბაწაწუნისანი, ერთი კომი ფასანაურში და ერთიც ასპინძაში.

ბურსაჭილის თავზეა, სურზეა მაღლა, საღვთო მაღალი – დუმაცხოველები აქ მოდიან. ჩვენ ერთად ვლოცულობთ იმას. აქვე არის ადგილის დედა. დათვენი და ვაზდევნიანი ძირად ხარხელაურები არიან. ახლა წიკლაურობაზე იწერებიან. ზევით რონ წავიდეთ აქედან, ცხოვრობენ წიკლაურები, ბუბუნაურები არიან კომად.

ბურსაჭირში ხევი ჩამოდის, რექიას ეძახიან. გაღმა, ჩოხელების ნასახლარში ამ ხევს ვანისკარის ხევს ვეძახით.

ლუთხუბში რომ წიკლაურები არიან, ეგენი აქაური წიკლაურების განაყრები, ერთები არ არიან. ლუთხუბელი წიკლაურები ძირად ფშავლები არიან. მაგათი ადრინდელი გვარი წითელაური ყოფილა. ლუთხუბელი აფციურები დუმაცხოში მოდიან ზეგარდობას. ლუთხუბში რომ ფშარაობაა, ჩოხში იმ დღეს მარიანობას ეძახიან.

ჩემი მამა-ბიძა ყოფილან დუმაცხოს; რომ გაუკულაკებიან, მერე ბურსაჭირში გადმოსულან, რადგან იქ დუმაცხოში სახლი და ქონება წაგვართვეს. ჩვენ წიკლაურებს ეს ადგილები სამთოთ ქონდათ. ზამთარში დუმაცხოში იქნებოდნენ, ზაფხულში აქ წამოასხამდნენ ცხვარსა და ძროხასა. სახნაურებიც გვექონდა (ჭალიანი, ჩირდილი, წამოთელული). საღალსაც ხნავდნენ, საძეღის თავსაც ხნავდნენ. შორია ესენი, არ არის ახლომახლო.

მთავარანგელოზი ადგილია, ჩემი მამა-ბიძის ადგილი, სახნავია, ვთიბთ კიდევაც. ნიშია მაგ მიწის ბოლოზე – მთავარანგელოზის ნიში.

დამღვევის ხევს ეძახიან. წიკლაურები ყოფილან. ზეგეს წაუღეკია 9 ძმა და დედა გადარჩენილა. პური წაუღია დასა და ისიც ზოგმა წამაიღო, დამღვევის ხევი მერე დაუძახეს. ეგ ადგილები ხარხელაურ-წიკლაურებისა იყო. ხალხელაური კარგი გვარია და არ იწერენ ამ გვარზე.

ხარხელაურები: ბაწაწუნისანი, დათვენი და ვადევნიანი. დუმაცხოში სახლ-კარი გვექონდა და აქ სამთოდ მოდიოდნენ. მუდმივად ბურსაჭირში არ იყვნენ. ამ სამ მამიშვილობას

შორის ქორწინება არ შეიძლება. ესაა წიკლაურთ გვარი გატეხილია, გადალახულია. აფციაურების გვარი არ გატეხილია. სიმრავლემ გატეხა წიკლაურები.

ხარხელაურები არც თამნიაურ-წიკლაურებზე გავათხოვებთ, სხვა წიკლაურებზე კი. ხარხელაურ-წიკლაურები და თამნიაურ-წიკლაურებიც ბავშვს და პატარძალს პირიმზეში გარევენ. ყველა წიკლაური და ბექაური გარევენ პირიმზეში.

მიხა მათეს ძე წიკლაური, 77 წლის, ჰოსპიტელი, 11. 06. 82

ჰოსპიტელში გადმოსახლებულა გუდამაყრიდან, სოფელ ბურსაჭილიდან. ჩემს ხსოვნას ბურსაჭილში 15 (თხუთმეტი) კომლი ვიყავით: წიკლაური – 13 ოჯახი, აფციაური – 1 ოჯახი და ჩოხელი – 1 ოჯახი. მაშინ 20 წლის ვიქნებოდი. ძველად დუმაცხოს ყოფილან ჩვენები და მერე გადასახლებულან ბურსაჭილში. თითქმის ერთი მამა იყო წასული. ორი ძმანი ყოფილან. ერთი ივანე და მეორე გიორგი. ივანე ვანისკარში დასახლებულა და გიორგი აქეთ. სამი ლოდი იყო ასე დაწყობილი. სამლოს ლოცულობდნენ, იქა. გიორგი სადღაც ცხოვრობდა, ნაყორთას ეძახდნენ. ლეკებს ბეგარა დაუდვიათ გუდამაყრისათვის და წასულან გიორგი და ივანე.

ჩვენა გორი ხარხელაურად გვეწერა. შირაქში ისევ არიან, ჩვენები გორი არ დაუკარგიათ – ხარხელაურად იწერებიან. ბუბუნაურებმაც წიკლაურად გადაიკეთეს გვარი.

ბურსაჭილში ჩოხელები, აფციაურები და წიკლაურები (იგივე ხარხელაურები) თავიანთ მამულებზე იყვნენ დასახლებული. მამულები ეკუთვნოდათ მაგათ ადრევე.

ბურსაჭილში წმინდა გიორგის ნიშია, წიკლაურების სალოცავია. ჩვენი გვარისას (ძია გიორგის ძეს) აუშენებია. დააარსა იმ კაცმა და ხალხმა დაიწყო ლოცვა. მამაჩემის დროს არის ეგ ნიში გაკეთებული და ვლოცულობდით აღდგომას.

ვაზდგვიანთ ეძახიან. ეძახიან კიდევ ბარდღუნთან მიხას (მთხრობელზეა ლაპარაკი). იყვნენ ბურსაჭილში კიდევ ბაწაწუნიანი. შვიიანთ ეძახდნენ კიდევ და დათვენი იყვნენ.

ბუბუნაურები იყვნენ ბურსაჭილში. მაშინ ბუბუნაურად წერებულან, ესლა წიკლაურებია. ძირად წიკლაურები არ ყოფილან. ეგენი ფშავიდან ყოფილან, ფშავიდან ჩამოსულან. დუმაცხოსაც დასახლებულან ბუბუნაურები და ბოსელსაც. მემრე ბოსლიდან გამოვიდნენ ბურსაჭილში.

დუმაცხოს პაპო მჭედელი,
ნეტაო, დედაშენსაო;
დუმაცხოს ჩასდგი ქვიტკირი,
შუას ჩაზარავ მტერსაო.

ეს პაპი მჭედელი აფციაური ყოფილა.

ჩოხის გიორგი ცირასებს ყოფილა დაბრძანებული და მერე იქ (ჩოხში) გადაუტანია ხატი.

თავანკარი ხალხი = გაგებული, მცოდენ კაცი.

დუმაცხოსთან ადგილი ოზანი სათემო ყოფილა. მთელი გუდამაყრის იყო. სახარავნე ადგილი იყო მთელი გუდამაყრისა.

ხოსრო ბუბუნაური ბუბუნებს, როგორც ჳარიო.

ჯიხვების გადანავალო
შიბო და შიბო კლდისაო.
სამზღვარო, სისხლით სავსე ხარ
ჩენი და ქისტებისაო.
ოზანოს მიდგა ხარიო,
დაეცა ქისტის ჳარიო.
ხოსრია ბუბუნაური
ბუბუნებს, როგორც ჳარიო.
ხოსრო შაკრეს და მიაგდეს,
მანდ უბუბუნე ბევრიო.
ხოსრომ დაგლიჯა ჳაპანიო,
როგორც კვიწის ბაწარიო.
დუმაცხოს გამოუძახა,
ათნოხს შაიქნა ჩქამიო.
მამეშველენით ჩქარაო,
წაიღეს ხარავანიო!
ათნოხით გამეუმართნენ
სულ შიგ ნარჩევი ყმანიო.
[ქისტების ნათქვამი]:
დაგვლიეს გუდამაყრელთა,
აგვაგეს ხმლისა ფხაზედაო,

ჩვენი გუდა-ნაბადი
გაკიდეს ხარის რქაზედაო.

ხარხელაურ-წიკლაურებს და ჩობალაურ-წიკლაურებს ერთმანეთში ქალი არ გვერგებოდა. ერწოში რომ ხარხელაურები არიან, ეგენი აქედან არიან წასულები.

ამბობენ, რომ ღაშარის ჯვარში ვინც მუხა მოსჭრა აფციური ჯალაბაურიანთი ყოფილა.

გუდამყარში სათემო სალოცავი იყო დიდებათ და გამსს შორის საბურთველოს წმინდა გიორგი: „საბურთველოს სათემო სალოცავს გაუმარჯოს სათემო სალოცავსაო“ – ასე ილოდებიან. პატრა ეკლესია აქვს იმას, მგონი აღარც არის იქა. სათემო სალოცავი დაარქვეს, რაკი შუა თემში იყო გაკეთებული. ჩიტა ბექაური მახსოვს მაგის დეკანოზი.

აქედან რომ წავსულიყავთ ჩვენ გავივლიდით, გამოვივლიდით. პირჯვარს ვიწერდით. იმ ხატს ისე ყველა ლოცულობდა, იქ კურეტები არ მოდის, როგორც პირიმზეში. მგონია მარიანობას როდისღაც იციან ეგა.

უემო ყმა = სხვა გვარისა წიკლაურ-ბექაურის გარდა, ვინც ყმად შეეწირება პირიმზეს.

სახლისშვილს ხევსურეთში მოჯამაგირეს ეძახიან.

ხეკაცი = არც რა არაფერი რომ იცის, ისეთი კაცი.

სულ ერთი იყო, პირიმზეში გავრევდით ბავშვს, თუ ფუძის ანგელოზში (ხევსურეთში).

ქალი თუ გათხოვდა და წავიდა სხვა სოფელში, აღარ არის თავისი მამის ხატის ყმა. ის ქმრის ხატის ყმა ხდება. თუ სოფლიდან არ წავიდა, ზესიძედ მოიყვანა ქმარი, მაშინ ეს ქალი ისევ თავისი მამის ხატის ყმად რჩება. ქმარი ისევ თავისი სალოცავის ყმად რჩება.

ბუბუნაურები ზეგარდში დასტურებად დგებიან, აფციურებთან ერთად. ზეგარდში ბუბუნაურის გვარის დეკანოზი არ გამიგია. ხარხელაურები ზეგარდში არ დასტურობდნენ. პირიმზეში ვდასტურობდით ჩვენ.

მიხა ძიასთან სუფრაზე რომ ვისხედით, მეზობელმა დაუძახა: „მათე, ცხვრებს მიხედეთ“. აქ ასეთი წესი ყოფილა, რომ ვაჟის სახელს იძახის მეზობელი, მიუხედავად იმისა, რომ ის ახლა თბილისში ცხოვრობს (მათე, იგივე მამუკა წიკლაური, პოეტი).

**ივანე ვაზდევას ძე წიკლაური, 73 წლის, სოფელი
ლუთხუბი, 18. 05. 1983**

ლუთხუბში წიკლაურების მამიშვილობა თანგულანი ძირად ფშავლები არიან – წითელაურები ყოფილან. კაცი შამაკველომიათ და იქიდან ჩამოუყვანია ხიზანი შამადგომას, დაზამთრების დროს, სასანოს ქედს ვეძახით, ლუთხუბის თავზე. აქაურებს ცეცხლი დაუნახავთ იქ და რომ მისულან, უთქვიათ, მანდ რატომ ხარ, სოფელში ჩამოდიო. ჩამოსულა ხიზნით და ამანათად მიუღიათ და წიკლაურად დაეწერნენ. მეორე მამიშვილობაა ჯიჯანი, მესამე – თორელანი, მეოთხე – ბოლონანი. ძმები ყოფილან და სახელზე მოდიან. არიან აქ კიდევ ლაგაზიანი და წიკლაურები არიან კიტოხიდან გადმოსული.

თლოშიაურები არ გამიგია. თავიდანვე წიკლაურები ვიყავით. ზურაბ ერისთავმა გადმოგვასახლა ახოდან წიკლაურები აქა.

ლუთხუბში აფციანურები ერთი ხელი არიან გადმოსახლებული დუმაცხოდან და ერთები ცხვედიათიდან. მღვდელი ყოფილა. ანთაურები კაწალხევს ეძახიან, ფშავს იქიდან არიან მოსულები. ისე ბლოდან არიან წამოსულები.

**გოგა ბასილას ძე წიკლაური, 78 წლის, სოფელი
ლუთხუბი, 18. 05. 1983**

ჩვენ ხევსურეთიდან ვართ გადმოსულები ლუთხუბში, ახოდან. ზურაბ ერისთავი რო ყოფილა, ამას მთის ხალხი ულაშქრავ, უჩაგრავ და იმის დროს ახოდან გადმოსახლებულან გუდამაყარში. ჯერ კიტოხის გაღმა რომ სოფელია, ზანდუკს ეტყვიან, იქ დასახლებულან. ზანდუკიდან მაქართაში ჩამოვსულვართ. ზანდუკიდან რომ წამოსულან, მაშინ მაქართაში მჟავე წყლებია, ნადირი მოდიოდა, მანდ თურმე და რაღა აქა ვზიდოთ ნადირი ზანდუკშიო, ბარემ გადმოსახლდეთო და გადმოსულან მაქართაში. დღესაც არიან იქ ჩვენი სახლიკაცები. მერე ამდგარა ერთი ძმა და, აქ ხალხს არ უცხოვრია იმ დროს, უთქვამს, მოდი, ამ ხეობაზე წავიდეთ, ვნახოთ, რა ადგილიაო. ნახეს და მეეწონათ. ჩავიდნენ

და უფროსები შეეკითხნენ, როგორ მოგეწონათ ის ადგილი. მდიდარი ადგილიაო, ლუხუმი ადგილიაო, ე. ი. მდიდარი ადგილიაო და ლუთხუმი იმაზე ჰქვია. ორი ძმა გადმოსახლდა. ერთს ერქვა თორელა, მეორეს – ბოლონა. აქ რაც წიკლაურებია იმის ჩამომავლობა ვართ. ერთი სხვა არის. ეგენი წითელაურები არიან. იმას უკანაფშავში მკვლელობა მოხდენია და წამოსულა და აქ, სახარავენოს ქედს ვეძახით, იქ დასახლებულა. წითელაურია და წიკლაურობაზეა ეხლა გადასული. აქედან რო გახედეს, ცეცხლი დაენთო და ბოლი ამოდის, წავიდნენ და კითხეს, ადგილი ჩვენიაო და აქ რატომ ხარო. აუხსნა მდგომარეობა და უთხრა, ამანათი ვიქნები, შემინახეთო. მერე წამაიყვანეს ის კაცი, ოჯახით იყო. საორბეს ვეძახით, იქ მისცეს სათიბი. მთა და სახნავი მამულიც. გაუმიჯნეს ის ადგილი იმას. იმ კაცსა შვილები ყავდა კიდევ. ეს ხალხი შეთვისდნენ ერთმანეთში და წიკლაურობაზე დაეწერნენ ეს წითელაურები. მამიშვილობით მაგათ თანუგლანთ ვეძახით. იმ კაცს თანგულა რქვივებია, რომელიც აქ მოვიდა. რო შესჩვილა თავისი მდგომარეობა, მისცეს ადგილი. შეფიცა ხატში ადგილის დედას, სოფლის თავს არის, თქვენს გვარზე ვიქნებო, როგორც ბიძაშვილები, არც ქალს ითხოვდნენ ერთმანეთში. კიდევ ორი მამიშვილობა ვართ აქა – თორელანი და ბოლონანი.

[შეკითხვა დაეუსვი – XVIII საუკუნის აღწერის დავთარში ლუთხუმის მოსახლეობა თლოშიაურის გვარს ატარებდა, რა გაგიგიათ მათ შესახებ. თლოშიაურები წიკლაურებად იქცნენ?]: თლოშიაურები გამიგია კი და სხვა არ ვიცი, პაპისაგან ვიცი, რომ წიკლაურები ვართ. ეგ თლოშიაური თუ იქნებოდა, მაინც წიკლაური იქნებოდა სულ ძველად.

ჩვენ სალოცავად დავდივართ ხევსურეთში ახოს, საიდანაც გადმოსახლებულვართ. იქ ორი გვარის ხალხი, ყმა მივდივართ, ფუძის ანგელოზის ყმები, წიკლაურები და ბექაურები. მთავარი ხატი გუდამაყრის პირიშუე ფუზის ანგელოზია. პირიშუე ახალციხიდან არის მობრძანებული, როცა ასპინძის ომი იყო; წამაიღეს ხატის უნჯი. პირიშუე მოძმეა ფუძის ანგელოზის. პირიშუის დღეობა და ფუძის ანგელო-

ზობა ერთმანეთს მოსდევს. მოდის ძველზე, მარიანობის თვეში, 15-ში. პირიმზეობა და მემრე, იმის შემდეგ შაბათს არ ასცდება ახოობა. ხევესურეთში გადავდივართ კურატებით და ყოჩებით. დასაკოდი უნდა იყოს ორივე.

გუდამაყრის სათემო ხატი არისო საბურთველოს წმიდა გიორგი. ეს არის დიდებათ-გამსის საზღვარზე. თემი არ მიდის აქ სალოცავად; ვინც ახლოს ცხოვრობს, ისინი ღოცულობენ. ჩვენ, როცა პირიმზეში მივედივართ, ჯერ უნდა გავიართ საბურთველოზე, სანთლებს ავანთებთ და სამწყალობნებს – კვერების გამოცხოვა ვიცით – იმას გავსერავთ. დეკანოზი არა ჰყავს, უფროსი კაცი, ვინც იქნება, ის ხელმძღვანელობს. პირიმზეში სასამართლო იქ ყოფილა; ამ ხატთან დაიფიცებდნენ კიდეცა.

ღუთხუბის სალოცავებია: 1. ადგილის დედა წმიდა გიორგი – მთელი სოფლის სალოცავია, 2. ფშარაველი – მაღლა მთაზეა. იქიდან დიდი ქვეყანა ჩანს – ფშავე: ხომი, აფშო, უკანაფშავეცი ჩანს, დურბინდით. აფშოველებიც ღოცულობენ ფშარაველს. ხოლოდ დროშას თავისას მააბრძანებდნენ ისინი. ჩვენ ჩვენი დროშა მიგვექონდა. ფშარაველის დროშას ინახავდნენ ადგილის დედა წმიდა გიორგიში. ერთი დროშა აქ რომ იყო, სამივე ხატისაა. დეკანოზი აქ უნდა იყოს წიკლაური. ანთაურიც კი ყოფილა. ხატმა დაიჭირა, ვაგონილი მაქვს, მე მომსწრე არა ვარ. 3. მესამე ხატი არის კვირაცხოველი.

ბავშვი და რძალი ჯერ ფშარაველში უნდა გაირიოს, მემრე პირიმზეში. კიდევ არის სოფელში ღვთიშობელი, მთავარანგელოზი. ეკლესია ბრძანდება ღთიშობელს, სადაც ვლოცულობთ.

ღუთხუბში ჯერ წიკლაური დასახლებულა, მერე ანთაური, ბოლოს – აფციაურები. ანთაურები ბლოდან კაწალხევიში მისულან და კაწალხევიდან აქ არიან გადმოსული.

აქ კლდე არის, საშავარდნო კლდეს ვეძახით. ეს შევარდენი დასჭირდათ თბილისში, დასჭირვებიათ. გადმოცემა არის რომ, ქალაქზე მზეს არ უშვებს, მზეს ეფარება რაღაც, ქალაქზე მზე არ იყო, არ უშვებდა და ის რა ფრინველი იყო მზეს რომ არ უშვებდა იმ ადგილზე. რით მოვაშოროთო და ამას შავარდენი შეებრძოლებო. და სად არის შავარდენი

და ლუთხუბშიო. როგორ დაეიჭიროთო, კლდე არის დიდი 199 მეტრი სიმაღლე ექნება, მემრე გოდორი დაწნეს და საბლები დაწნეს ლაფნისა. ამ გოდორში კაცი უნდა ჩაჯდეს და და იმ კლდეზე დაუშვებენ, რომ ღამე, გათენებისას შავარდენს მათანოს. ამ გოდორში ჩაჯდა ეს ანთაური. თუ ამ ადგილს მომცემთო, ერთი გორია, აქედან – იქამდინ. ჩაჯდა ეს ანთაური და მართლაც მათანა და დაიჭირა ეს შავარდენი. ჩაიყვანეს თბილისში ეს შავარდენი; რომ ნახა, რომ მზე როგორც წამოვალის, აყვება ეს ფრინველი. ნახა ეს შავარდენმა და წამოვა და ზეიდან შეეჯახება და დაამარცხა. ადგილი იმის შემდეგ აქვს მიცემული ამ ანთაურებს.

აფციაურები დუმაცხოდანაც არიან და ათნოხიდანაც. აფციაურები ცხვედიათიდან არიან მოსული. მღვდილანთ ვეძახით. მღვდელი ყოფილა ცხვედიათიდან გადმოსული. დუმაცხოში დადიან სალოცავად. მაგათ უფროსებისაგან გამოიგონია: ჩოხელები და ქისტები ვართო. ერთი ძმა ჩოხში დასახლებულა, ჩალი რქმინებია და მეორე ძმა აფი – დუმაცხოში. დუმაცხოშიც არიან და წინამხარშიც. აფციაურები ჯალაბაურებიც ყოფილან.

გუდამაყარში ბუბუნაურები წიკლაურობაზე იწერებიან, ბექაურობაზე იწერებიან. ბექაურებსა სახლიკაცობენ, ბიძაშვილობენ.

მამული ჰქონდა ადგილის დედას. ერთი ჰექტარი იყო. ხალხისაგან იყო შეწირული. სოფელი მოხნავდა და იმ ერთ დღეს მთელი სოფელი წაიყვანდა აჩაჩას და იმით ეხნავდით. თესლსაც მოსახლეობა მიიტანდა.

ფშარაველს ლამისყანაში ვენახი ჰქონია. გადმოცემა მაქვს პაპანემისაგან გაგონილი. ვენახი დიდი ყოფილა. ეს ფშარაველი ადრევე ბაზალეთში ყოფილა დაბრძანებული. იქ საიდან გაუჩნდა ვენახი, მაგას ვერ გეტყვი. პაპანემმა იცოდა ანდაზა: მაშინდელია ფშარაველი, ღ(ლ)ამით ულაში მომდიოდისო. 63 ქიჩირგოლი (ცხენი) აკიდებულე მამდიოდისო“. საიდან გაუჩნდა ვენახი ლამისყანაში, ამას ვერ გეტყვი. ბაზალეთში ყოფილა ეგ ფშარაველი, ბაზალეთიდან ერწოშია და ერწოდან აქ არის მოსული. როცა ბაზალეთში ბრძანდებოდა, მაშინ დევებსა და ადამიანებს ერთმანეთს შორის ჩხუბი ჰქონდათ. კაცი შემოხვდა დევს და გაუხდა

ჩხუბი. შეიბნენ ერთმანეთს კაცი და დევი ბაზალეთში. დევი გალახა კაცმა. წაასწრო ხატმა ფშარაველმა. დევი უთხრა, რომ ნუ გამცემ, რო კაცმა გამლახაო. ფიცი მისცეს. თუ როგორ იყო და ერთხელ ფშარაველმა სადღაცა თქვა და დაესია ამის შემდეგ ეს დევი ფშარაველს, გამანებე თავიო. არაო, შენაო ფიცი გასტეხეო და წელიწადში უნდა მომცე ქალი და ბიჭიო. შეწუხდა ეს დალოცვილი ხატი და ადგა და ერწოში წაბრძანდა. ამ დევი იკითხა და იქაც მიაგნო. მერე აქ მობრძანებულა. ალბათ ფიცი რომ ჰქონდა მიცემული, იმიტომ გაურბოდა. აქედანაც, აქაც მიაგნო. აქაც ართმევს ქალს და კაცს. არჩევს. კარგები უნდა. ბიჭი არის, დაძმანი არიან. და კარგი ვაჟუცია. თავისთავს ატყობს ეს ბიჭი, რომ იმაზე კაი ბიჭი არ მიდის ხატში. დაც ლამაზი იყო და თქვეს, რომ დევი რომ მოვა, ჩვენ წაგვიყვანსო. ხმალი გალესა ამ ბიჭმა, მეემზადა საომრად. როცა ხალხი მივიდა, სულ ბოლოს მივიდნენ ეს დაძმანი და სულ ბოლოში დასხდნენ. ბოლოს დევიც მივიდა და ფშარაველს დეველაპარაკება, რომ სულ იმას მიძრახავო, რომ ჩემს ხალხს არჩევო და ესლა ბოლოში რომ სხედან, ამეებს წავიყვანო. ადგება და უარს ვერ ეტყვის. ამ ბიჭს ეტყვის დევი, რომ გამიძეხ წინაო, შენც და ქალმაცო. მერე ბიჭი ეტყვის, სად წავიდე, შენ გამიძეხ წინაო. იმ ბიჭმა უთხრა ხალხს, რომ რამე მოხდეს, ხმა არავინ გაიღოთო – უწინავ უთხრა. გაუძღვა დევი წინ. ბიჭმა ასწივა ხმალსა და დაატრა თავი. თავი გაგორდება და ყვირის: გაესკდი, გაესკდიო. აინც ვერ გაძლო ბებერმა ერთმა ქალმა, რომ ადრევე გასახეთქი იყო შენი თავიო და ნელად მოხდაო. ამ ქალის სიტყვებზე მოხდა სეტყვა საშინელი. ნაწილი ხალხი დაუხოცია. სასაფლაოები იქ იმ ხალხის, აკლდამებია, ეტყობა. მას შემდეგ თავისუფალია ხატი დევისაგან.

ფშარაველს დიდი ვენახები ჰქონია ლამისყანაში, 63 ცხენის საპალნე ღვინო მოჰქონდათ.

იტყვიან, რომ თორელას შემდეგ ჩემი ჩათვლით, 8 თაობაა გასულიო. 7 მამას ითვლიდნენ ჩემი მამა-პაპანი და მე მერვე ვიქნები.

ისევ გოგა წიკლაური, 25. 05. 1983

ლუთხუბელი წიკლაურების თანგულაანთ მამიშვილობა ადრე სალოცავად დადენილა ფშავეში. ჩემობას ადარ გამოგია. ფშარაველის უნჯი ყმანი წიკლაურები ვართ. აფციურები და ანთაურები ისე ლოცულობდნენ. დეკანოზად ფშარაველში წიკლაურიც დგებოდა და ანთაურიც. ანთაურებიც ადრე მოსულები არიან და ყმად შეფიცული. წიკლაურებიდან დეკანოზობა ძირითადად მოუდიოდათ თორეულაანთ და ბოლონაანთ. უფროსებმა იცოდნენ, ფშარაველი უძველესი სალოცავიაო. ფშარაველს იტყვიან, არც ხატს და არც ჯვარს.

ლუთხუბე იტყვიან, შვიდჯერ არის ნაოხარიო, ე. ი. შვიდჯერ არის მოსახლეობა შეცვლილი.

ლამისყანაში ფშარაოს ვენახს ადგილობრივი ხალხი ამუშავებდა. კითხვაზე – აქედან წასული ხალხი ხომ არ ამუშავებდა – არ ვიცო; მაწირული იქნებოდაო. თვითონ ლამისყანელებს მოჰქონებიათ ღვინო დღეობაში. იმათ მეკულუხენი ერქვათ. სანამ ფშარაველში ავიდოდნენ, მეკულუხენი ღამეს ათევდნენ, ღიშანაოსთან – ეს არის ფშარაველის ნიში, ჯვარი აქვს ზედა. მშრალად ნაგებია. ქვის ჯვარი ადგას ზედ და შიგ აქვს სასანთლე. ქვებია დაწყობილი ჯვარივითა. ორი ქვაა ერთმანეთზე დადებული, ჯვარივითაა. ღამეს რომ გაითევდნენ, მანდ ინახება ფშარაველის დროშა, ადგილის დედა წმიდა გიორგიში. დროშა ვერცხლის ჯვარია, ზარი აქვს. ახლა ზოგი შეხვეწება ხატსა, მიშველყო და დროშას მოგართმევო და მერე მოაბეს, შეხვეწილები რომ იყვნენ. ბოვრაცსაც ეძახდნენ დროშას ძველებურად. **უნაჭრო დროშაა ბოვრაცი.** დროშის ხედ ხმარობდნენ ღვიის ხეს, მარადმწვანე მცენარეა.

ხვეისბერსაც ვეძახდით და დეკანოზსაც. საერთო საქმეზეც დეკანოზს ეკითხებოდნენ, ძმები როცა გაიყრებოდნენ, მოიწვევდნენ დეკანოზს და უფროს კაცებს, ასაკით უფროსებს. მოდავეები უფროსებს უნდა დამორჩილებულიყვნენ. სულ ძველად ვისაც როგორ ეჭირა მამული, ისე იყო. გადანაწილება მიწების არ იყო. როგორც ვისმე ეჭირა მამაპაპიდანვე, ისე ეკავათ მამული. მაგალითად ორი ძმანი არიან, გაიყარნენ. დაუშვათ ერთს ბევრი შვილები ყავს,

მეორე უშვილოა, ამ მამულს მაინც შუაზე გაჭრიდნენ. მამას, როცა გაიყრებოდნენ, სამარხს მისცემდნენ. თუ შაძლებული ოჯახი იყო, ბევრს მისცემდნენ, თუ არა – ცოტას. ოჯახი ძროხისა და ცხვრის სულადობით იყო მდიდარი. ათასი სული ცხვარი მაინც უნდა ყოლოდა შეძლებულს, ძროხა ათზე მეტი არ ეყოლებოდა. ღარიბს ათი ცხვარი, ორი ძროხა და უღელი ხარი ეყოლებოდა, მეტი არა. შეძლებულს ორი უღელი ხარი ეყოლებოდა, მეტიც შეიძლება. ხუთასი ცხვარი საშუალო შეძლებისად ითვლებოდა. აქ იყო ისეთი კაცი, რომელსაც 7 ათასი სული ცხვარი ჰყავდაო. ეს მდიდარი იყო.

კაი ვაჟკაცს ეტყოდნენ კაი ყმა და არა შეძლებულზე. „კაი ყმა ნუ შურობ, სოფელო, // კაი ყმა კაი ფარია, // იქიდან მოგეფერება, // საიდან მოდის ჭირია“ (ესე იგი საიდანაც გაჭირვება მოდის). კაი ვაჟკაცზე იცოდნენ იმის თქმაც, კაი ხარიაო.

„სამარხში“ შედიოდა ცხვარი, ძროხა, პური. ისე რომ მიწა მეტი მიეზომათ, ეგ არ იყო. უშვილო რომ დაბერდება, უნდა დამარხონ ძმამ და ძმიშვილებმა. მამული დარჩება იმით. ტოლათ გაინაწილებენ; სხვას საქმე არა აქვს იმათთან.

შეიძლებოდა სხვა გვარისაზე, სოფელშივე მიწის გაყიდვა. თავის სინდისზე იყო. წიკლაურებს რომ გაეყიდა მამული აფციაურზე, ეწყინებოდათ, მაგრამ არაფერს იტყოდნენ. რჯული ეგეთი იყო. (ეს უწილო კაცების შესახებ). სოფლის გარეთ კაცზეც ყიდდნენ მიწას და სოფელშიც. სოფლის კაცზე უფრო უპრიანი იყო გაყიდვა.

არ გამიგია, რომ უწილო კაცს მამული შეეწირა ხატისათვის. წილიან კაცს კი შეუწირავს ადგილის დედისათვის მამული. ჰქონდა სამი დღის სახნავი ამ ხატს. სოფელი ვხნავდით. დღე იყო დანიშნული და მოვხნავდით. თავისებს რომ მოვხნავდით, მერე ხატის მამულს მოვხნავდით. ეს ხატის მამული ხატთან ახლოს იყო. თესლს თან მივიყოლებდით. აჩაჩით ვხნავდით. ვთესდით წმინდა პურს. ხატის მამულს ხაზეინობდა დასტური და დეკანოზი. დასტური მოყოლებით მოდიოდა. დასტური სამივე სალოცავის იყო. დასტური

ოთხი იყო. სოფელში კომლობრივ მოყოლებითაა. ასტურობა დაახლოებით ათ წელიწადში ერთხელ შეგვხვდებოდა. დასტურია თვითონ ხატის დიასახლისი. ოჯახიდან დასტური ერთი კაცი უნდა ყოფილიყო, გინდ რამდენიმე კაცი ყოფილიყო ოჯახში. მოყოლებით, მეზობლობის მიხედვით მოუდიოდათ დასტურობა. დასტური იცვლებოდა ამადლებას. ამადლება მოდის დიდი ხუთშაბათის მეშვიდე ხუთშაბათს.

ავად რომ გახდებოდნენ, შეეხვეწებოდნენ ადგილის დედა წინდა გიორგის და შესწირავდნენ. დეკანოზთან მივიდოდნენ და ეტყოდნენ: აი, ეს მიწა შემიწირია ამა და ამ ზომისა ხატისთვისაო.

ივანე იოსების ძე აფციაური, 81 წლის, სოფელი ლუთხუბი, 25. 05. 1983

ქისტები ვართ ძირად. ქისტი ვინმეა გაქართველებული, გადმოსული მკვლელობაზე. აღდგომელაანი, ტერდაანი, აბდულიანი, გიორგელანი ერთი განაყრები არიან. არიან სხვები აფციაურები, მღვდლიანთ ეძახიან – ცხვედიათიდან მოსულან. პირველად სოფელში არის დასახლებული წიკლაური; ბევრნი ეგენი არიან. ჩვენ და ანთაურები ცოტანი ვართ. აფციაურები ანთაურებზე წინ მოსულან. ანთაურები არიან მოსული ბლოდან, ხევსურებია ძირად. კაცი შემოკვდომია და აქ მოსულან. შახიზნებიან სოფელსა. ეს ადგილი ყოფილა უწინ ეგრე თავგანებებული. 70 კომი ვიყავითო, 50-დაა ეხლა.

ამანათი ნიშნავს იმას, რომ დანაშაული აქვს ადამიანს და წავა და შეეხიზნება, ეტყვის: მკვლელობა მომიხდა და შამინახეთო. ერთი შემთხვევა იყო ჩემ დროს – ხანდოელს კაცი შემოაკვდა და აქ ამანათს ეძახდნენ. ბადათურაი ერქვივნა იმ კაცს. ცოლი აქაური ყავდა და იმის სახლ-კარზე მოვიდა ამანათად. ცოლისძმებმა ადგილი მისცეს. ხელოსანი კაცი იყო, მუშაობდა. ცალკე, თავისთვის ცხოვრობდა. ხალხმაც უთხრა, მოხანი, იარსებე და იყავიო. ეს ამანათი ყველგან სოფლის სალოცავებში დადიოდა. ამ ამანათს დასტურობა არ მიარგეს. ხატის მამულის მოხვნაში სოფელთან ერთად მონაწილეობას მიაღებინებდნენ. სოფელში რაც ხა-

ტია, ყველას ვლოცულობდით. გარეკვით ბავშვს და პატარ-
ძალს ზეგარდში გაგრეკავდით. აფციაურები ზეგარდის ყმა-
ნი ვიყავით, ყველანი აფციაურები. სოფელ ლუთხუბის სა-
ლოცავებში არ გაგრეკვდით, ისე გაიყვანდით.

ამ სოფლის ხატებში ყველაზე ძლიერი ხატია კვირია –
ვედახით კვირიჯვრობას. აღდგომის სწორზე მოდის. პირვე-
ლად კვირე სხენდება. ასე დაილოცებოდა დეკანოზი: „დიდე-
ბა ღმერთსა, მოწყალე მოსამართლესა, ღმერთო, გაუმარჯვე
თავში კვირესა, კვირე ძლიერსა, კვირეს ძალიანსა, ღვთიშ-
ვილს წინაღმდეგსა, ხორციანთ ხერუხლებსა; ღმერთო, გაუ-
მარჯვე, მაზალა ხევის (მაზალა ხევი ვითომ დიდი ტერიტო-
რიაა) ბატონ-პატრონს, ემ აღვილის დედას წმინდა გიორ-
გისა; ღმერთო, გაუმარჯვე ფშაროს წვერი ანგელოზს; ღმე-
რთო, გაუმარჯვე მალაწალ წმიდა გიორგის, ჩვენი ფშარა-
ველის მოძმე-მომხრეს; ღმერთო, გაუმარჯვე პირიმხეს ბორ-
ტვის ანგელოზს; ღმერთო, გაუმარჯვე ფუძის ანგელოზს –
ჟამ-ჟამოთ მთარულთ, ყმათა და ძმათ საიმედოს, უყმო ყმის
მეშველს; ღმერთო, გაუმარჯვე ჩოხის გიორგის ცირასებით
ჩამობრძანებულს, ჩოხს დაბრძანებულს; ღმერთო, გაუმარჯ-
ვე სამხთო მალალსა, სამართალს ღთისასა; ღმერთო, გაუმა-
რჯვე წვერის ანგელოზს, ორი წყლის ბატონსა და პატრონს;
ღმერთო, გაუმარჯვე ზეგარდის წმიდა გიორგისა, ზენა
სოფელს დაბრძანებულსა; ღმერთო, გაუმარჯვე საბურთვე-
ლოს წმიდა გიორგისა – სათემო სალოცავს; ღმერთო, გაუ-
მარჯვე ხახმატის ჯორს – მგზავრ გიორგისა, მგზავრის
მიმყოლ-მომყოლ ანგელოზს; ღმერთო, გაუმარჯვე დედაღ-
ვთშობელს – საქართველოს განმანათლებელსა; ღმერთო,
გაუმარჯვე მთავარანგელოზს – მთავრად სახსენებელსა;
ღმერთო, გაუმარჯვე მუხის გიორგის, ბერმუხაში დაარსე-
ბულს; ღმერთო, გაუმარჯვე ღომისას ხორაშან ტყვეთა
მსხნელსა; ღმერთო, გაუმარჯვე ღუდის ყველაწმიდასა –
ქვაწულად მქცეველსა; ღმერთო, გაუმარჯვე ცეცხლისჯორს
– სულ არაგვიან დამყურებელსაო; ღმერთო, გაუმარჯვე ლა-
შარის ჯორს – ოქროს შიბიანს, ოქროს მშვილდიანს; ღმე-
რთო, გაუმარჯვე გმირ კოპალას – იუდად მებრძოლს (დე-
ვებს შურობს ის გმირი კოპალაო); ღმერთო, გაუმარჯვე
ილიას, ზაქარიას – ცა-ღრუბელთ უფროსსა; ძალაო იმათაო,

სამართალო ღვთისაო, გეხვეწები, ჩვენი ლუთხუბი შეინახეთ, კარგად ამყოფეთ, ემ სოფელსა კაცი კაცზე მოუმატეთ, სარჩო სარჩოზე მოუმატე; მონადირეს გაუმარჯვე, მოლაშქრეს, მწყემსსა, მუშას, მეზავრს ხელი მოუმართე; ეხლა კიდევ, რითაც გალადღნენ, გამრავლდნენ, გასახდელი გაუზარდე და თეთრი თმა-წვერით დაუბერე. ან კიდევ: ავადმყოფი, ვინმეს ყავდეს ემ სოფელში, მაარჩინეთ, ლხინის წამალი დააყარეთ, თქვენი ტკბილი ანგელოზები დაახმარეთ. ან კიდევ: ჯარში ვინმე იყოს ემ სოფლისა, ხელი მოუმართეთ და მშვიდობით ჩამაიყვანეთ. გაუმარჯოს ნახსენებ ღვთიშობელსაო! – ბოლოს იტყოდა დეკანოზი.

ცხრა ხატობა მოდის წელიწადში ლუთხუბში. მორიგეობით სამ საკლავს ვკლავდით წელიწადში და ეხლა თითო საკლავს ვკლავთ. დასტურობა ვიცით მორიგეობითა.

ზევით რომ ვთქვი, წვერის ანგელოზი, ათნოხის თავხუა სულ ზევით და ორივე არაგვს გადაყურებს.

გამსის ქვემოდან საბურთველოს ვლოცულობთ. სათემოა. გუდამაყრის ყველა მოდის. პირიმზეში რომ გავივლით, სანთელს ავანთებთ, ქადებს გავსერავთ და დავილოცებით.

მაღაწალი ცხვედიათის სალოცავია. ჩვენი ფშარაველი და მაღაწალი ორივე მაღალ მთაზეა და ერთმანეთს უყურებენ.

ხახანთ გიორგა იყო ჩვენი დეკანოზი, წიკლაური. ამ დეკანოზმა წინასწარ ყველაფერი სიზმრით იცოდა, ვინ მოკვდებოდა, ვინ ავად გახდებოდა. ჩვენი სოფლის ყველა ხატში დეკანოზობდა. ცხრა დღეობა მოდის ჩვენთან და ის იყო ჩვენთან ყველაში დეკანოზი. ახალი წელი, აღდგომა, კვირიჯრობა (მთიულეებმა იციან – კვირიძლობა), ამადღება. მერე ამადღების სწორიაო, ხატობა ვიცით. მერე პეტრე-პავლობა ვიცით. მარიანობა არის მერე – ეგეც ხატობაა. მერე ელიაობა ზაფხულში. ჯერ ელიობა და მერე მარიანობა, გიორგობა.

ეკლესიაში ვიცით ელიობა და პეტრე-პავლობა. ახალი წელი ვიცით აღვილის დედაში. კვირიჯრობა ცალკე ხატია, კვირე ჰქვია იმ ხატს. აღდგომის სწორზე მოდის, ერთი კვირის სწორზე. ამადღებაც აღვილის დედაში ვიცით.

ამაღლებების სწორზეც, ხატობაც მანდვე ვიცით. ეკლესია დედანდეთიშობლის სახელობისაა. მარიანობა ვიცით ფშარაოს. ფშარაველს ვეძახით, სხვა არაფერს. ფშარაველია ბაზალეთიდან მობრძანებული. გიორგობა ვიცით ადგილის დედა წმიდა გიორგიში. მარიანობა და ფშარაველობა ერთია. ყველაზე დიდი დღეობა არის მარიანობა. ერთნაირად კი არ მოდის მარიანობა-ფშარაველობა. დიდი ხუთშაბათიდან მეშვიდე ხუთშაბათზე მოდის მარიანობა. აღდგომის მიხედვითაა ეს მარიანობა-ფშარაველობა. ზეგარდობაც ისრეა ჩვენი – ეს მოდის მეთხუთმეტე შაბათს დიდი ხუთშაბათიდან. ზოგჯერ წინ გადმოიტანენ მარიანობას – მარხვის იქით არ უნდა გადავიდეს.

აფციაურები ვმარხულობდით ყოველ ოთხშაბათს და პარასკევს, წიკლაურები კი – არა. იმათ არ ჰქონდათ აკრძალული დღეები. ერთხელ ვჭამე ყველა ოთხშაბათს და ნადირი დატანებოდა ცხორს, საქონელს. რო შარეოდათ (?), ნადირს რამე უნდა შეეჭამა, წაეღო.

აქედან, ლუთხუბიდან ფშავში გადახვალ, კაწალხევში, აფშოში, ორწყალში. კაწალხევში ფუნდუკის მთაზე გადახვალ, კუდიანაზე – მიგრიაულთას გადახვალ, მაღაროში ჩავალის. ფშარაოზე – აფშოში ჩავალთ, ბეტიწნრილზე ჩავალის.

პირიმში დადიან წიკლაურები, ბექაურები – ყმანი არიან. ჩვენ, აფციაურები, ყმანი ვართ ზეგარდისა. აფციაურები პირიმშის უყმო ყმანი ვართ. დუმაცხოს საღვთო მაღალი სხვაა, წვერის ანგელოზი სხვაა, ზეგარდის წმიდა გიორგი სხვაა. შაბათს – სამღთომაღლობა, კვირას ჩამოვა ხატი დუმაცხოში და ოთხშაბათს ათნოსს ავლენ და კობათს გადახედავს და ხუთშაბათს ზეგარდობა – ერთმანეთს მოყვება. დეკანოზი სამივე ხატს ერთი ყავდა.

**ვანო აექსენტის (ბაღაჩას) ძე წიკლაური, 88 წლის,
სოფელი მაქართა, 28. 05. 1983**

თლოშიაური გამიგია, ჩვენი ჯაღლაფნი იყვნენ. მერე ისინი გაყრილან და გადმით წასულან – ზანდუკში. გორი თლოშიაური არ გამიგონია.

მაქართას სალოცავებია: 1. მაჩაგნის ჯვარი. ეგა ადრე-
ეგა. ერთი კაცი ყოფილა, დეკანოზებს ეძახდნენ. ისა გაუგი-
ეებია რასმე. დასდგია და უთხრია ხის ძირები. იქიდან,
მიწიდან ხელებით რომ სთხრიდა, ვერცხლის ჯვარი ამოუ-
ბრძანებია. მემრე იქვე, იმ ადგილზე შაინახეს და ლოცუ-
ლობდნენ იმას. მერე დაიწყეს მაგ ხატის – მაჩაგნის ჯვარის
ლოცვა. ის დეკანოზი წიკლაური იყო. მემრე ხევსურებმა
მოგეპარეს ის ძვირფასი ჯვარი. ერთი თოლი ჯვრისა 300
თუმიანი ღირსო, – თქვიან. როცა ნახეს, მე დაბადებული
ვიყავი, 25-26 წლის ვიქნებოდი, როცა ეს ჯვარი მოიპარეს.

2. კვირე – ნიშია. მაჩაგანი და კვირე ერთმანეთს გაყუ-
რებენ. ერთი გაღმაა. მეორე – გამოღმა.

3. სოფელთან არის ადგილის დედა – პატარა ეკლესიაა.

4. სოფლის ზემოთ არის ადგილის დედის შემდეგ წმიდა
გიორგი.

ყველაზე ძლიერი, მთავარი სალოცავი სოფლისა მაჩა-
გნის ჯვარია. ბავშვს და რძალს ჯერ ადგილის დედაში
გავრევთ, მერე – პირიმზეში. როცა პირიმზეობა მოდის, იმ
დღეს მოდის მაჩაგნის დღეობა. თუ პირიმზეში ვერ წავიდა
დღეობაზე, მაჩაგანში ავა. სანთლებს ანთებდნენ. ერთხელ
მოდის მაჩაგნის დღეობა, მაშინ, როცა მარიანობა და პირი-
მზეობა. ადრე ერთი სალოცავი არ დარჩებოდა თუ საკლავს
არ მიაყოლებდნენ. თუ დღეობა არ არის და ფთილებით
მიზეზი ამოგვივიდა, წავალთ ჩვენს სალოცავში, სანთლებს
ავანთებთ და მაგას ვეძახით „უდღეო დღეს“ გემსახურებით
– ასე შეპირდებიან.

დეკანოზი ჩვენი სოფლისა პირველად მაჩაგნის ჯორს
გაუმარჯოსო, ადგილის დედასა, დიდებულ კვირესა, წმიდა
გიორგისა. ყველა სოფლის დეკანოზი პირველად თავის სა-
ლოცავებს დაასახელებდა.

ამანათობა ის არის, რომ კაცი რომ მოკლავდა, წავი-
დოდა სხვა სოფელში გადასახლდებოდა, იქ ველარ დადგე-
ბოდა.

მაჩაგნის ჯორს მამული ჰქონდა. დღეობაში გამოხდიან
ლუდს, არაყს დასტურები და მარიანობას დაღვევენ. დასტუ-
რები, ორი კაცი დაახუნევიანებდნენ, მამკინებდნენ ხალხს,
დღეობაში გამოხდიან სასმელს... სამი დღიური ჰქონდა ეს

მამული მაჩაგნის ჯორს. თავისი საკუთარი შეუწირიათ მაჩაგნის ჯორისათვის. სამწყალობნოთ შეუწირიათ, რომ გამარჯვებულყო და კარგად ყოფილიყო.

მამულები თავიდანვე ჰქონდათ ყველას თავ-თავისი და-თავისებული. სულადობით არ განაწილდებოდა მამული. ორნი ძმანი, რომ იყვნენ და ერთს ყვანდა ოთხი შვილი, მეორეს – ერთი, შუაზე გაიყოფოდა გაყრის დროს მამული მაინც. რაც ერთი შვილის პატრონს მიერგებოდა, ის ოთხი შვილისასაც. ხშირად იყო რომ ბევრი უმამულო იყო, ზოგს ბევრი მამული ჰქონდა. უმამულოები სხვაგან წავიდოდნენ სამუშაოდ, ბარში იყვის მკა.

მარო წიკლაური-გაგაძე, სოფელი ქვემო მღეთა, 29. 05. 1983

ხარხელაურებს გუდამაყარში, დუმაცხოში წიკლაურად გვარი მამულის გულისათვის აქვთ გადაკეთებული. წიკლაური ყოფილა უშილო; მემამულებობის დროს, როცა ხენათესვა იყო, გადაიკეთა გვარი ჩემმა წინაპარმა მამულის გულისათვის. უშილო კაცს ბევრი მამული ჰქონდა. ჩვენმა წინაპარმა აიღო ეს მამული და დაეწერა წიკლაურად. იქ გვაქვს სალოცავი „ხარხელაურთ კვირია“. „აფციაურთ კვირიაც“ არის.

დუმაცხოს დეკანოზი დაილოცებოდა: ღმერთო, გაუმარჯვე დუმაცხოს საღვთოს, საღვთო მაღალს (ეს ძალიან მაღალ წვერზეა, დუმაცხოს თავზე), ზეგარდის წმიდა გიორგისა, წვერის ანგელოზსა (გამოდმა ათნოხის თავზეა), პირიმზე ფუძის ანგელოზსა, ჩოხის გიორგისა, საბურთველოს და... გუდამაყრის ხატებს რომ მორჩებოდა, მერე ახსენებდა ღომისას.

გუდამაყრის სოფელ სიჯანათში არის უბანი მამესწარიანი. ჩვენთან მამიშვილობაცაა ბექაურების გვარში – „მამესწარანი“ და თბილისში არის გვარი მამესწარაშვილი, აქედან წასული.

ათნოხის თავზეა წვერის ანგელოზი. ამ ხატს ყავსო ერთი თეთრი დათვი და ორი თეთრი მგელიო. ხატის მოედანში არიან ესენი დაბინავებულიო. ამ ხატის მოედანზე არ შეიძლება ბალახის მოთიბვა, საძოვრად მხოლოდ შეიძლება

დღე მოადგონ ცხვარს. მანდ არ შეიძლება ცხერის გაჩერება; ვინცაო ამ წესებს დაარღვევსო, ხატების დათვი და მგლებიო მის საქონელს მიესევინაო.

პირიმზეს ცხვარი ყავდა ორასამდე. შეწირულები იყო ეს ცხვარი, მე გავიღებდი, სხვა, და ასე მოუგვროვდებოდა. მახსოვს, შავლია იყო ბექაური, ის უფლიდა. თავის ცხვარში ჰყავდა შერეული. ხოლო როცა ამ ცხვარს გაპარსავდა, მატყელი ამ შავლიას რჩებოდა. ხატის ცხვარი მხოლოდ ერთი უნდა დაკლულიყო. ახლაც ყავს ცხვარი ამ ხატს.

მაქართაში ჯერ დეკანოზი რიგით სოფლის სალოცავებს ახსენებდა და მერე რიგით ახსენებდა გუდამაყრის სხვა ხატებს.

==გუდამაყარში 22 სოფელია. ლუთხუბში, მაგალითად სამი სოფელი შედის, ესეა ითვლება ერთ სოფლად.

გაბრიელ ვანოს ძე ბექაური, 55 წლის. სოფელი თორელანი

გუდამაყრელები სალოცავად დადიოდნენ ხევსურეთში. მიდიოდნენ საკლავით. თორელანში მარტო ბექაურები ვცხოვრობთ. თორელანის პირდაპირ, სოფელ კიტოხის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, შავი არაგვის მარჯვენა მხარეს, მთის დაფერდებაზე მდებარეობს ფუძის ანგელოზის ნიში. ნიში ოთხკუთხა ფორმის კოშკია. კიტოხის ხატებია: მაჩაგნის ჯორი, წმიდა გიორგი – მის გვერდზეა. მიწაში ჩასმულ ჯვარს ნიშს ეძახიან. სასადილოსთან ახლო ფუძის ანგელოზის ნიშიცაა. მაჩაგნის ჯორში მოდის ორი დღეობა – მარიამობა და ამაღლება. მაჩაგნის ჯორი სასოფლო სალოცავია. პირიმზე კი გუდამაყრის საერთო, სათემო სალოცავია. დეკანოზად ხატის მიერ ხელდადებული იყო. ვისაც ხატი ინდომებდა, ის იქნებოდა დეკანოზი. დეკანოზი მამიდან არ დგებოდა.

ბერი იოსების ძე წიკლაური, 75 წლის. სოფელი მაქართა

ჩვენი მამა-პაპა ხევსურეთიდან გადმოსულან – წიკვა და ბექა. მკვიდრები ვართ ამ სოფლის. მერე გადასულან აქედან ლაგაზიანში, დიხოში. პირველად როცა გადმოვიდნენ, სოფელში წმიდა გიორგის ხატი ჰქონიათ. პირიმზე ფუძის ან-

გელოზია ყველაზე ძლიერი ხატი, პირიმზე და ფუძის ანგელოზი ცალ-ცალკე ხატებია. ამ ხატის ყმები წიკლაურები და ბექაურები არიან. აფციაურები ყმები არ არიან. მაგათ დუმაცხოს საღვთო ჰყავთ. წიკლაურები რომ გადმოსულან, ნიში გაუკეთებიათ. პირიმზეში მინდორია. იქ ჯარები მდგარან. აქედან ხატმა მერე ხალხი აყარა და მერე იქ დარჩათ ხატის ადგილი. პირიმზე ფუძის ანგელოზში ეკლესია დგას. აქაა საბერო და საქობეც. მანდ მოდიან წიკლაურები და ბექაურები. სხვა გვარებიდან, ვინც ეხვეწება, ისინი მოდიან. პირიმზეს ხატი აქ არის, ფუძის ანგელოზი კი ხევსურეთშია. მაგას აქ დროშა აქვს. მაქართაში მარტო წიკლაურები ვცხოვრობთ. ბავშვს ჯერ წმიდა გიორგიში გავრევედით, შემდეგ – პირიმზეში.

პირიმზე ფუძის ანგელოზს მამულებს სწირავდნენ. ასეთი მამული აქვს ცუცქუნაურთასა – ხოზის მინდორი (პირიმზესთან ახლოსაა). არავის ახსოვს, ვისი შეწირულია. ხალხი შიგ ვერ შედის. გაღმა ვიღაცეებმა წმიდა გიორგის ბორტვი ააფუეს და კინაღამ დაიხოცნენ. ხატისათვის შეიძლება მოეხნათ, თავისთვის – არა.

მაჩაგნის მთას ებახიან. აქაა წმიდა გიორგის ხატი; ევ არის ადგილის დედაც. მაქართაში მცხოვრები ბუბუნაურები კომის სახელია. იქნებოდა ვინმე ძველთაგან. აქ სულ წიკლაურები ცხოვრობენ.

გუდამაყრის სოფლებია: 1. ბახანი (წიკლაურები – 9 კომი. აქ ცხოვრობენ მთიულეთიდან გადმოსული პატაშურები (7 კ.) და ქავთარაძეები (3 კ.); 2. წინამხარი (აფციაურები – 8-9 კომი), 3. მაქართა (აფციაურები – 40 კომამდე); 4. თორელანი (ბექაურები – 20 კომი); 5. საჩაღისჭალა (წიკლაურები – 6 კომი, ჩოხელი – 5 კ.); 6. ფახვიჯი (წიკლაური – 20 კ.); 7. თოთიაურები და ჭოჭოხი (ჩოხელი – 12 კ., ბექაური – 3 კ. და წიკლაური – 1 კ.); 8. სიჯანანი (წიკლაურები – 15 კ.); 9. ბაკურხევი (ხევსურები: ფიცხელაური – 13 კ., ველთაური – 2 კ., არაბული – 1 კ.); 10. კიტოხი (ბექაური – 19 კ., წიკლაური – 2 კ.); 11. ანთოხი (წიკლაურები – 5 კ., აფციაურები – 2 კ.); 12. ბოსელი (წიკლაური – 7 კ.), 13. ჩობალაურები, ხოზა, ცუცქუნაურები და ლიდენი (წიკლაური – 11 კ., ბექაური და ჩოხელი – 3-3 კ.); 14. ჩოხი

(ჩოხელი – 24 კ.); 15. დუმაცხო – (აფციაურები – 18 კ.,
წიკლაური – 3 კ.); 16. ბურსაჭილი (წიკლაური – 5 კ.); 17.
ლუთხუბი (წიკლაურები – 44 კ., აფციაურები – 12 კ.,
ანთაურები – 2 კ.); 18. გამსი (ბექაურები – 30 კ., წიკლაური
– 6 კ.); 19. დიდებანი (ბექაურები – 20 კ.); 20. ზანდუკი
(წიკლაური – 25 კ., ბექაური – 5 კ.)

ბაბაღე ბექაური-წიკლაური, 85 წლის, სოფელი ზანდუკი

ზანდუკელები (სოფელ ზანდუკში მცხოვრებნი – რ. თ.)
მთავარანგელოზის ხატს ვლოცულობთ. მაგრამ ეგ ხატია,
აქ, სოფელში არაა, ლაგაზიანის თავზეა. აქ ლოცულობს
კიდევ კოტორიანის ხალხიც. ეს სამი სოფელი ერთად ვართ.
მეორე სალოცავიც გყავს – მახვილოს წმიდა გიორგი. ეგ
ამ მაღალი მთის წვერზეა. ეგ ციხეცაა. ყველა ლოცულობს
პირიმზე ფუძის ანგელოზს. ეგ, ჩოხში თუ ყოფილხარ, იქაა.
კვირეცა გყავს, მაგრამ ეხლა აღარაფერია. მეხუთე სალო-
ცავია თორელანის თავზე ხახმატის მგზავრის გიორგი. მა-
საც ყველა ლოცულობს. ბაკურხევის გზაზეა.

ზანდუკში ბექაურები დიდებანთიდან არიან გამოსულე-
ბი. თლოშია ვიღაც წიკალაურს ერქვა. კოტორიანი და ლა-
გაზიანი ზანდუკში შემოდის; ამ სოფელ ზანდუკშია ჩვენ,
წიკლაურები, თლოშიანი ვართ.

კაცილა გვადაქას ძე წიკლაური, 76 წლის.

სოფელი ლაგაზიანი

ლაგაზიანი, კოტორიანი და ზანდუკი სინამდვილეში ერ-
თი სოფელია. აქ ცალ-ცალკე მოიხსენიებენ. ლაგაზიანში
წიკლაურები სამი კომი ვართ; ადრე კი უფრო მეტი – 7
კომი ვიყავით. კოტორიანში მარტო წიკლაურები ცხოვრო-
ბენ. ზანდუკში ბექაურების სამი კომია, დანარჩენი წიკლა-
ურები არიან. წიკვაი და ბექვაი ძმანი ყოფილან. წიკვა თუ-
რმე მუშაობდა, ბექვას კი ხალხი უჭრია. ამიტომ წიკვას
გაყრა მოუნდომებია. გაყრილან ისე, რომ ერთურთის ქალი
გვერგებოდესო. ამიტომ გაყრისას ძალდი გაკვეთეს ერთ-
მანეთში. წიკვა და ბექვა ხვესურეთიდან – არხოტიდან ყო-

ფილან მოსული. ბექაურები ერთმანეთში ქალს არ ათხოვებენ, წიკლაურები კი ერთმანეთში ზოგზოგაი თხოულობენ.

სამივე სოფელს წინავ ლაგაზიანი ერქვივნა. ზანდუკელები მაქართიდან არიან ამოსული. წინავ მანდ სამი კომი ბექაური ცხოვრობდა. ზანდუკის წიკლაურები, მაქართისა და კოტორიანი ერთმანეთთან ახლოს ვართ. ჩვენთან კოტორიანის წიკლაურები უფრო ახლოს არიან. ზანდუკიანი ნელად არიან გადმოსახლებული.

ლაგაზიანში არის შემდეგი ხატები: მთავარანგელოზი, ხახმატის ჯორი, კვირე, პირიმზე ფუძის ანგელოზი. ეს სალოცავები კოტორიანისადაცაა და ზანდუკისადაც. მთავარანგელოზს აქვს საბერო მიწური, ოთახივითაა. კვირეს ნიში ჩოხს არის. კვირეს ნიში აქაც გვაქვს, ზემოთ, მთაზე. ამას კვირაცხოველობას ვლოცულობთ. კვირეს აქვს საჯარე. ესაა კოშკი და თავზე აქვს ჯვარი. მთავარანგელოზში დამზადებული ღუდი კვირეში მიგვაქვს. ორივე ამ ხატის დეკანოზი წიკლაური იყო. აქ, ამ სამივე ხატში, მარტო ჩვენი სამი სოფელი მოდის.

სოფელ დიდებაანიდან დასავლეთით, მაღალი მთის დაფერდებაზე მდებარეობს კვირეს ხატი. ესაა უზარმაზარი იფნის ხის ქვეშ აგებულ პატარა ოთხკუთხა ფორმის ყორე. მას აღმოსავლეთით დატანებული აქვს შუკუმი.

საბურთველოს წმიდა გიორგი მდებარეობს სოფელ დიდებანიდან ჩრდილო-დასავლეთით. ესაა დაფუტოროვებული მსხლის დიდი ხე, რომლის გვერდითაც მართკუთხედის ფორმის ნაგებობაა. მას სახურავი ჩამოქცეული აქვს. სოფელ დიდებანის ბოლს უზარმაზარი ქვაა, რომელსაც ხალხი მინდვრის ქვასა და წმიდა სანებას უწოდებს.

მახარე ბერის ძე ჩოხელი, 78 წლის, სოფელი ჩოხი.

აფი და ჩალი ძმები ყოფილან. ჩვენა ვართ ძირად ოსები. გაყრის შემდეგ ცალ-ცალკე დაუწყიათ ცხოვრება. აფი ღუმაცხოში დასახლებულა, ხოლო ჩახი – ჩოხში. ერთმანეთში აფციანურებს და ჩოხელებს ქალი არ ერგებათ. წინათ ასე იყო. ესლა თხოვდებიან ერთმანეთში. ჩოხის ხატებია: ჩოხის წმიდა გიორგი, კვირე, მთავარანგელოზი, ხეთანაი,

სადედაბროს წმიდა გიორგი. კვირე პატარა კოშკივითაა და ჯვარია. სადედაბროს წმიდა გიორგი სუ ზეით არის წვერზე, კვირეს ზემოთ. იქაც წინათ ბერებს უცხოვრიათ. თხუთმეტი ნასახლარია იქა. ადრე დარბაზი იყო, ახლა ნასახლარებია. ეკლესიაც ყოფილა. ხეთანაი სოფლის მარჯვნივ არის. ნიშია, კოშკია პატარა და ჯვარია ჩასმული. ესენი ჩოხელების სალოცაეებია. ჩოხის წმიდა გიორგში მოდის მარიამობა, გიორგობა, ამაღლება, აღდგომა, აღება, ახალწელი.

ხეთანაში ხეთანობა მოდის ამაღლების შემდეგ, კვირეში – კვირიაობა, კვირიჯვრობა მაისის თხუთმეტში. მთავარანგელოზში – ხოზობა, თიბათვის ოცში. ბერები რომ არსებულებენ, იქა იცოდნენ დღეობა, ახლა აღარ მახსოვს. სახელად კი სადედაბროს წმიდა გიორგი ითქმის. ყველა ხატის დეკანოზი ერთი იყო. დასტურობა წილისყრით არის. მარიანობას ჩადებოდა დასტური და მარიანობას გადადებოდა.

ჩოხის წმიდა გიორგის სახნავი ჰქონდა. სათიბი არა ჰქონდა. სახნავი ორი ჰექტარი იქნებოდა. სოფელი ერთად შააქუნებდა ხარებს, ხნამდა, ზოგი ფარცხამდა. ხელმძღვანელობა დასტურისა იყო. მოწეული პურიდან ლუდი დუღებოდა. თუ მოჭარბებოდა, არაყიც გამოხდებოდა.

წმიდა გიორგის ტყეში ხეს ვერავინ ვერ მოჭრიდა; ხატისთვის კი მაიჭრებოდა. მარიანობას ხატის მამულიდან ვაკეთებდით არაყსა და ლუდს. სხვა დღეობებში პინით ვკრეფდით. კაცზე ერთი პინა იყო, ოჯახში რამდენი მამაკაციც იქნებოდა. პინა ექვსკილოანი იყო. ორასი ლიტრა ლუდი იქნებოდა, ორასამდე არაყი მოვიდოდა.

კვირეში არაყი ვიცით. კვირეზე მოჰქონდათ ორი თუნგი არაყი და ერთი ქობი ლუდი. მამა-პაპითვე ხატის მამულებს ხოდაბუნებს ვეძახდით. ვისაც ხატის მამულები ეჭირა, იმასც სადები ელო, ამდენი არაყი უნდა მოიტანო. ჩოხის წმიდა გიორგის წინათ ბევრი მიწა ჰქონია და სოფელს დაუნაწილებია. ჩოხის წმიდა გიორგის დაუტოვეს მამულები, როცა განაწილდა ეს მიწები. ხეთანას მამულები ჰქონდა და მაგის მამული ერთ კაცს ეჭირა. მას უნდა მოეტანა დღეობაში ერთი თუნგი არაყი. თუნგში ოთხი ლიტრა ჩადიოდა. ხეთანას ტყე აქვს და აქედან შეშა მიჰქონდა არაყისათვის.

მთავარანგელოზს თავისი მამული ჰქონდა. დანაწილებული არ იყო. ტყე აქვს. ვისაც სადები ჰქონდა, რაც მოსავლიდან მოჭარბდებოდა, იმას რჩებოდა ჩალათ და პური და არაყი აკეთებდა თავისთვინა.

ჭალაში პირიმზე ფუძის ანგელოზია.

აქ ჩოხში განაყრობაზე არიან: ხიზანიანთა, ლაზარიანთა, შუღლიანთა, პაპიანთა.

დასტური ყოველი დღეობის წინ წმინდობს. როცა დღეობა მოდის, დასტური ჩაჯდება წყალში, არაგვში, იბანავებს და წავა ხატში, – ზამთარშიც, იანვარშიც. ერთხელ ჩავა წყალში; დეკანოზიც ეგრე იყო.

გიგო ალექსის ძე აფციაური, 82 წლის, სოფელი დუმაცხო.

დუმაცხოს გვარებია წიკლაურები და აფციაურები. აფციაურები თვრამეტი კომლი ვართ. წიკლაურებია აქედან არიან გასული ბოსელში და ბურსაჭირში. პირველად აქ დასახლებულა აფციაური. აფციაური ხევსურეთიდან არის მოსული, შატილიდან ყოფილან წამოსულები. აფციაურებს და ჩოხელებს უძმიათ ერთმანეთი.

ერთმა წიკლაურმა მოკლა აფციაური. მკვლელის ოჯახი გადასახლდა ქართლში. იქ ცხოვრობდა. აფციაურს იქიდან კაცებს უგზავნიდა შესარიგებლად. აფციაური კი არ შეურიგდა. მერე აიღო წიკლაურმა, იყიდა ხარი და ზეგარდის ხატში დააბა. თავად კი ტყეში დაიმაღლა. ხალხმა ხატში დაბმული ხარი ნახა და დაიწყეს გაკითხვა, რა არიო, ბოლოს გაიგეს, რომ ეს ბასილა წიკლაურის მოყვანილი იყო. მემრე ხომ აღარ შეიძლება იქიდან ხარის გამოყვანა. ადგნენ და დაკლეს. ჯერ დეკანოზი ელაპარაკა, ვინც მოკლეს, იმის ძმას, აფციაურს. სისხლით არ დაიბანება პირიო და უნდა შერიგდეთო. ველარ თქვა უარი აფციაურმა და შერიგდნენ.

ჩვენ კომუნისტებმა გაგავაკულაკეს. ცხვარი წაგვართვეს. აღარ გვყავდა არცერთი ძროხა, ცხვარი. რაღა შავგინახავდა ამოდენა ხიზანს და გავიყარეთ. მაშინ მუშახელი გვჭირდებოდა, ბევრი ცხვარი გვყავდა და ერთად ვიყავით.

აფციაურები დუმაცხოდან გადასახლებულებია ლუთხუბში, ცხველიათში, წინამხარში, ჯუღისში, ქართლში, თეთრწყაროზე. ისე, დუმაცხოდან წასულები არიან. აფციაური რო წასულა ბარში, იქიდან შვილს მამისათვის შემოუთვლია: „მამა, გიბარებს შვილებიო, //ჩამოდი ახმეტაშიაო. // – მე ახმეტად რად მინდა, // მთაშია ც მოდის სვილებიო“ – შეუთვალა მამამ.

დუმაცხოს სალოცავებია: დუმაცხოს წმიდა გიორგი. აფციაურების სალოცავია. სოფლიდან ყველა კი მიდის. ეს სალოცავი სოფლის ზევითაა. აქ არის დარბაზი, საქობე, საზარე, საჯარე (მინდორია); ზეგარდის წმიდა გიორგი დუმაცხოს წმიდა გიორგისთან ახლოა. ეკლესიაა. წინ აქვს საჯარე – ხალხი იყრება იქა; სამლო მადალი სულ მადლაა, სერზე. მოხევეებისა და ჩვენს საზღვარზეა. ნიშია და ნიშანზე ჯვარია; წვერის ანგელოზი ნიშია ჯვართით. ეს ათნოხელებისაცაა და დუმაცხოველებისაც. ათნოხში აფციაურები და წიკლაურები არიან. აფციაურები ამ ხატის ყმანი ვართ და წიკლაურები მოდიან სტუმრად.

ლაშქრობა ყოფილა და მაშინ იძმეს ერთმანეთი ჩოხელებმა და აფციაურებმა. არ დალატობენ ერთმანეთსა.

ნინია დიმიტრის ძე აფციაური, 76 წლის, სოფელი ათნოხი.

აფციაურები ათნოხიდან გადასული არიან ერწოში, მანგლისში, ცხველიათში. აფციაური პირველად დუმაცხოში დასახლებულა. ჩვენა ვართ ქისტები ძირადა. ორი ძმანი ყოფილან – ერთს ქვივნებია აფი, მეორეს – ჩახი. ჩახზე ჩოხელები მოდიან, აფზე – აფციაურები. კაცნაკლებობა მოსვლიათ წინავე და გადმოხიზნებულან, აქ ჩახიზნებიან.

ათნოხში წვერის ანგელოზის გარდა არის წმიდა გიორგის ნიში – პატარა კოშკია, წინ ცოტა მეიდანია აქვს. შოფლისპირ ადგილის დედაა – ძველებური ეკლესიაა. აქ მოდის აღდგომა, პეტრე-პავლობა, დავითობა, მარიანობა. წმიდა დავითი ადგილის დედასთან არის – პატარა ეკლესიაა. ამ ხატებში მარტო ათნოხის აფციაურები და წიკლაურები ღოცულობენ. ადრითვე ერთად ვლოცულობდით. წმიდა დავითი ეკუთვნის უფრო წიკლაურებს, წვერის ანგელოზი – აფციაურებს, მაგრამ ორნივე ვლოცულობთ. წმიდა დავითში დეკანოზი წიკლაური იყო,

წმიდა გიორგიში სულ ერთია, რომელი გვარისა იქნება დეკანოზი. წვერის ანგელოზში აფციაური იყო დეკანოზი.

პეტრე ბერიკას ძე წიკლაური, 87 წლის, სოფელი მაქართა

მაქართაში გაღმა-გამოღმა სულ წიკლაურები ვართ. მაქართისაა ღვთიშობელი – გაღმაა ციხე, აგრეთვე კვირია, ადგილის დედა – ამას მანაგნის ჯორსაც ვეძახით. კვირიაში ადღომის სწორზე კვირიაობაზე მივედივართ. ეს ხატი სხვა ხატებზე უფრო ძლიერია. კვირიას მინდორი აქვთ თავისი, საჯარეს ვეძახით. ნაეკლესიარია. ბოურაყი კვირიას არ ჰქონია. წინავე იყო ბოურაყი მანაგნის ჯორისა. კიტოსს ეტყვიან, ჩვენ ხატი და იმათი ხატი ძმებია. აქედან გააბძანებენ ბოურაყს კიტოსში, მანაგნის ჯორში. კიტოსში მანაგნის ჯორსა ბეჭაურები ლოცულობენ. კვირიას დასტური სხვა არის და მანაგნის ჯორისა – სხვა. მანაგნის ჯორს მამული აქს სოფლის უკანა. დასტურები მოხნავდნენ, სოფელი მომკიდა. მაგ მამულიდან არაყს დაამზადებდნენ და რაც პური დარჩებოდა, ვინც საწყალი იყო, იმას მისცემდნენ. მემრე კი იმას უნდა მიეტანა უკანვე. კიდობანში დასტური ჩაკეტდა და ვისაც დასჭირდებოდა, იმას მისცემდა სესხად პურსა, ობოლ-ქვრივსა. მერე ამას პური ან არაყი უნდა მიეტანა, როცა ეტყოდნენ დასტურები, გინდა დღეობაში, გინდა უდღეობო დღეს. მამული ოთხი-ხუთი დღიური იქნებოდა.

ფშარაოს კიდვა ხატი. ხატსა შარაო ჰქვია, გაღმაა. ნიშია. ამადღების სწორზე მოდის მისი დღეობა.

მანაგნის ჯორში ორი დეკანოზი იყო. ხატისაგან იყვნენ აყვანილები. კვირეზეც ეგენი იყვნენ დეკანოზები და ღვთიშობელშიც.

სოფელ თორელანში ჩოხელები მოსახლეობენ. აქ არის კანხის წმიდა გიორგი.

წიკლაურები დიხნოში ლუთხებიდან არიან გადასულები. საცა კაცი დასახლდებოდა, ადგილის დედაც იქ უნდა დაარსებულიყო. როცა აქ დასახლებულა ხალხი, ეგ ადგილის დედა ყოფილა უკვე აქ. ადგილის დედის შეწირული მამული სამი დღიური იქნება.

დიხნოს კვირაცხოველი არის ფიქალი ქვისაგან ნაგები ნიში. უფორმო ნაგებობა. სოფელ წინამხარში კვირა ფიქალი ქვებისაგან ნაგები ოთხკუთხა ფორმის საშუალო სიმაღლის კოხტა კოშკია. კოშკს თავზე ადგას ქვის ფართო ჯვარი.

ხანდო

**ნატო პავლეს ძე დავითური-ლაზვიაშვილი, 60 წლის,
სოფელი წითლიანი, 22. 07. 1981**

ხანდო განა ერთი სოფელია: წინამხარი, ვეშაგურები, უკანამხარი, დავითურები, მეჯილაურები, სოღევე.

სალოცავიო დავითურების არის ციხისა თორმეწამე. ლაზვიაშვილების სალოცავია ათენგენობა (უკანამხარშია). რომ ეთქვათ, სადაური ხარო, ვეტყოდით, ხანდოელი ვარო. ხანდო მთიულეთში არ შედის.

ამ ორ გვარს გარდა, ხანდოში ცხოვრობდნენ კიდევ გვრიტიშვილები, მოთიაშვილები, (ესენი მეჯილაურები არიან, ეგენი). სოღევეში იყვნენ ჯანიაშვილები, უკანამხარში იყვნენ ნათობიშვილები და ლაზვიაშვილები. ეს ორი გვარი ერთმანეთში ქალს არ თხოულობდა.

ხანდოს ხეობაში მეჯილაურებში არის წვერობა. მოთიაშვილების სალოცავს ეძახიან მთავრობას, გვრიტიშვილებისას – წვერობას.

„ხანდოს თემს“ იტყოდნენ დალოცვაში – ჩვენს ხანდოს თემს გაუმარჯოსო. ყველა სალოცავს ახსენებდნენ, პირველ რიგში, წინამხარის სალოცავს – მთავარანგელოზს ახსენებდნენ. ჯერ ჩვენთან, ჩვენს სალოცავში ვრევთ ბავშვებს და მერე ღომისაში.

კურატის (ხარის) შეწირვა ვიცოდით, როცა ოჯახში რამე გაჭირვებაა, ვმკურნალობთ, რომ არ მორჩება. ხბო გაჩნდება და შეუთქვამთ, იმის სახელზე იქნება და 3 ან 5 წლის უნდა დაგვკლათ. ორივე ხატს უკლავენ. დილით ვიცოდით შეწირვა, ღამე ხომ ვიქნებით, გათენდება და როგორი ამინდიც უნდა იყოს, მაინც დაგვკლავთ, გინდ ყოჩი იყოს, გინდ კურატი.

დავითურები არიან შირაქში, კიდევ არაგვის პირზე. ჩვენ ხატში – თორმეწამეშიც მოდიან სალოცავში. ჩემი მამის ძმისშვილები ფშავიდან, გომეწრიდან მოდიან სალოცავად. მიხეზი იმისი იყო, რომ ადგილი ვიწრო იყო. თავისით არიან წასულები. ეს ომის შემდეგ მოხდა მაგათი გომეწარში გადასახლება. აქედან გომეწარში მოკლეზუა გადასახვლეული, ბანცურში გადადიან და ჩადიან ფშავში. სოფელს ვეძახით ბანცურს. ხანდოდან არიან ვეშაგურები გასული

ბანცურში. ვეშაგურებიც ჩვენ ხატში, მთავარანგელოზში პეტრე-პავლობას ღოცულობენ.

ჯანიაშილები ხანდოში სოღეველები არიან.

**პავლე იოსების ძე ღაზვიაშიელი, 65 წლის, სოფელი
წითლიანი, 22. 07. 1981.**

ღაზვიაშილები ხანდოს ხეობის სოფელ უკანამხარში ცხოვრობენ. კიდევ იყვნენ ქურციკიშილები, მნათობიში-
ლები. აქ იყვნენ კიდევ ჯუხარაშილები (ცოტანი). მე იქ ვარ
უკანამხარში დაბადებული. მამაჩემმა აქ, წითლიანში გად-
მოგვიყვანა. ჩემი ძმებისაგან ვიცი, ჩვენაო, ნარიმანიძეები
ვეყოფილვართო. ღაზვიაშილები, მნათობიშილები და ქუ-
რციკაშილები საერთოდ ღოცულობენ წმიდა გიორგის –
დიდი ეკლესიაა უკანამხარში. სხვადასხვა თემიდან (გულა-
მაყარი, ჭართალი) მოდიოდნენ და იქ იწერდნენ ჯვარს. ისე
წმიდა გიორგის ათენგელობას ვეძახით. ღაზვიაშილები, ქუ-
რციკაშილებს და ნათობიშილებს არ შევირთავთ, არა
გვაქვს წესად; ერთ სოფელში ვცხოვრობდით.

ჩვენზე მთიულს არ იტყვიან, იტყოდნენ ხანდოველი.
მთიულს ფასანაურს ზემოთ იტყვიან. ბავშვს წმიდა გიორ-
გიში გავრეკთ. შენი ნებაა ღომისაში გარეკ თუ არა.

ხანდოს სოფლები: 1. წინამხარი – მელიქიშილები და
ზურაბაშილები. მაგათი ხატია მთავარანგელოზი; 2. ვეშა-
გურნი – ვეშაგურები. ესენიც ამ მთავარანგელოზს ღოცუ-
ლობენ; 3. დავითურნი – დავითურები. სალოცავია ციხისა-
თორმეწამე; 4. უკანამხარი; 5. სოღევე – ჯანიაშილები და
გვრიტიშილები; 6. მეჯილაურნი – მოთიაშილები და გვრი-
ტიშილები.

სოღევეში ქავთათრაძეები იყვნენ ზესიზედ გადმოსულე-
ბი.

ხადა მთიულეთში შედის. ჭართალიც არ შედის მთიუ-
ლეთში. ღაპარაკი ხანდოველებისა და მთიულების განსხ-
ვავლება. ეგენი იღმინებიან, რაღაც აგრძელებენ. ჩვენ კიდევ
ქვევით ხალხს ვემგვანებით. ვაშლობის (ანანურის საბჭო)
მთიულურად ღაპარაკობენ; მაგათ ღაპარაკს ვერ გაარჩევ.

ტრიპოლსკი ფასანაურში 5 ოჯახია. რუსები პირველად
რომ შემოვიდნენ საქართველოში, მაშინდელი შემოსულები

არიან. წარმოშობით პოლონელია. ლოცულობენ მთიულების სალოცავებში – ლომისა, პირიმზე და დედის სალოცავში – წიფორის წმიდა გიორგი. დედა მთხრობელის თანმხლები ტრიპოლსკისა უიჟიაშვილი იყო.

**მისა მათეს ძე ჯანიაშვილი, 73 წლის, ფასანაური,
23. 07. 1981.**

ხანდოს ხეობის სოფელში ვართ ჯანიაშვილები. ჩვენ გვეძახიან საერთოდ ჩიკრიკიანებს (ჯანიაშვილების ნაწილს, 4 კომლს). ეხლა კი ბევრნი არიან. სახელადა ჰქვივნებია ეგ. სოფელში არიან კიდევ გვრიტიშვილები. სულ ნათელმდრონობა და რაღაც იყო ამ ორ გვარს შორის. ერთმანეთში ქალს არ ვითხოვდით. ჩვენი ბიძაშვილობა არის კიდევ მანგლისში, მუხათგვერდში. ჯანიაშვილების სალოცავი არის წმიდა სანება – სოფელს მაღლაა. ეხლა იყო იმის დღეობა. გვრიტიშვილების სალოცავი არის წვერის ანგელოზი (უკანამხარში) დადიან ეგენი სალოცავად. სანება კიდევ მოთიაშვილების სალოცავია. ეს ორი გვარი ვრევთ ბავშვებს სანებაში. მოთიაშვილები და ჯანიაშვილები აკეთებენ ჩვენ ხატში მნათეობას. ფულს შეკრიბავენ და იმით იყიდან საკლავს და სასმელს. ადრე ჯანიაშვილები და მოთიაშვილები იყვნენ დეკანოზები. ახლა წავიდ-წამოვიდა ხალხი და ეხლა როგორც პატიოსანი კაცი აირჩია ხალხმა გვრიტიშვილები. სამი წელიწადი ავადობდა, თავს არ უდებდა, ვერ შეძლებდა. ეხლა კი კარგად არის.

ხანდოველს ვიტყვით ხოლმე ჩვენს თავზე. ლაპარაკი ხანდოველებისა და მთიულების ერთმანეთისაგან განსხვავდება. მთიულები აგრძელებენ. ჩვენი ხანდოველების ლაპარაკი კი როგორც მისაქციელი და ნატახტარის ხალხი, იმათ ლაპარაკს უახლოვდება. იტყოდნენ „ხანდოს თემი“.

ხანდოს სოფლები: 1. უნაგირის ხევი; 2. წინამხარი. 600-700 მეტრით არის ეს ორი სოფელი ერთმანეთს დაშორებული. უნაგირის ხევში მეღიქიშვილებია. სალოცავია მთავარანგელოზი. ასე ამბობენ ამ ხატზე „ხანდოს კარის გასაღები“. წინამხარშიც მეღიქიშვილები არიან; 3. ვეშაგურები – ვეშაგურებიც ამ ხატის ყმანი არიან. ეს სოფელიც ამ ხატის დღეობაში მოსდის; 4 უკანამხარი – ნათობიშვილები,

ლაზვიაშვილები, ქურციკიშვილები. სალოცავია წვერის ანგელოზი; 5. დავითურები – დავითურები. ესენი თითქმის სულ ჩამოვიდნენ ვეშაგურთ სოფელში. ამათ სალოცავი (ეკლესია) წვერის ანგელოზია [დიდომში რომ ჯანიაშვილები არიან, გვეთვისებიან, თქვენები ვართო. იქ მივდევთ-მოვდევთ ერთმანეთს ჭირში და ღხინში]; 6. სოდევი – ჯანიაშვილები, მოთიაშვილები; 7. მეჯილაურთსოფელი – მოთიაშვილები და გერიტიშვილები. აქედან არის ხალხი სულ წასული. რომ არ კმაროდა ადგილი გადადიოდნენ ბარში საცხოვრებლად. მეტი წილი ქალები ხანდოში უფრო ჭართლიდანაა გამოთხოვილი. ღომისაში ყმად არ ვიყავით, მაგრამ ყოველთვის დავდიოდით.

ზესიძედ რომ იქნება, იმაზე იტყოდნენ, ეგ ამანათიანო, ამანათივით არისო.

მათე მოთიაშვილი, 71 წლის, სოფელი წითლიანი (ხანდოს ხევის პირდაპირ), 21. 05. 82

მამაჩემი იტყოდა, მოთიაშვილები კახეთიდან ვართო. მანდ ადრე, სანამ ჩვენები მოვიდოდნენ ელის ქედზე ხევსურები მდგარან, მეჯილაურებიდან ერთ კილომეტრზე ნასახლარებია იქა. კახეთს ლეკები რომ ეცემოდნენ, მაშინ მოსულან მოთიაშვილების წინაპრები. იმას ჰქვივნებია მათია.

კორათხევიდან ხატში სალოცავად მოდიოდა მოთიაშვილი ხაბილა. კორათხევი ქართლშია, დიდმის ხეობაში.

ანდრია იყო მოთიაშვილი, ბიძაშვილის ცოლს მიუხდა, მე მოვესწარი მაგ ამბავს. ამ ქალმა გასცა და სოფელმა ეს კაცი შვიდი წლით მოიკვეთა. ხარი დაუკლეს ამ ანდრიას. ხარი იყო, მუშა ხარი. სოფლის შუაში დაკლეს, სადაც ხალხი იკრიბებოდა, კალიანეთის ხევი ერქვა, პატარა მინდორი იყო. შეიყრებოდნენ და იქა წყდებოდა სოფლის საკითხი. სოფელმა დაიჭირა და დაკლეს ის ხარი და გაინაწილეს. ამ შემთხვევაში დეკანოზი დაკლავდა ხარს, და დაარისხებდა. ნაშუადღევს დაკლავდნენ ხარს. ის ქალი მოვიდოდა, ვისაც მიუხდებოდა ის კაცი. გაატყავებდნენ ხარს და სიპებზე დააწყობდნენ ხორცს, და გაანაწილებდნენ ხორცს. ეკანოზი ხანჯლით დაკლავდა და ხალხი გაანაწილებდა. ეს

მნათე ანაწილებდა მერე ამ ხორცს. ორი მნათე იყო სოფელში, რიგით. ერთი მოთიაშვილი უნდა ყოფილიყო, მეორე – გვრიტიშვილი. ჩვენს ხატში დეკანოზი უფრო მოთიაშვილი უნდა ყოფილიყო. მეჯილაურებში დეკანოზი გვრიტიშვილის გვარისა არ მინახავს, არც გამიგია.

მეჯილაურებში არის ხატი წმინდა სანება. ამას მოთიაშვილები და ჯანიაშვილები ვლოცულობთ. გვაქვს კიდევ წმინდა გიორგი და კვირია, ადგილის დედა. კვირია კაციაო, წმინდა გიორგი კაციაო. შიგ სოფელშია კვირია. ყოვლაწმინდაც ჩვენთანაა. ყოვლაწმინდას მთელი ხანდო, 7-8 სოფელი ღლოცულობდა. სადაც ადგილის დედაა, იქ 2-3 ნასახლარია. აქ ვითომ ხალხს უცხოვრიაო.

დეკანოზს ხალხი ირჩევდა, ჭკვიან კაცს. ხატი თვითონ მოითხოვდა და აუცილებლად უნდა დამდგარიყო დეკანოზდ. სიზმარს ნახავდა და ხატი ეტყოდა, რომ ის უნდა ყოფილიყო დეკანოზად. გვრიტიშვილს უთხრა სანებამ, მაგით სალოცავი არ არის, მაგრამ, შენ უნდა იყო დეკანოზადო. ესლა კარგად არის ეს კაცი, გვრიტიშვილი პავლე, და ის არის ისევე დეკანოზად. ახლოსა ცხოვრობს ის კაცი წმ. სანებასთან, ალბათ აწყენინა და იმიტომ... ეს კაცი ვირსა და ხარს ერთად აბამდა ხენის დროს. გაუჭირდა ხარი აღარა ყავდა და ალბათ იმიტომ. ორი წელი ავადობდა და, რაც დეკანოზად დადგა, ქორფა ბატკანივით არის.

გვრიტიშვილების სალოცავია წვერის ანგელოზი.

ხანდოს ყველაწმინდა ნაციხვრებია. ძროხების სალოცავია, ძროხებს შაახვეწებენ.

ჯანიაშვილები და მოთიაშვილები ბიძაშვილები არიან. ორი ძმანი ყოფილან მათია და ჯანია.

ის მოთიაშვილი რომ მოიკვეთეს, ხორცი უმაღ მიქონდათ ხალხს სახლში, იქვე არ შეექცეოდნენ. მარჯვენა ბეჭი დეკანოზს მიქონდა. სცემეს ეს კაცი, გაატიტვლეს, ზამთარი იყო, ყინულზე ატრიალეს. ჯერ დეკანოზი მთარტყამდა და მერე სხვა ხალხი, სულ 30 კომლი იყო. 7 წელი იყო ხანდოში და მერე ეს კაცი ბარში წავიდა.

პირიმზეში იანვარში გამოდიან დასტურები და წყალში ბანაობენ. ქალებს მაკვეთაზე არ ასწრებდნენ. სოფლიდან

არ გააგდებდნენ. უძრახად რჩებოდა 7 წელიწადში სოფელში. არც ხატში დაუძახებდნენ და არც არსად. ხარის ტყავს სოფელი გაინაწილებდა საქალამნედ. ხარი, როცა ხატში დაიკვლებოდა, ტყავი დეკანოზს მიჰქონდა.

ერთი კაცი მოკვეთეს ხანდოში, გვარად გვრიტიშვილი. ყანა მომკა თავისი და ძმისშვილს დააბრალა. ეს ბერი გვრიტიშვილი ავი კაცი იყო, ნაჩხუბარი იყო. ყანა გათიბა ღამით თავად და დააბრალა ძმისშვილს. მერე ერთი დედა-კაცი მოვიდა და სოფელს უთხრა, ხალხო, მე დავინახე მაგ ბაღლმა კი არ მოთიბა, არამედ მაგ კაცმა, ბაღლს რატომ იკავებთ, თვითონ მაგ კაცმა მოთიბაო. მერე დაუჯერეს იმ დედაკაცს. აღგნენ, გამოუყვანა სოფელმა ხარი და 7 წელი მოიკვეთეს. ის კაცი ბერი იყო.

ხატი უფრო ჭარელს იხდენდა თუ მერე კიდევ დააშავებდნენ, გაასახლებდნენ. მერე ეს კაცი წავიდა ბარში. კაცის მოკვლაზედაც იცოდნენ, თურმე ხარით მოკვეთა. მე კი ამას არ მოვსწერებივარ. ქურდობაზეც იყო, თურმე ხარით მოკვეთა.

7 წლის შემდეგ შაირიგებდნენ, ხატში დაუძახებდნენ, ცხვარს ან ბატკანს მიიყვანდა ეს კაცი.

გვრიტიშვილები იკოთიდან ეხლაც მოდიან წვერის ანგელოზში.

მისაქციელში არიან აქედან წასულები მნათობიშვილები. არიან კასპშიც, მნათობავად იწერებიან იქა. თავად ჩემი ბებია მნათობიშვილი იყო და იმის ძმები ბერიძედ წერიან, მისაქციელში არიან წასული. ეხლაც მოდიან ჩვენ ხატში.

ხანდოში იყო ჯუხარანთ კარის სოფელი, 7 კომი და ერთი კომიდაა. წავიდ-წამოვიდნენ. აბრამა ასპინძაშია, ერთი ჭართალშია. დავითური ჯუხარანთკარიდან ერთიც ჭართალში წავიდა. ჯუხარაშვილები ლაფანანთკარშიც არიან აქედან ნელად წასულები.

ხანდოს წინ-ციხეში ეხლაც არიან ორი-სამი კომლი ზურაბაშვილი (1774 წელს იყვნენ ზურაბიძეები ორი კომლი). ეგენი ფშავიდან ყოფილან მოსული. ეხლა წინამხარს ვეძახით, მაშინ, რომ ალბათ წინ-ციხეს ეძახდნენ.

აქვე ცხოვრობენ მელიქიშვილები. მელიანთას ეძახოდნენ, ესლა ჯანიაშვილებად ეწერებიან. ახალაურებსაც მოვესწარი, გვრიტიშვილები იყვნენ ეგენი. აღექსის ეძახოდნენ გვრიტიშვილს ახალაურს.

მეჯილაურთკარი რომაა 1774 წ. ჯირაურთკარი იყო.

გივიანები იყვნენ, ესლა მოთიაშვილებად იწერებიან. ესენი ნელად მოსულან. ფსიტინები არიან მოთიაშვილები. ოჯახის კომობაა.

აბეშიკად ყოფილა ვეშაგური მისა. ხადელებს ჩაუგდიათ მისთვის სამანი და ვერც წავიდა მაგათ საქმე კარგად – გაწყდნენ. სამანს ჩაუგდებდნენ და დაარისხებდნენ. თუ თანახმანი ვიქნებოდით, მაშინ შეიძლებოდა სამანის ამოღება. დეკანოზების დაუკითხავად ვერ ამოიღებდნენ სამანს. დაარისხებდა დეკანოზი. ყველაწმინდა რომ არის საერთო ხატი ხანდოსი, ბარში სადღაც ვენახი ჰქონია. მეჯილაურთას ყველაწმინდაში სამი დიდი ქვევრი იყო და კულუსს (ღვინოს) მოიტანდნენ ბარიდან და 7 სოფლის ყველა ოჯახიდან მოდიოდა ხალხი და სვამდნენ. ყველაწმინდაში დეკანოზები მოთიაშვილები იყვნენ. ჩვენები იქვე ცხოვრობდნენ. ხანდო თემია. სათემო ხატი იყო ყველაწმინდა. ვეშაგურებში ყოფილიყო სამღვდელთა. ყოველაწმინდაში მღვდელიც კი მოდიოდა. დეკანოზი კლავდა საკლავს. ღვდელი ხატშიც შედიოდა. ყველა თავის ხატში გაიყვანდა ბაღდს, ჯერ შენს ხატში, მერე ახოობას, შემდეგ ლომისობას.

მთიულურად ფასანაურის ზემოთ ლაპარაკობენ. ჩვენ, ჭართალი, ჯულისი და ხანდო ერთნაირად ვლაპარაკობთ. წიფორის წმ. გიორგის ნიშია კასპში. აქედან ჯვარი მოუპარავთ აქედან წასულ ხალხს.

ჭართალი

კოლა ოქრუას ძე ჯიქური, 52 წლის, სოფ. წითლიანთკარი (მთხრობელი ჭართლიდანაა გადმოსახლებული), 22. 05. 82

ჯიქურები ჭართალში ვართ, სოფ. ზენუბანში.

ზენუბანში არის სალოცავები. წმ. სანება, დელფინის წმინდა გიორგი, ღთისობელი, ადგილის დედა, ლაშარის ჯვარი, კვირაცხოველი. ყველაზე ძლიერი, ძირითადი სალოცავი ჩვენი გვარისათვის დედაღთისობელია. ეს ეკლესია ხატია. წმ. სანება ეკლესია ხატია. დელფინის წმინდა გიორგი ეკლესიაა – თითქმის დანგრეულია. დელფინი მთის სახელია. ადგილის დედა ნიშია. ნასახლარებია ძველი. ციხე არის აქ სოფელში, სადაც ადგილის დედაა. ლაშარის ჯვარი ნიშია – ქვები აწყვია და ჯვარი აქვს ზევიდან.

ღვთისმშობლის ყმანი ვიყავით შემდეგი სოფლის მცხოვრებნი: მუგუდა, ბუჩანთკარი, ჭალისსოფელი, ჩიტაურები, ზენუბანი, სონდა. ეს სოფლები ერთმანეთში ქალს ვერ გაგათხოვებდით. ეს სოფლები ზენუბანში სალოცავად მოდიან კიდევ წმ. სანებასა და კვირაცხოველობას.

მუგუდაში მოსახლეობენ ციხელაშვილები და კოტორაშვილები; ბუჩანთკარში – ციხელაშვილები, კოტორაშვილები და ხარებაშვილები; ჭალისსოფელში ძირითადი გვარია გიგაური, ლალიაშვილი, გუდაშვილი; ჩიტაურებში – ჩიტაურები, ბულალაური, ჭიკაიძე; ზენუბანში – ჯიქური და გოგიშვილი; სონდაში – ხუციანიძე და გოგიშვილი.

დეკანოზი ჭართლის მთავარ სალოცავში–დედა-ღვთისობელში გოგიშვილები იყვნენ.

ჯიქურები მისაქციელშიც არიან, კასპშიც. ჩვენ ხატში მოდიოდნენ ჯიქურაულები არაგვისპირიდან და არღუნიდან.

უფრო იდახიან წინათ, რომ ჩვენ და 5 სოფლის ხალხი გიგაურები ვყოფილვართ.

ჩვენი ხატის ყმანი არიან ბიჩინგაურთკარში, ქადაგიძეები. იქ ხატს მამული და ვენახი ჰქონია. თურმე იქ დაწურავდნენ და მოიტანდნენ ჭართალში ღვინოს. არაგვისპირში ქადაგიძეები ამუშავებდნენ ჩვენი ხატის ვენახს. ესეც არიან ლენინგორის მხარეზე ჯიქურები და სახატედ ღვინო იქიდანაც მოჰქონდათ.

ჭართალში ძველად სალოცავად ქვევიდან ბეერი ხალხი მოდიოდა. ადრე აქედან ყოფილიყვნენ წასული. მისაქცივლიდან მოდიოდნენ, კასპიდან, შირაქიდან. გვარები არ მიკითხავს.

ქადაგიძეები გადასახლებულნი რომ იყვნენ არაგვისპირში, მერე შეწირეს ვენახები ჭართლის წმინდა გიორგის, რომ კულუხი მიეტანათ ხატში.

ჩვენში, ჩვენს სოფელ ზენუბანში, ხატს ჰქონდა მამული. ვინც შევიდოდა და მოხნავდა, დღეობაში ერთ საკლავს მიიტანდა და არაყი უნდა გამოეხადა 1-2-3 თუნგი. ამდენი თუნგი არაყი ჰქონდა წელიწადში ხატის მამულის მამხვნელს შეწირული. ეგრევე იყო სათიბი და ხატის მთა ცალკე იყო გამოყოფილი. ვინც იმ სათიბში შევიდოდა, ხატობის დროს იმას უნდა მიეტანა პურ-მარილი, სასმელ-საკვები. ჯერ იმის პურ-მარილი უნდა ყოფილიყო და მერე სოფელი მიიტანდა.

ჩვენს ხატს, ზენუბნის ღვთიშობელს, ალევში (ქსნის ხეობა) ჰქონდა მამულები. ჩვენი გვარები არიან იქა, ჯიქურები ცხოვრობენ. იქიდან იმათაც ჰქონდათ ხატისათვის მამულები გამოწერილი. ვენახები იყო და იქიდან ჯიქურებს მოჰქონდათ კულუხი. შაწერილი ჰქონდათ სოფლისაგან, რამდენი უნდა მიეტანათ. სუ კი იქ არ წამოიღებდნენ.

საახალწლოდ ვიცით შობა, დეკემბრის 25-ში შობიდან დაწყებული ახლწლამდე დედაღვთიშობელში სულ ქეიფობა მიდიოდა. ახალი წელი რომ უნდა დამდგარიყო 5 სოფლიდან განძი გადიოდა (განძი=ერთი ჯინი ლავაში, 5 საკლავი (ყონი) და 200 ლიტრა არაყი. თან ქადა. ჯინის სიგრძე 2 მეტრი, სიგანე 1 მეტრი, სიმაღლე – 60 სმ.). ორი ჯინი ლავაში იყო განძი. იმაში სოფლური ლავაში რაც ჩაეტეოდა, სავსე უნდა ყოფილიყო. ჯინი თხილის წნელისაგან იყო დაწნული. ერთი განძი გადიოდა ორი მეკომურისაგან, თუ კარგი მაცხოვრებლები იყვნენ. მაგათ შაახვედრებდა დეკანოზი, რომ თქვენ უნდა გადაიხადოთ ახალ წელს ეს განძიო: 5 საკლავი (ყონი) და 200 ლიტრა არაყი. თან ქადა. კეცები ვიცოდით დიდი. იმ კეცებში უნდა გამოეცხოთ დიდი ქადა და ხმიადი. ხატში რომ მივიდოდნენ, ის ქადა უნდა გადასერილიყო. საკლავები რომ დაიხოცებოდა, ერთი ყონი

დაიკვლევოდა იმ ოჯახში, საიდანაც განძი გამოდიოდა. ოთხი ყოჩი დედადეთიშობელში უნდა მიეყვანათ. იქ უნდა დაეკლა ის ოთხი ყოჩი. ხატში ერთი დიდი ქვა იყო და ერთი უღელი იყო ხეზე ჩამოკიდებული. ცალ მხარეზე ხორცი ეკიდა, ცალ მხარეზე ქვა. ოთხი ყოჩის ხორცს უნდა აეწონა, დაეჯაბნა ეს ქვა. მაშინ კარგი იყო. ამ განძს თუ ორი მეკომური ვერ გადაიხდიდა, მაშინ დეკანოზი მესამე კაცს მიუყენებდა და სამ კომლს უნდა გაეკეთებინა ეს განძი. თუ სამი კაცი ვერ შეძლებდა განძის გადახდას, მაშინ დეკანოზი მეოთხე კაცსაც დაუმატებდა. ოთხ ოჯახზე (კაცზე) მეტი კი არ შეიძლებოდა.

ახალი წლის წინ, ეს განძი რომ გამოვიდოდა. შემდეგ: ზენუბნის ბოლოში არის სასაფლაოები. სასაფლაოებიდან ხატამდე არის 500 მეტრი. ხატიდან ხალხს ახალ წელს გარეკავდნენ, სანამ ახალი წელი დაიწყებოდა, ჯიელებს, შინაურებსა და სტუმრებს, სასაფლაოსთან დააყენებდნენ ხალხს. ხე იყო ჩაცემული მიწაზე და დაადებინებდნენ ფეხს. დეკანოზი დაადებდა ხელს უცოლო ბიჭებს, აქედან უნდა გაიქცეთო და ვინც წინ მივიდოდა გამარჯვებული ის იყო. გააქცევდნენ ერთ 20-30 კაცს, 2-2-ს. მემრე დაიშლებოდა ხალხი, ხატში გავიდოდნენ და დაიწყებოდა ქეიფი, მიდი და მიდი. მეორე დღეს კიდევ დეკანოზი ახლა სხვას გადასცემდა განძს, მოყოლებით ძველებმა ხომ მოიხადეს ვალი. განძი ჯერ ერთ სოფელში მოთავდებოდა, მერე გადადიოდა მეორეში, შემდეგ – მესამეში და ა.შ. ხუთი სოფელი უნდა მოევიდნენ. ერთ ოჯახს შეიძლებოდა 20 წელში ერთხელ მორბებოდა განძი.

ზემოთ დასახელებული სოფლების გარდა, ჭართალში შედის: დილსქედი, ვაშლობი, ჯუღისი, საქურე...

სოფიო დავითის ასული ჩოხელი-ბუნუკური, 80 წლის სოფ. კიმბარიანი (მიერთებულია სოფ. ქვეშეთთან), 26. 05. 82

გამოთხოვილი ვარ დოლასქედიდან. დოლასქედი ჭართალში შედის. ჩემ ბაბულებას დოლასქედში ჩოხელები ექვსი (6) კომლი ვიყავით. ჩვენი გვარი დოლისქედში გუდამაყრის სოფელ ჩოხიდან გადმოსახლდა. ეე, რა ვიცი, იმას ვერ მოვესწარი, ვინც გადმოსახლებულა. ის მასსოვს, მე,

რომ მივდიოდით ხატშია, ჩემ მამა-ბიძას პატივს ცემდნენ ისინი.

დოლასქედში ბევრი გვარი იყო ბუჩუკურები, აფციაურები, გიგაურები. უფრო აფციაურები ჭარბობდნენ, იმიტომ რომ ბევრი კომები იყვნენ. დოლასქედში ერთი კომობა ვიყავით ჩოხელები.

ჩოხის წმინდა გიორგში დავდიოდით მარიანობას, გიორგობას, ამაღლებას. ზოგს მიყავდა კურატი, ზოგს ჭედლი. იმასთან ერთად, ქადა, პური, სასმელი, საჭმელი. ისე იყო წინათ, რომ ზოგი შვიდი (7) წლის კურატს კლავდა. რასაც ხალხი, მლოცავი შესჭამდა, შესჭამდა და რაც არა სოფელის იყო, იქა და იმ ხალხს დაურიგებდა. სახლში არ წაიღებდნენ დარჩენილ ხორცს უკან, ხატი დაამიზეხებდა ისევე.

დოლასქედში გექონდა სალოცავები ამაღლება, წმინდა გიორგი, პეტრე-პავლობაც ვიცოდით; რა ხატი იყო იმის სახელი აღარ მახსოვს.

ამაღლება ნიშით იყო. ორი დიდი წიფელი იდგა იქ. იმასთან იყო ნიში გაკეთებული. დიდი მეიდანია, მინდორი. ქვისა იყო აგებული. იმას ერღობები ჰქონდა და სანთლებს იმაში ვანთებდით. ამაღლებას დეკანოზი არ ჰყავდა. საკლავს კლავდა ორი კაცი – მნათე. ისინი მოხარშავდნენ იმ ხორცსა. ცალკე კაცები დასხდებოდნენ, ცალკე ქალები და მიიტანდნენ ქალებს. ქალებს დასტურებს მიუტანდნენ, ისინი დასჭრიდნენ და დაურიგებდნენ ქალებსაც და ხორცსაც. არაყსაც ის ორი კაცი [დასტური] გამოხდიდა. თუ ხატის მამულს ვინმე ხნავდა, ისიც მოიტანდა და არაყს, კულუხს ვეძახდით. მნათეს თავისი ხორბლისაგან უნდა გამოეხადა არაყი. სოფლის კაცები დასტურებად რიგრიგობდნენ. ასლაც ვიცით, ასლა კვირაცხოველში ვრიგობთ. საკლავზე კი აქ ფულის მოკრეფა იციან.

ორი სოფელია ჩვენში, ორივეს დოლასქედი ჰქვია. ერთი დაბლა, მეორე – მაღლა. წმინდა გიორგი ზევით, დოლასქედში იყო. აქ მინდორზე იდგა ერთი რკინა, როგორც მარგილი და იმაზე ჯაჭვით იყო მიბმული ირმის რქები, და ირმის რქებზე ანთებდნენ სანთლებს. ასლოვე იყო ეკლესია. ეკლესიაც წმ. გიორგისაა. სასაფლაოები ჰქონდათ სოფელს

წმინდა გიორგიში. ყველა გვარს სასაკლავოზე თავისი მონაკვეთი ჰქონდა. არც წმინდა გიორგის ჰყავდა დეკანოზი. აქაც მნათეები იყვნენ. დეკანოზები არ გვყავდა იმიტომ, რომ ისეთი ძლიერი ხატები არ იყო.

ჩოხში კიდევ დეკანოზები 2-3 თვის განმავლობაში ცოლთან არ დაწვებოდნენ.

ესე თქვის ჩემმა მამამა, რომ ლეკი გამოგვესიათ ჩვენაო და ავიყარენითო და ისე დავიმალენით, სადაც უღრანი ადგილი, ტყე იყო. მერე ერთი ნაცნობი, ვილაც ყოფილიყო, მეზობელს და იმას ეთქვა, რომ ლეკების ჯარს ცეცხლი უნდა წაეკიდებინა და იმას უთქვია: თქვენ წადით და მე მოუკიდებო და მატყლისათვის ისე მოუკიდებია, რომ სხვას არაფერს მოკიდებოყო. ერთი სახლი გადარჩენილიყო და ყველა იქ ჩამოსულიყო.

დოლასქედში განძობა არ იცოდნენ. ჭართალში იცოდნენ განძობა. ერთი ოთხი ჭედილა უნდა დაეკლათ.

ჩოხელებს ბავშვი უნდა გაგვერია ჩოხსა. ჩვენ სოფლის ხატებში არ ვიცოდით ბავშვის გარევა. ბატარძალსაც ჩოხში გავერვედით პირველად.

დოლასქედის ახლოს იყო ჯუღისი, ვაშლობი, მომიჯნეები ვიყავით ხორხის. ერთი საათიც არ მოუნდებოდა კაცის დოლასქედიდან ხორხში გადასვლას. მენესო ჭართლის ქვევითაც არის და ხორხშიც.

ხორხლები გადმოდიოდნენ ჩვენს გზაზე, ხატში წავიდოდნენ, ფასანაურისკენ. ხატში რომ საქონელს ავლალავდით, ისინიც ამოვლალავდნენ საქონელს მთაზე. დოლასქედის ახლოს პავლეურია კიდევ.

ვაშლობს, დოლასქედსა და ჯუღისს საერთო სალოცავი არ ჰქონდათ. მიზეზის მიცემით კი მოვიდოდა ვინმე აქედან ჩვენს სალოცავში.

ქვეშეთში კვირაცხოველი სოფლის თავზეა, ციხე რომაა იმის უკან ნიშია ქვის ჯვარი აქვს ოსტატისაგან მშვენივარად გაკეთებული, მახსოვს მაგის გაკეთება. კიბე-კიბე ქვა არის და ზედ ადგას ჯვარი. ვინც გათალა, იმას შაუწირავს ეგ ჯვარი, მღუთედან იყო, გვარად ბურდული. იქამდე ქვის ჯვარი არ ედგა ზეიდან. ა, ეგრე იყო უბრალო კედელი, ნიში. ის კაცი მღუთელი იყო, გადმოსახლდა ჩვენთან და

შესწირა ხატს, რომ სოფელში კარგად ყოფილიყო და ჭირშიც და ღხინშიც მისულიყო.

ბუჩუკურებმა ბაღლის და ბატარძლის გარევა ადრე ვიცოდით ქაშვეთობას, გვიდაქეში. აქიური ხალხი თურმე გადიოდა სალოცავად ყველაწმინდაში, სონჩო-ყოჟონის ხეობაზე.

აქიური ხალხი გვიდაქედან არის გადმოსახლებული. ქიმბარიანში ადრე არავინ მდგარა. ერთი კაცი გადმოსულა გვიდაქედან და იმის შთამომავლები ვართ. გვიდაქეში ხატში მივდივართ სალოცავად. ჯერ აღდგომა, მერე კვირიძლობა და მეორე შაბათ-კვირას ქაშვეთობა. შაბათს ღამის- თევა იქვის.

„ქურციკიანთ“ გვეძახიან ჩვენ. არიან კიდევ „ადამიანი“, „საჩიანი“, „ნინიანი“, „ოთარიანი“, „მიხელიანი“, „ანდრიანი“, „მოსიანი“, „ხიზანიანი“. ვინმე ყოლიათ და იმის სახელზე ქვიან კომი სახელი. ეხლა ჩვენ ქურციკიანთ აღარ გვეძახიან. ჩემს შვილს შალიკო ჰქვინ და „შალიკიანთას“ გვეძახიან. არიან კიდევ „გამისარდიანი“.

ხილი ეხლა ჩავრგეთ, წინათ ხო არ იყო.

სონჩოში ნარიმანიძეები არიან და იტყვიანკე, რომ გადაკეთებული გვარი აქვთ. ნარიმანიძეები ბევრებია და განა გადაკეთებული გვარები აქვთ სუყველას.

შირაქში ადრე ხომ ხალხი არ იყო დასახლებული. ჩემ ბიძას ყავდა იქ ცხვარი (100-150 სული). ზაფხულში მოლა-ლავედა ცხვარს დოლასქედში. დოლასქედში ცხვრის საძოვარი ბევრი იყო. სოფელი არ უშვებდა. ჩემ ბიძას ერთხელ შირაქში მოეხნა, იქ კაი მოსავალი მოდისო და წავიდეთო გადავსახლდეთო. მერე თქვა: იქ, ქვემძრომი იცისო და ქალებს შეეშინდათ, აღარ გაყვნენ, დაგვიხვრიტავს ბავშვებსო და მერე წავიდა ჩემი ბიძა და გაყიდა ის ადგილი (ნახნავი).

მე აქ ვიყავ გამოთხოვილი, როცა შირაქში ხალხი გადასახლდა (როცა ხალხის გადასახლება დაიწყო), ვიქნებოდი მაშინ 25 წლისა.

ისე გაიკრიფა ეხლა აქედან ხალხი, ახალგაზრდობა, რომ ერთმანეთს შეეჩვიოთ, რა ვქნათ, ვინღა დაგვმარხავსო.

**ნინო ქავთარაძე-ჩიტაური, 57 წლის, სოფ. ჭალისოფელი
(ჭართალი), 8. 06. 82**

ჭართალში შედის: **ჯუღისი** (არაგვის გაღმაა), **დოღასქელი** (არაგვის გაღმა), **ვაშლობი** (ესეც გაღმაა, ვაშლობის ხევზე), **საქერე** (ესეც გაღმაა).

გამოღმა ჭართალში შედის შემდეგი სოფლები: სონდა, ზენუბანი, ჩიტაურები, მუგუდა, ჭალისოფელი.

გამოთხოვილი ვარ დოღასაქელიდან. ჩემს ბაღლობაში დოღასქელში ცხოვრობდნენ: ქავთარაძე (5-6 კომლი), წიკლაური (7-8 კომლი).

მე რომ გავთხოვდი ზევით, ჩიტაურებში ვიყავით და იმის შემდეგ ჩამოვსახლდით აქა. ჩიტაურებში სულ ჩიტაურის გვარის ხალხი იყო. მარტო იყო 2 კომი ჭიკაიძე და ერთი კომი ბუღალაური. ჩიტაური 15 კომამდე იქნებოდა. ზოგები ისევ იქ ცხოვრობენ, ზოგები აქ დაბლა ჩამოვსახლდით. ერთი სახლი გვექონდა, ერთ სახლში ხომ არ ვიქნებოდით 3 ქმარ-მაზლები.

ჩიტაურების ადგილებში ადრე ქსნელები ყოფილან. მერე აქ სამი ძმანი ყოფილან. ერთ ძმას გოგიაი ჰქვივნებია, მეორეს – გიგა და მესამეს ჩიტაი. ჰოდა, ამათი სახელების გვარებზე არიან დარჩენილი სოფლები. ჩვენი სოფელი ხომ ჩიტაურებია, იმის სახელი გვარად დარჩენილა. გოგიშვილები არიან გოგის შვილები. ესენი ზენუბანში დასახლდნენ. ესლაც იქ ცხოვრობენ, ზოგები კი აქ ჩამოსახლდნენ. გიგაი საერთოდ დარჩენილა ძირითადად იმის გვარი. თითქოს ამ სამს ებარა ძირითადი გვარი გიგაური ჰქონდათ. ძირად გიგაურები ვართ. ესლა ისე კომლად არიან გოგიშვილები, გიგაურები და ჩიტაურები. გიგაურებიც ზენუბანში დასახლდებულან.

არ შეიძლება ამ გვარებმა ერთმანეთში ქალი გაათხოვოს. ერთი გვარისანი ვართ. ბოლო დროს კი მოხდა ერთი შემთხვევა. იმასაც გმობდნენ მეზობელი სოფლებიც და ჩვენცა. ჩიტაური გათხოვდა გიგაურზე.

ჩიტაურებში გვაქვს დედაღვთიშობელი, ბერის წმინდა სანება, წვერის მთავარი ანგელოზი, კვირაცხოველი, ლომისა. მთავარი სალოცავი დედაღვთიშობელი და კვირაცხო-

ველია. კვირაცხოველში რევენ ბავშვებს და რძალს. საკლავს მიაყოლებენ, ხბოს ან ბატკანს. ქალებსაც რევენენ ხატში, მაგრამ საკლავს არ მიაყოლებდნენ. ეს იცოდნენ მხოლოდ ბიჭზე. თუ საკლავს დაკლავდნენ, იმ საკლავის სისხლით შუბლზე დეკანოზი ჯვარს გაუკეთებდა. ამ სალოცავებს მეზობელი სოფლებიც გოგიშვილები და გიგაურებიც ლოცულობდნენ. ამ სამივე გვარიდან შეიძლებოდა დეკანოზი დამდგარიყო.

ჩიტაური სვიმონა ხევსურეთის ფუძის ანგელოზის დეკანოზი იყო. წავიდოდა და სამი დღე რჩებოდა იმ ხატში. სვიმონა ჩვენს ხატშიც დეკანოზობდა. სვიმონა, როცა იყო დეკანოზი, ხატს სხვა დეკანოზი არ ყავდა. ხუთივე სალოცავს ერთი დეკანოზი ყავდა. თუ უფროსი დეკანოზი არ იქნებოდა, მერე მეორე დეკანოზი იყო გოგიშვილი მათეა.

მნათეებს ეძახოდნენ. ერთ წელში ორი კომი უნდა იყოს. ამათ უნდა მოამზადონ სასმელი (არაყი), ერთი სული ყოჩი (ან ხბო), ღაღაში და ქადები. ღვთიშობელს მამულები ჰქონიყო და ვენახიც ჰქონიყო ქსანზე. იქიდან ღვინოც მოქონდათ. ქართალში ღვთიშობლის მამულს ვინც მოხნავდა, საკლავი უნდა დაეკლა და თუ არა – მწუხარება დაემართებოდა. ვისაც ეცოტავებოდა მამული, ისინი ამუშავებდნენ ხატის (ღვთიშობლის) მამულს. მოხნავდა და პურ-მარილს გადაუხდიდა ხატს და ხალხს.

დედაღვთიშობელი ყოფილიყო გადახურული და ეხლა ის დაინგრა, მოედანია, ზარებია, დროშებია... ღაშარის სალოცავი არის ჩიტაურებში, სოფლის თავშია. ნიშია უბრალოდ; ფშავში რომ არის ძალიან შორსაა. იქ ერთხელ ვიყავი და მამა-პაპათ ქვაი ჩამოუტანიათ იქაური და აქ ნიში (პატარა) გაუკეთებიათ, რადგან მაშინ ძალიან ძნელი იყო ფშავში, ღაშარში სიარული. ის ხატი ეკუთვნოდათ ამათ. ღაშარში ესე სამი გვარი ლოცულობდა აქა. ჩვენ ბავშვი არა გვყავდა და იმის გულისათვის წავედით. ჩემი სურვილით წავედი, რახან დადიოდნენ ჩემი ქმრის გვარები. აქედან ღუდაში წასული არავინ გაუგონია, ოღონდ ღუდის შესახებ ჭორად ვიცო-ო, რომ იქ ქალიშვილი ქალი მისულა და უნატრია, რომ ნეტა მეც ბავშვი მომეცაო, უხუმრია და ქვები ჩაუწყვია კალთაში და მერე ქვა ბავშვად ქცეულა. მერე

ვისაც რომ შვილი არ ყავთ, იქაც მიდიან და ღოცულობენ. ეგ მთიულეთშია, ეგ ხატები დიდი ღომისას ზევით. ბერის წმინდა სანება მთის ძირშია, დანგრეული რამეა, დიდი ქვებია, ქვევრებიცაა.

წვერის მთავარანგელოზი სულ მთის წვერზე ნიშია.

კვირაცხოველი დაბლა, სოფელთან ახლოს. ეგრეა ნაგებობა, დანგრეულია. ღომისა სოფლის თავაა, ისიც უბრალო ნაგებობაა. ეტყობა, გადახურული იქნებოდა და დანგრეულა.

ჯუღისში მოსახლეობენ: ბურღულები, ქავთარაძეები, კედელაშვილები, აფციაურები. პირველი სამი გვარი მთიულეთიდანაა გამოსული, მესამე – გუდამაყრიდან.

ვაშლობში ცხოვრობენ ქავთარაძეები და კედელაშვილები (მთიულეთიდან).

საქერეში მოსახლეობენ ქავთარაძეები. დანარჩენი გვარები ვერ ვიცი.

სონდაში: ხუციანიძეები და გოგიშვილები.

ზენუბანში: გოგიშვილები, გიგაურები, ჯიქურები, ხერკელაძეები – ქალი დაბრუნდა ოსებიდან და იმის შთამომავლები არიან. არც ძალიან დიდი ხნის ამბავია.

მუგულაში: ციხელაშვილები, ხარებაშვილები, გიგაურები.

ჭალისოფლის მკვიდრები არიან პაპიაშვილები, ლალიაშვილები და გუდაშვილები.

ფასანაურის ზემოთ სხვანაირი ლაპარაკია, ქვევით სხვანაირი ლაპარაკი გვაქვს. ხანდოც ჩვენნაირად ლაპარაკობს.

[ჭართალში, ჭალისოფელში, სადაც ჩვენ მასალს ვიწვრთ ეზოში ვენახი აქვთ, ხილიც].

ჭართალში კვირაცხოველში მარტო მუგულა არ გამოდიოდა. სამი სოფელი კი ჭალისოფელი, ზენუბანი და სონდა.

გუდაშვილები არიან აქ და ზოგებმა გვარი გამოიცვალეს და გიგაურობაზე გადავიდნენ.

დოლასქედში მთიულეთიდან ჩემი პაპა ნინია გადმოსახლებულა. ის ადგილი ძალიან მკაცრი ადგილია. დოლასქედში, სადაც დასახლებულა, ჩვენი ადგილი კი ძალიან

კარგი ადგილია. ნინიასთან ერთად გადმოსახლებულა მისი ძმა პაველე. დოლასქედელი ქათარაძეები ბავშვს გავრევდით მთიულეთში, წოგორის წმინდა გიორგში. ოლისქედში მთაზეა, ხმალას ეძახიან. ეს ხმალა სამხლვარზეა ხორხისა, დიდ ქედზე. ემჩნევა, რომ კარგი გზა ყოფილა და ახლა გადაბორტებულია (=ე.ი. გზაზე ბალახი რომ ამოვა).

დოლისქედში გვაქვს ორი ნიში: მზის წვერის წმინდა გიორგი და ადგილის დედა. დოლასქედის მთავარ სალოცავს პეტრე-პავლობას ეძახიან. მზის წვერის წმინდა გიორგი ზაფხულში მოდის. ამადლებას რომ ეძახიან მაშინ დავდივართ ხმალაზე. აქედან ხმალაზე მარტო ჩვენი სოფელი, დოლასქედი, მიდიოდა და იქიდან ხორხი.

ფუძის ანგელოზში ხევსურეთში ჩვენც დავდიოდით სალოცავად ჩიტაურები. ჭართლიდან ყველა გვარის ხალხი მიდის იქა. ისეთი ხარები მიყავთ, კურატებს ეძახიან. უნდა შეუთქვას ჭედილა ან კურატი (წლისა ან სამი წლისა).

ნიკო თედოს ძე პაპიაშვილი, 55 წლის, სოფ. ჭალისოფელი, 9. 06. 82

ჩვენი გვარის – პაპიაშვილების ძირითადი სოფელია ჭალისოფელი. ჩვენი ბავშვობის დროს 5-6 კომი ვიქნებოდით. მამა-პაპანი იტყოდნენ, ხევსურეთიდან მოვედით ჩვენა, ძირითადად ხევსურები ვართო. გუდანს ეძახიან, იქიდან ერთი კაცი წამოსულა, იმის შთამომავლობაზე მოდის ეს ხალხი. გერად წამოყოლია აქაურ ხარებაშვილებს. 5 თაობა იქნება, რაც გადმოსახლებულან. პირველად იქიდან რომ წამოსულან, მუგუდაში ყოფილა და ხარებაშვილად იწერებოდა და ჭალისოფელში რომ ჩამოვიდა, პაპიაშვილად დაეწერა.

ჩვენს წინაპარს გუდანნიდან წამოუღია ხატი, მოუპარიაო და ჭალისოფელშია ეგ ხატი – დედაღვთიშობელი. ეგ არის ჩვენი სალოცავი. სხვა სოფლებიც ლოცულობს მაგ ხატს ჭართლისა და ჩვენც. ძირითადი ეგ არის, მერე ეგ მაგის ნიშებიანო. ჭალისოფელში ჰქვიათ წმინდა გიორგი. მარტო სასანთლეა. აქ არიან ჯიქურები, გიგაურები, გუდაშვილები, მაძულაშვილები, ლალიაშვილები, ჩიტურები, გოგიშვილები. ამ გვარებიდან არც ერთი არ შეეძლო შეერთო ჩვენს გვარს, რადგან ერთი ხატის ყმანი იყვნენ, ეხლა ვინ

უყურებს. პაპიაშვილს შეეძლო ხუციანიძის შერთვა. შონდაში არიან ეგენი. მაგათ (ხუციანიძეების) ხატს წმინდა გიორგის ეძახიან. მეგულის წინ, ქედზეა ეგ ხატი. სონდიდან გამოდიან.

განძობა ვიცოდით. განძობა ნიშნავდა: დედაღვთიშობლიდან წამაიყვანიან ჯვარი იყო, ხატი არაა. საცა პაპიანები იყვნენ, ისე ჩამოიარიან. იქ იყო ეკლესია. იმ ეკლესიასთან მივიდოდნენ, საკლავს დაკლავდნენ, მერე ავიდოდნენ მუგუდაში. იქაც პურ-მარილი იყო. მერე იქიდანა თითო კომლსა შეწერილი ჰქონდა, ორ-ორულ ოჯახს, რომ განძი გეგელო. იქ შააწერდნენ, რომელ სოფელშიც იქნებოდა. ლავაში უნდა გამოეცხოთ ბევრი, ჯინს ეძახიან, იმაში აწყობდნენ. მარხილზე დადებდნენ ჯინს. ზამთარში ვიცოდით და მიიტანდნენ ეკლესიასთან. მერე პაპიანებს დაგვიძახებდნენ: ხარები ჩამორეკეთო და დედაღვთიშობელში აიტანდნენ. იქ რომ მიიტანდნენ, საკლავი უნდა ყოფილიყო ისეთი, რომ ერთი ფუთი დუმა უნდა ქონიყო. ყოჩი უნდა ყოფილიყო. და ქვაზე წონიდნენ, ნაკლები არ უნდა მოსულიყო ის ხორცი.

ჭალისოფელში მოსახლეობენ: **გუდაშვილები** (ეგეებიც ხევსურები არიან ძირად); **კოტორაშვილები** (ეგეებიც გიგაურებად ითვლებიან, სულ ერთია); **გიგაურები**; **მამულაშვილები** (მოსულან ქსნიდან); **ლაღიაშვილები** (ჩვენს სოფელში არიან, ნათელ-მირონობა გვაქვს, თორემ მაგათი ქალი შეიძლება ერგებოდეს); **პაპიაშვილები** (ადრე ძირითადად გიგაურები ვართ და ესლა გვარია გადაკეთებული).

ზენუბანში: ჯიქურები (ეგეებიც ღვთიშობლის ყმანი არიან); გოგიშვილები (ეგეებიც დედაღვთიშობლის ყმანი არიან, გიგაურები იყვნენ); ჩიტაურები (ეგეებიც გიგაურები იყვნენ).

ბუჩუნთკარში არიან კოტორაშვილები. აქვე არიან ხარებაშვილები (მუგუდიდან გადმოსული). კოტორიანიცა და ხარებაშვილებიც, ეგეებიც ხევსურეთიდან არიან წამოსული.

მუგუდაში წინათ იყვნენ ხარებაშვილები, კოტორაშვილები და ციხელაშვილები. ციხელაშვილებიც გიგაურების გვარში შედის.

დედაღვთიშობელსა ვენახი ჰქონია მუხრანში. იქიდან მოჰქონებიათ ღვინო – რამდენი არ ვიცი. ის ხატის ვენახი იყო.

კულუხი ხალხსაც გაქონდა: შედიოდა ოთხი ბოყელა (ერთი თუნგი) არაყი. ყველა კომლს უნდა მიეტანა ერთი თუნგი არაყი.

ჭართლის მთავარი სალოცავი არის დედაღვთიშობელი. აქ უნდა გაერიათ ბავშვი და პატარძალი.

აქედან ლომისაში კურატებითაც მიდიოდნენ. ძლიერი ხატი იყო და ფთილებს რომ დაუხვევდნენ, მიზეზი გამოვიდაო და იმ ხატმა დაამიზეზაო. დააყენებდნენ სამი წლის კურატს და იქ წაიყვანდნენ და შეეხვეწებოდნენ.

ადრე ხევსურეთში დადიოდნენ ჩვენი წინაპრები სალოცავად გუდანის ჯვარში. ჩემს სსოვნაში აღარავინ აღარ დადიოდა.

ლაშარი გვაქვს ჭალისოფელში. ეხლა არაფერია. ეგ ყოფილა სახლის გვერდზე და არ შეიძლებოდა იქ ქალი, დედაკაცი გარეულიყო, გასულიყო. ეხლა პატარა შემოდობილია და ვითომ იქ არის ქვევრებით და არავინ არ იცის, მართლა არის თუ არა. ეგ ხატი სხვაგნინდან იყო მოტანილი, იმიტომ დაუძახეს ლაშარის ნიში. ის ხალხი რომ წამოვიდა, იქიდან რომ გადმოსახლდნენ, თავისი სალოცავი წამოიღეს, მოიპარეს, სანთელს უნთებდნენ. დღეობა მოდი-ოდა და ფშავისკენ მიდიოდნენ. აქ მიდიოდნენ. საკლავს დაკლავდნენ ნიშთან, სანთელიც აანთიან. რაც ჩამოვთვალეთ, ყველა გვარები მიდიოდნენ, ვინც ძირად გიგაური იყო. ყველასა სწამდა ეგ ლაშარი. ჭართლის თითქის ყველა სოფელში არის ლაშარის ნიში. ჩიტაურებსაც აქვთ თავისთვის, ჩვენ ჩვენთვის გვაქვს. ზენუბანშიც არის ლაშარის ნიში.

გამიგია, რომ ჩვენი წინაპრები ხევსურეთიდან ყოფილან (გიგაურების წინაპრები) გადმოსახლებული.

პაპიაშვილები აქედან ნელად წასულები არიან ასპინძაში და შირაქში.

იკოთში რომ გიგაურები არიან, ეგენი არიან ჩვენი დედაღვთიშობლის ყმანი. დედაღვთიშობელს იკოთშიც ჰქონიყო ვენახი. იკოთიდან გიგაურები კურეტებითაც კი მოდიოდნენ ჩვენთან დედაღვთიშობელში სალოცავად. სამი წლის

კურატი მოიყვანიან, დაკელიან. ესლაც მოდიან ნაწილი ხალხი. დიდი ვენახი ჰქონდაო, ეგრე გამიგია, და რამდენი, ზუსტად ვერ გეტყვი, შენი ჭირიმე, არ ვიცი.

ლალიანთ ხატს ვეძახით, წმინდა სანება – მაგასა ჰქონდა ხატის მამული. ვინც მოხნავდა კულუხი უნდა გაედლო იმისი (არაყი). მნათეები არ ხნავდნენ მაგას. მაგალითად, ერთ წელს მე მოვხნავდი, მეორე წელს, ვინც მოასწრებდა და ა.შ.

დედაღვთიშობლის ევნახი რომ იყო იკოთში, იქ ვილაც გიგაურმა შესწირა იკოთში მაცხოვრებელმა.

ვინც ძირად გიგაური იყო, დედაღვთიშობელში ყველა გვარი შეიძლებოდა დეკანოზად, გარდა ლალიაშვილებისა და ხუციანიძეებისა. ვერც სანთელს აანთებდნენ ისინი და ვერც საკლავს დაკლავდნენ. ადრე დედაღვთიშობელს ერთი დეკანოზი ყავდა. დასტური უნდა ყოფილიყო 2. მორიგეობით დგებოდნენ დასტურები. იცვლებოდნენ, როცა დედაღვთიშობელში დღეობა დამთავრდებოდა, მერე სხვას გადააბარებდნენ. ზევიდან, მუგუდიდან მოყვებოდა დასტურობა და როცა მეერგებოდა, მაშინ იცოდნენ.

დედაღვთიშობელში დოღი იცოდნენ, ცხენებით არა. უცოლო ბიჭები ვინც იყვნენ, გარეკავდნენ ძალით. დასტურებს ძალით უნდა გაერეკა, ჯოხებით. თავისი ნებით არ მივიდოდნენ. ერთი კილომეტრის მანძილზე უნდა გამოერბინათ და ვინც გაიმარჯვებდა, იმას ეძახდნენ „უცოლო ქოთანას“, არაყს დააღვეინებდნენ. შეიძლებოდა 60-80 უცოლო ახალგაზრდა ამოერჩივნათ. დეკანოზი დაავალებდა დასტურებს და დასტურები გარეკავდნენ. აუცილებელი იყო; თავიდანვე ეგრე ყოფილა ძალით გარეკვა. ზოგიერთი ახალგაზრდა იმალებოდა. მთელ ჯგუფს მთლიანად ერთად გამოაქცევდნენ. დასტურები ისევე უკან ჯოხებით, სირბილით მოსდევდნენ. იმათ უფლება ჰქონდათ კიდევაც დაერტყათ ახალგაზრდებისათვის. თუ არ დაემორჩილებოდნენ, დაარისხებდნენ, ვითომ ხატთან შაიწყველებოდნენ რა.

ჭართალში ცოლად უფრო ზევით ხალხს თხოულობდნენ, ქვევიდან – არა. ანანურის მხარედანაც კი იშვიათი იყო. ჭართალი აღარც მთა ვართ, აღარც ბარი. იმას ვერ ვიტყვით, მთიული ვარო.

მამულაშვილებზე გიგაურობას ვერ ვიტყვით, მაგრამ მაგით ქალს ვერ შავეხებით, იმიტომ რომ ეგენიც ჭართლელები არიან და ნათელმირონობა გვაქვს, ისევე როგორც ლალიანებთან.

ჭართლის ხევს ისე ეძახიან და ჩვენი სოფელი ნალოთხევას ვეძახით.

იორამ ალექსის ძე მამულაშვილი, 67 წლის, სოფ.

ჭალისოფელი, 10. 06. 82

ჩვენებს ადრე, ძველისძველად აქ უცხოვრიათ. მერე რაღაც შარი მოხდენიათ. კაცი მოუკლავს. წინეთ ისეთი წესი ყოფილა, თუ მთას გადასცდებოდი, მერე მტერი უკვე აღარ გადმოგყვებოდა იქით. მტერი რომ აღარ გამოგყვებოდა, მთას იქით უნდა დასახლებულიყავი. ჩვენი, ვისაც კაცი შემოაკვდა (ძველი ამბავია), გადასულა და უცხოვრია ლენინგორის რაიონში ციხისსოფელია და ჭიჭიანთ უბანში უცხოვრიათ. საბატონო მიწაზე დამდგარა. ეს ჩვენი მხარე კი საბატონო არ ყოფილა და უცხოვრია რამდენიმე წლის მანძილზე იქ. ხეობის ბატონს შემოუთვლია, რომ, თუ უნდა რომ ჩემ ტერიტორიაზე იცხოვროს, მაშინ ჩემი ყმა უნდა იყოსო. მერე ჩემს წინაპარს უთქვამს, რომ, არა, მაგის ყმა არ ვიქნებით. ჰოდა, არავის დაემორჩილა ეს კაცი და ადგა მერე და თვითონ წამოვიდა ეს ბატონი თავისი ხალხით. ისე რომ ის კაცი ან უნდა გამააგდოს, ან ყმობაზე დაითანხმოს. ისეთ ადგილზე არის ნაციხვრები, რომ დაბლა ჭალა ჩანს იქიდან. რომ დაინახა იმ ჩვენმა კაცმა, რომ ბატონი მოდის, ჩემ გასასახლებლადო, ბანიანი სახლი ჰქონია, გავიდა ბანზე და ჩახმახიანი თოფით წამოუწვა და როცა მოახლოვდნენ, ესროლა თოფი და მოარტყა ბატონს. გადმოვარდა და მოკლა კაცი. მისი მხლებლები კიდევ ადგნენ და უკან დაბრუნდნენ.

ჩვენმა წინაპარმა იფიქრა: მამიბრუნდებიან და დამიხოცავენ ცოლ-შვილს. წამოსულა ხარ-მარხილით, ქონებით, ისევ ცოლ-შვილით და ისევ აქათ გადმოსახლდა, მთის აქეთ. იქ ოსებში იცხოვრა ამ კაცმა რამდენიმე წლის მანძილზე და როცა აქათ გადმოვიდნენ, დაგვერქვა ოსობა. დღესაც კი ასე გვეძახიან, ვითონ ოსები ვართ გაქართველებულები.

დასახლებულა აქ ტყეში. იმ ადგილს ესლა ნაკაფს ვეძახით. ადგა და მერე იყიდა აქათი მზის მხარე ლალიაშვილებისაგან.

ესლა ვართ შვიდი (7) კომლი. მაშინ ერთი კომლი ყოფილვართ. ჩემ ბავშვობას ორი კომლი ვიყავით.

გვარის სალოცავი ჩვენ ცალკე არა გვაქვს. აქ ბევრი გვარებია. ამ ჩვენს უბანში ოთხი (4) გვარი ვართ (მამულაშვილები, ლალიაშვილები, გუდაშვილები და შალვაშვილები). ხოლოთ აქ თავდაპირველად უცხოვრიათ ლალიაშვილებს. გუდაშვილები მოსულები არიან ხევსურეთიდან, გუდანინდან წამოსულები.

შალვაშვილები საიდან არიან მოსულები, არავინ არ იცის. ორი კომი იყო ჩემ ბავშობაში და ისევ ისე არიან.

ჩვენი მთავარი სალოცავი არის (ძირითადი და მთავარი გვარი აქ არის და ყოფილა გიგაური. ეს გვარები სუყველა ღოცულობს დედაღვთიშობელს და ეს ჩვენებიც ეყმობიან ამით ხატს). ლალიაშვილებს კიდევ თავიანთი სალოცავი ყავთ წმინდა სანება.

ჩვენი გვარიდან დედაღვთიშობელში დეკანოზი არ იქნებოდა. დეკანოზი უნდა ყოფილიყო უფრო გოგიშვილი ან ჩიტაური.

ძველებისაგან ასეა დარჩენილი, ვითომ ჩვენი მამულაშვილების წინაპარი ბარიდან წამოსულა. სამი ძმა წამოსულა. ერთი ამ მხარეში მომხდარა და ორი მცხეთის რაიონში დარჩენილა სადმე. კახეთიდან წამოსულა ეს სამი ძმა.

ნიში არის აქა ლაშარის, ხოლო ძირითადად ჩვენი წინაპრები სულ დადენილან ფშავში. შუაფხო როა იქითკენ. მამაჩემი დადიოდა. ბავშვის გარევა ლაშარში არ ვიცით. ბავშვის გარევა აქ ვიცით, კვირაცხოველს ვეძახით – ჩიტაურებშია ეგ ხატი. დედაღვთიშობელში არ ვიცით ბავშვის გარევა.

ერთი კომლია მამულაშვილი აქედან მუხრანში წასული.

ლაშარში დედანილან ჩვენი მამულაშვილები, გოგიშვილები, გუდაშვილები. ჩიტაურები კი. ჯიქურები კი არ გამიგია.

ჭართლაში ქალები ძირითადად მთიულეთის და გუდამაყრის ხეობიდან მოყავდათ. აქ არ შეიძლებოდა ჭართალში ქალის ერთმანეთში გათხოვება და ქვრივის გათხოვებაც ასევე იყო. ბარიდან ქალი აქ არ ამოვიდოდა. აქედან კი თხოვდებოდა ბარში ქალი.

ჩვენს წინაპარს კაცი რომ შემოაკვდა, და ქნისაკენ გადავიდა, მაშინ ეს გვარები ახლა აქ რომ არიან, გიგაურები და ძირად გიგაურები ჭართალში არ ყოფილან. მარტო ლალიაშვილები ყოფილან აქა.

საცა ეხლა მე ვცხოვრობ, ამ ადგილს ხუციანთ კარს ეძახიან. ვითომ აქედან ყოფილან ხუციანიძეები სონდაში გადასულები.

მამანემის პაპის ძმები ისევ იქ, ქსანზე წაუღიათ დასამარხად. დიდი თოვლი ყოფილა იმ დროს, ზამთარი ყოფილა და მიცვალებულები ვეღარ გადაუტანიათ და ზენუბანს ეძახიან, იქ დაუმარხიათ. ჩემს პაპას ერქვა ნინიკა. იმის მამას (ე.ი. ჩემ პაპის მამას) – გაგა. გაგა აქ მარხია. გაგას ძმებს ერთს ალექსი ჰქვივნებია, მეორეს – ბაგრატ. ესენი მარხიან ზენუბანში.

ბესარიონ გიორგის ძე გიგაური, 68 წლის, სოფელი ბუჩანთკარი, 10. V. 1983

აქ, ვინც ცხოვრობს ბუჩანთკარში, მუგუდიდან არიან გადმოსახლებული. პაპა გადმოვიდა საცხოვრებლად. ბუჩანთკარში ცხოვრობენ: ხარებაშვილი – 2 კომლი, გიგაური – 3 კომლი, ციხელაშვილი – 2 კომლი, კოტორაშვილი – 1 კომლი. ადრე ეს გვარები ერთმანეთში ქალს არ ათხოვებდნენ. ახლა დაირღვა. აქ ადრე სხვა ხალხს უცხოვრია. ბუჩაშვილები სოფელში არავინაა. ეს გვარი დუშეთთან, კობიანთკარში მოსახლეობენ. გოგიშვილი, გუგაური, გუდაშვილი, ჩიტაური, ჯიქური წარმოშობით ძმები არიან, გიგაურები არიან. სოფელში ვიცით გიორგობა, კვირიჯვრობა, ლაშარობა. ლაშარობა მაღლა ვიცით, ქედზე, ეკლესიასავითაა. კვირაცხოველი აქვეა, შიგ სოფელში. იციან კიდევ ადგილის დედა – უბრალო სახელწოდებაა. პატარა რაღაცა მიგვაქვს, საკლავი. ეს ლაშარობა გიგაურთ ხატია, ბუჩანთკარის სალოცავია. ჭართალში ჭალისოფელს იციან კიდევ ლაშარი. მუგუდაში გიორგობას ეძახიან, ქედზეა.

ჩვენთან როცა ლაშრობაა, იქაცაა. ჩვენი მოგვარეები ჯუღის-ში არიან და ლაშრობას ისინიც ამოდიან აქ სალოცავად.

ბუჩანთკარის სასაფლაოს კოლოტებს ვეძახით. ძველები-საგან ასე მაქვს გაგებული. კოლოტას ირგვლივ ნასახლარები იყო. იკოთელი (ქსნის ხეობა) გიგაურები სალოცავად მოდიოდნენ მუგუდაში. ჭართლის სალოცავი არის დედაღვთიშობელი.

თედო იანგარას ძე ხარებაშვილი, 80 წლის, ჭართალი, 10. V. 1983

ხარებაშვილები, გარდა ბუჩანთკარისა, მუგუდაშია 1 კომლი. ერთიც ციხისძირშია. წინ-წინ მუგუდაში ვყოფილვართ. აქ ჩვენი პაპები გამოსულან. ჩემ ბაბუასაში 4 კომლი ვიყავით. გაღმა ჩანს იმათი კრამიტიანი სახლი. ჩვენ ძირითადად ხევსურეთიდან ვართ. მამაჩემის გადმოცემით ვიცით. მთელი ჭართალი საგიგაუროს ხალხი ვართ სულ. ხარება ჰქვიენებია, კაცის სახელია და იმის სახელზე ვიწერებით. ძირათ გიგაურები ვართ. კოტორაშვილებიც გიგაურები იყვნენ ადრე. ჩოცხალაშვილებიც გიგაურებია ძირად. ჩვენა ერთმანეთში ქაღს ვერ ვათხოვებთ და ვერც გავათხოვებთ. იკოთელი გიგაურები რომ არიან, ჩვენი ბიძაშვილებია. მთავარწმინდაგიორგიში – აი, კუნწუხი რომ ჩანს, იქ არის დიდი გაღავანი დარტყმული, ერთი დღე ვერ შემოუვლი. ძირს ოთახებია, გაღავნის ძირსა. ეს ბუჩანთკარის სალოცავია. თუ მუგუდელს დაამიზეზებდა, იმ შემთხვევაში გამოვიდოდნენ. მუგუდა და ბუჩანთკარი ერთები ვართ, ერთი განაყრები. ლაშარის ჯვარი ეკლესიაა. ესეც ბუჩანთკარის სალოცავია. ჩვენ დავდიოდით ლაშარის ჯვარში. მერე ქვა წამოიღეს, აქ გაუკეთებიათ და აქ იხდიან. მე ერთხან ვყავდი პატარა ლაშარში. როცა ვყავდი, მაშინ აქ არ იყო სალოცავი. მერე ქვა გადმოიტანეს მუგუდაში და მერე ბუჩანთკარში გამოვიტანეთ და აქა ვლოცულობთ. ჭართლის საერთო, ძირითადი სალოცავია დედაღვთიშობელი ჩიტაურთას, ზენუბანს. აი, სასაფლაო რომაა, მაგას ვეზახით კოლოტას. ჭაღისოფლიდან რომ მოვდივართ მუგუდისაკენ, კოლოტას ხევს ვეძახით ამ ადგილს. ბუჩაშვილებს უცხოვრიათ აქ ადრე. გადასახლებული არიან სადმე დუშეთში, ნელობამდე მოდიოდნენ ხატში სალოცავად ბუჩაშვილები მთავარწმინდაგიორგიში. ჭართალი საერთოდ გიგაურებია და ეწერებიან მამიშვილობებზე ზოგიერთები.

**ილიკო ალექსის ძე გიგაური, 82 წლის, 11. V. 1983,
სოფელი დოლასქედი**

დოლასქედის გვარებია: კობაიძე, ქავთარაძე, აფციაური, ჩოხელი, წიკლაური, გიგაური. პირველი ორი გვარი მთიულეთიდან არის მოსული. დანარჩენები – გუდამაყრიდან. გიგაურები ჭართლელები ვართ. დოლასქედში სამი უბანია: მთაშიური, შუაუბანი და ჭალა. აქ გვაქვს მწისწვრის/მზისწვრის სალოცავი, კვირია, ღომისის ნიში გვეყავს. ადგილის დედა გვაქვს კიდევ. მწისწვრის ანგელოზს შვილების კარგად ყოფნას შევთხოვთ. ხმალია მაღლა წვერზე – ღოცულობს ჯუდისი, ვაშლობი, დოლასქედი და ხორხის ხეობის ხალხი. აქ, მთაზე არის ლაშარიც; ეს საერთოა ჩვენ და ბუჩანთკრელების. წიწიანთ ვეძახით, დოლასქედთანაა ახლოს. წიკლაურები ცხოვრობენ, სიჯანანიდან არიან, გუდამაყრიდან გადმოსული. ამ წიწიანთ სიჯანანთსაც ვეძახიან.

ადრე მუგუდაში გვიცხოვრია გიგაურებს. მერე ბუჩანთკარს გამოვსულვართ ნაწილობრივ. ნაწილობრივ იქ დარჩნენ ისევა. ჩემს ბაღლობას სოფელში გიგაურები იყვნენ 6 ოჯახი. ჯერ ხევსურეთიდან ვართ გადმოსულები, ბლოდან. ქაისხევშიც არიან გიგაურები. ვითომ აქ კარგი ქვეყანა იყო, ხევსურეთში მთაგორიანი, ცივი და იმიტომ გადმოსახლებულან. ბუჩანთკარში კიდევ არიან კოტორაშვილები, ციხელაშვილები, ხარებაშვილები. კოტორაშვილები ფშავიდან არიან მოსულები. ეგენი უნდა იყვნენ მადაროსკარიდან. ციხელაშვილები და ხარებაშვილები გიგაურების გორისები არიან. ჭართალში მეტი წილი სულ გიგაურები არიან. ერთი ხატის ყმები ვართ. ეგ კოტორაანი ცოტა შორს არიან. ჩვენა ვართ დედალთიშობლისა და ლაშარის ჯვრის ყმანი. ლაშარის ჯვარი უკანაფშავის სალოცავია. აქ ვიციტ ლაშარობა. ეი, ემდონა ბავშვებს ლაშარში ვრევედით, ბატარძლებსაც. მთელი ჭართალი ღოცულობს ძველ ახალწელს დედალთიშობელს. სადაურ კაცს არ ნახავდით იქ. ზენუბნის გამოღმით არის. ყოფილი გიგაურები სალოცავად დადიორდნენ დედალთიშობელსა და ლაშარშიც. ხარებაშვილებს გორი აქვთ შეცვლილი, ეგენიც გიგაურებია.

ბუჩაშვილებს აქ უცხოვროიათ მუგუდასა და ბუჩანთკარს და აქედან არიან წასულები ქვევით ბიძაშვილები ჩვენი. ვინც გიგაურები ვართ ერთი მამიშვილობა, მონაგრობა გვაქვს.

ბუნაშვილები მოდიან ბუჩანთკარში სალოცავად წმიდა გიორგიში, ლაშარში, დედალთვიშობელში.

კაცი თუ აქედან გადასახლებოდა, ვერ გაყიდდა მამულს, ბიძაშვილებს უნდა დარჩენიყოთ, გაიყოფდნენ მამულს. ბუჩანთკარში წმიდა გიორგის სახელზე იყო მიწა. სუყველა ხატს ჰქონდა მიწა. სამი დღე ვხნავდით ყვეარი ხარით. სოფელი შაგქუნდებოდით და ერთად ვხნავდით. ამის მოსავლით არაყს ვხდიდით. ხატისათვის უნდა მოგვეხმარებინა ეგ პური. გიორგობისთვეში გიორგობას ვხდიულობდით. ამ მოსავლით არაყს 40 ლიტრას მაინც გამოვხდიდით. საკლავი უნდა გვეყიდა – ჭედილები, ნაყორები. მნათეს უნდა გაელეწა, აელო მოსავალი. მნათე გამოგვიცხადებდა, რომ ხვალ უნდა მოვხნათო. ერთი 3-4 გუთანნი მაინც გაგვეყავდა. ერთ დღეში ვამთავრებდით ხენასაც. მნათე იყო შამნახველი, ყოველ წელს იცვლებოდა. ერთი საკლავი, ჭედილა სამი ფუთი ღირდა. მოდიოდა ქერი, ქერსვილა, ხორბალი – იშვიათად. ხატს რომ მიწა ჰქონდა, ხალხს შეუწირია. ალბათ, მიზეზი ჰქონდათ რამე.

ბუჩანთკარში სასაფლავო რომაა, მაგ ადგილს ჰქვია კოლოტა. ნასახლარებია. იქიდან დაკარგულებია, იმათი არაფერი გაიგება. უპატრონო ადგილი ყოფილა და მერე ჩამდგარა ეს ხალხი. იქვე მშრალი ხევია და ვეძახით კოლოტას ხევს.

ბუნაშვილები კობიანთკარს არიან გადასახლებული. მისაქციელშიც არიან. დოლასქედში სიჯანაშვილები არიან და წიკლაურობაზე იწერებიან. წიწინათაც ეძახიან მაგათ. დოლასქედში ხევი რომ ჩამოდის, კვირეთულა ჰქვია. ეკლესიას ვეძახით მზეწვერის წმიდა გიორგის და მანდ ვიცით ლაშარობა. აქ რომ ლაშარია, მარტო ბუჩანთკარისაა. მუგუღაშიც არის ლაშარის ნიში. მწვერის წმიდა გიორგიში მუგუღის ლაშარიდან ნიში გვაქვს გამოტანილი. ლაშარში, ფშაეში ვერ დავდიოდით და თითქმის ყველა სოფელში გაჩნდა ლაშარის ნიში. ჭართლის მთავარი სალოცავი დედალთვიშობელია; ლოცულობდნენ: ჭალისოფელი, ჩიტაური, ზენუბანი, მუგუღა, ბუჩანთკარი. სონდიდან მოდიოდნენ გოგიშვილები და ხუციანიძეები უფრო. ლალიაშვილები არ მოდიოდნენ დედალთვიშობელში. დედალთვიშობელს იკოთში ვენახი ჰქონდა, ღვინო მოჰქონდათ. იკოთელი გიგაურები უვლიდნენ ამ ვენახს. ხატისათვის იკოთელ გიგაურებს შეუწირავთ ვენახი.

შიდა ქართლის მთისწინეთი

**თედო ქიტოს ძე ფოცხვერაშვილი, 83 წლის სოფელი
პავლეური, 12. 05. 1983**

სოფელ პავლეურში ცხოვრობენ: ფოცხვერაშვილები (14 კომლი), პეტრიაშვილები (12 კომლი), ჯაბანაშვილი (10 კომლი), ხოსიაშვილი (7 კომლი), გულბათაშვილი (6 კომლი), როსტიაშვილი, აფციაური, ბალიაშვილი, ჩოლიაშვილი (3-3 კომლი) და სიღამონიძე (1 კომლი). ყველანი ძირად ხევსური ერთი მამისაგან მომდინარენი არიან.

ხევსურეთიდან ყოფილან მოსული ფოცხვერაშვილები, ზურაბ ერისთავს წამოუყვანია ობლები იქიდან – სამი ძმა; დედა ყოლიათ. და გაუყვანია ბაზალეთის მინდორზე. არ უქნიათ დასახლება. გამოუხედია და ეს მთა ურჩევიათ. ბევრი ჩვენი გვარისა გადასახლებულა ერედას. მათი გადასახლება არ მახსოვს. იტყოდნენ ხოლმე, რომ ზოგი ამბობს ჭინჭარაული იყო, ზოგი ამბობს ლაშქარაული იყვნენო. ერთს ერქვა მინდია, მეორეს – ლაშქარა, მესამეს – ? ეს ხალხი ორი ძმისაა. მინდიას შთამომავლები ერთ კაცზე მოდიოდნენ. სულ ერთი და ერთი იყო. ერთი ბიჭი დარჩა და მათი გვარი ამოწყდა ამ ომის დროს. ამით გვარი პაპიაშვილი იყო. ერთი კაცი იყო. პეტრიაშვილები და ფოცხვერაშვილები ერთი გვარისანი არიან, ერთი კაცისაგან მოდიან.

ხევსურეთში დადიოდნენ სალოცავად ჩვენი წინაპრები, ხახმატში დადიოდნენ. ლაშარშიც ლოცულობდნენ, უკანაფშავში. კურატები მიჰყავდათ. პეტრიაშვილებსა და ფოცხვერაშვილებს შორის ქალის გათხოვება არ შეიძლება. ესლა დაირღვა.

სოფლის სალოცავებია წმიდა გიორგი, ღვთისმშობელი, ხმალა, კვირაცხოველი, ადგილის დედა. იგივეა ადგილის დედა წმიდა გიორგი. ზევით მთაზეა წვერის წმიდა გიორგი. სამი სოფლის სალოცავია: ხორხის, პავლეურის და დოლასქედის. ხორხელელები წვერის ანგელოზს ეძახიან. წვერის ანგელოზზე დევი ყოფილა შაჩვეული. დღეობის დროს მოდენილა და თითო ბიჭი მიყოლებია საჭმელად. არჩევდა ამ ბიჭებს. მერე ერთი ბიჭი მისულა, მე ბოლოში დავჯდებო. ხმლითა ყოფილა თურმე გამზადებული. რო რამე მოხდეს აქო, ხმა არავინ ამოიღოსო. მისულა ის დევი. დევს უთქვია, სულ იმას მაყუდრით, თავიდან არჩევო და ესლა ბოლოდან

წავიყვანო. იმ ბიჭს უთხრა, ვინც ბოლოში იჯდა, წინ გამიძეხიო. ეს ბიჭი გაუძღვა წინ, მოტრიალდა და გააგდებინა თავი; თავი იძახდა: გაესკდი, გაესკდიო. ბებერმა დაუძახა: გასკდი და გაგიწერა წმიდა გიორგიო.

ჯაბანაშვილებიც ჩვენები არიან, ხოსიაშვილები და ბალიაშვილებიც. ორ ძმაზე მოდის ეს სოფელი: ჩვენები, პეტრიაშვილები, ჯაბანაშვილები, ხოსიაშვილები, ბალიაშვილები. გულბათაშვილები და როსტიაშვილები გერად მოყოლილებია. ჩოლიაშვილებიც პეტრიაშვილებსა და ფოცხვერაშვილებს ეკუთვნის. ერთი წინაპრიდან მოვდივართ.

წინ სხვა გვარებსაც უცხოვრიათ: სვიანაიძეებს, კვიციანებს. კვიციანთკარი აქ ახლოს არის, ზევით ნასოფლარია. თორელაანებს უცხოვრიათ. კვიციანთ ზევით ყოფილა თორელაანების სოფელი. ჭივილანთში სულ ჯაბანაშვილები არიან, აქედან გადასახლებულები.

[მთხრობლის მეუღლის მონათხრობი: ბეწუაშვილები ლაუშას ეტყვიან, ხორხის ხეობაში, იქ ცხოვრობენ. ბეწუაშვილების სალოცავი არის წვერის წმიდა გიორგი, ხმალა, ღვთისმობელი. ლაუშაში პაპკიაურებიც არიან. 5-6 კომი ვიყავით ბეწუაშვილები. პაპკიაურები იყვნენ ბევრნი; 9-10 კომი იყვნენ].

აჩაჩას ვხმარობდით, ყვეარს ვაბამდით. დოლისპურს შემოდგომით ვთესდით, გაზაფხულზე – დიკას, ქერჭრელსაც. ვიცოდით ქერსვილაც. კევრებით ვლეწავდით.

სულ ტყეებშია ძველი ნასახლარები, არავენ იცის, სად წასულან. ხმალაზე მოდიან სალოცავად ერედიდან, საგურამოდან, მისაქციელიდან.

წმიდა გიორგის ჰქონდა მამული, ერთი ჰექტარი იქნებოდა, ორი დღიური. აჩაჩით ოთხი დღე უნდა ერთი ჰექტარის მოხვნას. ხატის მამულს ჰქონდა დადებული. ერთი ხევსური ყოფილა, აქა მდგარა. მერე მომკვდარა. სხვა ხევსურები მოსულან ამის ადგილში, რომ დამდგარიყვნენ. მერე ხალხს ჩვენი სოფლისას მოუტყუილებიათ, რომ მაგან, თქვენმა ხევსურმა ეგ მამული თავის სიცოცხლეში ხატს შესწირაო. და დაუნებებიათ იმ ახალ მოსულ ხევსურებს თავი იმ მამულისათვის და ისე გახდა ეს მამული ხატისა. ვინც

მოხნაედა, ხატს ფასს გადაუხდიდა, ხატში მიიტანდა 20 ლიტრა არაყს.

მნათე ვიცოდით ოთხი. მეორე წელიწადს სხვა ოთხი იქნებოდა. 10-12 წელში ერთხელ გვიწევდა მნათეობა.

დიდ ოჯახად იცოდნენ აქ ცხოვრება: როსტიანები, გუ-ლბათაანები, ჩვენებიც იყვნენ ფოცხვერიანები. [მთსრობელი უარყოფს აქ გვარებში მამიშვილობების არსებობას]. ეთვალისში დანიანები იყვნენ, რომ გაიყარნენ, ცხრა კომლად გაიყარნენ. ეთვალისელ დანიაშოლებს დიდი ოჯახი რომ ჰქონდათ, ერთი ძმა მეძროხე იყო, მეორე – მეღორე, მესამე – გუთანზე იყო და ა.შ. ყველა კაცი ცალ-ცალკე საქმეზე იდგა.

მოწეული ჭირნახული მთელი წლის განმავლობაში გეყოფნოდა. ზოგს მეტიც მოსდიოდა. მამულები აქა დაფანტულად გექონდა, ერთ ადგილზე – არა. სოფელში სამი-ოთხი წისკვილი (ბუჭულა) იყო.

ბეწუაშვილები იტყვიან ხოლმე, ქისტები ვართო. საქონელი ზოგს 10-15 სული ყავდა. ცოტ-ცოტა ცხვარი გეყავდა, ას სულამდე. 400 სულამდე ყავდათ როსტიაშვილებს. ზოგს სულაც არ ყავდა.

გიორგი მათეს ძე ჭიკაიძე, 81 წლის, სოფელი მენესო,

13. 05. 1983

ჭიკაიძეები მენესოში და დგნალში მოსახლეობენ. აქ გადმოსახლდა მამის პაპა მწარია. ჭიკათიდან (მთიულეთი) გადმოსულა. ჯერ დგნალში მოსულა მწარია და იქიდან იქვე პატარა სოფელია პანტიანი, იქ ყოფილან. მენესოში 20 წელი იქნება, რაც გადმოვივდი. დგნალში 10 კომლია ჭიკაიძე. სულ მწარიას შთამომავლები ვართ. სანამ მენესოში გადმოსულვართ, პაიჭურშიც ვყოფილვართ. ესეც აქვეა. მწარიას შვილი იყო დიმიტრა. დიმიტრა მათეს მამა იყო. პაიჭურები მენესოს თავზეა. სათიბებია იქ. საქონელი ეს-ლაც იქ გეყავს.

დგნალში არიან ბუჭურები და ქავთარაძეები.

მენესოელები ახალშექმნილი ვართ. ადრე იყო ადგილი მენესო და დგნალიდან რომ გადმოვივდიოხალხი, მაშინ დასახლდა ეს სოფელი და ადგილს რო ერქვა მენესო, მერე

სოფელსაც დაერქვა. ლენინის დროს დასახლდა მენესო დგნალიდან.

**იაგორ გულას ძე გულაშვილი, 86 წლის, სოფელი
ციხისძირი (თეთრი არაგვის ხეობის მთისწინეთი),
14. 05. 1983.**

ციხისძირში ცხოვრობენ: გულაშვილები (20 კომლი), ყარმაზანაშვილები (15 კომლი), ებრელიძეები (4 კომლი), გოზიტაშვილები (2 კომლი), ჯღუნიაშვილები (8 კომლი), ცოცხალაშვილები (5 კომლი), მირზიაშვილები (2 კომლი). კიდევ ცხოვრობს გამიხარდაშვილი, რომლებიც ძირად გულაშვილები არიან. ძირად ებრელიძეები არიან ჯღუნიაშვილები, ცოცხალაშვილები და მირზიაშვილები. სულ თავიდანვე აქ მოსახლეობდნენ გულაშვილები, მამაჩემისაგან სხვა არაფერი გამიგონია. ჩვენი სალოცავია წმიდა გიორგის ვეძახით, ნიშია პატარა. მარტო ჩვენი გვარი ლოცულობს. აქ კვირაცხოველს ვეძახით, საერთოდ სოფლისაა.

სოფელში კიდევ არიან გოდერძიშვილები (1 კომლი), ბიჭიაშვილები (3 კომლი). წითელაშვილები იყვნენ – აღარ არიან, ამოწყდნენ. რუხიაშვილებიც იყვნენ; ესლა ორი კომლია.

გულამაყარში რომ ფუძის ანგელოზია, იქ დავდიოდით. მამა-პაპიდან დავდიოდით, ერთხელ მეც ვიყავი. ბავშვის და პატარძლის გაყვანა ვიცოდით წმიდა გიორგიში. მარტო გულაშვილები დავდიოდით ციხისძირიდან აფხავ წმიდა გიორგიში. ჩვენი ციხისძირის წმიდა გიორგი ნიში იყო აფხავ წმიდა გიორგისა. დიდი ხნის ამბავია ამ ნიშის გადმოტანა. ერედაში არიან გულაშვილები კიდევ. გულაშვილები სადაც ვართ, ქვეით სოფელს ვეძახით; გულანთუბანია ევ. ჩიხისძირის წმიდა გიორგის სალოცავზე ასეთი წარწერაა: „ნიში აფხავ წმიდა გიორგისა. გულაშვილი, 1912 წელი. (სალოცავთან აწყვია ერბოს ქილები).

გოდერძიშვილები ციხისძირში მოხევეებიდან ყოფილან ჩამოსული. ცდოს რომ ეძახიან, იქიდან ყოფილან. [მთხრობლის მეუღლე ნატო მიხას ასული ფრიდონაშვილი-გულაშვილი, 80 წლის]: ეთვალისში ცხოვრობდნენ: ფრიდონაშვილები, მელიწკაურები, დანიაშვილები, ბადაგაძეები.

აქ არის სალოცავები: წმიდა გიორგი, ჯაჭველი. ორივე იყო წმიდა გიორგის სალოცავი. ეთვალისში ერთ-ერთ მამულზე იტყოდნენ „ჩხუტიანთი“.

**ლადო ონისიძეს ძე გულაშვილი, 82 წლის, სოფელი
ციხისძირი (თეთრი არაგვის ხეობის მთისწინეთი),
14. 05. 1983.**

ებრიალიძეები მირზიაშვილად იწერებოდნენ. ჯღუნიაშვილები და ბიჭაშვილები ადრე ყოფილიყო ერთი გვარი და ესლა ცალ-ცალკე გვარად იწერებიან. ცოცხალაშვილები და ყარმაზანაშვილები მითომ ერთი გვარის ხალხი ყოფილან. მთელი სოფელი ლოცულობს ესოჯეს წმიდა გიორგის, მაგრამ ძირითადად ყარმაზანაშვილებისა და ცოცხალაშვილების სალოცავია. სამი კილომეტრია სოფლის თავზე და იქ არის ესოჯეს წმიდა გიორგი. იქ ნასახლარებია და ეს ხალხი იქიდან ვართ ჩამოსული. აქვე არის ლომისას ნიში. ბავშვი და პატარძალი ესოჯეში მიგვეყავს გასარეკად. მარტო ბიჭის გარევა ვიცოდით. ლომისას დაუსვენია და იმოტომაა ეს ნიში.

გოზიტაშვილები ხევსურის გვარზეა. მაგის ბიძაშვილობა ბარისახოს არის. მაგის წინაპარი გადმოსახლებულა აქ.

ესოჯეში დეკანოზი ბიჭაშვილი იყო და ერწოდან ცოცხალაშვილები მოვიდნენ სალოცავად, ერთი 12 კომლი იყო. დიდი უნჯი ჰქონდა ამ ხატს. გაძარცვეს. დეკანოზები და მნათეები თურმე ორმოში ინახავდნენ.

მირზაშვილი, რუხიაშვილი, ბიჭაშვილი, ებრელიძე ერთებს უდრის. ყარმაზანაშვილებსა და ცოცხალაშვილებს ნაყიდობა გვქონდა დავათში და ერწოში, კიდევ საშაბუროში. იქა ვხნავდით. ექვსი ძმანი ყარმაზანი ყოფილან და სამი – ცოცხალანთი. ერთი თავის ნაყიდობაზე წასულა ერწოში. ყარმაზანათა რგებიანთ დავათში. და გაუყიდიანთ დავათში და სულ აქ მოხვეულებან ყარმაზანი. მამული ხო ცოტა ექნებოდათ. ჩემი, ცოცხალაშვილის მამა-ბიძანი კიდევ წასულან ერთი ერწოში და მეორე – საშაბუროში. საშაბუროში ადარავინაა თითქმის ცოცხალაშვილი. ერთი იყო და მოკლეს.

**ლადო მოსეს ძე გოზიტაშვილი, 97 წლის, სოფელი
ციხისძირი (არაგვის ხეობის მთისწინეთი), 14. 05. 1983.**

ჩვენი გვარი მოსულა ხევსურეთიდან, ბაკურხევიდან. ხევსურეთში არაბულები ვიყავით. ვინც გადმოსახლდა ერქვა ჯუგარა, რომლის შთამომავლები ვართ გოზიტაშვილები. ლეიბური – ამის შვილები დაეწერნენ ხოსიაშვილებად პოვლეურში, მესამე გულანთაში დასახლებულა და გულაშვილებად იწერებიან. რამდენი თაობა გავიდა, რაც გადმოსახლდნენ, არ ვიცი. ბავშვის და რძალის გაყვანა ესოჯექში *ვიცოდით*. წინათ დავდიოდით პირიმზე ფუძის ანგელოზში. ბაკურხევს გადავიდოდით და ხევსურეთში გადავიდოდით. ზორით და კურატით ვიყავით.

**პავლე თედოს ძე გულბათაშვილი, 81 წლის, 14. 05. 1983,
სოფელი პავლეური (ჭართლის სამხრეთით)**

ჩვენა ვართ ხევსურეთიდან გადმოსულები. ადრევე, წინათ, ერთი 120 წლის იყო პეტრიაშვილი და იმისაგან ვიცი გადმოცემით. დაქვრივებული ერთი დედაკაცი. ყოლია 3 ბიჭი. გამოსახლებულა ისა ობლებით ბაზალეთის მინდორზე და უთქვია: მე, აქ ვერ შევინახავ შვილებსაო, იმ მთისძირს მიმასახლეთო და წამოიყვანეს და მოასახლეს პავლეურში. ერთსა ჰქვივნებია მინდია. . . . ეს სამი ძმა ხო გავიდა თავთავითა და ორ ძმაზე მოდიდ პოვლეური. მესამე ძმისა ესლა აღარავინ არის. ჩვენ ყველა გვარი ამ სოფელში იმ ორი ძმისა შთამომავლები ვართ. მესამე ძმისა პაპიშვილები იყვნენ; ერთ კომლზე მოდიოდნენ. ომში დაიკარგა, ერთი იყო და იმათი აღარავინ არ იბადება.

სოფელს ერთი სალოცავი გვაქვ. ერთად მივიღვართ სალოცავში ყველა გვარი. იმას რომ უთქვია, ეგენი სხვები არ არიან. ერთები არა ვართო. მართალი არ არის. მაშინ ცალცალკე სალოცავი გვექნებოდა. სალოცავეები გვაქვს: 1. ხმალა (სოფლის თავზეა), 2. ადგილის დედა წმიდა გიორგი (ერთი სალოცავია. ესეც ნიშია. ძველებური გალავანი ჰქონდა შემოვლებული), 3. სოფლის თავშია ლაშარი. ესეც ნიშია, სასანთლე აქვს, 4. კვირაცხოველი (ესეც ნიშივითაა).

სოფლის მთავარი სალოცავი ხმალა ღვთიშობელია, პატარძლისა და ბავშვის გარეკვა ხმალა ღვთიშობელში ვიცოდით. სიძლიერის მიხედვით მეორეა ადგილის დედა წმიდა გიორგი. აქ მიგვქონდა სანთელი, სამწყალობნო. დეკანოზი დაგვლოცავდა. მოურთმევია სანთელი, სამწყალობნო, საკლავი, უშველე, მოუმართე ხელი, აშორე სისნეულე, საქონელი გაუმრავლე, ნადირს პირი აშორეო. ოთხივე სალოცავში ერთნაირად დაილოცებოდა. მნათეობა მოსდევდა რიგით. ერთი სანთელს აანთებდა, დანარჩენი მუშები იყვნენ, საკლავისა, რამისა, მიტან-მოტანა. მნათეები მორიგეობით იყვნენ. იყო ისე, რომ დეკანოზი ყავდა ხატს დაჭერილი ბავშვობის დროს. ოთხივე სალოცავში დეკანოზობდა. რო მოკვდებოდა, მერე სხვას დაიჭერდა, ხატის მიზეზი გამოუვიდოდა.

ჩვენი წინაპრები ხევსურეთში გადადიოდნენ სალოცავად. გუდანშიაც მიდიოდნენ. გამოღმა არის კიდევ სხვა სალოცავი, ბარისახოს ახლოსაა ეს სხვა სალოცავი. გუდამაყარში მივდიოდით პირიმზე ფუძის ანგელოზში და შემდეგ უკან გავდიოდით ახოს.

პავლეურის უბნებია: გულბათაანი, ჯაბანაშვილები, ხოსიანი, პეტრიაშვილები, ფოცხვერაშვილები, როსტიაშვილები. ადრე უბნები გვარების მიხედვით გვქონდა, ეხლა აირივნენ. გარსევანიშვილები იყვნენ; აღარავინ არის. გამიგონია, რომ ადგილი გარსევანაანთი იყო. ბალიაშვილები იყვნენ. აქ ცხოვრობდნენ. ეხლა აქ აღარავინაა. ანანურში არის ეხლა ერთი ოჯახი. მამუკელაშვილები არიან ერთი კომლი; ჩვენებია ეგენიც. რაც გვარებია პავლეურში, ყველა ერთი ძირობა ვართ, ერთი ბუდიდან ვართ ნაყარი.

ბარში – საგურამოში და დუშეთში – გულბათაშვილები რომ არიან, აქედან არიან გადასულები; აქ მოდიან ეხლაც სალოცავად.

თონეებია სოფელში. კევრით ლეწავდნენ. ძველთესლი, დიკა, ქერჭრელი. ვაზი გვარობს, ეხლა გავიჩინეთ. მარხილი ვიცოდით. ურემი იყვის ხარის.

**სონა მათეს ასული როსტიაშვილი (მამის გვარი ამირიძე),
65 წლის, 14. 05. 1983 სოფელი პავლეური (ჭართლის
სამხრეთით)**

გადმოცემაა, რომ ერთ ძმას გულბათა რქმევია, მეორეს – როსტია. ამის მიხედვით წამოვიდა ეს გვარი. ანანურის როსტიაშვილები და დუშეთის როსტიაშვილები ჩვენებია, კახეთისა ჩვენები არ არიანო. ანანურში ცხოვრობდა სოლომონ როსტიაშვილი, იმისაგან ვიცი, რომ ჩვენ, როსტიაშვილები, გულბათაშვილები და ნარიმანიძეები ერთები ვართო. ხადადან მოვსულვართო; ერთს ნარიმანიძე ჰქვივნებია, მეორეს – როსტია და მესამეს – გულბათა და აქედან წამოვიდა ეს გვარები. ნარიმანიძეები, გულბათაშვილები და როსტიაშვილები ერთმანეთს შორის ქალს არ გაათხოვებენ. ცალკე გვარის სალოცავი როსტიაშვილებს არა გვაქვს. სასოფლო სალოცავები გვაქვს. პირველი, ყველაზე ძლიერი სალოცავია ხმალა – ღვთიშობელი. ბავშვი აქ უნდა გაგვერია. მადლა, სოფლის თავზე გვყავს წვერის წმიდა გიორგი. მაგას, წმიდა გიორგის, დევები ჰყოლია. პირველი ბავშვი იმ დევებს უნდა ეჭამა. იქ უნდა აეყვანათ დედ-მამას. დევი მოვიდოდა და პირველ შვილს პირს დაავლებდა. ერთხელ, როცა წვერობა იყო, გასათხოვარი ქალი იყო და წავიდა იმ ხატში ხატობას. ეს ქალი არ მიყავდათ ხატში, რადგან გასათხოვარი იყო. იქ რომ წასულა, ეს ხალხი, ხმალა ღვთიშობელთან პირდაპირ არის სამხთოს ანგელოზები (ხატი), სადღაც სიბერისაგან ხატი დაღუპულა. ყველა ანგელოზი წასულა, მაგრამ ხმალა ღვთიშობელი მანდ იყო ჩვენთან ახლოს დაბინავებული და ვერ წავიდა. დაიძახა იმ ხატმა, არ ამამდის სული, სანამ ხმალა ღვთიშობელი არ მოვაო. ადგა ეს ხმალა და წავიდა. ნაბარევი მოუვიდა. ჭამოვიდა. ვერ ვკვდები სანამ არ მოვაო. მდიდარი ყოფილა და დაურიგა ხატებს ყველაფერი. წასულა. მისულა და ისეთი ხმალი უჩუქებია იმ ხატს, რომ მოდის ხმალა/ღვთიშობელი თავის ადგილზე, რომ უნდა მოვიდეს, მიწაზე დასთრევს ხმალი და დიდია და ვერ ერევა. მოსულა ეგ ხმალა ღვთიშობელი და აქაურ ხალხს იმის კარზე გუთანი ბმია და რო გადაუხედა, უთქვია, მაგას რას აკეთებთო, რატომ ხნავთო? ადრე იქ არასოდეს არ მოხნულა, დიდი მეიდანია. ეს რომ

დაიძახა, ვერ გააშეშა. და იმ ხატმა ხმალი რომ გამოიტანა, ამოუწვია ხმალი, სამი თითის დადება და გაშეშებულან ისინი. რომ არ ამოეწივნა, არ გაშეშდებოდნენ ისინი. მერე რო გაშეშებულა ხარ-გუთანი, ხალხს ფეხი აღარ მიუდგია. ისე ღვთიშობელი ჰქვივნებია და იმან რომ ხმალი აჩუქა, ხმალა ღვთიშობელს ეძახიან. იმის შემდეგ ვსწირავთ საკლავს.

ხმალა ღვთიშობელის პირდაპირ, ხევის გაღმა არის სალოცავი ხატი „საღვთო ანგელოზები“. საღვთო ანგელოზებთან იყო ობოლი ბიჭი. იმ ღვთიშობელს ამანათივით ებარა ის ბიჭი. რახან ობოლი იყო, თითონ ხატი პატრონობდა. ის გოგო, პირველი მსხვერპლი დევისა, პირველი შვილი რომ წავიდა აქედან წვერის წმიდა გიორგიში და იქ ხომ დევს უნდა შეეჭამა, ისივა ყავს ამ სალოცავს დევები, მიბრძანდი შუადამისას, თუ გაივლი. იმ ობოლი ბიჭისათვის ხმალი შეება ხმალა ღვთიშობელს და ეთქვა, რომ არავის დაენახო და როცა მაგ გოგოს დევი შეჭმას დაუწყებს, ხმალი სამ თითზე ამოწიე და ეს გოგო განუდებო და შენ დევს უთხარი: წამომყო. გოგოსთან საქმე არა გაქვს და მე გამომყო. გაიმძღვარა დევი წინ ამ ბიჭმა, უთხრა: წინ გამიძღე. მე შენი სახლის გზა არ ვიცი, მაგრამ უკან არ მოიხედო. არ მაიხედა დევმა უკანა. ამ ბიჭმა დაჰკრა თავში დევს ხმალი, იქვე გააქრო, მოკლა. წამოიდა ისეთი ნიალორი, რომ ეს ხალხი, მლოცავი, ნახევარი სულ დახოცა. ეს ხალხი რომ დაიხოცა ამ გივსა (ვინც მოკლა დევი), დევის სული ჩაუვარდა. დაბრუნდა და როცა გადმოიხედა და ხმალა ღვთიშობელი დაინახა, ქედზე რომ გადმოდგა, გივი მოკვდა. წავიდა თითონ ხმალა ღვთიშობელი და თვითონ წამოიღო ხმალი და გივიც წამოიღო და თვითონ დაასაფლავა. ძველი ხალხისაგან და წინაპრებისაგან, შვილო, ეგრეა გადმოცემა.

ესლა ძროხას რომ პირველი ხბო ეყოლება, უნდა აუყვანო და იქ დაკლა, ხმალა ღვთიშობელში. ხმალა ღვთიშობელმა შეცვალა ის წესი, რომ პირველ შვილს იქ წვერის ანგელოზ წმიდა გიორგიში დევი ჭამდა, და ის წესი შეცვალა ხმალა ღვთიშობელმა და დააწესა პირველი შვილის მაგიერ პირველი ხბოს შეწირვა. გივის ნასახლარია ესლა მაგ ხატში – სახლვთო ანგელოზში.

გაღმა პავლეურში აქეთ ადგილის დედა წმიდა გიორგი და ჩვენ არ გავდივართ იქ სალოცავად და ისინი აქეთ გამოდიან ხმალა ღვთიშობელში და ბავშვი აქ უნდა შესწირონ გაღმა სოფელმაც. გაღმა სოფლის პავლეურის ხალხი ამადლებას და გიორგობას ყოველთვის ორ საკლავს ყიდულობს – ერთი, თავიანთი ადგილის დედა წმიდა გიორგისათვის და მეორე, ხმალა ღვთიშობლისათვის.

ადგილის სახელებია: საყდარათ ქედი, სიანას ველი, ხიჯარულები – ნასახლარებია.

www.mtsignobari.ge

დაიბეჭდა შპს „მნიგნობარის“ სტამბაში

0102, ქ. თბილისი, კიევის ქ. №10; ტელ.: 294 05 71

ISBN 070-8941-438-3T-0

9 789941 495170